

2021. 23. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

46.

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének
kiadványa

Főszerkesztő

KLAUDY KINGA

(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szerkesztőbizottság

Dróth Júlia (Károli Gáspár Református Egyetem)

Fóris Ágota (Károli Gáspár Református Egyetem)

Heltai Pál (Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár)

Horváth Ildikó (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Károly Krisztina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Robin Edina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Seidl-Pécs Olívia (Budapesti Műszaki Egyetem)

Tanácsadó testület

Albert Sándor (Szegedi Tudományegyetem)

Cs. Jónás Erzsébet (Nyíregyházi Egyetem)

Lendvai Endre (Pécsi Tudományegyetem)

Lengyel Zsolt (Pannon Egyetem)

Prószéky Gábor (Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest)

Korrektor

Földvári Miklós

2021. 23. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat elérhető:

<https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>

Információ a korábbi nyomtatott évfolyamok köteteiről:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

ISSN 2732 1924 (online)

Felelős kiadó:

ELTE Bölcsészettudományi Kar
Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Műszaki szerkesztő: Heiszer Erika, TINTA Könyvkiadó

Tartalom

Terminológia

Fóris Ágota

Terminológiaoktatás és -kutatás a fordítóképzésben 5

Polcz Károly

*Gazdasági terminológia a játékfilmek fordításában.
Tőzsdecápák: A pénz nem alszik* 24

Tolmácsolás

Horváth Ágnes, Székács Anna Júlia, dr. Csorvási Ágnes

*Egészségtudományi tolmácsolás. Tolmácsolás és megbízhatóság
Ausztrália és Új-Zéland egészségügyi rendszerében* 45

Németh Anikó

*Üzleti és vállalati tolmácsolás
a dialógustolmácsolás kontextusában* 66

Ungár Nóra

*A magyar, a magyar jelnyelv és ami közöttük van:
kódváltás és kódkeverés a jelnyelvi tolmácsolásban* 92

Konferenciabeszámolók

Malaczkov Szilvia

*Audiovisual Translation and Accessibility: Addressing Challenging
Questions (TradAC, online konferencia, 2021. február 26.)* 104

Malaczkov Szilvia

*Nyelvek, nyelvvaltozatok, következmények.
XXVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus
(Pannon Egyetem, online konferencia, 2021. április 19–20.)* 111

Németh Anikó <i>MANYE Fordítástudományi Kutatások I. (MANYE Fordítástudományi Szakosztálya, online konferencia, 2021. május 28.)</i>	117
Cseh Lilla Zsófia, Galac Ádám <i>CLIC 2021. The Third Cultural Linguistics International Conference (Széchenyi István Egyetem, online konferencia, 2021. június 16–18.)</i>	123
Recenziók	
Dóczi Brigitta <i>Heltai Pál: Hungarian–English Contrastive Linguistic Studies</i>	125
Veresné Valentinyi Klára <i>Fóris Ágota: Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat</i>	129
Kovalik-Deák Szilvia <i>Dróth Júlia (szerk.): Fordítási és szaknyelvi gyakorlatok távoktatásban</i>	135
Szlávik Szilárd <i>Robin Edina, Seidl-Pécs Olívia (szerk.): Fókuszban a fordított és a tolmácsolt szöveg. Korpuszalapú fordításkutatás Magyarországon</i>	141
Galambos Dalma <i>Marie Nedregotten Sørbø: Jane Austen Speaks Norwegian</i>	146
Levelezés	
Károly Adrienn <i>Levél Finnországból</i>	151
Krónika	
Németh Gabriella <i>Tardy Lajos (1914–1990)</i>	156
Summaries in English	167
Útmutató szerzőinknek	170

Terminológiaoktatás és -kutatás a fordítóképzésben¹

Fóris Ágota

E-mail: foris.agota@kre.hu

Kivonat: A magyar felsőoktatásban mesterszintű fordító és tolmács mesterszak, továbbá szakirányú fordítói továbbképzések széles választéka működik; fordítástudományi doktori program csak az ELTE-n van. A terminológiát különböző óraszámokban és tartalommal tanítják ezekben a képzésekben, a terminológia oktatásával és kutatásával foglalkozó kollégák pedig számos tanulmányt jelentettek meg a terminológia fordításoktatási vonatkozásairól. A tanulmány célja a terminológia oktatásának és kutatásának összefoglaló áttekintése a magyarországi fordítástudományi doktori képzésben és a fordítóképzésben.

Kulcsszavak: terminológiaoktatás, terminológiakutatás, fordítóképzés, fordítástudományi doktori képzés, terminológiamenedzsment

1. Bevezetés

A tanulmány célja a terminológia oktatásának és kutatásának összefoglaló bemutatása a fordítástudományi doktori képzésben és a fordítóképzésben. A magyar felsőoktatásban a magyar nyelvű szaknyelv- és a terminológiaoktatás hosszú ideig a szakmai képzéshez, az idegen nyelvű szaknyelv- és a terminológiaoktatás pedig a szakfordítóképzéshez kapcsolódott. A bolognai rendszer keretében lehetőség nyílt arra, hogy az alapképzésekre építve új típusú alkalmazott nyelvészeti szakok indulhassanak, köztük a fordító és tolmács mesterszak, továbbá szakirányú fordítói továbbképzések széles választéka. A terminológia különböző óraszámokban és tartalommal jelent meg ezekben a képzésekben, a terminológia oktatásával (és kutatásával) foglalkozó kollégák pedig számos tanulmányt jelentettek meg a terminológia fordításoktatási vonatkozásairól.

Hivatkozás: Fóris Á. 2021. Terminológiaoktatás és -kutatás a fordítóképzésben. *Fordítástudomány* 23. évf. 2. szám. 5–23. DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.23.2.1>

¹ A tanulmány a *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat* című könyv (Fóris 2020) *A fordítástudomány és terminológiatudomány* és *A terminológia oktatása a fordítóképzésben* című fejezeteinek átdolgozott változata.

A terminológia önálló diszciplínaként a bölcsészettudományi karokon is megjelen, elsősorban a nyelvészeti képzésekben (magyar nyelvészeti, alkalmazott nyelvészeti képzések és specializációk), majd önálló mesterszakként is bekerült a magyar felsőoktatásba (a terminológusképzésről lásd pl. Fóris 2012, 2013). A terminológus olyan szakember, aki rendelkezik azokkal a terminológiai, módszertani, anyanyelvi, idegen nyelvi és szaktárgyi ismeretekkel, valamint kompetenciákkal, amelyekkel képes a terminológia elveinek megfelelően terminológiai dokumentációs munkák végzésére, a terminológia területén használt eszközök és módszerek alkalmazására (B. Papp et al. 2014). A terminológusok feladatköre sokrétű: feladatuk a tudásmenedzsment, azaz a céggel, a termékkel és a szakterülettel kapcsolatos információk gyűjtése, rendszerezése, karbantartása és hozzáférhetővé tétele egy vagy több nyelven. A fordítóipar az a terület, ahol a legnagyobb szükség van terminológusokra, és a végzett terminológusok nagyjából ezen a területen helyezkedtek el különféle munkakörökben (pl. terminológus, nyelvi vezető, nyelvi menedzser, projektmenedzser).

Tapasztalataim szerint a bölcsészettudományi karokon folyó mesterszakos terminológusképzésben és a fordítóképzésben részt vevő hallgatók előképzettsége különböző: a terminológusképzésbe nagyjából magyar alapképzésről, míg a fordítóképzésbe nagyjából idegen nyelvi alapszakokról érkeznek a hallgatók, ennek megfelelően a nyelvészeti előképzettségük is különböző. A fordítói szakirányú specializációkban és továbbképzéseken pedig a legkülönbözőbb képzettségű hallgatók vesznek részt (közgazdasági, jogi, műszaki, agrár stb. tanulmányok közben vagy azt követően).

A fordítóképzések többségében a terminológia egy vagy két kurzus keretében oktatott tárgy, célja elsősorban az, hogy a fordítók megszerezzék azokat az alapvető ismereteket, amelyek segítik őket abban, hogy a fordítási folyamat során sikerrel azonosítsák a terminusokat a forrásnyelvben és minél sikeresebben találják meg ezek célnyelvi ekvivalenseit, valamint hogy képesek legyenek a saját szakterületük terminológiájának adatbázisokban való sikeres kezelésére, vagyis a terminológiamenedzsmentre.

A továbbiakban két területet tekintek át a fordításoktatással kapcsolatosan: a terminológia helyét és szerepét a fordítástudományi doktori képzésben és a fordítóképzésben.

2. Terminológia a fordítástudományi doktori képzésben

Mind a fordítástudomány, mind a terminológiatudomány viszonylag fiatal tudományterület, pedig évszázadok óta léteznek alkalmazott nyelvészeti tevékenységként. Hasonlítanak abban, hogy mindegyik interdiszciplináris tudományterület, de különböznek abban, hogy a fordítástudomány szövegekkel foglalkozik, a terminológiatudomány tárgya pedig a terminusok, a fogalmak, a terminológiai és a fogalmi rendszerek vizsgálata, leírása és menedzselése; a fordítástudomány szempont-

jából a terminológia inkább csak egy, a szakmai kommunikációban használt eszközként jelenik meg. A fordítás elsősorban a kommunikációs folyamatra összpontosít, ebben a folyamatban a terminológia csak egy része egy szakszöveg által közvetített üzenetnek. Montero Martínez és Faber (2009) szerint ennek a megközelítésnek az az eredménye, hogy a fordításnak használnia kell a terminológiát a speciális tudásegységek nyelvek közötti átadásához, de a terminológiának nincs szüksége arra, hogy a fordításhoz forduljon – vagyis a két terület viszonya aszimmetrikus.

Klaudy Kinga több művében is foglalkozott a fordítástudomány és más tudományterületek közötti kapcsolatokkal, köztük a fordítástudomány és a terminológiatudomány viszonyával (Klaudy 2015, Klaudy 2017), és megállapította, hogy: „A fordítástudomány szoros kapcsolata a terminológia tudományával kézenfekvőnek tűnik, de mégsem az” (Klaudy 2015: 179). A fordítástudomány és a terminológia kapcsolatai az utóbbi időszakban erősödtek meg, elsősorban a fordítói munka megváltozott körülményei miatt:

(...) a technológia fejlődése következtében gyökeresen megváltoztak a fordítói munka körülményei, a szótárt forgató magányos fordító helyett terminológiai adatbázisokat használó csapatmunkás a kutatás alanya, akinek egy kattintással feltárul a szavak mögötti világ, de ugyanezek az eszközök a megrendelők számára is elérhetőek, tehát megszűnik a fordító egyeduralma az interlingvális és interkulturális kommunikációs eszközök felett. (Klaudy 2015: 179)

A fordítástudomány – mint tudományterület – célja a fordítók tevékenységének és maguknak a fordított szövegeknek a kutatása. Klaudy *Tizenöt tézis a fordítástudományról* című írásában így fogalmazza meg a fordítástudomány célját: a fordítástudomány célja „a fordítói tapasztalat rendszerbe foglalása” (1. tézis); „az általános fordítástudomány célja, hogy minél többet tudjunk meg a fordítás folyamatáról, eredményéről, funkciójáról” (9. tézis); „a magyar fordítástudomány célja, hogy minél többet tudjunk meg a magyar fordítók és tolmácsok kognitív átváltási folyamatairól, a fordítás eredményeképp keletkezett magyar szövegekről és a fordítás funkciójáról a magyar társadalomban” (10. tézis); „a fordítástudomány »segédtudományait« a fenti három kutatási tárgy jelöli ki: a fordítás *folyamatának* kutatásában a pszicholingvisztikával és a kognitív nyelvészettel, a fordítás *eredményének* kutatásában a szövegnyelvészettel, a stilsztikával és az irodalomtudománnyal, a fordítás *funkciójának* kutatásában pedig megint csak az irodalomtudománnyal, valamint a szociolingvisztikával és a pragmatikával érintkezik” (11. tézis) (Klaudy 2008: 40–51).

Amikor Klaudy a „fordítás folyamatáról” ír, akkor a fordítási folyamaton az egyéni fordítói tevékenységet érti, és ennek tudományos vizsgálatát tartja szükségesnek. Ahogyan azonban Klaudy is írja, a fordítás körülményei megváltoztak: a magányos fordító helyett a fordító csapatmunkás, lett a fordítási projektfolyamat része, egyik szereplője. Ezért szinte evidens, hogy megjelent a fordítástudomány

vizsgálati témái között a fordítóirodákban folyó „fordítási folyamat”, amelynek csak egyetlen fázisát képezi a korábban „fordítás”-nak nevezett egység. Azért, hogy egyértelműen megkülönböztessem a hagyományos értelemben vett fordítási folyamattól, ezt a munkafolyamatot *fordítási projektfolyamat*-nak nevezem.

Erről a *Terminológia a fordítási projektfolyamatban* című fejezetben írok részletesebben (Fóris 2020), valamint Faludi Andrea PhD-értekezésében elemzi lépésről lépésre ezt a komplex folyamatot (Faludi 2020). Ebben a fordítási projektfolyamatban jelenik meg a terminológiai előkészítés és a lektorálás fázisa, valamint a fordítók munkáját segítő fordítási környezetek, közöttük a terminológiakezelő szoftverek; ezek azok, amelyek a korábbiaknál szorosabb közelségbe hozták a terminológiát és a fordítást egymással. És mivel maga a fordítási munkafolyamat (mint gyakorlat) bővült és vált sokrészessé és sokszereplőssé, ezért a fordítástudomány vizsgálati területét is ki lehet és ki is kell terjeszteni az új fázisok és szereplők tevékenységének a vizsgálatára is. Ennek jó példája *A modern fordító és tolmács* című könyv (Horváth 2015b), melynek tanulmányai – a szerzők kutatásai alapján – már a modern fordítói projektfolyamat egyes elemeit tárgyalják olyan szempontból, hogy milyen sok mindentől áll össze a fordítási projektfolyamat, milyen új szakmák jelentek meg a nyelvi közvetítői piacon, és hogy milyen ismereteket szükséges a fordítóképzésben oktatni.

Eszenyi Réka (2015) tanulmányában részletesen leírja, milyen elvárások vonatkoznak a fordítóra (mint egyénre). Az Európai Unió Fordítási Főigazgatóságának EMT (European Masters in Translation) szakértői csoportja által 2009-ben kidolgozott modell elsősorban a felsőoktatásban működő fordítóképző intézmények számára nyújt útmutatást, és hat fő készségterületre bontja le a fordítói kompetenciákat. Ezek: fordítói szolgáltatások nyújtása, nyelvi kompetencia, interkulturális kompetencia, információkereső kompetencia, műszaki-technikai kompetencia, tematikus (tkp. szakterületi) kompetencia. Lásd még az Európai Unió EMT csoport új ajánlásait (EMT Competence Framework – 2017). Új szakmák, szakmai területek például a fordításszolgáltatás (Szondy 2015), lektorálás (Robin 2015), terminológiai munkák (Tamás 2015), projektmenedzsment (Földes 2015), vendormenedzsment (Wagner 2015), fordítások terminológiai előkészítése és utómunkája (Varga K. 2015), lokalizáció (Snopek 2015), ipari fordításértékelés (Lengyel 2015); továbbá külön fejezet foglalkozik az információs és kommunikációs technológiák szerepével a fordításban és a tolmácsolásban (Ábrányi 2015, Horváth 2015a, Varga Á. 2015) és ezek oktatási vonatkozásaival.

Magyarországon a fordítástudomány és a terminológiatudomány összekapcsolódását segítette az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjában¹ folyó tudományos munka (Klaudy 2013, Klaudy 2014). A doktori program 2003-ban indult Klaudy Kinga vezetésével, aki innovatív és interdiszciplináris szemlélettel viszonyult a fordítástudományi kutatásokhoz, amelyek során elsősorban a leíró és az alkalmazott nyelvészet empirikus kutatási módszereit alkalmazva végezték és végzik a doktoranduszok a kutatásokat. Magában a képzésben is jelentős szerepet kaptak a kutatómódszertani ismeretek. Ebben a programban volt lehetőség olyan

kutatási témák meghirdetésére, amelyek a fordítás és a terminológia határterületéhez tartoztak.² E disszertációk megszületése többek között azért is volt nagyon hasznos, mert minden egyes, a téma feldolgozását megkezdő kutató alapos könyvtári kutatómunkát végzett, felderítette, elemezte és összegezte a szakirodalmi előzményeket (forrásként referenciaműveket, tudományos írásokat, szakmai kézikönyveket, szabványokat használtak fel). Mindegyikük összegyűjtötte és leírta a legfontosabb alapfogalmakat és ezek definícióit, és rámutattak a szakirodalomban található hasonló felfogásokra, megközelítésekre és esetleges ellentmondásokra is. Elsősorban a magyar, angol, német, francia, olasz, spanyol és katalán nyelvű terminológiai és fordítástudományi témájú szakirodalom feldolgozása történt meg e munkák során. Az alábbiakban röviden ismertetem azoknak az értekezéseknek a témáját, amelyek kifejezetten a fordítás és a terminológia határterületén születtek.

Fischer Márta (2011) *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra* című értekezésében azt vizsgálja egyrészt, hogy a fordítási munkafolyamat mely pontjain fordulhat elő, hogy a fordítónak terminológiai munkát kell ellátnia, és ehhez milyen ismeretekre van szüksége, másrészt, hogy a fordítónak milyen terminológiai jellegű munkát kell ellátnia az európai uniós intézményeknél. Az európai uniós környezetben a fordító szerepe annyiban speciálisnak tekinthető, hogy az általuk kiválasztott vagy létrehozott terminusok általában beépülnek az adott szakterület (európai uniós) terminológiájába, és ezzel – a fordítás eredményeként – elfogadott terminussá válnak.

Tamás Dóra (2011) *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről az olasz–magyar nyelvpár esetében* című értekezésének témája, hogy milyen szemléletmóddal, módszerekkel és modern, megbízható eszközökkel lehet a gazdasági szakfordítók munkáját segíteni és a gazdasági szakfordítások minőségét javítani. Vizsgálatainak középpontjába a terminológiát helyezte, és annak szerepét vizsgálta nyelvészeti megközelítésből és a fordítói gyakorlat, elsősorban a fordítói segédeszközök nézőpontjából. Elemezte továbbá a nyomtatott és elektronikus fordítói segédeszközök formai és tartalmi elemeit, valamint a gazdasági terminusok szótári ekvivalenseit nyomtatott és elektronikus szakszótárakban (olasz–magyar nyelvpárban). Ezen túl terminológiai adatbázisok elemzését véggezte el, ezek között a trieszti és a bolognai egyetemek terminológiai adatbázisát és tudásbázisát ismertette.

Bereczné Szép Beáta (2014) *A szakfordítás szerepe a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában* című értekezésében 150 évet átfogó, diakrón szempontú vizsgálatokat végzett a magyar gazdasági jog terminusaira vonatkozóan; ennek során a terminusalkotást és a magyar–német szakfordítás ebben játszott szerepét, a szaknyelvben végbemenő jelentésváltozásokat, a terminusoknak a szaknyelvben való rögzülését, valamint esetleges kiveszését elemezte. A 19. századi magyar nyelvújítás és a kodifikációs törekvések jelentős szerepet játszottak a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában.

Sermann Eszter (2014) *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai* című értekezésében a terminológiai szabványo-

sítás és a terminológiai harmonizáció szakirodalmának és gyakorlatának kritikai áttekintését végzi el. Bemutatja a terminológiai szabványosítás nyelvpolitikai és fordítási vonatkozásait, és a nemzetközi és a nemzeti terminológiai szabványosítás kérdésköréhez kapcsolódva vizsgálja és elemzi a fordításra és a terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO szabványokat, valamint ezek hasznosíthatóságát a terminológusképzésben, a fordítóképzésben és terminológiai adatbázisok készítésében. Több esettanulmányt is tartalmaz a disszertáció, többek között spanyolországi terminológiai vonatkozású honlapok és terminológiai adatbázisok vizsgálatát.

Zabóné Varga Irén (2015) *Műszaki szövegek fordításának terminológiai problémái német–magyar nyelvpárban járműipari szövegek alapján* című értekezésében a német–magyar szakfordítással, e nyelvpár műszaki szótárainak jellemzőivel és használhatóságával, a műszaki szaknyelvoktatás nehézségeivel, a német nyelvű műszaki szakszövegek fordításakor felmerülő tipikus nyelvi problémákkal, a járműtechnika területén használatos szövegfajtákkal és a járműipari szövegek terminológiájának vizsgálatával foglalkozik.

Faludi Andrea (2020) *A terminológiai munka helye és szerepe a dokumentációkészítés és -fordítás komplex folyamatában* című értekezésének témája a műszaki dokumentációkészítés és -fordítás folyamatának projektszemléletű, tudományos vizsgálata. A fordítás eredményének minőségét több tényező határozza meg, ezek között az egyik tényező az eredeti szöveg (a forrásszöveg) minősége – ebben pedig kulcsszerepe van a megfelelő terminushasználatnak. A műszaki termékleírásokat szakszövegírók („technical writer”-ek) készítik, és ezeket a forrásszövegeket fordítják a fordítóirodák egy vagy több más nyelvre (pl. magyar nyelvre) a fordítási projektfolyamat során.

Fontosnak tartom még megemlíteni azokat az értekezéseket is, amelyek a fordítás minőségének kérdéseivel, illetve a fordítás számítógépes háttérével, annak optimalizálásával foglalkoztak, mivel ezekben közvetlenül vagy közvetve megjelennek a terminológia kérdései is. Ezek a következők: Varga Ágnes (2012) *A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei*, Lengyel István (2014) *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben*, Mohácsi-Gorove Anna (2015) *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia*, Ábrányi Henrietta (2015) *A fordítási környezetek hatása a fordítás minőségére*.

3. A terminológia oktatása a fordítóképzésben

A fordítás és a terminológia kapcsolatát többféle nézőpontból szokás tanulmányozni. Amikor a fordítás és a terminológia kapcsolata kerül szóba, akkor – a fordítói (és fordítástudományi) nézőpontból – általában három fontos kérdéskört tárgyalnak a különböző szerzők, amelyek mind a fordítói gyakorlatból erednek: (1) a terminushasználat (a fordítók konkrét terminusokat keresnek); (2) a terminológiai adatbázisok használatának kérdései (hogyan épülnek fel, milyen adatokat tartalmaznak, mire és hogyan használhatók); (3) a terminológiával kapcsolatos ismeret-

tek oktatása, átadása a fordítóképzésben. Az alábbiakban ez utóbbi témakört fejtem ki bővebben.

3.1. Egyetemi szintű és szakirányú továbbképzések

Magyarországon a fordító- és tolmácsképzés több szinten is végezhető; az egyetemi szintű fordítóképzés (mesterképzés) 2009-ben indult el (Klaudy 2019). Jelenleg **fordító és tolmács mesterszakon** négy féléves egyetemi képzés az alábbi hét egyetemen működik: Debreceni Egyetem BTK, ELTE BTK, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem BMK, Miskolci Egyetem BTK, Pannon Egyetem MFTK, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Szegedi Tudományegyetem BTK (www.felvi.hu, lásd még Vermes 2016, Szabó et al. 2018).

Klaudy Kinga (2015) írja a terminológia mint tantárgy megjelenéséről, hogy az ELTE-n folyó fordítóképzésben a terminológia sokáig nem volt jelen, de aztán 2003-ban önálló tárgyként vezették be az európai uniós szakfordítók szakirányú továbbképzésében, ezt követően 2009-ben a fordító és tolmács mesterszakon már szerepelt a tantervben gazdasági és jogi terminológia, 2012-től pedig általános terminológiai előadásokat indítottak, ezek oktatója 2019 tavaszáig Tamás Dóra Mária volt. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán a fordító mesterszakon már az indulástól, 2012-től megkezdődtek az általános terminológiai témájú előadások (oktatók: Fóris Ágota, ezt követően Novák Barnabás, Papp Eszter, majd Horváth Péter Iván). A fordító és tolmács mesterképzés Képzési és Kimeneti Követelményeiben (KKK) egyébként a szakdolgozat követelményei között szerepel, hogy külön fejezetben kell tárgyalni a feldolgozott téma terminológiáját, oly módon, hogy a forrásnyelvi és célnyelvi terminusokat kontextussal, definícióval és forrásmegjelöléssel kell ellátni:

A mesterképzés képesítési követelményeinek kidolgozásakor a terminológia bekerült az ismeretek számonkérésébe is, a fordítók és tolmácsok diplomamunkájában külön fejezetet kell szentelni a feldolgozott téma terminológiájának. Kezdetől fogva ügyeltünk arra, hogy ne párhuzamos szójegyzéket kérjünk, hanem forrásnyelvi és célnyelvi kontextussal ellátott terminusokat definícióval, lelőhely- és forrásmegjelöléssel. (Klaudy 2017: 10)

A témához kapcsolódó hasznos kézikönyv *A modern fordító és tolmács* címmel megjelent gyűjteményes kötet (Horváth 2015b) és egy oktatási segédanyag *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át* címmel (Tamás 2019).

Ezen túl számos felsőoktatási intézmény kínál fordítói specializációt mint **szakirányú továbbképzést** – e specializációk keretében is gyakran szerepel a tantervben terminológia vagy terminográfia témájú kurzus. Ennek a típusú képzésnek van a legnagyobb hagyománya Magyarországon, mivel a tudományegyetemek bölcsészkarán és a szakegyetemeken is évtizedek óta vehetnek fel a hallgatók fordítói specializációt (korábban ágazati szakfordítóképzésnek, majd szakosító

továbbképzésnek, később szakirányú továbbképzésnek nevezték). Az ELTE-n korábban európai uniós szakfordító- és konferenciatolmács-képzést folytattak, jelenleg az alábbi kettő (illetve három) féléves szakirányú továbbképzésekre lehet jelentkezni: társadalomtudományi és gazdasági szakfordító; gazdasági és jogi szakfordító és terminológus; európai uniós konferenciatolmács; bírósági és hatósági tolmács; szakfordító és audiovizuális fordító; gazdasági és jogi szakfordító és lektor; szakfordító és nyelvi mérnök. Ilyen fordítói szakirányú képzést folytat még többek között a BME GTK például a gazdasági, műszaki és európai uniós szakfordító; műszaki, gazdasági és társadalomtudományi szakfordító; műszaki, gazdasági és társadalomtudományi tolmács; nemzetközi három idegen nyelvű konferenciatolmács továbbképzéseken. A Károli Gáspár Református Egyetem BTK két féléves szakirányú továbbképzést folytat bölcsészettudományi, egyházi, jogi, gazdasági, műszaki, európai uniós és társadalomtudományi két idegen nyelvű szakfordítói és műfordítói (választható nyelvek: angol, francia, holland, japán, kínai, német nyelv) specializáción. A PPKE ÁJK-n angol jogi szakfordító és angol jogi szakfordító szakjogász, a PPKE BTK-n pedig irodalmi fordító/műfordító angol nyelvből nevű szakirányú továbbképzésekre lehet jelentkezni. (Az adatok a felvi.hu-ról származnak; ezek az egyes intézmények által 2021 szeptemberétől meghirdetett képzések, indításuk a jelentkezők számától függ.) A sort nem folytatom, a fordítói képzések minden egyes egyetemen nagyon népszerűek, és ezek keretében a fordítók számára fontos terminológiai ismeretek oktatása is beépül a tantervekbe. E képzések részletes bemutatását és összegző értékelését megtaláljuk a *Magyarországi fordítóképző intézmények SWOT-elemzése* című tanulmányban (Szabó et al. 2018).

A fordítóképzések tapasztalatairól (pl. Dróth 2010, Élthes 2010), a terminológiának a fordítás oktatásában játszott szerepéről már évtizedek óta születnek publikációk (pl. Heltai 1988, 2010, Fischer 2015). Az egyik fontos, az oktatáshoz kapcsolódó kérdés a fordítások értékelése (Lesznyák és Balogh 2018), ezen belül a terminológia megfelelő ismerete és használata. Dróth Júlia kiemeli, hogy a fordítások értékelésénél fontos szempont az, hogy a fordítók megfelelően ismerik-e a terminológiát:

Kiemelt szerepet kap a reáliák, a terminológia megfelelő ismerete, felkutatása, szakszerű kezelése, valamint a számítógépes eszközök használata. Így például a terminológiának, intézményneveknek stb. illeszkednie kell a szakterület egyéb célnyelvi szövegeinek kifejezésmódjához, a formátumnak ki kell szolgálnia a felhasználó konkrét igényeit stb. (Dróth 2011: 8)

A fordítóképzésben részt vevő hallgatóknak általában nehézséget okoz a megfelelő terminusok megtalálása, a terminológia megfelelő kezelése. Fischer Márta (2012, 2014) számos konkrét példán illusztrálja ezeket a nehézségeket, és a hivatkozott tanulmányában általános módszertani ötleteket ad arra nézve, milyen módon érdemes a szemináriumokon feldolgozni a terminológia elméleti kérdéseit, és

hogyan érdemes hozzáfogni a szövegek terminológiai szempontú feldolgozásához, valamint hogyan lehet növelni a hallgatók motivációját.

3.2. A fordítói kompetenciák

Az Európai Unió nagyszámú fordítót és tolmácsot alkalmaz intézményeiben. Az EU tagországainak különböző felsőoktatási intézményeiben sokáig különböző tematikájú és szintű fordító- és tolmácsképzés folyt, ezért szükségessé vált a fordítói kompetenciák meghatározása és összehangolása (lásd pl. Pym 2013). A fordítóképzés kimeneti kompetenciakövetelményeit meghatározó modellek közül a fordítással foglalkozó szakirodalomban a PACTE csoport³ (lásd a fordítói kompetenciakutatásokról szóló összefoglaló tanulmánykötetet: Hurtado Albir 2017) és az EMT⁴ által alkotott modelleket emelik ki. Az Európai Unió Fordítási Főigazgatóságának EMT (European Masters in Translation)⁵ szakértői csoportja által 2009-ben kidolgozott és 2017-ben pontosított modell elsősorban a felsőoktatásban működő fordítóképző intézmények számára nyújt útmutatást. Ehhez kapcsolódva Szabó és munkatársai a magyar fordítóképző intézményekről végzett SWOT-analízisükben megállapítják, hogy a képzések mindegyikében jelen van a fordításelmélet, a tolmácsoláselmélet és a terminológia tárgyak oktatása (Szabó et al. 2018: 19). A kétféle kompetenciamodell az alábbi készségek elsajátítását tartja szükségesnek:

A PACTE csoport a következő részkészségek elsajátítását tartja elengedhetetlenek: a két nyelv ismerete, a nyelvektől független tudás, a fordítással kapcsolatos ismeretek, valamint az instrumentális, a stratégiai és a pszichofiziológiai kompetenciák. Az EMT-modell a tematikus,⁶ a nyelvi, az interkulturális, az információkeresési és a technológiai kompetenciákat különbözteti meg. (Szabó et al. 2018: 8)

Az egy évtized alatt lezajlott változások – mint a technológiai fejlődés, a gépi fordítás előtérbe kerülése, vagy a mesterséges intelligencia megjelenése a szolgáltatásokban – miatt 2017-ben az EMT a fordítói mesterképzésben oklevelet szerző hallgatóktól elvárt általános kompetenciákat és specifikus készségeket módosította; ebben a dokumentumban az alábbi kompetenciaterületeket sorolja fel:⁷ (1) nyelvi és kulturális kompetenciák (transzkulturális és szociolingvisztikai tudatosság és kommunikációs készség), (2) fordítási kompetenciák (stratégiai, módszertani és tematikai/szakterületi kompetencia), (3) technológiai kompetenciák (eszközök és alkalmazások), (4) személyes és személyek közötti kompetenciák (általános készségek, amelyekre gyakran „puha készségek”-ként hivatkoznak), (5) szolgáltatásnyújtási kompetenciák. Ez alapján az egyértelműen látszik, hogy a fordító- és tolmácsképzések nagyon széleskörű kompetenciafejlesztést tűztek ki célul, és hogy ma már elsősorban a nyelvipar számára (a teljes fordítási projektfolyamat számára) kívánnak szakembereket képezni. Ezek az elképzelések rendkívül széles spektrumú és egyúttal mély szakmai képzést követelnének meg, ahol sokféle kompetenciát kellene

nagy mélységben elsajátíttatni a fordítókkal. Veresné Valentinyi a szakfordítói kompetenciákról végzett vizsgálatában arra a következtetésre jut, hogy „Időbeni, pénzügyi és személyi (oktatóhiány) korlátok miatt feltételezzük, hogy a honi szakfordító szakirányú továbbképzések egyike sem tudja felvállalni az összes kompetencia oktatását. Megoldás lehet olyan szakfordító szakirányú továbbképzések indítása, amelyek az egyes kompetenciacsoportokra specializálódnak” (Veresné Valentinyi 2020: https://mersz.hu/hivatkozas/nykilftf_176#nykilftf_176).

Érdekes, hogy míg a terminológia mint tantárgy mindegyik fordítóképzésben jelen van, addig a fordítói kompetenciák között nem szerepel kiemelten, annak ellenére, hogy a nemzetközi szakirodalomban is régóta írnak a terminológiai kompetencia fejlesztésének fontosságáról a fordítóképzésben. Úgy látszik, hogy a kompetenciamodellekben a terminológiával kapcsolatos ismeretek a fordítástechnika és a fordítástechnológia területéhez, illetve a technológiai kompetenciák közé sorolódnak, kiemelten a fordítási környezetek, a CAT-eszközök és az IKT használatának részeként.

3.3. A terminológiai kompetencia

A nemzetközi szakirodalomban több szerző is rámutat arra, hogy mennyire fontos a fordítók terminológiai kompetenciájának fejlesztése, és hogy mi az, amire a fordítóknak szükségük van ebben a folyamatban (pl. Budin 2016). Montero Martínez és Faber (2009) szerint a fordítást végző hallgatóknak meg kell tanulniuk, hogyan végezzenek leíró terminológiai munkát megfelelő célszöveg előállítás céljából, és hogy a terminológiai kompetencia fejlesztését a fordítási munkafolyamat során felmerülő igényekhez érdemes igazítani. A forrásszöveg elemzése és a célszöveg előállítása során a fordítónak sikeresen kell kezelnie a terminológiai problémákat, ezért stratégiákat kell kidolgoznia a következő folyamatok végrehajtására: a diskurzusban aktívuló speciális fogalmak azonosítása és elsajátítása; az információs erőforrások értékelése, konzultációja és kidolgozása; a fogalmakon alapuló nyelvek közötti megfeleltetések felismerése; a megszerzett információk és ismeretek kezelése és újrafelhasználása a jövőbeni fordításokban (Montero Martínez és Faber 2009: 92). Montero Martínez és Faber ebben az idézett tanulmányban felvázolják egy fordítóknak szóló terminológiai oktatási program vázlatát. Ezt négy nagy egységre osztják: (1) bevezetés a terminológiába, (2) a terminológia elmélete és gyakorlata, (3) terminológia a fordításban és (4) terminográfiai dokumentáció a fordítási folyamatban. Az első három témára 40 tanórát terveztek, a negyedik témára, melyet teljes egészében projektmunkaként képzelnek el, további 40 tanórát, vagyis összesen 80 órás kurzust tartanak szükségesnek a terminológiai ismeretek fordítók számára történő átadására.

Az Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai című kötetet azzal a céllal hozta létre a fordítóképzésben oktató néhány kolléga, hogy a szakfordítóképzésekben fejlesztendő kompetenciákat összegyűjtsék, és irányt mutassanak a többi oktatónak (Kóbor és Csikai 2017). Az e kötetben meg-

jelent tanulmányában Fischer is megállapítja a fordítói/fordítási kompetenciamodellekből, hogy a terminológia legfeljebb a felsorolt kompetenciák egy-egy elemeként jelenik meg, és emellett foglal állást, hogy a terminológiai kompetenciát mint önálló kompetenciát kellene kezelni. A terminológiai kompetenciát négy elemből álló egységként írja le: „a terminusok felismerése, a terminusok megfeleltetése a megnevezések és a fogalmak szintjén, a terminusok keresése/alkotása, a terminusok rögzítése (terminológiamenedzsment)” (Fischer 2017: 30–32). Sermann Eszter egy projektleírásban mutatja be a terminológiai kompetencia fejlesztésének módszerét és eredményeit a fordító- és tolmácsképzésben (Sermann 2019). Seidl-Pécs Olívia, Kóbor Márta és Sermann Eszter (2020) *A terminológiai kompetencia a fordítóképzésben* címmel megjelent tanulmányukban a terminológiai kompetencia két fő területét emelik ki: az egyik a terminusok kezelése és a célnyelvi megfelelők felkutatása, a másik a terminológiakezelő szoftverek használata. Az e tanulmányukban bemutatott intézményközi projekt egy fordítási feladat előkészítését szimulálta; a hallgatók terminológiai kompetenciáját fejlesztették oly módon, hogy egy olasz, francia vagy német forrásnyelvű párhuzamos szöveget kellett fordításra előkészíteniük. A forrásnyelvi szöveg alapján a hallgatók dolgozták ki a terminológiai adatbázis adatait, közösen végezték el a terminuskivonatolást, majd a terminusokat terminológiai adatbázisban rögzítették. Az elkészült terminológiai bejegyzések ön- és társas értékelésével került sor a minőség-ellenőrzésre. A szerzők egyik megállapítása, hogy a hallgatók számára a legfőbb nehézséget „annak megítélése jelentette, hogy mely lexikai egység tekinthető az adott kontextusban terminusnak, és melyik köznyelvi szónak”, ezen kívül nehézségeik voltak a definíciók megadásával és a megbízható források felkutatásával – vagyis e területeken szükséges a képzésben az elméleti előkészítés.

3.4. Hallgatói projektek: terminológiai adatbázisok bejegyzéseinek készítése

A fordító- és terminológusképzésekben gyümölcsöző az együttműködés olyan intézményekkel, amelyek fordítói munkát végeznek, és van folyamatosan fejlesztett terminológiai adatbázisuk. Számos nemzetközi intézménynek van terminológiai együttműködése különböző egyetemek fordító- és terminológusképzésével, általában két területen: hallgatói közreműködés a terminológiai adatbázis bejegyzéseinek bővítésében, valamint szakértői együttműködés egyetemekkel és szakmai szervezetekkel. Többek között az Európai Unió fordítószolgálatai adnak lehetőséget ilyen együttműködésre, valamint az ENSZ Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO). A magyarországi fordítóintézmények közül az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodának (OFFI Zrt., www.offi.hu) van gyakornoki programja, ennek keretében fordító és terminológus gyakornokokat is fogadtak. Ezenkívül más, privát tulajdonú fordítóirodák is rendszeresen fogadnak fordító és terminológus gyakornokokat, mint például a LEG Magyarország Zrt. (www.leg.eu), a T.É.K. Localizations Kft. (<https://www.tekloc.net/hu/>).

Az Európai Parlament⁸ 2012 óta ad lehetőséget olyan egyetemeknek, amelyek terminológia tárgyat oktatnak, hogy hallgatóikkal bekapcsolódjanak a IATE terminológiai adatbázis adatokkal való feltöltésébe.⁹ A kidolgozott terminusok elvárható száma hallgatónként 5-10 db szokott lenni. Ezen túl a terminológia mesterszakos hallgatóknak ajánlanak egy olyan projektet, amely szakdolgozati témának alkalmas: 50-100 terminus szócikkének (bejegyzésének) kidolgozása a IATE sablonja alapján. A Parlament által meghirdetett programhoz csatlakozott az ELTE BTK posztgraduális gazdasági és jogi szakfordító és terminológus továbbképzés keretében Tamás Dóra Mária a „Fordítási és terminológiai projektmunka” nevű szemináriumi csoportjával a 2016/2017. és a 2018/2019. tanév tavaszi félévében.¹⁰

Az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának (DGT) Magyar Nyelvi Osztálya 2019/2020. őszi félévében indított első alkalommal magyar egyetemekkel közös terminológiai projektet, amelyet folytatni szándékoznak a jövőben. Ezekben a projektekben a hallgatók szakmailag már ellenőrzött és jóváhagyott szövegeket dolgoznak fel, ezek alapján végeznek terminuskivonatolást. Az ellenőrzés több fázisban zajlik: a kurzus keretében önellenőrzés, társas ellenőrzés, és az oktató is ellenőrzi a munkájukat; ebben a fázisban nem a terminusok ekvivalenciáját ellenőrzik, hanem a munkamódszer, a kontextus és a definíció minőségét. Miután az elkészült anyagokat átadják a DGT munkatársainak, azt ők is ellenőrzik, majd az átadott anyagokat gyakornokok viszik fel az adatbázisba, és ezek után az európai uniós terminológusok validálják ezeket.¹¹ A Magyar Nyelvi Osztály többször is jelezte a fordítóképzéssel és terminológiaoktatással foglalkozó intézményeknek, hogy nyitott egy ilyen együttműködésre. Ehhez a programhoz csatlakozott Kóbor Márta (DGT), Seidl-Pécs Olívia (BME) és Sermann Eszter (SZTE) csoportja az e célból alakított intézményközi projekt keretében 2019-ben, majd 2020-ban (Seidl-Pécs et al. 2020).

Egy másik, hasonló együttműködés volt az ENSZ Szellemi Tulajdon Világszervezete (World Intellectual Property Organization, WIPO) szabadalmi fordítási osztályával (Translation Cooperation Treaty [PCT] Translation Division) közösen megvalósított egyetemi hallgatói terminológiai projekt, melynek során a hallgatók valós feladatmegbízás keretében járultak hozzá a WIPO Pearl szabadalmi terminológiai adatbázis bejegyzéseinek bővítéséhez. Először a 2018/2019. tanévben, az ELTE BTK gazdasági és jogi szakfordító és terminológus posztgraduális képzése keretében, „Fordítási és terminológiai projektmunka” szemináriumon vettek részt a hallgatók terminológiai bejegyzések kidolgozásában, majd a 2019/2020. és a 2020/2021. tanév tavaszi félévében a BME műszaki, gazdasági és társadalomtudományi szakfordítóképzésében a „Fordítástechnológia és terminológiamenedzsment” szeminárium keretében, mindhárom szemináriumot Tamás Dóra Mária vezette. Tamás Dóra (2020) egy tanulmányában pontosan ismerteti a fogadó intézmény (jelen projektben a Szellemi Tulajdon Világszervezet) feltételeit a munkába való bekapcsolódáshoz, a tantárgy tematikáját és a hallgatók szakmai hátterét, továbbá lépésről lépésre részletesen mutatja be a projekt lépéseit és tanul-

ságait. A szerző kiemeli, hogy ebben a projektben a terminusok felismerésén és a terminusok rögzítésén volt a hangsúly, de a fogalmi háló építésével megjelentek ontológiai ismeretek is, valamint fontos szerepet kapott az információkeresés és a dokumentáció. A hallgatók feladata fejenként 5 db terminus kidolgozása volt; mivel az adatbázisban magyar nyelvű adatok nem szerepelnek, angol nyelvű terminusokat dolgoztak fel a hallgatók. Tamás így mutatja be a projekt fázisait:

A WIPO-PCT munkatársaitól kapott információk és a WIPO-PCT útmutatói alapján a projekt tervezett menetrendje hagyományosan a következő munkafázisokból áll:

- a szervezet, a terminológiai adatbázis és a feladatok bemutatása prezentáció formájában;
- a domén kiválasztása az intézmény részéről és jóváhagyása a WIPO munkatársai részéről;
- szövegtörzs létrehozása, majd abból a terminusok kivonatolása;
- a terminuslista megküldése jóváhagyásra a WIPO munkatársainak;
- a jóváhagyott terminuslista alapján az ekvivalensek és a kontextus keresése és rögzítése bibliográfiával együtt a megadott módon;
- a kidolgozott adatok rögzítése fordítástámogató szoftverrel a WIPO sablonfájljában;
- végül a fogalmi háló kidolgozása, a terminológiai adatbáziskezelő-szoftverrel előállított fájlok és a fogalmi háló leadása;
- kiértékelés;
- a bejegyzések a WIPO munkatársainak feldolgozásával, kiegészítésével és validálásával megjelenthettek a WIPO Pearl adatbázisban. (Tamás 2020: 28–29)

A hivatalos angol nyelvű tematikus útmutatókon felül Tamás egy magyar nyelvű, lineáris, a munkamenetet specifikusan követő leírást is készített a hallgatók számára.

A források alapján megállapítható, hogy a legtöbb fordítóképzésben a képzés első szemeszterében a hallgatók terminológiaelmélet előadást hallgatnak, a második szemeszterben pedig terminológia (vagy terminológiamenedzsment vagy fordítástechnológia nevű) szemináriumon vesznek részt; így az előadáson az alapfogalmak megismerésével készülnek fel, a szemináriumon pedig már képesek a terminológiai projektmunkára. (Mind az előadások, mind a szemináriumok óraszámuk egy szemeszterben általában 24 óra, tehát 2 tanóra/hét, vagyis ebben a rendszerben a fordítóképzések összesen 48 tanórát szánnak a terminológiai kompetencia fejlesztésére.)

4. Összefoglalás

A tanulmányban a terminológia oktatását és kutatását mutattam be a fordítástudományi doktori képzésben és a fordítóképzésben. Bemutattam, hogy a fordítóiparban nagy szükség van terminológiai munkára és terminológusokra, és arra is, hogy a fordítók képesek legyenek a terminológia és a terminológiamenedzsment-eszközök kezelésére, ezért a fordítóképzésben is elengedhetetlen a terminológia oktatása. A magyarországi fordítóképzésekben a terminológia mint tantárgy jelen van, a kompetenciamodellekben azonban a terminológiával kapcsolatos ismeretek a fordítástechnika és a fordítástechnológia területéhez, illetve a technológiai kompetenciák közé sorolódnak, kiemelten a fordítási környezetek, a CAT-eszközök és az IKT használatának részeként. Több nemzetközi intézménynek van terminológiai együttműködése egyetemek fordító- és terminológusképzésével, általában két területen: hallgatói közreműködés a terminológiai adatbázis bejegyzéseinek bővítéséhez, valamint szakértői együttműködés egyetemekkel és szakmai szervezetekkel.

Támogatás

A tanulmány elkészítését a KRE BTK „Interkulturális transzferjelenségek és a (mű)fordítás című projekt”; „Fordítás és terminológia kapcsolata: a terminológia szerepe az interkulturális transzfer folyamatában” című kutatási pályázata támogatta.

Irodalom

- Ábrányi H. 2015. *A fordítási környezetek hatása a fordítás minőségére*. PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (témavezető: Kis Balázs)
- Ábrányi H. 2015. Fordítási környezetek. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 147–160.
- B. Papp E., Fóris Á., Bölcskei A. 2014. Terminográfiai módszerek és eszközök a terminológusképzésben. In: Bocz Zs. (szerk.) *Porta Lingua 2014. Szaknyelvi regiszterek és használati színterek*. Budapest: Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete. 205–212.
- Bereczné Szép B. 2014. *A szakfordítás szerepe a magyar gazdasági jogi szakszókincs kialakulásában*. PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (témavezető: Nyomárkay István)
- Budin, G. 2016. Terminology as a key competence for translators. *Interpreting and Translation Studies* 20. évf. 4. szám. 253–282.
- Dróth J. 2010. A két féléves Társadalomtudományi és gazdasági szakfordító szakirányú továbbképzés első tapasztalatai. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2009–2010*. Gödöllő: Szent István Egyetem TTI. 86–91.

- Dróth J. 2011. A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában. *Fordítástudomány* XIII. évf. 2. szám. 5–36.
- Élthes Á. 2010. A szakfordítás tantárgyi programjának harmonizációjáról a BME GTK Idegennyelvi Központ Tolmács- és Fordítóképző Központjában. Szakfordító és tolmács szakirányú továbbképzési szak. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás, Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2009–2010*. Gödöllő: Szent István Egyetem TTI. 67–74.
- Eszenyi R. 2015. Hány lábon álljon a fordító? A modern fordító profilja. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 11–20.
- Faludi A. 2020. *A terminológiai munka helye és szerepe a dokumentációkészítés és -fordítás komplex folyamatában*. PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (téma-vezető: Fóris Agota)
- Fischer M. 2011. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (téma-vezető: Muráth Judit)
- Fischer M. 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához I. Terminológiaelméleti alapkérdések a fordításban. *Fordítástudomány* XVI. évf. 2. szám. 5–30.
- Fischer M. 2014. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához II. Általános módszertani ötletek. *Fordítástudomány* XVI. évf. 2. szám. 55–70.
- Fischer M. 2015. Terminológiaoktatás a szakfordítóképzésben: mit, mennyit, hogyan? In: Fata I., Veresné Valentinyi K. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. Gödöllő: Szent István Egyetem TTI. 41–55.
- Fischer M. 2017. Kompetenciafejlesztés a szakfordítóképzésben – örök dilemmák, régi-új módszerek és a terminológiai kompetencia. In: Kóbor M., Csikai Zs. (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt. 30–32.
- Fóris Á. 2012. Terminológusok képzése – a terminológia mesterképzés elindulása. *Magyar Tudomány* 173. évf. 8. szám. 969–976. <http://www.matud.iif.hu/2012/08/11.htm>
- Fóris Á. 2013. A terminológia-oktatás mint a magyar nyelv, kultúra és identitás támogatása. *Magyar Terminológia* 6. évf. 2. szám. 185–195.
- Fóris Á. 2020. *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.
- Földes A. 2015. Projektmenedzsment. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 67–74.
- Heltai P. 1988. Contrastive Analysis of Terminological Systems and Bilingual Technical Dictionary. *International Journal of Lexicography* 1. évf. 1. szám. 32–40.
- Heltai P. 2010. Terms in English and Hungarian Specialized Texts. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás, Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról 2009–2010*. Gödöllő: Szent István Egyetem TTI. 8–27.
- Horváth I. 2015a. Információs és kommunikációs technológiák a tolmácsolásban és a gépi tolmácsolás. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 161–169.
- Horváth I. (szerk.) 2015b. *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Hurtado Albir, A. (ed.) 2017. *Researching Translation Competence by PACTE Group*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.

- Klaudy K. 2008. Tizenöt tézis a fordítástudományról. In: Sárdi Cs. (szerk.) *Kommunikáció az információs technológia korszakában. A XVII. MANYE Kongresszus előadásai. Siófok. 2007. április 19–21.* (A MANYE Kongresszusok Előadásai 4.) Pécs–Siófok: MANYE – Kodolányi János Főiskola. 40–51.
- Klaudy K. 2013. A Fordítástudományi Doktori Program tíz éve. In: Klaudy Kinga (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején: 40 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 19–31.
- Klaudy K. 2014. Tízéves a Fordítástudományi Doktori Program (2003–2013). In: Ladányi M., Vladár Zs., Hrenek É. (szerk.) *Nyelv, társadalom, kultúra: interkulturális és multikulturális perspektívák I–II.: a XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus (ELTE BTK Budapest, 2013. március 26–28.) előadásaiból készült tanulmánykötet.* (A MANYE Kongresszusok Előadásai 10.) Budapest: MANYE – Tinta Könyvkiadó. 172–178.
- Klaudy K. 2015. A fordítástudomány interdiszciplináris kapcsolatairól: terminológia. In: Benő A., Fazakas E., Zsemlyei B. (szerk.) *Többszervezés és kommunikáció Kelet-Közép-Európában. XXIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus: Kolozsvár, 2014. április 24–26.* (A MANYE Kongresszusok Előadásai 11.) Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület. 175–181.
- Klaudy K. 2017. Egyirányú interdiszciplinaritás: a fordítástudomány kapcsolata a terminológiával és a pragmatikával. *Fordítástudomány* XIX. évf. 1. szám. 5–21.
- Klaudy K. 2019. A társadalmi megrendelés szerepe a fordítástudomány fejlődésében: az OFFI és a fordítóképzés kapcsolatának kezdetei. In: Szoták Sz. (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve.* Budapest: OFFI. 47–61.
- Kóbor M., Csikai Zs. (szerk.) 2017. *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetencia-fejlesztés új fókuszai.* Pécs: Kontraszt.
- Lengyel I. 2014. *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben.* PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (témavezető: Prószéky Gábor)
- Lengyel I. 2015. Fordításértékelés ipari alapokon: a professzionális fordításértékelés módszerei. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 107–120.
- Lesznyák M., Balogh D. 2018. Jogi szakfordítások pedagógiai és kutatási célú értékelése: egy értékelési rendszer kidolgozásának dilemmái és tapasztalatai. In: Hilóczki Á., Fischer M., Szabó Cs. (szerk.) *Fókuszban a fordítás értékelése: Tanulmányok a BME INYK Tolmács- és Fordítóképző Központ 2017. szeptember 29–30-án megrendezett Őszi Konferenciájának előadásaiból.* Budapest: BME. 125–146. https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/fokuszbzan_a_forditas.pdf
- Mohácsi-Gorove A. 2015. *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia.* PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (témavezető: Kis Balázs)
- Montero Martínez, S. – Faber, P. 2009. Terminological competence in translation. *Terminology* 15. évf. 1. szám. 88–104.
- Pym, A. 2013. Translation skill-sets in a machine-translation age. *Meta* Vol. 58. No. 3. 487–503. <http://id.erudit.org/iderudit/1025047ar>
- Robin E. 2015. A fordító mint lektor. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 35–46.

- Seidl-Péché O., Kóbor M., Sermann E. 2020. A terminológiai kompetencia a fordítóképzésben. Egy intézményközi projekt tanulságai. In: Fóris Á., Bölcskei A. (főszerk.) *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. I. Terminológia, lexikográfia, fordítás.* (A MANYE Kongresszusok Előadásai 12/1.) Budapest: Akadémiai Kiadó. https://mersz.hu/hivatkozas/nykiiltf_186 – https://mersz.hu/hivatkozas/nykiiltf_193, utolsó megtekintés: 2020. 07. 06.
- Sermann E. 2014. *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai.* PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (témavezető: Fóris Ágota)
- Sermann E. 2019. Lo sviluppo della competenza terminologica nell'ambito della formazione di traduttori ed interpreti. In: Gazsi R. D. (szerk.) *LINGUA CORVINUS NYELVI NAPOK: Tanulmánykötet.* Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem. 160–169.
- Snopek M. 2015. Lokalizáció. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 97–106.
- Szabó Cs., Seidl-Péché O., Ugrin Zs. 2018. Magyarországi fordítóképző intézmények SWOT-elemzése. In: Hilóczki Á., Fischer M., Szabó Cs. (szerk.) *Fókuszban a fordítás értékelése: Tanulmányok a BME INYK Tolmács- és Fordítóképző Központ 2017. szeptember 29–30-án megrendezett Őszi Konferenciájának előadásaiból.* Budapest: BME. 5–54. https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/fokuszbans_a_forditas.pdf, utolsó megtekintés: 2020. 09. 26.
- Szondy M. 2015. A fordító mint fordításszolgáltató. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 21–34.
- Tamás D. M. 2011. *A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről az olasz–magyar nyelvpár esetében.* PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (témavezető: Fóris Ágota)
- Tamás D. M. 2015. A fordító mint terminológus. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 47–66.
- Tamás D. M. 2019. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. (2. átdolgozott kiadás), https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/bevezetes_a_jogi_terminologiaba.pdf (Letöltés: 2020. július 6.)
- Tamás D. M. 2020. Együttműködés a Szellemi Tulajdonjog Világszervezetével: a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen végzett szabadalmi terminológiai egyetemi hallgatói projekt tapasztalatairól. *Magyar Jogi Nyelv* IV. évf. 2. szám. 26–41.
- Varga Á. 2012. *A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei.* PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (témavezető: Prószték Gábor)
- Varga Á. 2015. Gépi fordítás. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 135–146.
- Varga K. 2015. Fordítások technikai előkészítése és utómunkája. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 83–96.
- Veresné Valentinyi K. 2020. Az EMT-kompetenciamodell és a képesítőfordítások lektori javításainak, megjegyzéseinek és kérdéseinek tanulságai a szakfordítói kompetenciák fejlesztéséhez. In: Fóris Á. – Bölcskei A. (főszerk.) *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. I. Terminológia, lexikográfia, fordítás.* (A MANYE Kongresszusok Előadásai 12/1.) Budapest: Aka-

- démiai Kiadó. https://mersz.hu/hivatkozas/nykiltf_168, utolsó megtekintés: 2021. 04. 20.
- Vermes A. 2016. Fordítóképzés Magyarországon és az Amerikai Egyesült Államokban. In: Vermes A. (szerk.) *A fordítás arcai. Ünnepi kötet A fordítás arcai című konferenciasorozat 10. évfordulója alkalmából*. Eger: Líceum Kiadó. 181–217.
- Wagner V. 2015. Vendormenedzsment. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 75–82.
- Zabóné Varga I. 2015. *Műszaki szövegek fordításának terminológiai problémái német–magyar nyelvpárban járműipari szövegek alapján*. PhD-értekezés. Budapest: ELTE BTK, kézirat. (témavezető: Fóris Ágota)

Források

- A magyar terminológiastratégia és az európai uniós terminológia kapcsolódási pontjai: kerekasztal-beszélgetés. Translating Europe Workshop, 2020. szeptember 25., vezető: Berencsi Katalin (DGT).
- Cooperation with Universities on Terminology Projects, <https://termcoord.eu/cooperation-with-universities-on-terminology-projects/>, utolsó megtekintés: 2020. 09. 25.
- ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program, <http://www.languages.elte.hu>
- EMT Competence Framework – 2017, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_2017_en_web.pdf, utolsó megtekintés: 2020. 08. 14.
- EMT Expert Group: Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication, 2009, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_en.pdf, utolsó megtekintés: 2020. 08. 14.
- Európai Parlament = European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/work-with-us/traineeships>, utolsó megtekintés: 2020. 09. 25.
- <https://www.felvi.hu>, utolsó megtekintés: 2020. 12. 28.
- IATE – hallgatói projekt vezetése, <http://termcoord.eu/universities-projects/eotvos-lorand-university-budapest-for-iate/> (tanév: 2016/2017. és 2018/2019. tanév (a tantárgy megnevezése: Fordítási és terminológiai projektmunka), utolsó megtekintés: 2021. 04. 20.
- LEG Magyarország Zrt., www.leg.eu, utolsó megtekintés: 2020. 09. 25.
- Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, www.offi.hu, utolsó megtekintés: 2021. 04. 20.
- T.É.K. Localizations Kft., <https://www.tekloc.net/hu/>, utolsó megtekintés: 2020. 09. 25.
- WIPO Pearl terminológiai adatbázis, <https://www.wipo.int/reference/en/wipopearl/>, utolsó megtekintés: 2021. 04. 20.

Jegyzetek

- ¹ Az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programról szóló információk letölthetők az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének honlapjáról: <http://www.languages.elte.hu>
- ² Természetesen más doktori programokban is születtek a terminológia és/vagy a fordítás témájához sorolható tudományos értekezések, de a fordítási és terminológiai tudományos kutatásoknak elsősorban ez a doktori képzés adott otthont.

- ³ A PACTE Group az Universitat Autònoma de Barcelona keretében működő kutatócsoport (PACTE – Procés d'Adquisició de la Competència Traductora i Avaluació). 1997 óta foglalkoznak a fordítói kompetenciák meghatározásával, fejlesztésével és a fordítás oktatási kérdéseivel.
- ⁴ EMT Expert Group: Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication, 2009, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_en.pdf (Letöltés: 2020. augusztus 14.)
- ⁵ EMT (European Masters in Translation), tagja Magyarországról az ELTE FTT.
- ⁶ Angolul *thematic competence*, a magyar nyelvű szakirodalomban *tematikus/tematikai kompetencia* – tulajdonképpen *szakterületi kompetencia*.
- ⁷ EMT Competence Framework – 2017, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fwk_2017_en_web.pdf
- ⁸ European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/work-with-us/traineeships>
- ⁹ Cooperation with Universities on Terminology Projects, <https://termcoord.eu/cooperation-with-universities-on-terminology-projects/>
- ¹⁰ IATE – hallgatói projekt vezetése, <http://termcoord.eu/universities-projects/eotvos-lorand-university-budapest-for-iate/> (2016/2017. és 2018/2019. tanév (a tantárgy megnevezése: Fordítási és terminológiai projektmunka).
- ¹¹ A magyar terminológiastratégia és az európai uniós terminológia kapcsolódási pontjai: kerekasztal-beszélgetés. Translating Europe Workshop, 2020. szeptember 25., vezette: Berencsi Katalin (DGT).

Gazdasági terminológia a játékfilmek fordításában.

Tőzsdecápák: A pénz nem alszik

Polcz Károly

E-mail: polcz.karoly@uni-bge.hu

Kivonat: A játékfilmek fordításában gyakran megfigyelhető a forrás- és a célnyelvi terminusok közötti ekvivalencia módosulása vagy a terminus kihagyása. Ennek oka, hogy az audiovizuális fordítónak biztosítania kell a célnyelvi szöveg érthetőségét a laikus közönség számára és egyúttal meg kell felelnie a szinkronitás követelményeinek is. A kutatás célja a terminusok átültetésében alkalmazott fordítási módok és az ezek következtében létrejövő ekvivalenciaviszonyok feltárása, valamint annak megállapítása, hogy a fordító törekszik-e a terminológiai transzparenciára. A tanulmány a *Tőzsdecápák: A pénz nem alszik* (2010) című film teljes szövegéből összesen 211 gazdasági fogalmat megnevező angol–magyar terminuspár fordítását vizsgálja a kontaktnyelvészetből és a fordítástudományból ismert kategóriákból kialakított taxonómia segítségével. A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a célnyelvi közönség terminológiai szempontból részben könnyebben értelmezhető, de pontatlanabb szöveggel szembesül. A transzparens terminusok használatát a jobb szövegérthetőségre való törekvés motiválja, a szinkronitás követelményeinek való megfelelés kisebb mértékben játszik szerepet. A megnyilatkozások szintjén megvalósuló terminustranszparencia azonban nem feltétlenül jelenti a cselekmény jobb érthetőségét. A terminológiai konzisztencia megsértése, valamint a kulcsterminusok intranszparenciája koherenciális problémákat okoz.

Kulcsszavak: fordítástudomány, audiovizuális fordítás, terminológia, ekvivalencia, szinkronizálás

1. Bevezető

Annak ellenére, hogy számos egész estés játékfilm és sorozat szakmai közegben játszódik, a bennük szereplő terminusok átültetése viszonylag kevés figyelmet kap az audiovizuális fordítás szakirodalmában. Vizsgálatuk két okból is fontos lehet. Egyrészt minden filmben előfordulhatnak olyan kulcsterminusok, amelyek ismer-

rete nélkül a cselekmény nehezen követhetővé vagy akár értelmezhetetlenné válik, másrésről pedig a terminusoknak hangulatteremtő funkciójuk is van, hozzátartoznak a szereplők beszédmódjához, s ezzel karakterisztikájuk részévé válnak.

Leggyakrabban az orvosi, gazdasági, jogi és kriminológiai szaknyelv terminusai jelentenek kihívást, gondoljunk olyan alkotásokra, mint a *Vészhelyzet* (1994–2009) (orvosi), a *Tőzsdecápák 1-2* (1987, 2010) (gazdasági), az *Ally McBeal* (1997–2002) (jogi) vagy a *Gyilkos elmék* (2005–2020) (kriminológia). A hasonló audiovizuális termékekben gyakran megfigyelhető a forrás- és a célnyelvi terminus közötti ekvivalencia módosulása vagy a terminus kihagyása, ami a szakfordításban általában megengedhetetlen. Ennek oka feltehetően az, hogy az audiovizuális fordítónak biztosítania kell a célnyelvi szöveg érthetőségét a laikus közönség számára, egyúttal meg kell felelnie a szinkronitás, vagyis az izokronia, a szájszinkron és a kinetikus szinkron követelményeinek is.

Jelen feltáró kutatás célja a hipotézisalkotás, középpontjában a következő három kutatási kérdés áll. (1) Milyen fordítási módokat alkalmaz a fordító a gazdasági terminusok megfeleltetésében? (2) Hogyan jellemezhető a forrás- és a célnyelvi terminusok közötti ekvivalencia? (3) Megfigyelhető-e a célnyelvi szövegben a terminológiai transzparenciára való törekvés, vagyis törekszik-e a fordító a tartalom érthetőségének biztosítására a laikus közönség számára?

2. Terminusok az audiovizuális fordításban

Az audiovizuális szövegekben előforduló terminusok fordítása elsősorban a dokumentumfilmekkel foglalkozó kutatók figyelmét ragadta meg. León (2007) szerint a dokumentumfilm szövege annyiban különbözik a szakszövegtől, hogy a készítők jobban figyelembe veszik a laikus közönség háttértudását. Espasa (2004) arra hívja fel a figyelmet, hogy a terminusok fordítása két okból jelent kihívást. Egyrésről azért, mert a szakfordítóval ellentétben az audiovizuális fordító nem a tárgykör, hanem a fordítási mód, vagyis az audiovizuális csatorna specialistája, így részéről a terminusok megfeleltetése több erőfeszítést igényel. Másrésről, mivel a dokumentumfilmeket a lehető legtágabb közönség számára készítik, a terminusok fordításában az elsődleges szempont az érthetőség.

Franco és munkatársai (2010) arra mutatnak rá, hogy a terminológia fordításában az audiovizuális fordítók hasonló lépéseket követnek, mint a szakfordítók. A különbség az, hogy a kép segíthet a terminusok megfeleltetésében. Ha hiányzik a célnyelvi ekvivalens, a dokumentumfilmek fordítóinak terminusalkotással terminológusként is helyt kell állniuk.

Matamala (2009a, 2010) korpuszalapú kutatásaiban a terminológiával kapcsolatos konkrét fordítási problémákat veszi szemügyre, úgymint a terminusok azonosítása és megértése, az ekvivalensek megtalálása, a terminusok közötti választás, a szinonimitás, a célnyelvi ekvivalens hiánya, a kétértelműség és a nehezen érthető terminusok kezelése. Ez nagyrészt megegyezik a szakfordításban felmerülő nehézségekkel, azzal a különbséggel, hogy az audiovizuális fordítónak figye-

lembe kell vennie a kép és a szöveg közötti szinkronitást. Kihagyással például nem élhet, ha a terminus által jelölt objektum látszik a képernyőn. Továbbá olyan fordítási megoldásokat kell alkalmaznia, amelyek növelik az érthetőséget, ugyanis a laikus közönségnek nincs lehetősége arra – vagy legalábbis nem életszerű –, hogy a film nézése közben egy-egy terminusnak utánanézzen. A jobb érthetőséget a konkretizálás vagy a specializált terminus köznyelvi megfogalmazása segítheti (Matamala 2009b). Matamala (2009a, 2009b, 2010) Cabré (1999) nyomán különbséget tesz az *in vitro* és *in vivo* terminusok között. Az *in vitro* terminusok a hivatalos terminológiai testületek, adatbázisok, szótárak stb. ajánlásai, míg az *in vivo* terminusok a szakemberek valódi nyelvhasználatát tükrözik. Matamala (2009b) azt a kérdést veti fel, ha ugyanazt a fogalmat több terminus is megnevezi, milyen megfontolással válasszon a fordító az *in vitro* és *in vivo* terminusok közül.

Míg a dokumentumfilmek esetében a terminológia fordításának két elsődleges szempontja az érthetőség és a viszonylagos pontosság, a játékfilmek esetében további szempontok is érvényesülnek. Bestué (2005) az angol nyelvű *Saving Grace* (*Fűbenjáró bűn*, 2000) című film spanyol és francia szinkronizált változatának hat jelenetében vizsgálta a jogi és a gazdasági terminusok fordítását. Érvelése szerint, míg a jogi szakfordításban elengedhetetlen a terminológia precíz megfeleltetése, az audiovizuális fordításban legfontosabb a szerzői szándék megőrzése, vagyis olyan megoldásokat kell alkalmazni, amelyekkel a fordító ugyanazt a hatást éri el. A hagyományos értelemben vett ekvivalencia, vagyis a terminusok pontos megfeleltetése kevésbé lényeges szempont. Ez a megközelítés lényegében megegyezik Nida (1964) dinamikus ekvivalenciafelfogásával. Gyakori fordítási mód az adaptáció, amely során előfordulhat, hogy a célnyelvi terminus a forrásnyelvitől eltérő fogalomra utal, de ugyanazt a hatást kelti; például a megnyilatkozás hallatán a forrás- és a célnyelvi közönség is nevet. A formális jogi regiszter megtartása akkor lehet fontos, ha a humor forrása abból ered, hogy a szereplők maguk sem értik, miről beszélnek.

Lozano és Matamala (2009) az angol nyelvű *ER* (*Vészhelyzet*, 1994–2009) egyik spanyolra szinkronizált epizódjában vizsgálták az orvosi terminusok fordítását. Álláspontjuk szerint a terminológia funkciója a játékfilmekben a hangulat-teremtés és a szakmai kontextus reprodukciója. Azt feltételezték, hogy a terminológiai hibák jelentős száma negatívan érinti a szinkronizált verzió realizmusát. Összesen 192 terminuspár esetében elemezték a fordítási megoldásokat. Az eredmények azt mutatták, hogy a leggyakoribb fordítási megoldás a szó szerinti fordítás (literal translation) (29%), ezt követte a megszilárdult ekvivalens (established equivalent) (27%), majd a helytelen ekvivalens (10%). A többi fordítási megoldás (összevonás, általánosítás, kihagyás stb.) alacsony arányban szerepelt a mintában. Az eredményeket a formalitás és a szűkebb tárgykör szerint is lebontották. Formális kontextusban a szó szerinti fordítás volt a leggyakoribb olyan szűkebb tárgykörök esetében, amelyek terminusai könnyen megtalálhatók szakszótárakban és terminológiai adatbázisokban. A kihagyás és a helytelen fordítás olyan tárgykörökben volt jellemző, amelyek terminusait a referenciamunkák nem tartalmazták. Az in-

formális kontextusban használt terminusok esetében a megszilárdult ekvivalens bizonyult a leggyakoribb fordításnak. Következtetésük szerint a forrásnyelvi kontextus realizmusát a jelentős arányú szó szerinti fordítás adja vissza. A többi fordítási mód (általánosítás, kihagyás, összevonás) alkalmazását a fordító és a közönség háttértudása, valamint a szinkronitás követelményeinek való megfelelés motiválta.

Urvansteva (2018) ugyancsak az orvosi terminológia fordítását vizsgálta a *House, M.D. (Dr. House, 2004–2012)* című sorozat orosz nyelvű hangalámondásában. Az izokronia betartása a hangalámondás esetében is lényeges szempont. Bár kevésbé köti meg a fordító kezét, mint a szinkronizálás, a hangalámondás sem tolerálja a hosszabb vagy rövidebb célnyelvi szöveget, mint a forrásnyelvi megnyilatkozás időtartama. Mivel a hangalámondásban az eredeti szöveg is hallható, a terminológiai pontosság is lényeges szempont, hiszen a közönségben lehetnek szakemberek is. A fordítási mód megválasztása érinti az izokroniát. Ha például a fordító úgy dönt, hogy feloldja a forrásnyelvi rövidítést, akkor könnyen meghaladhatja a célnyelvi megnyilatkozás időtartamát. Az izokronia betartása konkretizálással, általánosítással és kihagyással is megoldható, de ez terminológiai pontatlansághoz vezet. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a terminusok fordításában a két legfontosabb szempont a pontosság és a hasonló kommunikációs hatás elérése.

Weisshaupt (2017) a *The Big Year (Vad évad, 2011)* című film szinkronszövegében vette szemügyre az ornitológiai terminusok, ezen belül pedig a madárnevek fordítását angol–német nyelvpárban. A szerző arra az álláspontra helyezkedik, hogy a szinkronizálás válaszut elé állítja a fordítót: vagy pontatlan terminust választva betartja a fonetikus szinkronitás követelményeit, vagy pedig pontos terminust használ, de akkor ennek nem mindig tud megfelelni. Hipotézise szerint a terminológiai pontosság előnyt élvez az audiovizuális fordítás támasztotta korlátokkal szemben, annál is inkább, mert a főszereplők a terület szakértői, valamint azt feltételezi, hogy a téma speciális jellege miatt a közönség jelentős hányada mélyebb háttérismerettel rendelkezik. A terminusok fordításának mintegy 10 százalékában mutatott ki kisebb-nagyobb hibát. Az izokroniára és a fonetikus szinkronításra való törekvés terminológiai hibákhoz vezetett, a helytelen terminusok használata azonban nem mindig volt ezzel magyarázható. A szerző arra a következtetésre jutott, hogy a nem megfelelő terminusok használata zavart kelt a kommunikációban, aláássa a szereplők hitelességét és elvonja a közönség figyelmét.

A fentiekben bemutatott kutatások értéke abban rejlik, hogy feltárják a terminológia sokrétű funkcióját a dokumentum- és játékfilmekben és az ezzel kapcsolatos fordítói kihívásokat. A szakfordítástól eltérően az audiovizuális fordító feladata nem korlátozódhat a terminusok precíz átültetésére, mivel figyelembe kell vennie a dramaturgia és a szinkronitás szempontjait is. A szerzők nem térnek ki arra, hogy a terminusok megfelelő fordítása a hangulatteremtés és a szakmai kontextus reprodukciója mellett a cselekmény érthetősége szempontjából is kritikus lehet. Jelen tanulmány többek között arra tesz kísérletet, hogy rávilágítson a terminusok fordítása és a cselekmény követhetősége közötti összefüggésekre is.

3. Elméleti háttér

3.1 Terminológiai ekvivalencia

A terminusok által megnevezett fogalmak fogalmi rendszereket alkotnak, amelyekben a fogalmak között különböző típusú kapcsolatok azonosíthatók. Az ISO 704:2009(E) szabvány megkülönbözteti a hierarchikus és az asszociatív kapcsolatokat. A hierarchikus kapcsolati rendszerben a fogalmak szintek szerint szerveződnek fölé- és alárendelt fogalmakra. Az azonos szinten található fogalmakat mellérendelt fogalmaknak nevezi. A hierarchikus fogalmi rendszer tovább bontható generikus és partitív kapcsolatokra. Generikus kapcsolat akkor jön létre, ha az alárendelt fogalom tartalmazza a fölérendelt fogalom jellemzőit és legalább még egy jellemzőt, amely megkülönbözteti a fölérendelt fogalomtól. A fölérendelt fogalom a generikus, az alárendelt pedig a specifikus fogalom. Partitív kapcsolatban a fölérendelt fogalom testesíti meg az egészet, az alárendelt fogalom pedig annak egy részét. Ennek megfelelően a fölérendelt fogalmat átfogó fogalomnak, míg az alárendelt fogalmat partitív fogalomnak nevezi. Az asszociatív kapcsolat azt jelenti, hogy két fogalom között csupán tematikus kapcsolat áll fenn, ami tapasztalati úton jön létre.

A forrás- és célnyelvi terminusok közötti ekvivalencia jól megragadható a fogalmak közötti kapcsolati viszonyok segítségével. Arnzt (1993: 13) Felber (1984) nyomán úgy fogalmaz, hogy két terminust akkor tekinthetünk ekvivalensnek, ha köztük „fogalmi azonosság” van. Ez úgy is megfogalmazható, hogy a terminológiai ekvivalencia invariánsa a fogalom. A teljes fogalmi ekvivalencián túl felhívja a figyelmet a fogalmi átfedés és az inklúzió eseteire. A fogalmi átfedés azt jelenti, hogy a két terminus által jelölt fogalmi tartalomnak van valamilyen kisebb-nagyobb közös metszete, míg az inklúzió azokra az esetekre vonatkozik, amikor az egyik fogalom magában foglalja a másikat.

Jelen tanulmány a terminológiai ekvivalencia négy típusát vizsgálja. Arnzt (1993) és az ISO 704:2009(E) szabvány alapján megkülönböztetjük a fogalmi, a részleges és a zéró ekvivalenciát. Fogalmi ekvivalencia akkor áll fenn, ha a forrás- és célnyelvi terminus ugyanarra a fogalomra utal. Részleges ekvivalencia a következő esetekben jön létre. Generikus kapcsolati rendszerben a fordító a forrásnyelvi generikus fogalmat specifikus fogalommal helyettesíti, vagy pedig fordítva, specifikus fogalom helyett generikusot használ. Partitív kapcsolati rendszerben az átfogó fogalmat partitív fogalommal, vagy fordítva, a partitív fogalmat átfogó fogalommal helyettesíti. Mind a generikus, mind pedig a partitív fogalmi rendszerben előfordulhat, hogy a célnyelvi terminus ugyanarra a fogalmi szintre, de eltérő mellérendelt fogalomra utal. Az ekvivalencia hiánya, vagyis a zéró ekvivalencia azt jelenti, hogy a forrás- és a célnyelvi terminus eltérő fogalmakat nevez meg, melyek között semmiféle kapcsolat nem azonosítható. Megfigyeléseim alapján a negyedik típus a pragmatikai ekvivalencia. Ez akkor jön létre, amikor a forrás- és a célnyelvi terminusok eltérő fogalmakra utalnak, de a kontextus alapján a forrás- és a célnyelvi közönség ugyanarra a következtetésre jut.

3.2 A terminusok transzparenciája

A terminológiai transzparencia a terminusok érthetőségére utal. Az ISO 704:2009(E) szabvány értelmezésében egy terminus akkor transzparens, ha definíció nélkül is értelmezhető. Ennek alapján azt a terminust, amelynek fogalmi tartalma definíció nélkül rejtve marad a célközönség előtt, intranszparensnek tekinthetjük. Mivel az audiovizuális fordító a lehető legszélesebb közönség számára készíti a célnyelvi szöveget, lényeges kérdés, hogy a terminusok fordítása kapcsán mennyire törekszik a transzparencia, vagyis az érthetőség biztosítására. Másképpen fogalmazva, kimutatható-e a célnyelvi szövegben a terminusok transzparenciájának változása a forrásnyelvi szöveghez képest?

A kérdés megválaszolásához célszerű különbséget tenni a transzparens és intranszparens terminusok között. Az intranszparens terminusok lehetnek interferenciálisak, ami azt jelenti, hogy a fordító kölcsönzéssel vagy hibrid megfeleltetéssel átveszi a forrásnyelvi terminust, amelynek fogalmi tartalmát a laikus közönség nagy valószínűséggel nem tudja értelmezni. Az átvett terminusok olyannyira idegenszerűen hathatnak, hogy a közönség kódváltásként érzékelheti őket (pl. *hedge fund*, *shortol*, *rossz swap* stb.). Az intranszparens terminusok másik csoportját azok a fogalmak alkotják, amelyek fogalmi tartalma általában csak szakemberek számára érthető, a laikus közönség előtt azonban rejtve marad (pl. *tőkeáttétel*, *toxikus hitel*, *bennfentes kereskedés* stb.). Az intranszparens terminusok harmadik csoportjába azokat az elemeket soroljuk, amelyek bizonyos tartalommal ismertek a köznyelvben, de ez eltér attól a fogalmi tartalomtól, amire a terminus az adott tárgykörben vonatkozik (pl. *medve* [árfolyamcsökkenésre játszó bróker], *fedezet* [letéti összeg], *parkett* [a tőzsdei kereskedés színtere] stb.). Ezek a terminusok zavarhatják meg a legjobban a laikus közönséget, hiszen a néző csak annyit érzékel, hogy bár érteni véli a szöveget, mégis nehezen tudja követni a cselekményt az eltérő fogalmi tartalmak miatt. A transzparens terminusok közé azok a lexikai elemek tartoznak, amelyek szakmai tartalmának ismertsége valószínűsíthető az általános műveltséggel rendelkező közönség körében. Ilyenek például a *profit*, *előleg*, *tőke* stb. terminusok.

3.3 Fordítási módok taxonómiája

A filmszövegben előforduló terminusok fordítási módjának meghatározásához alkalmazott taxonómia a kontaktnyelvészetből (Haugen 1950; Kontra 1981; Lanstyák 2006) és a fordítástudományból (Newmark 1988; Vinay és Dalbernet 1995; Klauudy 1999; Molina és Albir 2002) ismert kategóriákon alapul. A taxonómia fő szervező elve a fordítási mód eredményeként keletkezett terminus transzparenciája, valamint a forrás- és a célnyelvi terminus közötti ekvivalencia természete. Másképpen fogalmazva, az alkalmazott kategóriák segítségével kimutatható a terminusok transzparenciájának esetleges változása, valamint azonosítható a terminológiai ekvivalencia típusa. A következőkben röviden áttekintjük az elemzésben használt fordítási módokat.

- Kölcsönzés: a forrásnyelvi terminus közvetlen átvételét jelenti. A kölcsönzés fogalma a kontaktnyelvészetből (Haugen 1950) és a fordítástudományból is ismert (Molina és Albir 2002) (pl. *subprime – subprime*). Gyakran előfordul, hogy a forrásnyelvi terminus jól illeszkedik a célnyelv fonológiai és morfológiai rendszerébe, vagyis könnyen kiejthető és jelentősebb módosítás nélkül ragozhatóvá válik. Ezt a jelenséget Newmark (1988) honosításnak nevezi (pl. *to short – shortol, portfolio – portfólió*).
- Hibrid fordítás: a célnyelvi alakulat egyik eleme kölcsönzéssel, míg a másik helyettesítéssel kerül a célnyelvbe (pl. *offshore fund – offshore alap*), vagyis a hibridizáció morfémaátvétellel és morfémahelyettesítéssel jár (Haugen 1950; Kontra 1981; Lanstyák 2006). A hibridizáció egyik altípusa a hibrid betoldás, amelyben a forrásnyelvi terminushoz a forrásnyelvi szövegben nem szereplő célnyelvi terminus kapcsolódik (pl. *subprime – subprime hitelek*).
- Tükörfordítás: olyan szó szerinti fordítás, amely a célnyelvben még nem szilárdult meg mint elfogadott ekvivalens (*bad loan – rossz hitel, valuation – értékelés*) (vö. Molina és Albir 2002).
- Megszilárdult ekvivalens: olyan terminus, amelyet a szótárak vagy a nyelvhasználók ekvivalensnek ismernek el (Molina és Albir 2002) (pl. *commission – jutalék*).
- Általánosítás: a célnyelvi terminus a fölérendelt fogalmat nevezi meg egy generikus vagy partitív kapcsolati rendszerben (vö. Klaudy 1999). Ez létrejöhet a forrásnyelvi terminus egyik tagjának kihagyásával is (pl. *prop trader – üzletkötő*).
- Konkretizálás: a célnyelvi terminus az alárendelt fogalmat nevezi meg egy generikus vagy partitív kapcsolatban (pl. *trade – barter*) (vö. Klaudy 1999).
- Moduláció: a nézőpont, a fókusz vagy a kognitív kategória megváltoztatása (pl. *can't get a bid for it – nem tudja eladni*) (Molina és Albir 2002).
- Diszkurzív fordítás: olyan egyszerű, ideiglenes ekvivalencia jön létre, amely a kontextuson kívül nem jelezhető előre (pl. *leverage – kilábal*) (Molina és Albir 2002).
- Kihagyás: a forrásnyelvi terminus hiányzik a célnyelvi szövegből (Klaudy 1999).
- Betoldás: a célnyelvbe olyan terminus kerül, amely nem szerepel a forrásnyelvben (pl. *Locust Fund – Locust Fund nevű alap*) (Klaudy 1999).

4. Az adatok és az elemzés módszere

Az elemzés nyelvi anyagát a *Tőzsdecápák: A pénz nem alszik* (2010) című játékfilmben előforduló angol–magyar terminuspárok alkotják a teljes diskurzus és a kontextus figyelembevételével. A választást a tartalom gazdasági-üzleti jellege indokolja. Jó eséllyel feltételezhető volt, hogy a szöveg tartalmaz elegendő termi-

nust a hipotézisalkotáshoz, ami a későbbiekben több hasonló tartalmú film kvantitatív vizsgálatának alapjául szolgálhat.

A szövegekben 211 olyan angol–magyar terminuspár található, amelyek a gazdasági-üzleti tárgykör fogalmait nevezik meg. Ezek között egyedi megnevezések is szerepelnek (pl. *Wall Street*, *FED* stb.), amelyeket az ISO 704:2009(E) szabvány külön csoportba sorol. A terminusok fordításában megfigyelhető tendenciák feltérképezése Microsoft Access adatbázis-kezelő program segítségével történt manuális adatbevitellel. Egy adott terminuspár annyiszor került az adatbázisba, ahányszor a szövegben szerepelt, mivel a közönség is több alkalommal szembesül vele. Ezt követte az adatok kódolása és másodkódolása nyelvész kolléga bevonásával a következő három szempont szerint: (1) fordítási mód, (2) ekvivalencia, (3) transzparencia.

A fordítási módok kódolása a 3.3 pontban bemutatott kategóriák alapján történt. Gyakran előfordul, hogy a célnyelvi terminus több fordítási mód kombinációjaként jön létre. Ezekben az esetekben azt vettük alapul, amellyel jobban megragadható a forrás- és a célnyelvi terminusok között keletkezett fogalmi viszony. A *securities fraud* – *csalás* terminuspár esetében például megfigyelhető, hogy az alakulat első tagjának kihagyása általánosabb terminust eredményez. A célnyelvi *csalás* terminus generikus, míg a forrásnyelvi *securities fraud* specifikus fogalomnak tekinthető. Ebben az esetben a fordítói műveletet nem kihagyásként, hanem általánosításként kategorizáltuk. A fordítói műveletet akkor kódoltuk kihagyásnak, ha a célnyelvi szövegben nem találtunk olyan megnevezést, amely bármilyen módon utalna forrásnyelvben szereplő fogalomra.

A második vizsgálati szempont a forrás- és a célnyelvi terminus közötti ekvivalencia jellegének megállapítása volt. A 3.1 pontban tárgyaltak szerint az angol–magyar terminuspárokat az ekvivalencia négy típusa szerint kódoltuk: (1) fogalmi ekvivalencia, (2) részleges ekvivalencia, (3) pragmatikai ekvivalencia és (4) zéró ekvivalencia. A terminuspárok ekvivalenciatípusok szerinti kódolása fényt derít arra, hogy a fordító mennyire törekedett a terminológiai pontosságra.

A harmadik vizsgálati szempont a transzparencia meghatározása volt. A transzparencia relatív fogalom, amely a pragmatika tárgykörébe vezet. Megítélése jelentős mértékben függ a közönség háttérismeretétől. Míg a szakemberek megértik a terminusokat, a laikus közönség előtt ezek fogalmi tartalma rejtve maradhat. Különösen igaz ez a kölcsönzésre, amelyet kódváltásként érzékelhet. Minél több ilyen terminus kerül a fordításba, annál idegenszerűbb, nehezebben értelmezhető célnyelvi szöveggel szembesül. A célnyelvi terminusok transzparenciáját egy átlagos műveltséggel rendelkező laikus közönség feltételezett háttértudása alapján határoztuk meg. Kétségtelen, hogy ez bizonyos mértékű szubjektivitást visz az elemzésbe, de ezt a dupla kódolással igyekeztünk ellensúlyozni.

A transzparencia kódolása két szempont szerint történt. Az első szempont egy lehetséges elméleti fordítást, míg a második a megvalósult fordítást vette figyelembe. Az elméleti lehetőség esetében azt vizsgáltuk, hogy a fogalmi ekvivalenciára való törekvés transzparens vagy intranszparens terminust eredményezne-e a cél-

nyelvben. Ezt elméleti transzparenciának neveztük. A megvalósult fordítás esetében a célnyelvi szövegben megjelenő terminus transzparenciáját határoztuk meg. Ezt megvalósult transzparenciának neveztük. Mindkét esetben azt a kérdést tettük fel, vajon tudná-e értelmezni a laikus közönség többsége az elméleti és a megvalósult fordítás eredményeként keletkezett terminust? Ha a válasz igen, akkor a terminust transzparensként, míg nemleges válasz esetén intranszparensként kódoltuk. Példaként vizsgáljuk meg a *leverage* terminus fordítását. A fogalmilag ekvivalens elméleti fordítás a *tőkeáttétel* lenne. A megvalósult fordítás azonban a *hitel* terminus. A laikus közönség többsége a *tőkeáttétel* fogalmát feltehetően nem ismeri, míg a *hitel* fogalmával tisztában van. Ennek alapján az elméleti fordítást (*tőkeáttétel*) intranszparensnek, míg a megvalósult fordítást (*hitel*) transzparensnek kódoltuk. Ezzel a módszerrel összehasonlítható a transzparens és intranszparens terminusok aránya az elméleti és a megvalósult fordítás dimenziójában. Másiképpen fogalmazva, ha a megvalósult transzparencia dimenziójában a transzparens terminusok aránya magasabb, mint az elméleti transzparencia esetében, akkor jó eséllyel feltételezhető, hogy a közönség könnyebben értelmezhető megnyilatkozásokkal szembesül.

Az adatok dupla kódolása egymástól függetlenül történt, majd az eredményeket összehasonlítottuk, az esetleges eltéréseket pedig tisztáztuk. A Cohen-féle kappta értékek a három vizsgált szempont esetében a következőképpen alakultak. Fordítási módok: $k=0,825$; transzparencia: $k=0,912$; ekvivalencia: $k=0,932$. A kódolók közötti megbízhatóságra vonatkozó értékek erős vagy majdnem tökéletes egyezést mutatnak. Ennek alapján biztonsággal kijelenthető, hogy az elemzési keret megbízható.

A tanulmányban használt példák filmbeli előfordulási helye a példák után található időközök (TC) segítségével azonosítható. Az első szám az órát, a második a percet, a harmadik pedig a másodpercet jelöli, amikor a megnyilatkozás elhangzott.

5. A vizsgálat eredménye

5.1 Megfeleltetési módok és ekvivalencia

A 1. táblázat a nyelvi mintában azonosítható fordítási módok, valamint az ezek eredményeként keletkezett ekvivalenciatípusok százalékos arányát mutatja be. A táblázatban szereplő *helytelen ekvivalens* azért került zárójelbe, mert ez nem tekinthető fordítási módnak, de a vizsgálatban ezt a jelenséget sem hagyhattuk figyelmen kívül.

1. táblázat
 Fordítási módok és ekvivalenciatípusok százalékos aránya

Fordítási mód	Ekvivalencia típusa		
kölcsönzés		10,42	
hibrid fordítás		4,74	
tükörfordítás	fogalmi ekvivalencia	5,69	64,45
megszilárdult ekvivalens		42,65	
betoldás		0,95	
általánosítás	részleges ekvivalencia	16,59	22,75
konkretizálás		6,16	
moduláció	pragmatikai ekvivalencia	1,89	4,26
diszkurzív fordítás		2,37	
kihagyás	zéró ekvivalencia	5,21	8,53
(helytelen ekvivalens)		3,32	

A fogalmi ekvivalencia, amely a vizsgált terminuspárok 64,45 százalékában mutatható ki, kölcsönzéssel, hibrid fordítással, tükörfordítással, megszilárdult ekvivalenssel és betoldással jött létre. A leggyakoribb fordítási mód a megszilárdult ekvivalens (42,65%). Ez eredményezhet olyan célnyelvi terminust, amelynek a fogalmi tartalma feltehetően csak szakemberek számára ismert (pl. *hedging – fedezeti ügylet; off the balance sheet – mérlegen kívüli*), vagy olyat, amely a köznyelvben is elterjedt (pl. *board – igazgatóság; bankruptcy court – csődbíróság*).

A fordító viszonylag magas arányban élt a kölcsönzés (10,42%) lehetőségével, amikor a célnyelvi szövegbe olyan forrásnyelvi terminus kerül, amelyet a laikus közönség jó eséllyel nem tud értelmezni (*short – shortol* [árfolyamesésre játszva fedezetlenül ad el]). Ha ehhez hozzáadjuk az olyan hibridfordításokat (4,74%), mint például a *credit default swap – kötvénykockázati swap*, akkor – a teljes mintára vetítve – a kódváltást, vagyis jelentős idegenszerűséget okozó célnyelvi terminusok aránya összesen 15,16 százalék. Ez azért különösen meglepő, mert ez a fordítási mód inkább a szakemberek számára készülő szövegekben figyelhető meg.

A tükörfordítások (5,69%), bár fogalmi ekvivalenciát hoznak létre, rejtett koherenciális problémákat okozhatnak, ugyanis a közönség nyelvi szinten érteni véli a terminust, de az adott tárgykörben nem tudja a megfelelő fogalomhoz kötni (pl. *bull – bika* [árfolyamemelkedésre játszó befektető, hosszjátékos]; *bear – medve* [árfolyamesésre játszó befektető, besszjátékos]). Bár a szakmai nyelvhasználatban számos tükörfordítás kezd megszilárdulni, vagyis ezek a terminusok bekerülnek

szótárakba és a szakemberek nyelvhasználatába (pl. *bikapiac*, *medvepiac* a gazdasági sajtónyelvből), a laikus közönség szempontjából ezeket még nem tekinthetjük a köznyelvben elterjedt, megszilárdult ekvivalenseknek.

Annak ellenére, hogy az audiovizuális fordításban az izokronia követelményeinek való megfelelés gyakran kizárja a betoldás műveletét, a nyelvi mintában mégis található erre néhány példa (0,95%): *Locust Fund – Locust Fund nevű alap*. Az egyedi megnevezés (*Locust Fund*) esetében a betoldás megkönnyíti a kontextuális értelmezést, arról informálva a közönséget, hogy pénzügyi befektetési alapról van szó.

A vizsgált terminuspárok 22,75 százalékában kimutatható részleges ekvivalencia általánosítás és konkretizálás eredményeként jön létre. Az általánosítás (16,59%) esetében a fordító a generikus (földréndelt) fogalmat nevezi meg. A jelenség jól illusztrálható a *stock – papír* terminuspárral. A forrásnyelvben a *stock* a részvényre, míg a célnyelvben a *papír* az értékpapírra utal. Az értékpapírok két fontos altípusa a kötvény és a részvény. A forrásnyelvi terminus a specifikus, míg a célnyelvi a generikus fogalmat nevezi meg.

Általánosítás létrejöhet az alakulat egyik elemének kihagyásával is, mint ahogy ezt a *prop trader – üzletkötő* terminuspár esetében láthatjuk. Érvelhetünk úgy, hogy a *prop trader az üzletkötő* egyik típusa, egész pontosan *saját számlára dolgozó üzletkötő*. Az általánosítás a rövidítések feloldásakor is szóba jöhet. Ez történt a *CFO – pénzügyes* terminuspár esetében. A rövidítés pontos fogalmi megfeleltetése (*pénzügyi igazgató*) olyan hosszú célnyelvi alakulatot eredményez, amely nem felel meg az izokronia követelményeinek.

A fogalmi rendszerben ellentétes irányban megvalósuló konkretizálás (6,16%), vagyis amikor a generikus forrásnyelvi terminusból specifikus célnyelvi terminus lesz, alacsonyabb arányban mutatható ki a mintában. A *loans are resetting – felmegy a kamat* (pontosan: változik a kamat) megnyilatkozás esetében a fordító a kamatváltozás egyik típusát jelölte meg. A konkretizálás betoldással is megvalósulhat, amikor a célnyelvi terminus egy elemmel bővül: *loss – árfolyamesés* (pontosan: esés, veszteség). Mindkét példa jól illusztrálja azt a jelenséget, amikor a célnyelvi közönség készen kapja azt, amit a forrásnyelvi közönség a kontextusból következtethet ki.

A 4,26 százalékban azonosítható pragmatikai ekvivalencia modulációval (1,89%) és diszkurzív fordítással (2,37%) jön létre. Ezek a fordítási módok viszonylag alacsony százalékban, csak néhány esetben jelennek meg a mintában. Az 1. példa a moduláció jelenségét szemlélteti.

(1) We don't want to **go public**.

Nem akarunk mi **befektetőket**. (TC: 1.10.37)

A forrásnyelvi terminus (*go public*) az eladás oldaláról (a cég részvényeit nyilvános tőzsdei forgalomba hozzák), míg a célnyelvi terminus a vétel (befektetők) oldaláról ragadja meg a valóságot. A forrás- és a célnyelvi fogalom között csupán asszocia-

tív kapcsolat fedezhető fel. Hasonló jelenség a diszkurzív fordítás, amikor előre nem jelezhető ekvivalencia jön létre, mint ahogy ezt a 2. példa szemlélteti.

- (2) Because you come into my office, **pitching** it to me.
Berontottál a munkahelyemre, **nekem estél**. (TC: 1.35.30)

A forrásnyelvi terminus értékesítési célzatú, agresszív prezentációra utal. A szakmai nyelvhasználatban általában nem fordítják, az angol terminus kezd megszilárdulni. A fordító azonban a köznyelvben elterjedt idiómával helyettesítette. A forrás- és a célnyelvi megnyilatkozás egyetlen közös pontja az agresszív fellépés. Ebben az esetben az ekvivalencia előrejelezhetetlen, ideiglenes természetét a regiszter- és stiláris váltás is alátámasztja. A fogalmi ekvivalencia hiánya ellenére mindkét fordítási mód esetében a forrás- és a célnyelvi közönség ugyanarra a következtetésre jut.

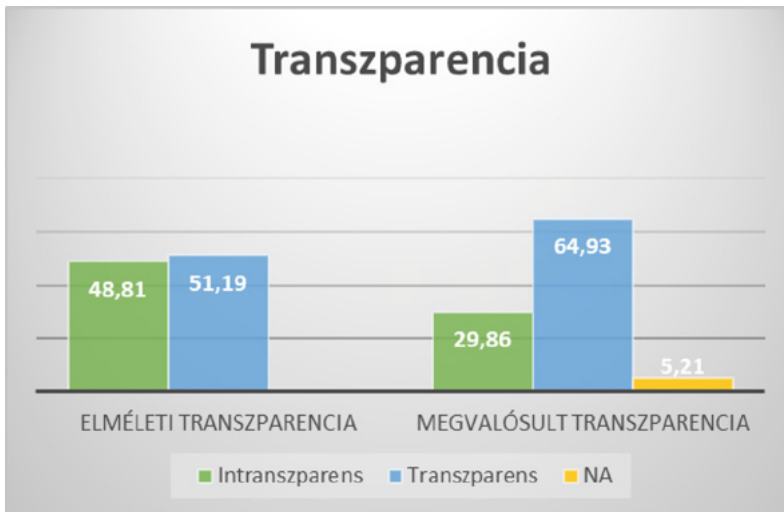
A zéró ekvivalencia, vagyis az ekvivalencia teljes hiánya a vizsgált terminuspárok 8,53 százalékát érinti. Ez vagy kihagyással, vagy pedig helytelen fordítással jön létre. A kihagyás (5,21%) egyrészt olyan komplex szakmai fogalmakat megnevező terminusok esetében figyelhető meg, amelyeket csak több lexikai egységet tartalmazó terminussal, körülírással vagy a forrásnyelvi elem megtartásával lehetne visszaadni (pl. *derivatives* [származékos pénzügyi termékek], *hedging* [fedezeti ügylet], *short* [fedezetlenül ad el]). Másrészt pedig olyan terminusok is kimeradnak, amelyekre létezik széles körben ismert ekvivalens (pl. *profit*, *stock*, *stake*). A valamilyen fordítási hibára visszavezethető helytelen ekvivalensek tárgyalása túlmutat a tanulmányban vizsgált kutatási kérdéseken, ezért ezekkel bővebben nem foglalkozunk.

5.2 A terminusok transzparenciájának változása

Az 1. ábra az elméleti és a megvalósult transzparencia arányát hasonlítja össze a nyelvi mintában. A 4. pontban tárgyaltak szerint az elméleti transzparencia a terminológiai szempontból lehetséges pontos fordításra, míg a megvalósult transzparencia a célnyelvi szövegben megjelenő terminus érthetőségére utal. Számos esetben előfordul, hogy az elméleti és a megvalósult transzparencia megegyezik, mivel a fordító a fogalmilag ekvivalens és egyben közérthető terminust választotta (pl. *acquire* – *felvásárol*).

1. ábra

Az elméleti és megvalósult terminustranszparencia százalékos aránya

Az elméleti transzparencia dimenziójában az intranszparens terminusok aránya 48,81, míg a transzparenské 51,19 százalék. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a fordító minden esetben ragaszkodott volna a fogalmilag ekvivalens megfeleltetéshez, akkor a laikus célnyelvi közönség olyan szinkronszöveggel szembesült volna, amelyben a terminusok közel fele (48,81%) csak nehezen vagy egyáltalán nem értelmezhető. Ezzel szemben a megvalósult transzparencia esetében az intranszparens terminusok aránya 29,86, a transzparens terminusoké pedig 64,93 százalék. Az NA (5,21%) jelölés a kihagyásokra utal, ahol a transzparencia változása nem értékelhető. Összehasonlítva az elméleti fordítás eredményeként keletkezett intranszparens terminusokat arányát a valós fordítás eredményeként létrejött transzparens terminusok arányával (48,81% vs. 64,93%) azt tapasztaljuk, hogy a transzparens terminusok aránya több mint 16 százalékponttal magasabb. Ebből arra következtethetünk, hogy terminológiai szempontból a közönség – legalábbis részben – könnyebben értelmezhető megnyilatkozásokkal szembesül.

A kölcsönzés és a hibrid fordítás gyakran eredményez intranszparens terminusokat. A magyar szakmai nyelvhasználatban ugyan már elterjedt *shortol* (fedezet nélkül elad) és *subprime* (kockázatos jelzáloghitel) terminusok nemcsak hogy nem érthetőek a laikus közönség jelentős része számára, de a kódváltás érzetét is kelthetik, mint ahogy ezt a 3. példa szemlélteti.

(3) Churchill Schwartz was **shorting subprimes**?

A Churchill Schwartz **subprimekkel shortolt**? (TC: 1.30.03)

Hasonló hatást kelhetnek a hibrid fordítások, ahol az egyik elem kölcsönzéssel kerül a célnyelvi szövegbe. A 4. példában a hibrid alakulat (*toxikus subprime hitel*) kockázatos hitelekre utal, amelyeket jó eséllyel már nem fognak visszafizetni, ezért ez negatívan érinti a bank pénzügyi helyzetét.

- (4) The word is he is stuck with a ton of **toxic subprime debt** off the balance sheet.

Elterjedt, hogy egy tonna **toxikus subprime hitele** van mérlegen kívül. (TC: 0.14.30)

Előfordul, hogy a tükörfordítások intranszparens terminust eredményeznek, ha ezek kevésbé ismertek a köznyelvben (5. példa).

- (5) You know what they say. **Bulls** make money, **bears** make money, and the **pigs**, they get slaughtered.

Persze, ahogy a mondás tartja. A **bika** is hízik, a **medve** is hízik, a **disznót** azt levágják. (TC: 1.12.22)

A *bull* – *bika* és a *bear* – *medve* terminuspárt tükörfordításként kategorizáltuk. A célnyelvben jelentéskölcsönzés történt, mivel a tőzsde tárgykerében a terminusok különböző befektetői viselkedéseket neveznek meg. A *bika* árfolyam-emelkedésre, míg a *medve* árfolyamesésre spekulál. Az állatnevek és a tőzsdei befektetők közötti összefüggés metaforikus, a bika szarvával alulról felfelé támad, ami árfolyam-emelkedésre, a medve pedig a mancsával felülről lefelé támad, ami árfolyamesésre utal. A megnyilatkozásban szereplő harmadik állatnév (*pig* – *disznó*) nem terminusértékű, a pejoratív köznyelvi jelentése szerint kell értelmezni. A beszélő egy olyan szereplőre utal, aki csalással jutott előnyhöz. A célnyelvi terminusok használata értelmezési nehézségeket okozhat, mivel a fogalmi tartalmak és az azok közötti összefüggések ismerete nem várható el a laikus közönség többségétől.

Hasonló háttérismeret-hiány szabhat gátat a megszilárdult ekvivalensek értelmezésének, mint például a *fedezeti ügylet* (*hedging*) esetében, ami kockázatkorlátozó befektetési stratégiára utal (6. példa).

- (6) For at least two years they have been **hedging**.

Két éve nyomnak **fedezeti ügyleteket**. (TC: 1.30.18)

Célszerű azt is megvizsgálni, hogy a fordító hogyan kezeli azokat a terminusokat, amelyek esetében a fogalmi ekvivalens intranszparens terminust eredményezne (elméleti transzparencia). Ahogy erről már szó esett, az ilyen terminusok aránya a teljes mintában 48,81 százalék (l. 1. ábra). Az intranszparens terminusok 5,21 százalékát a fordító kihagyta, 35,92 százalékát pedig transzparens terminussal helyettesítette. Ez utóbbi adathalmazból kimutatható, hogy a transzparens terminusok leggyakrabban általánosítással jönnek létre (43,24%), amit a 7. példa szemléltet.

- (7) You put it in KZI share. You **leverage** it to the max.

Veszel rajta Keller Zabel papírokat. És még az arra felvett **hitelből** is. (TC: 0.50.27)

A *leverage* terminus fogalmilag ekvivalens elméleti fordítása az adott kontextusban a *tőkeáttétel* lenne. A célnyelvi szövegben azonban a *hitel* terminus szerepel. A *tőkeáttétel* és a *hitel* közötti fogalmi viszony felfogható úgy, hogy a *tőkeáttétel* a *hitel* egyik típusa. Ennek alapján a *hitel* a generikus (főlérendelt), a *tőkeáttétel* a specifikus (alárendelt) terminus. Megállapítható, hogy az általánosabb célnyelvi terminus, bár terminológiai szempontból pontatlan, a köznyelvből jól ismert, s ezért könnyebben érthető a közönség számára.

A diszkurzív fordítás szintén a jobb érthetőség irányába mutat (8. példa).

- (8) You know, I should tell you **due diligence**.

De nem akarom, hogy **zsákbamacskát** vegyél. (TC: 0.28.07)

A főszereplő, mielőtt megkéri a barátnője kezét, elmondja neki, hogy tönkrement. A forrásnyelvben használt *due diligence* terminus *auditálást, átvilágítást* jelent. A szakmai nyelvhasználat a szereplő karakterisztikájához tartozik, aki még a magánéletben is a pénzügyi nyelv terminusait használja. A célnyelvi *zsákbamacska* kifejezés ideiglenes, előre nem jelezhető ekvivalenciát hoz létre. Jobban érthető és jobban is illeszkedik a célnyelvi szövegbe, mint az *átvilágítás*, ugyanakkor elvész az a dramaturgiai hatás, amikor a nyelvhasználat utal a nyelvhasználóra, s ezzel együtt a keserű humor és irónia forrásává válik.

Egyéb megoldások a transzparensőbb célnyelvi terminusokra a moduláció (1. 1. példa), a hibrid fordítás (*subprime – subprime hitelek*) és a megszilárdult ekvivalenssel történő helyettesítés (*R&D – kutatás, fejlesztés*).

A helytelen ekvivalensek szintén transzparens terminusokat eredményeznek, de félrevezetőek, mert az így keletkező terminuspár eltérő fogalmakat nevez meg, amelyek között semmilyen kapcsolat nem azonosítható (pl. *over-the-counter trade – ügy; helyesen: tőzsdén kívüli forgalom*).

A fordítónak azt is fel kell ismernie, hogy a transzparenciára való törekvés nem mindig indokolt. Előfordul, hogy a jelenet dramaturgiája éppen arra irányul, hogy a szereplő ne értse a szakmai tartalmat, mint ahogy a 9. példában látható rövidítések esetében.

- (9) They got all these fancy names for trillions of dollars of credit. **CMOs, CDOs, SIVs, ABSs**. I honestly think there's maybe 75 people in the world who know what they are.

És kitaláltak szép neveket a sok-sok billió dollárnyi hitelnek. **CMO, CDO, SIV, ABS**. Meggyőződésem, hogy kb. 75 ember van az egész világon, akik tudják, hogy mik ezek. (TC: 0.30.44)

A következő kérdés annak feltárása, hogy vajon a terminológiai transzparenciát a jobb érthetőségre való törekvés motiválja, vagy pedig a fordító a szinkronitás követelményeinek kívánt megfelelni, a transzparencia véletlen vagy másodlagos szempont volt. Az elméletileg intranszparens terminusok adathalmazában kimutatható, hogy ezek helyett a fordító 35,92 százalékban transzparens terminusokat használt. Az utóbbi adathalmaz 72,97 százalékában a fogalmilag pontos fordítás is megfelelt az izokronia követelményeinek. Illusztrációként vizsgáljuk meg a 10. példát.

(10) We don't really want to **go public**.

Nem akarunk mi **befektetőket** (TC: 1.10.37).

A fogalmilag pontos fordítás a következő: *Nem akarunk mi tőzsdére menni*. A *go public* terminus a tőzsde tárgykörében arra utal, hogy a cég részvényeit tőzsdei forgalomba hozzák, vagyis a befektetők vásárolhatnak belőle. Ez a tőkeszerzés egyik szokványos módja, hátránya azonban, hogy a tulajdonrészek idegen kezekbe kerülnek. A terminológiailag pontos elméleti fordítás (*tőzsdére menni*) megfelel az izokronia követelményeinek, hiszen ugyanúgy öt szótag, mint a fordítói megoldás (*befektetőket*). Annak ellenére, hogy a célnyelvi szövegben szereplő terminus (*befektetőket*) fogalmilag nem ekvivalens (befektetőket nemcsak nyilvános tőzsdei bevezetéssel lehet szerezni), a fordító feltehetően azért döntött emellett, mert a fogalmi ekvivalens helyes értelmezése jelentősebb kognitív terhet rótt volna a laikus közönségre.

Az adatok elemzése alapján tehát az a tendencia rajzolódik ki, hogy a célnyelvi szöveg nem egyszerűen a szinkronitás követelményeinek való megfelelés miatt vált transzparensbé, hanem azért, mert a fordító tudatosan vagy tudat alatt helyenként törekedett arra, hogy jobban érthető célnyelvi szöveget hozzon létre. Ennek ára a terminológiai pontosság, ami viszont nem feltétlenül kérhető számon egy játékfilm fordításán.

6. Terminológiai konzisztencia

A szakfordításban kiemelt jelentőséggel bír a terminológiai konzisztencia, vagyis a szakfordítónak azon törekvése, hogy egy adott fogalom megnevezésére mindig ugyanazt a terminust használja, lehetőleg kerülje a szinonimákat. Ez biztosítja a szövegkohéziót, ugyanis több szinonima használata esetén nem biztos, hogy a közönség felismeri, hogy a terminusok ugyanazt a fogalmat nevezik meg. Így nemcsak a kohézió sérülhet, hanem a szövegérthetőség is (Fischer 2012). Felmerül a kérdés, hogy a terminológiai konzisztencia lényeges szempont-e a játékfilmek fordításában.

A szakmai közegben játszódó filmekben érdemes különbséget tenni a cselekményspecifikus és a hangulatkeltő terminusok között. A cselekményspecifikus

terminusok kulcsfontosságúak a cselekmény megértése szempontjából, míg a hangulatkeltő terminusok a nyelvi humor, az irónia forrásai, vagy a szereplők nyelvhasználatát tükrözik, de nem befolyásolják a cselekmény követhetőségét.

A vizsgált film cselekménye egy tőzsdei spekuláció köré épül. A Keller Zabel Investments befektetési bank üzletkötője jelentős bónuszt kap. Arra számít, hogy a bank részvényárfolyama emelkedni fog, így nemcsak a bónusz összegéből, de még hitelből is vásárol a saját cége részvényeiből. A rivális befektetési bank arra spekulál, hogy a Keller Zabel árfolyama esni fog, ezért magas piaci áron olyan Keller Zabel részvényeket ad el későbbi teljesítésre, amelyek még nincsenek a birtokában. A hasonló határidős ügyleteknél az eladásra szánt részvényeket csak egy későbbi időpontban kell a vevő rendelkezésére bocsátani. Mikor a Keller Zabel árfolyama jelentősen csökken, alacsony árfolyamon felvásárolja a részvényeket, majd az előre rögzített magas árfolyamon eladja őket, s ezzel számottevő nyereségre tesz szert, míg azok, akik árfolyam-emelkedésre spekuláltak, jelentős veszteséget könyvelnek el.

Ahhoz, hogy a közönség megértse a cselekményt, három kulcsterminus ismerete szükséges: *to short*, *leverage* és *margin*. A terminológiaiailag pontos fordítással a terminusok fogalmi tartalma valószínűleg rejtve marad a laikus közönség előtt: *rövidre ad el* vagy *shortol*, *tőkeáttétel*, *margin* vagy *fedezet*. Vizsgáljuk meg a kulcsterminusok fordítását.

A *short* terminus a forrásnyelvi szövegben hétszer fordul elő. A fordító hatszor kölcsönzéssel megtartotta (*shortol*), egy alkalommal pedig kihagyta. Feltehetően azért nem tette transzparenssé a terminust, mert nem talált olyan közismert célnyelvi terminust, amely akár részlegesen is megfelelné a bonyolult tranzakciót megnevező forrásnyelvi terminusnak: árfolyamesésre játszó fedezetlen részvényeladás, majd ennek megvásárlása alacsonyabb áron. Az egységes fordítás ellenére az idegen terminus értelmezése nehézségekbe ütközik, ez pedig negatívan befolyásolja a cselekmény követhetőségét.

A *leverage* terminus arra utal, hogy egy befektetést részben vagy egészben hitelből finanszíroznak a magasabb megtérülés reményében. Hasonló hitelek vezettek a 2008-ban bekövetkezett hitelválsághoz, amikor a hitelfelvevők nem tudták visszafizetni az ingatlanhiteleket, a bankok pedig sorra mentek csődbe. A terminus hatszor fordul elő a szövegben három különböző fordítással: *hitel*, *kölcsön*, *tőkeáttétel*.

(11) Putting 50% **leverage** on toxic debt made them true.

A toxikus hitelekre felvett 50%-os **kölcsön**, az tette igazgá. (TC: 0.50.14)

(12) We take a buck, we shoot it full of steroids, and we call it **leverage**.

Fogunk egy dollárt, telenyomjuk szteroidokkal, kész a **tőkeáttétel**. (TC: 0.32.03)

A 11. példában a fordító a transzparens *kölcsön* terminust használta, amely értelmezhető a laikus közönség számára is, a 12. példában használt *tőkeáttétel* szaksze-

rűbb, de intranszparens a speciális pénzügyi háttértudással nem rendelkezők számára. A *hitel/kölcsön* és a *tőkeáttétel* terminusok váltakozása a célnyelvi szövegben terminológiai zavarhoz vezethet, ugyanis a közönség nem biztos, hogy felismeri, hogy a szinonimák ugyanarra a fogalomra utalnak. Ezzel sérül a terminológiai konzisztencia, a szövegkohézió és a koherencia is.

A *margin* fogalma olyan hitelt foglal magában, amelyet a brókercég bocsát a befektető rendelkezésre, hogy nagyobb értékben vásárolhasson értékpapírokat, mint amennyi forrás a rendelkezésére áll, az ügyfél számláján lévő értékpapírokat pedig fedezetként kezeli. A befektetői szakma a *margin* terminust átvette az angol nyelvből, de megtalálhatók a *fedezet* vagy *letét* ekvivalensek is. A szövegben a *margin* háromszor fordul elő *kölcsön*, *fedezet* és *margin* fordítással.

- (13) You are gonna owe, you know. Not just the buck, but the **margin**, too. We're talking another...
Lemész mínuszba. Elmegy a milliód, és a **kölcsön** miatt lesz még... (TC: 0.16.42)
- (14) Take the haircut and sell. You're on a 50% **margin** buddy. I can still get you out now at a total loss, but at least you won't owe.
Nyelj egy nagyot és add el. 50% a **fedezeted**. Most még úgy hozlak ki, hogy mindened elmegy, de legalább nem tartozol. (TC: 0.15.40)
- (15) I guess, this is **on margin**.
Legyen **hitel margin ügylet**. (TC: 35.30)

A 13. példában a fordító a forrásnyelvi terminust transzparensé tette, hiszen biztonsággal állítható, hogy az általánosabb *kölcsön* szót a laikus közönség is megérti. A 14. példában a megszilárdult ekvivalenst használta. A *fedezet* terminus hallatán a közönség olyan pozitív fogalomra asszociálhat, amely segít a befektetőnek elkerülni a nagyobb veszteséget. Valójában azonban a *fedezet* a hitelre utal, vagyis ha nem adja el a részvényeket időben, akkor nemcsak hogy mindent elveszít, hanem még tartozása is lesz. A terminusválasztás megváltoztathatja a célnyelvi beszélői szándékot. Míg a forrásnyelvi beszélő figyelmeztet (Add el a részvényeket, különben még adósságod is keletkezik), a célnyelvi közönség arra a következtetésre juthat, hogy a beszélői szándék a hallgató megnyugtatója vagy tanács (Ne aggodj, add el részvényeket, úgyszint van 50% fedezeted.) Másképpen fogalmazva, a megszilárdult ekvivalens, bár használata szakszerű, megváltoztathatja a beszédaktus típusát a mélyebb háttértudással nem rendelkező közönség értelmezésében.

A 15. példában szereplő betoldás látszólag redundáns, hiszen a fordító kétszer kódolta ugyanazt a fogalmat. A *hitel* és a *margin* ugyanarra a tartalomra utal, vagyis a *hitel* részben megismétli a *margin* fogalmát, így az intranszparens *margin* ki is maradhatott volna. A fordítói szándék itt feltehetően kettős: a *hitel* érthetővé teszi a megnyilatkozást, a *margin* pedig a szereplő beszédmódját tükrözi, vagyis

egy olyan üzletemberét, aki a mindennapi társalgásban is hajlamos szaknyelvet használni saját maga fontosságának hangsúlyozására, vagyis ebben a példában a terminus hangulatkeltő funkciója kerül előtérbe. A 11–12. példákhoz hasonlóan a szinonim terminusok használatával sérülhet a szövegkoherencia.

A terminusok transzparenciájának vizsgálata felvet egy másik fontos kérdést is. Vajon a megnyilatkozásban megfigyelhető lokális terminustranszparencia hozzájárul-e a szövegszintű globális transzparenciához, vagyis a teljes cselekmény jobb érthetőségéhez? Az adatok kvalitatív vizsgálata azt mutatja, hogy ez nem minden esetben van így. Például a *securities fraud – csalás* (pontosan: értékpapír-csalás) terminuspár esetében a forrásnyelvi alakulat első tagjának kihagyása viszonylag könnyebben értelmezhető célnyelvi terminust eredményez. Ez azonban csak az adott megnyilatkozásra igaz, ugyanis a cselekmény globális érthetősége szempontjából fontos információ, hogy értékpapírokkal, pontosabban részvényekkel elkövetett tőzsdei manipulációról van szó.

7. Konklúzió

A vizsgálat kimutatta, hogy a terminusok megfeleltetésben a leggyakrabban alkalmazott fordítási mód a megszilárdult ekvivalenssel történő fordítás. Ez az eredmény várható volt, hiszen a filmben használt legtöbb gazdasági-üzleti terminusnak létezik célnyelvi ekvivalense. A megszilárdult ekvivalens a közönség háttértudásától függően eredményezhet transzparens és intranszparens terminusokat. Meglepő azonban, hogy a kölcsönzés bizonyult a második leggyakoribb fordítási módnak. Ezek aránya a hibrid fordításokkal együtt több mint 15 százalékot tesz ki. Ezzel olyan intranszparens terminusok kerülnek a célnyelvi szövegbe, amelyek a kódváltás érzetét keltik, s ezzel jelentős idegenszerűséget okoznak a diskurzusban, és nehezítik a cselekmény követhetőségét.

A mintában azonosított fordítási módok különböző ekvivalenciaviszonyokat hoznak létre. Az esetek több mint 22 százalékában csak részleges ekvivalencia fedezhető fel a forrás- és a célnyelvi terminusok között, ami nagyobb részben az általánosítás, kisebb részben a konkretizálás következménye. A moduláció és a diszkurzív fordítás pragmatikai ekvivalenciát hoz létre. A zéró ekvivalencia, vagyis a nem ekvivalens terminusok a kihagyásokkal együtt meglepően magas, 8,53 százalékos arányt képviselnek a mintában. Összességében a fogalmilag nem teljesen ekvivalens vagy nem megfelelő megfeleltetések a kihagyásokkal együtt a vizsgált terminusfordítások több mint 35 százalékát teszik ki.

A fordító az intranszparens terminusok közel 36 százalékát transzparens terminusokkal helyettesítette. Ezek használatát túlnyomó részben nem a szinkronitás követelményeinek való megfelelés motiválja, hanem a szöveg jobb érthetőségére való törekvés. A célnyelvi közönség terminológiai szempontból részben könnyebben értelmezhető, de pontatlanabb szöveggel szembesül. Előfordul, hogy a transzparens, de pontatlan terminusok használata csak lokálisan, azaz a megnyilatkozás

szintjén biztosítja a jobb érthetőséget, globálisan, vagyis a teljes cselekmény megértésében zavart kelt. Az ugyanazt a fogalmat megnevező szinonimák változtatása szintén terminológiai zavart idéz elő, s ez negatívan érinti a cselekmény követhetőségét.

A hangulatkeltő terminusok a szakmai kontextust reprodukálják, a szereplők karakterisztikájának részévé és a humor forrásává válnak. Érthetőségük nem minden esetben szükséges, sőt egyes esetekben a film dramaturgiája azt diktálja, hogy maradjanak homályosak. A cselekményspecifikus terminusok azonban kulcsfontosságúak a cselekmény követhetősége szempontjából. Előfordulnak olyan komplex fogalmakat megnevező kulcsterminusok, amelyek transzparens átültetése csak több szóval vagy körülírással lehetséges, ami azonban nem mindig felel meg a szinkronitás követelményeinek. Ezekben az esetekben az audiovizuális fordító feladata olyan kreatív megoldást találni, amely megfelel a transzparencia és a szinkronitás kettős kihívásának.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki Dr. Huszár Erikának, a Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Kar Nemzetközi Üzleti Szaknyelvek Tanszék adjunktusának, hogy az adatok másodkódolását elvégezte.

Irodalom

- Arntz, R. 1993. Terminological Equivalence and Translation. In: Sonneveld, H. B., Loening, K. L. (eds) *Terminology. Applications in Interdisciplinary Communication*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.1075/z.70>.
- Bestué, C. 2005. La traducción de la terminología legal en la película Saving Grace. *Lextra* No. 1. 43–55. DOI: <http://www.lextra.uji.es/papers/2005/Bestue05.pdf> (letöltve: 2021. március 3.).
- Cabré, M. T. 1999. *La terminología: representación y comunicación*. Barcelona: IULA.
- Espasa, E. 2004. Myths about documentary translation. In: Orero, P. (ed.) *Topics in Audiovisual Translation*. Amsterdam: John Benjamins, 183–197. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.56>.
- Felber, H. 1984. *Terminology Manual*. International Information Centre for Terminology. Paris: Unesco and Infoterm.
- Fischer M. 2012. Elméleti és módszertani adalék a terminológia oktatásához. *Fordítástudomány* 14. évf. 2. sz. 5–29.
- Franco, E., Matamala, A., Orero, P. 2010. *Voice-over Translation. An Overview*. Bern: Peter Lang. DOI: <https://doi.org/10.3726/978-3-0351-0098-3>.
- Haugen, E. 1950. The analysis of linguistic borrowing. *Language* Vol. 26. No. 1. 210–231. DOI: <https://doi.org/10.2307/410058>.
- ISO 704:2009(E). *Terminology work – Principles and methods*. ISO.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.

- Kontra, M. 1981. *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „el-angolosodó” orvosi nyelvünkre*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lanstyák, I. 2006. *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcönzésről, kódváltásról és fordításról*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- León, B. 2007. *Science on Television. The Narrative of Scientific Documentary*. Luton: Panteneto Press.
- Lozano, D., Matamala, A. 2009. The translation of medical terminology in TV fiction series: the Spanish dubbing of ER. *Vigo International Journal of Applied Linguistics* Vol. 6. 73–87.
- Matamala, A. 2009a. Translating documentaries: from Neanderthals to the Supernanny. *Perspectives. Studies in Translatology* Vol. 17. No. 2. 93–107. DOI: <https://doi.org/10.1080/09076760902940112>
- Matamala, A. 2009b. Main Challenges in the Translation of Documentaries. In: Diaz-Cintas, J. (ed.) *New Trends in Audiovisual Translation*. London: Multilingual Matters. 109–120. DOI: <https://doi.org/10.21832/9781847691552>
- Matamala, A. 2010. Terminological challenges in the translation of science documentaries: A case-study. *Across Languages and Cultures* Vol. 11. No. 2. 255–272. DOI: <https://doi.org/10.1556/Acr.11.2010.2.7>
- Molina, L., Albir, A. H. 2002. Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functional Approach. *Meta* Vol. 47. No. 2. 498–512. DOI: <https://doi.org/10.7202/008033ar>
- Newmark, P. 1988. *Approaches to translation*. Hertfordshire: Pentice Hall.
- Nida, E. A. 1964. *Towards a Science of Translating with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E.J. Brill.
- Urvansteva, M. V. 2018. Problems of Interpretation of Medical Terminology in Audiovisual Translation. In: Poljankinoj, S. J. (ed.) *Urgent Problems of Modern Society*. Novoszibirszk: NGTU. 133–138.
- Vinay, J. P., Dalbernet, J. 1995. *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation*. Amsterdam: John Benjamins. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.11>.
- Weisshaupt, N. 2017. The challenge of dubbing bird names: shifts of meaning and translations strategies used in the German version of the Big Year. *JoSTrans. Journal of Specialized Translation* Issue: 28. 189–204. https://www.jostrans.org/issue28/art_weisshaupt.pdf (letöltve: 2021. 03. 25.).

Filmográfia

- Ally McBeal. 1997–2002. 20th Century Fox.
- Criminal Minds (Gyilkos elmék). 2005–2020. CBS Television Distribution.
- E.R. (Vészhelyzet). 1994–2009. Warners Brothers.
- House M. D. (Dr. House). 2004–2012. NBC Universal.
- Saving Grace (Fübenjárom bűn). 2000. 20th Century Fox.
- The Big Year (Vad évad). 2011 20th Century Fox.
- Wall Street (Tőzsdecápák). 1987. 20th Century Fox.
- Wall Street: Money Never Sleeps (Tőzsdecápák: A pénz nem alszik). 2010. 20th Century Fox.

Egészségtudományi tolmácsolás. Tolmácsolás és megbiztonság Ausztrália és Új-Zéland egészségügyi rendszerében

Horváth Ágnes, Székács Anna Júlia, dr. Csorvási Ágnes

E-mail: horvath.agnes@se-etk.hu; E-mail: anna.szekacs@gmail.com;

E-mail: csorvasiagnes@gmail.com

Kivonat: Az egészségtudományi tolmácsolás a tolmácsoláson belül külön szakág, mely speciális szakértelmet és kvalitásokat kíván. Az egészségügyi ellátó személyzet, valamint a beteg között rendszerint bizalmas információk hangzanak el. A kommunikáció során a tolmácsolásban elkövetett hiba komoly következményekkel járhat: a beteg nem teljes körű tájékoztatást követően egyezik bele vizsgálatokba vagy beavatkozásokba, esetleg téves diagnózis születik. Ezek a tévedések egészségromláshoz vezetnek, valamint növelik az egészségügyi anyagi terheket. Ezen megfontolások alapján mindenképpen javasolt egy nyelvi segítségnyújtási program kidolgozása legalább intézményi szinten, valamint megfelelő végzettséggel rendelkező tolmácsok alkalmazása. A tanulmány áttekinti az egészségtudományi tolmácsolás legfontosabb aspektusait különböző angolszász kultúrákban kidolgozott útmutatók alapján. Ezt követően a szerzők bemutatják, Ausztrália és Új-Zéland hogyan vonja be a tolmácsokat az egészségügyi ellátásba annak érdekében, hogy a helyi nyelvet nem beszélő betegek számára egyenlő esélyeket biztosítson az egészségügyi információkhoz való hozzáféréshez, és hogy csökkentse a nyelvi akadályokból származó nemkívánatos események előfordulását, ezáltal egy biztonságosabb egészségügyi környezetet teremtsen a betegek számára.

Kulcsszavak: egészségtudományi tolmácsolás, megbiztonság, nemkívánatos események, nyelvi akadályok, egészségügyi információhoz való hozzáférés

1. Bevezetés

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO 2002) felhívta a figyelmet arra, hogy a megbiztonság kérdése világméretű problémát jelent az egészségügyi ellátásban. A betegek biztonságát veszélyeztető tényezők között szerepelnek például a gyógyszeres kezeléssel kapcsolatos hibák, az egészségügyi ellátással összefüggő fertőző-

Hivatkozás: Horváth Á., Székács A. J., dr. Csorvási Á. 2021. Egészségtudományi tolmácsolás – Tolmácsolás és megbiztonság Ausztrália és Új-Zéland egészségügyi rendszerében. *Fordítástudomány* 23 évf. 2. szám. 45–65.

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.23.2.3>

sek, a nem biztonságos sebészeti beavatkozások vagy a diagnosztikai hibák, melyek legtöbbször rendszerszintű hibákból, hiányosságokból adódnak. Így fordulnak elő az úgynevezett nemkívánatos események, melyek kiegészítő vizsgálatokat és beavatkozásokat igényelnek, illetve a beteg egészségromlásával vagy halálával járhatnak. A nemkívánatos eseményeket előidézhetik kommunikációs nehézségek is, kiváltképp, ha a beteg vagy az egészségügyi szakember egy számára idegen nyelven kell hogy kommunikáljon (WHO 2002, WHO 2019, Horváth és Molnár 2021).

A nyelvi akadályok különböző módokon veszélyeztethetik a helyi vagy többségi nyelvet nem beszélő beteg egészségét (Flores 2005, Karliner et al. 2007, Artuso et al. 2013). Előfordulhat, hogy a beteg hiányos információkhoz jut a betegségét illetően, esetleg nem válik világossá számára a további orvosi kezelés fontossága. Félelmet és bizalmatlanságot kelthet a betegben, ha érzi, hogy az információáramlás közte és orvosa között nem akadálytalan, és meggátolhatja abban, hogy igénybe vegye a számára is elérhető egészségügyi szolgáltatásokat, vagy hogy folytassa a már megkezdett kezelést. Ezáltal ezeknek a betegeknek sokszor az egészségügyi mutatóik is rosszabbak a többségi nyelvet beszélő lakosokkal szemben.

A megoldást az jelentené, ha szövetségi szinten, de legalább intézményi szinten lennének előírások, javaslatok, útmutatók arra vonatkozóan, hogyan kell eljárni egy külföldi beteg esetén, milyen tevékenységek, szolgáltatások bevezetésére van szükség, hogy csökkenteni lehessen a nyelvi akadályokat és megelőzni az ebből fakadó nemkívánatos eseményeket (Horváth és Molnár 2021). A jelen cikk célja, hogy bemutassa a tolmácsszolgáltatás egészség tudományi szakágát, valamint azt, hogy Ausztrália és Új-Zéland hogyan vonja be a tolmácsokat az egészségügyi ellátásba, és biztosít nyelvi segítségnyújtást az arra rászorulóknak. Az egészség tudományi tolmácsolás áttekintését angolszász szakirodalom és útmutatók alapján végeztük, a két országot pedig egy előre meghatározott szempontrendszer alapján térképeztük fel.

2. Egészségtudományi tolmácsolás

2.1. Milyen helyzetekben alkalmazzunk tolmácsot?

Képzett tolmács bevonása szükséges minden olyan esetben, amikor a beteg egészségét szignifikánsan befolyásoló információ hangzik el, továbbá olyan esetekben, ha a beteg tolmácsot kér, vagy ha nyelvtudása egyértelműen gátolja őt a hatékony kommunikációban. Az alábbi helyzetekben kifejezetten fontos lehet tolmács segítségét kérni (Queensland Government 2007, NHS 2018):

- betegfelvételnél
- anamnézis felvételekor
- diagnózis és kezelési terv felállítása során
- beleegyező nyilatkozat aláírásakor műtéti beavatkozáshoz, invazív kezeléshez és kutatáshoz

- műtét előtti és utáni előírások esetén
- tájékoztatáskor a vizsgálatok eredményeiről
- gyógyszereléssel kapcsolatos felvilágosításkor
- zárójelentéssel és beutalókkal kapcsolatos tájékoztatáskor

Javasolt továbbá az alábbi helyzetekben is tolmácsot bevonni, ha szükséges:

- mentális egészséggel kapcsolatos konzultáció, diagnózis esetén
- tanácsadás alkalmával
- pszichológiai konzultáció során
- logopédiai foglalkozáskor
- haláleset, gyász esetén
- boncolásba történő beleegyezéskor
- testi vagy szellemi fogyatékos gyermek születését követő konzultáción
- szervdonor beleegyező nyilatkozatának értelmezésekor
- feltételezett bántalmazás vagy erőszak esetén
- panaszügyek alkalmával
- biztosítással kapcsolatos ügyek esetén

Annak érdekében, hogy az egészségügyi dolgozók a lehető leghatékonyabban használják ki a tolmács szolgáltatásait, tréningre van szükségük, melyben megtanulják, hogyan dolgozzanak együtt egy nyelvi szakemberrel. Például hogyan vezényeljék le a tolmácsolási eseményt és osszák ki a szerepeket, hogyan beszéljenek a beteggel, vagy hogyan bizonyosodjanak meg arról, hogy a beteg mindent megértett (Department for Victorian Communities 2003, Torres 2001, HSE 2009).

2.2. A tolmácsszolgáltatás típusai

Tolmácsszolgáltatás szempontjából nincs egy bevált tolmácsolási fajta, amely valamennyi kórháznak megfelelő lenne, ezért a kórházaknak saját igényeiket kell figyelembe venniük a szolgáltatás kialakításánál. Általában azonban hasznos, ha a kórházi tolmácsszolgáltatás az alábbi három tulajdonsággal jellemezhető: 24 órán át elérhető; a betegpopuláció számára szükséges összes nyelven gyorsan elérhető; nyelvtől és a szolgáltatás típusától függetlenül egységesen magas színvonalú (Torres 2001, Bowen 2001, Department for Victorian Communities 2003).

2.2.1. Alkalmazotti státuszban dolgozó tolmácsok

Teljes vagy részmunkaidős, több nyelven beszélő hivatásos tolmácsok, akik az egészségügyi intézmény alkalmazásában állnak. Akkor előnyös ez a szolgáltatás, ha a kórház betegpopulációjában nagy számmal vannak jelen a helyi nyelvet nem beszélő betegek, ezért rendszeres igény jelentkezik nyelvi közvetítőre. Amennyiben több intézmény együttműködik egymással, arra is van lehetőség, hogy a tolmács egy intézmény alkalmazottjaként több intézményben is tolmácsoljon.

2.2.2. *Alkalmazotti státuszban dolgozó egészségügyi vagy adminisztratív alkalmazottak*

Azon teljes vagy részmunkaidős alkalmazottak, akik nem képzett nyelvi közvetítők, de magas szinten beszélnek valamilyen idegen nyelv(ek)et, és szükség esetén tolmácsolnak beteg és szolgáltató között. Fontos, hogy ezen alkalmazottak nyelvtudását és tolmácskompetenciáját előzőleg felmérjék, vegyenek részt tolmácsrészesítésben, valamint hogy a munkaköri leírásukban szerepeljen a tolmácsolás. Megfelelő szintfelmérés és képzés hiányában nem biztosított, hogy a tolmácsolás valóban magas színvonalú lesz, vagy egyáltalán magasabb, mint amit egy hozzátartozó tudna nyújtani, hiszen az egészségügyi szakképzés önmagában ezt nem garantálja. Ha pedig a tolmácsolás nem kerül be a munkaköri leírásba, az alkalmazott úgy érezheti, hogy igazságtalanul nehezedik rá többletterhelésre a munkája során.

2.2.3. *Külsős tolmácsok*

Hivatásos tolmácsok, akik nem a kórház alkalmazottai. Őket napi vagy órabérelapú elszámolással lehet hívni.

2.2.4. *Közösségi tolmácsok*

Ebben a viszonylag ritka tolmácsolási modellben a tolmács „követi a beteget” a különböző egészségügyi szolgáltatókhoz és biztosítja számára a megértést. Ez a modell a legelőnyösebb a beteg szempontjából, mert itt a kórházon kívüli interakcióknál is elérhető a tolmács.

2.2.5. *Távtolmácsok*

Olyan esetekben érdemes távtolmács-szolgáltatást választani, ha személyes tolmácsolásra nincs lehetőség például az eset sürgőssége miatt vagy egy ritka idegen nyelv esetében. Távtolmácsolásra példa a telefonos konzultatív tolmácsszolgáltatás vagy a szinkrontolmácsolás headset segítségével. A telefonos és a távtolmácsolás velejárája, hogy a tolmács a nonverbális kommunikációs elemeket nem láthatja. Erre nyújt megoldást a videókonferencia, ahol a nonverbális elemek is láthatóak. Valamennyi tolmácsolási modellnél kiemelt hangsúlyt kap, hogy a tolmácsolást megfelelő nyelvi és tolmácskompetenciákkal rendelkező szakember végezze.

2.3. **A tolmács személye**

Bár magas szintű tolmácsszolgáltatást csak képzett nyelvi szakemberek tudnak biztosítani, a rendelkezésre álló tolmácsok hiánya és esetleges anyagi problémák miatt sokszor előfordul, hogy a beteg és az egészségügyi szolgáltató között az adott idegen nyelvet beszélő, de tolmácsképzésben nem részesült egészségügyi vagy

adminisztratív alkalmazottak, esetleg családtagok vagy hozzátartozók közvetítenek. Azonban mivel egyre több publikáció születik arról, hogy milyen nagy az információvesztés veszélye az ilyen helyzetekben, Ausztráliában és Új-Zélandon határozott törekvések irányulnak arra, hogy az egészségügyben csak akkreditált tolmácsok dolgozzanak (Bowen 2001, NAATI, DSPI 2016).

2.3.1. A képzett tolmács

A képzett tolmács biztosítja a pontos információátvitelt, pártatlan, bizalmasan kezeli a hallott információkat, a tolmácsok etikai kódexének megfelelően jár el, valamint képes pontosan mediálni nyelvek és kultúrák között, és képes magas nyomás alatt is jól teljesíteni (Department for Victorian Communities 2003). Az egészségtudományi tolmács végzettséggel rendelkezők beható ismerettel rendelkeznek az egészségügyi rendszerekről és azok működéséről, valamint széles körű egészségtudományi szókinccsel rendelkeznek, különös tekintettel a forrás- és célnyelv közötti terminus-, fogalom- vagy kiejtésbeli különbségekre. A tolmács fejlett kulturális kompetenciája akár életmentő is lehet egy-egy fordítási szituációban. Fontos ezért, hogy ismerjék mindkét kultúra egészségről és egészségmegőrzésről alkotott hitrendszerét, és ennek megfelelően közvetítsenek a két fél között (Torres 2001, National Health Law Program 2010, Horváth és Molnár 2021).

2.3.2. Képzett kétnyelvű egészségügyi vagy adminisztratív alkalmazott

Ők az egészségügyi intézmény dolgozói, akik magas szinten beszélnek egynél több nyelvet, és bár nem hivatásos tolmácsok, munkáltatójuk biztosított számukra ilyen jellegű tréninget. Esetükben két csoportot különböztetünk meg (Bowen 2001, HSE 2009, QGH 2015):

- két anyanyelvvel rendelkező munkatársak: ők a legideálisabb tolmácsjelöltek, hiszen a nyelven kívül a beteg kultúráját, egészségről, egészségmegőrzésről alkotott hitrendszerét is ismerik, azonban orvosi szaknyelvképzésre nekik is szükségük van mindkét nyelven;
- idegen nyelvet magas szinten beszélők: esetükben nagyon fontos a szintfelmérés és a tolmácsismeretek és -készségek elsajátítása (tolmáctechnika, kultúra, etika).

Bowen (2001) kifejezetten abban látja az esetleges tolmácshiány megoldását, hogy az egészségügyi intézményeknek törekedniük kellene a kisebbségi nyelvek képviselői közül felvenni új munkatársakat, olyanokat, akik a hivatalos nyelvet is magas szinten beszélik. Amikor az intézmény dolgozói végeznek nyelvi közvetítést, fontos, hogy jelezzék a jelenlévők számára, ők most egy másik szerepben tevékenykednek, és próbáljanak ne nővérként vagy orvosként jelen lenni a beszélgetésben,

hanem tolmácsként (California Healthcare Interpreters Association, a továbbiakban: CHIA 2002).

2.3.3. *Ad hoc tolmácsok*

Amikor nem áll rendelkezésre képzett nyelvi szakember, a tolmács szerepét kényszermegoldásként ad hoc tolmácsok vagy laikusok töltik be. Ezek lehetnek az egészségügyi intézmény dolgozói, akik valamelyest beszélnek a beteg anyanyelvén vagy egy harmadik, közvetítő nyelven, de rendszeresen „tolmácsolnak” családtagok, ismerősök is, akik elkísérték a beteget.

Ad hoc tolmácsok alkalmazása azonban több problémát is felvet. Nyelvi kompetencia tekintetében nem garantált, hogy az illető valóban megfelelő szinten beszéli az adott idegen nyelvet, elképzelhető, hogy bár a jelenlévők közül a legjobb a nyelvtudása, még közel sem elegendő a hiánytalan információátadáshoz. Mivel az ad hoc tolmácsok kiválasztásánál általában kizárólag a nyelvtudást szokták szem előtt tartani, előfordulhat, hogy a szakképzetlen tolmács nem képes pártatlanul részt venni a beszélgetésben, mi több, előfordulhat, hogy nincs tisztában a bizalmas információkezelés fontosságával. Feltételezett bántalmazás vagy erőszak esetén, kiszolgáltatott felnőtt esetében, illetve gyermekvédelmi ügyben kifejezetten kerülendő rokonok, barátok, ismerősök felkérése tolmácsolásra (HSE 2009).

Gyermek bevonása szintén kerülendő, mert egy-egy tolmácsolási szituáció kifejezetten érzékenyen érintheti őt. Nem biztos, hogy a gyermek elég érett ahhoz, hogy az adott egészségügyi problémáról közvetíteni tudjon a hozzátartozója és az orvos között. Elképzelhető, hogy nem rendelkezik a szükséges szókincssel, valamint hogy számára kínos, intim kérdéseket kell feltennie a hozzátartozójának. Ilyenkor az is előfordulhat, hogy a gyermek átfogalmazza vagy fel sem teszi az orvos által megfogalmazott kérdéseket (HSE 2009).

Habár sok érv szól amellett, hogy családtagok ne tolmácsoljanak, sokszor mégis ez jelenti a megoldást, hiszen szakképzett egészségtudományi tolmácsok sokszor korlátozottan érhetők el az egészségügyben, így az ad hoc tolmácsok kizárása nehezen megoldható. Ideális esetben laikusok kizárólag időpont-egyeztetésre vagy a nyelvi akadályok azonosítására használhatják idegennyelv-tudásukat, kivéve, ha a helyzet sürgőssége másként indokolja (Angelelli 2012, HSE 2009, NHS 2018, QGH 2015).

2.4. **Kommunikációs nehézségek, tolmácsszerepek**

A tolmács munkájának célja, hogy megkönnyítse azon személyek között a kommunikációt, akik nem beszélnek közös nyelvet, vagy nem azonos kultúrkörből érkeznek. A kommunikáció során akadályt jelenthet a nyelvrendszerek különbözősége, a nyelvek komplexitása, valamint a kulturális különbségek. Az egészségtudományi tolmácsolás a szakmán belül is egy különálló ág. A tolmácsok a munkájuk során különböző tolmácsszerepeket tölthetnek be (CHIA 2002).

2.4.1. Üzenátalakító

A cél az információk (verbális, valamint nonverbális jelek) átadása módosítások nélkül. A tolmácsnak figyelnie kell arra, hogy megfelelő ütemben haladjon a beszélgetés. Szükség esetén közbe kell avatkoznia, ha párhuzamosan beszélnek a résztvevők, vagy túl gyorsan beszélnek ahhoz, hogy a tolmács le tudja fordítani az elhangzottakat.

2.4.2. Üzenpontosító

A tolmács azonosítja a félreérthető kifejezéseket, és segít azokat pontosítani, tisztázni a felek számára. Ha a tolmács észleli, hogy az adott kifejezés félreértésre adhat okot, vagy nem világos a jelentése a beteg/ellátó/tolmács számára, akkor ezt jelzi a beszélgetők felé. Megkéri a beszélőt, hogy pontosítson, magyarázza meg jobban az adott kifejezést, esetleg segítsen neki annak az átadásában (szóképekkel, analógiákkal). A tolmácsnak minden esetben jeleznie kell, ha ő lép közbe a beszélgetésbe, ő kérdez. („A tolmács azt szeretné kérdezni...”)

2.4.3. Kulturális segéd, pontosító

A nyelv és kultúra elválaszthatatlan egységet képeznek. Gyakran egy adott kultúrkörben nem ismert egy adott kifejezés, míg egy másikban igen, vagy a szót használják, de más értelemben. Emiatt fontos az, hogy a tolmács tisztában legyen ezen különbségekkel, és tudásával segítse a két kultúrkör közeledését a nyelvi közvetítés során. Feladata felismerni és jelezni azokat a kifejezéseket és fogalmakat, melyek félreértést okozhatnak („Én mint tolmács úgy gondolom, hogy ez félreértésre adhat okot...”).

2.4.4. Betegtámogató

A helyi nyelvet nem beszélő, eltérő kultúrkörből származó betegek számára nehéz eligazodni egy idegen egészségügyi rendszerben, és nincsenek tisztában jogaikkal sem. Ebben a helyzetben a tolmács lehet az egyetlen, aki észreveszi, ha valami gond van, és lépéseket tud tenni a beteg egészsége érdekében. Ez kimerülhet annyiban, hogy felvilágosítja az adott ország egészségügyi rendszeréről, a betegek jogairól, valamint a beteg nyelvén elérhető szolgáltatásokról, de segíthet azzal is, hogy jelzi az ellátó felé, hogy a betegnek a későbbi vizsgálatok, konzultációk során is szüksége lesz tolmácsra.

Az itt felsorolt szerepkörök közül a betegtámogató szerep a legellentmondásosabb. E szerepkör felvétele csupán opció lehet a tolmács számára annak komplexitása, a betegre és tolmácsra nehezedő nehézségek és az esetleges negatív következmények miatt. A tolmácsnak magas képzettséggel és tiszta ítélőképességgel kell rendelkeznie ahhoz, hogy fel tudja mérni, mikor szükséges e szerepkör felvé-

tele, illetve hogy e szerepkörben hogyan tudja biztosítani, hogy a beteg önálló döntéshez való joga ne sérüljön (National Health Law Program 2010, CHIA 2002).

2.5. Etikai megfontolások

Az egészségtudományi tolmácsokra vonatkozó etikai szabályok nagyon hasonlóak a bírósági vagy konferenciatolmácsokra vonatkozó szabályokhoz. Az etikai kódexek kitérnek a pontos és maradéktalan információátvitelre, valamint az elhangzott információk bizalmas kezelésére (CHIA 2002).

2.5.1. Titoktartás, bizalom

A tolmács feladata bizalmasan kezelni a tolmácsolás során elhangzott információkat. Azt, hogy ilyen kötelezettsége van, jeleznie kell a tolmácsolás előtt a tolmácsolási szituáció résztvevői számára. A tolmácsnak feladata emellett jeleznie, hogy a tolmácsolási esemény résztvevői tartózkodjanak olyan információk közlésétől a kommunikáció során, amit nem szeretnének, ha a tolmács lefordítana a másik félnek. A tolmács bizonyos esetekben rendelkezhet olyan információkkal, melyet nem a tolmácsolási esemény során szerzett, azonban tartózkodnia kell ezek megosztásától a tolmácsolás közben.

Kivételt jelenthetnek azok az esetek, amikor a tolmács olyan információt tud meg a betegről, amely fontos lehet az egészségére nézve, például a kórház megkérri, hogy kísérje el a beteget a gyógyszerért, és segítsen neki a kommunikációban. Ilyen esetben a tolmács dönthet úgy, hogy az információkat fontosabb az orvos tudomására hoznia, mint a titoktartáshoz ragaszkodnia (Angelelli 2012). Szintén kivételt képezhet az az eset, amikor a tolmácsolás során felmerül, hogy a beteg önmagára vagy másokra veszélyes lehet, esetleg családon belüli erőszakról, abúzusról tud. Ilyen esetben a tolmácsnak morális kötelessége ezeket az adatokat megosztani az ellátó személyzettel. A tolmácsnak joga van elutasítani minden olyan kérdést a beteg részéről, ami az ellátó személyes, privát életével lehet kapcsolatban.

2.5.2. Elfogulatlanság

A tolmács nem mutathat elfogultságot a nyelvi közvetítés során egyik fél felé sem. Tisztelnie kell, ha a felek álláspontjai nem egyeznek, nem foglalhat állást, vagy láthatja el tanácsokkal a tolmácsolási esemény résztvevőit. A vitákba nem vonódhat be, nem egészítheti ki a személyes véleményével a beszélgetést. Kerülnie kell az olyan nonverbális jelekkel, gesztusokkal való kommunikációt, mely elfogultságot jelezhet bármilyen irányba. A tolmácsnak joga van kérni azt, hogy a tolmácsolás alól felmentsék, amennyiben úgy érzi, hogy az számára súlyos mentális stresszrel járna.

2.5.3. A tolmácsolásban részt vevő felek tisztelete

A tolmácsolásban résztvevőket (beteget, ellátó személyzetet, valamint a tolmácsokat is) egyenlő félként kell kezelni. Ugyanolyan tisztelet illeti meg a beszélgetésben résztvevőket, függetlenül az etnikumtól, rassztól, nemtől, kortól, bőrszíntől, szexuális beállítottságtól, vallástól, állampolgárságtól, politikai nézettől, szociális helyzettől és a kulturális különbségektől. Amennyiben a tolmácsolási esemény során tiszteletlen megnyilvánulások hangzanak el a felek részéről, a tolmácsnak fel kell hívnia a figyelmet arra, hogy neki kötelessége mindent tolmácsolnia a befogadó és vevő között, függetlenül attól, hogy az számára vagy mások számára mennyire kellemetlen vagy elfogadhatatlan.

2.5.4. A tolmácsolás során részt vevő felek tisztelete és személyes integritás

A tolmácsoknak tisztában kell lenniük a szakmájuk gyakorlása során azok kereteivel. Nem léphetik át ezeket a kereteket, veszélyeztetve az orvos-beteg kapcsolatot. A tolmácsnak figyelnie kell arra, hogy a saját privát szféráját védje a munkája során. Igyekezzen minden helyzetben tartózkodni a személyes, politikai vagy vitás témáktól. Tartózkodjon attól, hogy a nyelvi közvetítéshez nem kapcsolódó ügyekben intézkedjen. Ne vegyen részt olyan tevékenységekben, melyekre nem jogosult (betegmozgatás, vizsgálatban segédkezés, anamnéziszfelvétel). Erről tájékoztassa a részt vevő feleket is, ha szükséges. Fordítson figyelmet arra, hogy mindig az alkalomhoz illő ruházatban jelenjen meg. Utasítsa vissza a megvesztegetésre utaló tevékenységeket, ne fogadjon el pénzt vagy egyéb nem anyagi juttatást. A tolmácsnak feladata az is, hogy fejlessze önmagát és tájékozott legyen.

2.5.5. Alaposság

A tolmács feladata, hogy a lehető legpontosabban adja vissza a tolmácsolásban részt vevő felek számára az elhangzott beszélgetés információtartalmát. A tolmács közvetítse a beszéd mellett a nonverbális jeleket és a beszélő hanghordozását a tolmácsolás során a szóbeli kommunikáció információtartalmának megőrzése mellett. Magyarozza el azokat a nonverbális jeleket a kommunikáció résztvevői számára, melyek az adott fél kultúrájához tartoznak, de a másik fél számára nem ismert a jelentésük. A tiszteletlen kifejezéseket, káromkodást is fordítsa le, függetlenül az ezzel kapcsolatos nézeteitől. Amint tudja, jelezze és javítsa a tolmácsolás során vétett hibákat, pontatlanságokat. A megértés elősegítése céljából a tolmács pontosíthat. Tartsa a megfelelő regisztert a tolmácsolás során, és csak akkor változtasson ezen, ha ez kommunikációs zavart okoz. Jelezze a résztvevők számára azon kifejezéseket, terminusokat, melyek a célnyelven nem ismertek, ezzel lehetővé téve a beszélő számára, hogy megmagyarázhassa azokat.

2.5.6. Kulturális különbségek ismerete és tisztelete

A különböző kultúrkörben mozgó résztvevők esetén hangsúlyos lehet a kulturális hasonlóságok és különbségek ismerte. Törekedni kell arra, hogy a tolmács a megfelelő kulturális háttér ismeretével tisztában legyen, szükség esetén pedig ezt megoszthassa a résztvevőkkel. A tolmácsnak figyelembe kell vennie azt, hogy a kulturális különbségek miatt adódó eltérések befolyásolhatják a kommunikáció hatékonyságát.

2.6. Hogyan viselkedjen, mire figyeljen a tolmács a közvetítés előtt, alatt és utána?

A Kaliforniai Egészségügyi Tolmácsok Szervezete (California Healthcare Interpreters Association, CHIA) (CHIA 2002) javaslatai alapján itt foglaljuk össze, mire kell figyeljen a tolmács az egészségügyi személyzet és a beteg között lejátszódó mediáció előtt, alatt és után.

2.6.1. Tolmácsolás előtt

A tolmács mutatkozzon be a betegnek és az egészségügyi ellátó személynek, ezzel megteremtve a bizalmat és elősegítve a tolmácsolás során a kooperációt. Nevezze meg a tolmácsolás nyelvét. Szükség esetén nevezze meg, melyik szervezethez tartozik. Jelezze, hogy mi a szerepe a konzultáció során, valamint azt, hogy a titoktartási kötelezettség rá is vonatkozik. Szükség esetén fejtse ki, hogy ez pontosan mit is jelent. Tájékoztassa a beszélgetés résztvevőit a sikeres tolmácsolás legfontosabb paramétereiről: kötelessége mindent lefordítani a célnyelvre. A beteg és páciens ne a tolmácsnak, hanem a másíknak címezze a mondandóját, ehhez a tolmács teremtsen megfelelő környezetet. (Biztosítva, hogy a beteg privát szférája ne sérüljön eközben.) Jelezze, hogy ahhoz, hogy mindent le tudjon fordítani, gyakran szünetet kell tartaniuk a feleknek a beszédben. Alkalmanként szükség lehet arra, hogy kérdezzen a részt vevő felektől az információ pontosítása céljából.

A tolmács és egészségügyi ellátó közötti egyeztetésre, eligazításra is ilyenkor van lehetőség. Amennyiben bármilyen személyes kapcsolat van a tolmács és a beteg vagy egészségügyi ellátó között, azt jeleznie kell a felek felé. Amennyiben ez korlátozza a beteget a szabad kommunikációban, akkor kérvényezni kell másik tolmács alkalmazását.

2.6.2. Tolmácsolás alatt

A tolmácsnak nagy szerepe van abban, hogy a beteg-ellátó kapcsolatot erősítse. Ezt megfelelő, egyes szám első személyben történő tolmácsolással, a résztvevők megfelelő pozicionálásával (a beteg és ellátó szemkontaktusban legyen) és verbális támogatással tudja elérni (jelezze, hogy a felek egymásnak címezzék az üzenetet,

használjanak gesztusokat). A tolmácsnak figyelnie kell azon verbális és nonverbális jeleket, amik arra utalnak, hogy a beszélgetésben résztvevők számára valami nem egyértelmű. Szükség esetén érdeklődjön, hogy szükséges-e számukra több információ a kérdés tisztázása érdekében. Segítse, hogy a beszélgetés gördülékeny legyen: megfelelő ütemben adja át az információkat, kerülje a tolmácsolástól független beszélgetést, vagy azt, hogy a felek egymással párhuzamosan beszéljenek. Fontos, hogy a tolmács külön jelezze, mikor a saját nevében beszél („A tolmács azt szeretné kérdezni...”) Jelezze ezen kívül a beszélő felé, ha valamilyen terminus számára ismeretlen, vagy az információ nem egyértelmű. Extrém helyzetekben állítsa le a beszélgetést, és jelezze, hogy privát beszélgetésre lehet szükség (például, ha a családtagok is jelen vannak a beszélgetés során, és személyes információk hangoznak el).

2.6.3. *Tolmácsolás után*

A tolmácsnak törekednie kell arra, hogy lezárt lehessen a beszélgetés: ellenőrizze, hogy nem maradtak megválaszolatlan kérdések. Ha szükséges, egyeztessen a beteg további vizsgálati vagy konzultációs időpontjaival kapcsolatban, ahol tolmácsra lehet szükség. Segítsen a betegnek vizsgálatokra időpontot egyeztetni, ha szükséges. Dokumentálja a tolmácsolást az intézménynek megfelelő protokoll alapján. Szükség esetén az ellátóval vagy a felettesével egyeztessen a tolmácsolás során felmerült problémákkal kapcsolatban.

2.7. A tolmács mentális egészségével kapcsolatos ajánlások

Az egészségtudományi tolmácsolással járó munka mentális megterhelést jelent a tolmácsnak is. A tolmácsok sokszor emocionálisan megterhelő témában kell hogy tolmácsoljanak: halálos betegség diagnózisa, rossz prognózis egy betegséggel kapcsolatban. A betegek szoronganak, félnek, bizonytalanok, az egészségügyi ellátók frusztráltak lehetnek, emiatt negatívan reagálhatnak a tolmácsra. A tolmács számára frusztrációt okozhat, ha nincs tisztában a beteg és az egészségügyi ellátó elvárásaival. A tolmácsnak emellett sokszor zavart betegekkel, veszélyes helyzetekben kell dolgoznia.

Ezért például a Kaliforniai Egészségügyi Tolmácsok Szervezete és az Egyesült Államok szabványokkal foglalkozó hivatala (American Society of Testing and Materials, ASTM) támogatja azt a javaslatot, hogy 45 percnél hosszabb ideig tartó tolmácsolás alkalmával két tolmács dolgozzon, és óránként 10-15 perc pihenőidőt kapjanak. Emocionálisan megterhelő tolmácsolási események után legyen lehetősége a tolmácsoknak pihenni, és szakembertől segítséget kérni. A CHIA (2002) azt is javasolja, hogy a tolmácsirodák biztosítsanak olyan kurzusokat, műhelyalkalmakat, ahol a konfliktus-, stressz-, lelkiileg megterhelő helyzetek kezelésével foglalkoznak.

3. Egészségtudományi tolmácsolás Ausztráliában és Új-Zélandon

3.1. Ausztrália nyelvi és kulturális sokszínűsége

Ausztrália a világ hatodik legnagyobb országa, mely hat államból és két territóriumából áll. Ausztrália lakossága nagyon változatos, ami leginkább annak köszönhető, hogy 1945 óta közel 7 millió bevándorló érkezett az országba 200 különböző országból. A második világháborút megelőzően főleg az Egyesült Királyságból és Írországból érkeztek lakosok (Healy et al. 2006). A múlt század eleje óta Ausztrália lakossága meghatszorozódott, és bár a nem Ausztráliában születettek aránya hasonló maradt, a nemzeti összetétel jelentősen megváltozott. Mára Ausztrália lakosságát 190 különböző nemzet alkotja (Simon-Davies 2018).

A változatos demográfia következménye, hogy bár az angol nyelv a legelterjedtebb, az Ausztráliában élők közel 20%-a beszél más nyelvet otthonában (Australian Human Rights Commission), és közel 4%-uk nem beszél jól angolul. Az angol után a 10 leggyakoribb nyelv a mandarin, arab, kantoni, vietnámi, olasz, görög, tagalog/filippínó, hindi, spanyol és pandzsábi (Coulthard 2020).

Bár Ausztráliának nincs hivatalos nyelve, és a lakosok közel negyede nem angolul beszél otthon, az egészségügyi szolgáltatások mégis főleg angol nyelven érhetők el (Verdon 2019). Az angol nyelv dominanciájának hátterében többek között az áll, hogy az 1950-es évektől kezdve az őslakosok által beszélt mintegy 250 nyelv használatát tiltották (Rademaker 2019), és csak negyed évszázaddal később, 1975-ben fogadták el az első antidiszkriminációs törvényt, amely tiltja a faji, nemi, nyelvi és vallási megkülönböztetést (Racial Discrimination Act 1975). A néhány éve elfogadott Aboriginal Languages Act 2017 kimondja, hogy az őslakosok által beszélt nyelvek az őslakosok kulturális örökségéhez tartoznak, és az ő hatáskörük alá esik e nyelvek megőrzése (New South Wales 2017).

Ausztráliában az őslakosoknak jelentősen rosszabb az egészségi státusza (Healy et al. 2006; Jie-Li 2017), esetükben 2,3-szor nagyobb a valószínűsége a korai halálzásnak, az átlagéletkor pedig 10 évvel alacsonyabb (Ralph et al. 2017). Ennek fő okai közé tartoznak a földrajzi akadályok, a szegénység, az egészségügyi rendszer szerkezete, valamint a nyelvi és kulturális korlátok (Verdon 2019, Gruen et al. 2002, Artuso et al. 2013, People 2013). Ennek következtében, habár az őslakosoknak nagyobb szükségük lenne egészségügyi szolgáltatásokra, arányaiban kevesebbet veszik igénybe azokat (Gruen et al. 2002).

3.2. Tolmásképzés Ausztráliában

Ausztráliában a Fordítók és Tolmácsok Nemzeti Akkreditációs Hatósága (National Accreditation Authority for Translators and Interpreters, NAATI) felelős a fordítók és tolmácsok akkreditációjáért. Célja, hogy Ausztrália kulturális és nyelvi szempontból változatos igényeit magasan képzett nyelvi közvetítők elégségek ki.

A NAATI akkreditációs rendszere egyedinek tekinthető abból a szempontból, hogy rendkívül szigorú követelményeket támaszt a tolmácsokkal szemben, így biztosítva, hogy a tolmácsok rendelkezzenek a szakma magas színvonalú gyakorlásához szükséges tudással, készségekkel és tulajdonságokkal. Az akkreditáció három lépcsőfokból áll.

A jelentkezőnek először alkalmassági vizsgát kell tennie. Ehhez három területen kell megfelelnie: be kell mutatnia, hogy rendelkezik nyelvi, etikai és interkulturális kompetenciákkal.

- A nyelvtudás bizonyítására a NAATI kilenc intézmény nyelvvizsgáját fogadja el, illetve anyanyelvűeknél az angol nyelvű általános és középiskolai vagy közép- és felsőoktatási tanulmányokat igazoló iratok is megfelelnek.
- Az etikai kompetenciák felmérésére a NAATI által szervezett vizsgán kerül sor. Itt felmérik, hogy a jelentkező ismeri-e az etikai kódexet (AUSIT 2012), képes-e felismerni az etikai dilemmát jelentő helyzeteket a tolmácsolás során, illetve képes-e az etikai kódexben foglaltakat az adott szituációban alkalmazni.
- Az interkulturális kompetenciák felmérésére szintén a NAATI által szervezett vizsgán kerül sor. Itt felmérik, hogy a jelentkező ismeri-e Ausztrália társadalmi, politikai és kulturális intézményeit, képes-e felismerni a kulturális és szociolingvisztikai szempontból jelentős tartalmakat a tolmácsolás során, valamint képes-e kezelni a kulturális különbségekből adódó nehézségeket.

Az akkreditációs vizsgára jelentkezés tanulmányi előfeltételekhez kötött. A NAATI többféle tanulmányi útvonalat elfogad, amelyekben közös, hogy legalább alapfokú diplomával kell rendelkezni a jelentkezőnek. Maga az akkreditációs vizsga nyolc részből áll, amelyeken a vizsgázónak be kell mutatnia a tudását a különböző tolmácsolási módokból.

A tolmácsvégzettség megszerzését követően nyílik meg a lehetőség további szakosodásra, a tolmács továbbtanulhat konferenciatolmácsnak, jogi tolmácsnak vagy egészségügyi tolmácsnak. Ezeknél a NAATI szintén többféle tanulmányi útvonalat fogad el, viszont mindegyiknek feltétele az alptolmácsvizsga megléte.

Sikeres vizsgát követően a gyakorló tolmácsoknak háromévente igazolniuk kell, hogy továbbra is megfelelnek az előírt követelményeknek, ennek hiányában a vizsga érvényét veszti. A vizsga érvényességének megőrzéséhez a tolmácsnak igazolnia kell, hogy aktívan gyakorolja a szakmát (évente legalább 40 megbízást vállal tolmácsként), valamint hogy szakmai továbbképzéseken vesz részt (40 kreditpont értékben).

E három részből álló akkreditációs útvonalnak nemcsak a beszélt nyelvi tolmácsokra, hanem a jelnyelvi tolmácsokra, illetve az Ausztráliában elterjedt Auslan (ausztrál jelnyelv) tolmácsokra vonatkozó változata is elérhető (NAATI 2016).

3.3. Tolmácsok az ausztrál egészségügyben

Ausztráliában magas színvonalú, állami egészségügyi rendszer működik, kiegészülve egy kisebb magánszektorral. Annak biztosítására, hogy az angolul nem beszélő vagy korlátozott angol nyelvtudással rendelkező (LEP – Limited English Proficiency) betegek is hozzáférjenek az egészségügyi ellátásokhoz, nincsen külön szövetségi jogszabály, az államok és territóriumok maguk rendelkeznek a nyelvi akadályok leküzdésének módjáról. Arra sincs előírás, hogy csak szakképzett tolmácsok dolgozhatnak az egészségügyben, az államok mégis a NAATI-vizsgálattal rendelkező tolmácsokat preferálják (Queensland, NT.GOV.AU 2019, Queensland Health Services 2007, NSW Government 2017).

Valamennyi állam térítésmentesen biztosítja a tolmácsok jelenlétét, ha szükséges. Egyes államok, például Queensland, kimondják, hogy csak szakképzett, NAATI-akkreditációval rendelkező tolmácsok alkalmazhatók az egészségügyben, illetve hogy nem szakképzett tolmács csak abban az esetben dolgozhat, ha szakképzett tolmács nem elérhető. A tolmácsolás igénytől függően elérhető személyesen, telefonon vagy videokonferenciával.

Más államok, például az Ausztráliai Fővárosi Terület és Tasmánia, kifejezetten olyan szervezetekkel működnek együtt, amelyekbe csak szakképzett tolmácsok léphetnek be (ACT, TAS). Ilyen intézmény például a TIS, a Translating and Interpreting Service vagy az IBS, az Interpreter Booking Service. Dél-Ausztrália és Nyugat-Ausztrália általános tolmácsszolgáltatást biztosít, nincs külön kiemelt szolgáltatása az egészségtudományi tolmácsokra vonatkozóan (SA.GOV.AU, WA.gov.au). Az Északi-Terület szintén általános tolmácsszolgáltatást biztosít, viszont mivel ezen a területen nagy számban élnek őslakosok, részükre külön tolmácsszolgáltatás jött létre, az Aboriginal Interpreter Services (NT.GOV.AU 2019).

Annak érdekében, hogy a tolmácsszolgáltatás igénybevétele minél egyszerűbb legyen, rendelkezésre állnak mind a beteg, mind az egészségügyi dolgozó helyzetét megkönnyítő eszközök. A korlátozott angol nyelvtudással vagy angolul egyáltalán nem beszélő betegek számára létrehoztak egy egész Ausztráliában ismert, könnyen elérhető, az internetről letölthető és kinyomtatható kis kártyát *I need an interpreter* felirattal, melynek felmutatásával a beteg jelezheti, hogy egyáltalán nem beszél angolul és tolmácsra van szüksége. A kártyán az is szerepel, hogy a beteg milyen nyelvet beszél, így azok is tudják tolmács segítségét kérni, akik nem tudják elmondani angolul, hogy milyen nyelvű tolmácsot kérnek (Australian Government). Az egészségügyi dolgozók munkáját egy útmutató segíti, melyben leírják, hogyan kell kommunikálni a korlátozott angol nyelvtudással rendelkező betegekkel (NT.GOV.AU 2016). Ezen kívül részletes tájékoztatót ad arról is, hogy milyen helyzetekben érdemes tolmácsot hívni, mi a teendő, ha szakképzett tolmács nem érhető el, valamint hogy hogyan kell kommunikálni a beteggel tolmács jelenlétében (Queensland Health Services 2007, NSW Government 2017).

A fentiek alapján jól látható, hogy Ausztráliában, habár ezt törvény nem írja elő, az államok és territóriumok arra törekszenek, hogy szakképzett nyelvi közve-

títók segítségével biztosítsák a kommunikációt az egészségügyben. Annak köszönhetően, hogy nem törvényi előírás szakképzett tolmácsok bevonása, lehetőség adódik arra, hogy az egészségügyi dolgozók tolmácsoljanak olyan esetekben, amikor szakképzett tolmács nem érhető el. Ilyen esetekben rendkívül hasznosak az egészségügyi dolgozók számára az elérhető útmutatók, amelyek elsősorban a tolmácsolás interkulturális és etikai aspektusában nyújtanak segítséget, hiszen a tolmácsképesítéssel és -gyakorlattal nem rendelkezők számára ezek az aspektusok nem feltétlenül magától értetődők.

3.4. Új-Zéland nyelvi és kulturális sokszínűsége

Új-Zéland a Csendes-óceán délnyugati részének egyik legnagyobb országa, mely két nagyobb és több száz kisebb szigetből áll. Az ország lakossága változatos, az őshonos maorik mellett különböző etnikumok is jelen vannak. A 2018-as népszámlálás alapján a közel 4,7 millió fős ország etnikai összetétele a következőképpen alakult: 70,2%-a európai, 16,5%-a maori, 15,1%-a ázsiai, 8,1%-a csendes-óceáni, 1,5%-a közel-keleti, latin-amerikai vagy afrikai (Middle Eastern, Latin American and African – MELAA) (Stats NZ 2019a).

Az ország hivatalos nyelve az angol, a maori és az új-zélandi jelnyelv. A közigazgatásban és hivatalos fórumokon (Stats NZ 2020) az angol nyelvet használják elsődlegesen, melyet a lakosság 95,37%-a beszél. A maori nyelv az 1987-es Language Act (New Zealand Legislation 2016) elfogadása után lett hivatalos nyelv, melyet a lakosság 3,96%-a beszél. Az új-zélandi jelnyelvet a lakosság 0,5%-a beszéli, és 2006 óta számít hivatalos nyelvnek (New Zealand Legislation 2006). Ezen nyelvek mindegyikét használhatják az ország lakosai hivatalos ügyeik intézésekor.

Az etnikai diverzitás és a szigetországon kívülről érkező nagy számú bevándorló (2019-ben 1000 lakosra 11 fő [Stats NZ 2019]) miatt egyre nagyobb az angol nyelvet nem vagy csak alacsony szinten beszélő egyének (individuals with LEP) száma az országban. A kommunikációs akadályok mind a közigazgatásban, mind az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele során komoly nehézségeket okozhatnak. Az 1993-as Human Rights Act kimondja, hogy minden új-zélandi lakosnak joga van a tisztességes és egyenlő bánásmódhoz. Ez érvényes akkor is, ha az egyén nem beszéli az ország hivatalos nyelveit (NZ Human Rights). Ezen nyelvi nehézségek áthidalása céljából az állam nyelvi szolgáltatásokat: tolmácsolást és fordítást biztosít az angol nyelvet nem beszélők számára. Azonban egy felmérés alapján ezen nyelvi szolgáltatások különböző okok miatt nem egyenlő módon hozzáférhetőek a rászorulóknak számára (MBIE 2016).

2016-ban a Gazdasági, Innovációs és Foglalkoztatási Minisztérium (Ministry of Business, Innovation & Employment, MBIE) valamint a Belügyminisztérium (Department of Internal Affairs, DIA) kezdeményezte egy tolmács- és fordítási szolgáltatásokat támogató program, a Language Assistance Service Programme létrehozását (MBIE 2021). A nemzeti program célja, hogy különféle módokon segítse az angol nyelvet nem vagy csak limitáltan beszélők számára a tolmácsolási és for-

dítási szolgáltatásokhoz történő hozzáférést, mely kiemelt jelentőséggel bír az egészségügyben (Gray és Perera 2012). Ezen kívül az országban elérhető tolmácsolással kapcsolatos legfontosabb érdekvédelmi szervezet, a New Zealand Society of Translators and Interpreters (NZSTI) egyértelmű magatartási és etikai kódexet (NZSTI 2013) állított össze, melyet a tolmácsolással foglalkozó szolgáltatók kötelező érvényűnek tekintenek, függetlenül attól, hogy tagjai-e a szervezetnek, vagy sem.

3.5. Tolmácsok az új-zélandi egészségügyben

Új-Zélandon adóalapú, állami egészségügy működik (MH 2017, MH 2016a). A rendszer legfontosabb szervezete az Egészségügyi Minisztérium, melynek legfőbb feladata az iránymutatás a területi szervezetek számára. Az Egészségügyi Minisztérium alá 20 darab területi bizottság (District Health Board, DHB) tartozik (MH 2016b), melyeknek feladata a területükön elérhető egészségügyi szolgáltatások biztosítása, szervezése és finanszírozása. Ezen kívül a területi szervezetek saját szabályozásokkal segítik a hozzájuk tartozó egészségügyi szolgáltatókat, és gyakorlati iránymutatót adnak kórházaik számára arra vonatkozóan, hogy az angol nyelvet nem vagy csak alacsony szinten beszélő egyének is hozzáférhessenek az egészségügyi szolgáltatásokhoz.

Az egészségügyi ellátás az új-zélandi lakosok, valamint az országban két éve tartózkodó, megfelelő jogi feltételeket teljesítő személyek számára ingyenesen hozzáférhető. Azonban az alap- (házi)orvosi) ellátásért, gyógyszerfelírásért, valamint a fogászati kezelésekkért minden lakosnak fizetnie kell (MH 2021). Az országban ezen kívül jelen vannak még privát egészségügyi szolgáltatók, és elérhető a magánegészségbiztosítás is.

Az egészségügyi ellátás során a hivatalos tolmácsolás való hozzáférés jogát az 1996-os Disability Act rögzítette először (Crezee és Jülich 2020). A törvény a hatékony kommunikációhoz való jog részeként emelte ki a tolmácsolás szerepét. Az országban első egészségtudományi tolmácsolási szolgáltatót, az Interpreting and Translation Service-t (ITS) 1991-ben Dél-Auckland területén hozták létre. Ezt követően az Auckland DHB 1998-ban és Waitemata DHB 2000-ben is létrehozott egy-egy ilyen területi szervezetet. A 2016-os Language Assistance Programme nemcsak irányelvekkel és szabályozásokkal segítette a szervezeteket, hanem egy modellként funkcionáló szolgáltatási formát is létrehozott, ez volt a Language Line.

Jelenleg több egészségtudományi tolmácsolással foglalkozó szervezet is működik az országban. Ezek nagy része privát kézben van, feladatuk pedig a területi egészségügyi szolgáltatók munkájának segítése (Stats NZ 2019a). Közös a tolmácsolással foglalkozó szolgáltatók esetében, hogy hozzájuk csak a hatóságok által elfogadott oklevéllel lehet jelentkezni. Ilyen oklevelet bocsát ki a The University of Auckland, az Auckland University of Technology, a Victoria University of Wellington, a UNITEC és az Interpreting New Zealand, de elfogadottak még a megfelelő (a NAATI által kiadott) ausztrál akkreditációk is. Néhány esetben, amennyiben a tolmács ritka nyelvet beszél, eltekinthetnek a végzettséget igazoló okmánytól.

A tolmácsképzés rendszere jelenleg átalakulóban van az országban. Az állam célja a tolmácsképzés standardizálása, amihez az ausztrál Fordítók és Tolmácsok Nemzeti Akkreditációs Hatóságának (NAATI) ajánlásait veszik figyelembe. Jelenleg egyedül az Auckland University of Technology képzése felel meg a NAATI által elfogadott képzésnek. A cél a jövőben az, hogy az összes tolmács képzése a NAATI standardoknak megfelelően történjen (MBIE 2018). Speciális helyzetben van a maori és jelnyelvi tolmácsolás. A maori nyelv esetében a maori nyelvi bizottság (TE TAURA WHIRI) írja elő a tolmácsoláshoz szükséges megfelelő végzettségeket. Az új-zélandi jelnyelv esetében az Auckland University of Technology biztosít megfelelő képzést.

Amint látható, Ausztráliához hasonlóan Új-Zéland is arra törekszik, hogy szakképzett nyelvi közvetítők segítsék a betegeket az egészségügyben, azonban itt sem kizárt a nem hivatásos tolmácsok bevonása a kommunikációba (DSPI 2016). Míg az előre tervezhető esetekben többnyire telefonos tolmácsolást, ritkábban személyes tolmácsolást biztosítanak a beteg számára, sürgősségi helyzetben előfordul, hogy családtagok, barátok, a beteg anyanyelvén megfelelő szinten beszélő egészségügyi alkalmazott tölti be a tolmács szerepét. Ezen felül az ellátásért felelős személy internetalapú fordítást (például Google Fordító) is igénybe vehet. A tolmácsolás az új-zélandi lakosok esetében, valamint akut ellátás során ingyenes. A szolgáltató felé a költséget a kórház megfelelő részlege téríti meg.

4. Konklúzió

Egy multikulturális, többnyelvű egészségügyi környezetben határozottan ajánlott képzett tolmácsok bevonása az egészségügyi ellátásba annak érdekében, hogy a helyi nyelvet nem beszélő betegek is egyenlő eséllyel férjenek hozzá az egészségügyi szolgáltatásokhoz, és a nyelvi akadályok ne jelentsenek veszélyt egészségükre. Ha szövetségi szinten nem is, de intézményi szinten érdemes kidolgozni egy nyelvi segítségnyújtási programot, amely leírja, hogyan kell eljárni egy külföldi beteg esetében, ki tolmácsolhat, és milyen esetekben enged ad hoc tolmácsokat felkérni közvetítésre. Amennyiben az intézménynek nincsen lehetősége hivatásos tolmácsot alkalmazni, kulcsfontosságú a saját alkalmazottai nyelvi és tolmácsképzése, hogy elkerülhetőek legyenek a nemkívánatos események.

Ausztrália és Új-Zéland egyaránt nagy hangsúlyt fektet az angolt nem vagy csak alacsony szinten beszélő betegek nyelvi megsegítésére, a tolmácsszolgáltatásokat pedig térítésmentesen biztosítja. Bár törvényi kötelezettség nincs, mindkét ország a szakképzett tolmácsok alkalmazását preferálja az egészségügyi ellátásban. Ennek érdekében országszerte tolmácsszervezetek alakultak, amelyekbe csak kvalifikált tolmácsok léphetnek be. Az ausztrál akkreditációs vizsga jól szemlélteti, hogy a NAATI nagyon komolyan veszi az egészségtudományi tolmácsok képzését, pontosan meghatározza a tolmácsoláshoz szükséges készségeket, és a nyelvtudáson kívül nagy hangsúlyt fektet a tolmács etikai és interkulturális kompeten-

ciáira is. Ezt a standardizált képzési rendszert igyekeznek átvenni Új-Zéland. A gyakorlatban azonban elkerülhetetlen az ad hoc tolmácsok alkalmazása. Ezen kívül mindkét ország odafigyel arra, hogy irányelvekkel, szabályozásokkal, útmutatókkal segítsék a tolmácsok és a tolmácsolást igénylő egészségügyi ellátók munkáját.

Irodalom

- Angelelli, C. V. 2012. Health-Care, Medical, and Mental Health Interpreting. In: Chappelle, C. A. (ed.) *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing Ltd. 1–7.
- Artuso, S., Cargo, M., Brown, A., Daniel, M. 2013. Factors influencing health care utilisation among Aboriginal cardiac patients in central Australia: a qualitative study. *BMC Health Services Research* Vol. 13. No. 83.
- Bowen, S. 2001. Language Barriers in Access to Health Care. <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/health-care-system/reports-publications/health-care-accessibility/language-barriers.html>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Crezee, I., Jülich, S. 2020. Exploring role expectations of healthcare interpreters in New Zealand. In: Crezee, I. (ed.) *Interpreting in legal and healthcare settings: Perspectives on research and training*. Amsterdam: John Benjamins. 211–241.
- Coulthard, R. 2020. Top 10 languages spoken in Australia, <https://www.ethnolink.com.au/top-10-languages-spoken-in-australia/>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Flores, G. 2005. The impact of medical interpreter services on the quality of health care: a systematic review. *Medical care research and review: MCRR* Vol. 62. No. 3. 255–299.
- Gray, B., Perera, R. 2012. Improving Communication for Patients with Limited English Proficiency, <https://www.yumpu.com/en/document/view/46491895/improving-communication-for-patients-with-limited-english-proficiency>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Gruen, R. L., Weeramanthri, T. S., Bailie, R. S. 2002. Outreach and improved access to specialist services for indigenous people in remote Australia: the requirements for sustainability. *Havana Paper* Vol. 56. No. 7. 517–521.
- Healy, H., Sharman, E., Lokuge, B. 2006. Australia: Health system review. *Health Systems in Transition* Vol. 8. No. 5. 1–21.
- Horváth Á., Molnár P. 2021. A review of patient safety communication in multicultural and multilingual healthcare settings with special attention to the U.S. and Canada [publikálás alatt]. Szaknyelvi Intézet, Semmelweis Egyetem.
- Jie-Li, L. 2017. Cultural barriers lead to inequitable healthcare access for aboriginal. *Chinese Nursing Research* Vol. 4. No. 4. 207–210.
- Karliner, L. S., Jacobs, E. A., Chen, A. H., Mutha, S. 2007. Do professional interpreters improve clinical care for patients with limited English proficiency? A systematic review of the literature. *Health services research* Vol. 42. No. 2. 727–754.
- People, J. 2013. Legal need and main language across Australia. *Updating Justice* No. 34, [http://www.lawfoundation.net.au/ljf/site/templates/UpdatingJustice/\\$file/UJ_34_Legal_need_main_language_FINAL.pdf](http://www.lawfoundation.net.au/ljf/site/templates/UpdatingJustice/$file/UJ_34_Legal_need_main_language_FINAL.pdf), utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Rademaker, L. 2019. Voices silenced: What happened to our Indigenous languages?, <https://www.sbs.com.au/news/voices-silenced-what-happened-to-our-indigenous-languages>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.

- Ralph, A. P, Lowell, A., Murphy, J., Dias, T., Butler, D., Spain, B., Hughes, J. T., Campbell, L., Bauert, B., Salter, C., Tune, K., Alan, C. 2017. Low uptake of Aboriginal interpreters in healthcare: exploration of current use in Australia's Northern Territory. *BMC Health Services Research* Vol. 17. No. 733.
- Simon-Davies, J. 2018. Population and migration statistics in Australia, https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1819/Quick_Guides/PopulationStatistics, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Torres, B. 2001. Best Practice Recommendations for Hospital-based Interpreter Services. http://www.imiaweb.org/uploads/pages/463_2.pdf, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Verdon, S. 2019. Is Language a barrier in a health care setting?, <https://ausemergencyser-vices.com.au/health/is-language-a-barrier-in-a-health-care-setting/>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.

Források

(Megjegyzés: a források megjelölésénél nem követtünk egységes elvet: a tanulmány szövegében található rövidítések feloldottuk, a teljes címmel szereplő dokumentumokat változatlanul hagytuk.)

- ACT Health. Need and Interpreter?, <https://www.health.act.gov.au/about-our-health-system/multicultural-health-act/need-interpreter>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- ASTM = American Society of Testing and Materials. https://about.astm.org/ABOUT/history_book.html, utolsó megtekintés: 2021. 10. 26.
- Australian Government Department of Home Affairs, <https://immi.homeaffairs.gov.au/settling-in-australia/settle-in-australia/language-services/national-interpreter-symbol>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Australian Human Rights Commission, <https://humanrights.gov.au/our-work/education/face-facts-cultural-diversity>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- AUSIT 2012 = Australian Institute of Interpreters and Translators (AUSIT). 2012. Code of Ethics and Code of Conduct, <https://ausit.org/code-of-ethics/>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- CHIA 2002 = California Healthcare Interpreters Association. 2002. California Standards for Healthcare Interpreters. https://chia.wildapricot.org/Resources/Documents/CHIA%20Standards/standards_chia.pdf, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Department for Victorian Communities. 2003. Improving the Use of Translating and Interpreting Services: A Guide to Victorian Government Policy and Procedures. <http://www.caldgroup.com.au/pdf/Improving%20the%20use%20of%20translating%20and%20interpreting%20services.pdf>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- DSPI 2016 = Director Special Projects and Initiatives. 2016. Use of Interpreter Services, <https://fyi.org.nz/request/2419/response/7835/attach/4/Use%20of%20Interpreter%20Services%20Policy.pdf>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- HSE 2009 = Social Inclusion Unit and the Health Promoting Hospitals Network - National Intercultural Hospital Initiative. 2009. On Speaking Terms: Good Practice Guidelines for HSE Staff in the Provision of Interpreting Services. <https://pdf4pro.com/amp/view/on-speaking-terms-a-ireland-s-health-services-3ed800.html>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.

- MBIE 2016 = Ministry of Business, Innovation and Employment (MBIE). 2016. Fair and Accessible Public Services: Summary Report on the Use of Interpreters and Other Language Assistance in New Zealand, <https://www.mbie.govt.nz/dmsdocument/12344-fair-and-accessible-public-services-summary-report-on-the-use-of-interpreter-services-and-other-language-assistance-in-new-zealand>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- MBIE 2018 = Ministry of Business, Innovation and Employment (MBIE). 2018. New standards and certification requirements, <https://www.mbie.govt.nz/cross-government-functions/language-assistance-services/new-standards-and-certification-requirements/>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- MBIE 2021 = Ministry of Business, Innovation and Employment (MBIE). 2021. Language Assistance Services Programme. What you need to know, <https://www.mbie.govt.nz/dmsdocument/12932-language-assistance-services-programme-what-you-need-to-know>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- MH 2016a = Ministry of Health (MH). 2016a. Funding, <https://www.health.govt.nz/new-zealand-health-system/overview-health-system/funding>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- MH 2016b = Ministry of Health (MH). 2016b. My DHB, <https://www.health.govt.nz/new-zealand-health-system/my-dhb>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- MH 2017 = Ministry of Health (MH). 2017. Overview of the health system, <https://www.health.govt.nz/new-zealand-health-system/overview-health-system>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- MH 2021 = Ministry of Health (MH). 2021. Primary health care subsidies and services, <https://www.health.govt.nz/our-work/primary-health-care/primary-health-care-subsidies-and-services>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- NAATI 2021 = National Accreditation Authority for Translators and Interpreters (NAATI), <https://www.naati.com.au/>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- National Health Law Program. 2010. What's in a Word? A Guide to Understanding Interpreting and Translation in Health Care. https://www.ncihc.org/assets/documents/publications/Whats_in_a_Word_Guide.pdf, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- New South Wales. 2017. Aboriginal Languages Act 2017 No 51, <https://legislation.nsw.gov.au/view/whole/html/inforce/current/act-2017-051>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- New Zealand Legislation. 2006. New Zealand Sign Language Act 2006, <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2006/0018/latest/whole.html>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- New Zealand Legislation. 2016. Māori Language Act 1987, <https://www.legislation.govt.nz/act/public/1987/0176/latest/whole.html>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- NHS 2018. Guidance for commissioners: Interpreting and Translation Services in Primary Care, <https://www.england.nhs.uk/publication/guidance-for-commissioners-interpreting-and-translation-services-in-primary-care/>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- NSW Government. 2017. Interpreters – Standard Procedures for Working with Health Care Interpreters, https://www1.health.nsw.gov.au/pds/ActivePDSDocuments/PD2017_044.pdf, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- NT.GOV.AU. 2016. Aboriginal language and plain English guide, <https://nt.gov.au/community/interpreting-and-translating-services/aboriginal-interpreter-service/aboriginal-language-and-plain-english-guide>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- NT.GOV.AU. 2019. Aboriginal Interpreter Service, <https://nt.gov.au/community/interpreting-and-translating-services/aboriginal-interpreter-service>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.

- NZ Human Rights, Right to language, <https://www.hrc.co.nz/your-rights/your-rights5/>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- NZSTI 2013 = Code of Ethics and Code of Conduct. 2013, https://academy.2m.com.au/wp-content/uploads/2021/02/nzsti_code_of_ethics_and_code_of_conduct_may_2013.pdf, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- QGH 2015 = Qikiqtani General Hospital (QGH). 2015. If you cannot communicate with your patient, your patient is not safe. <https://langcom.nu.ca/sites/langcom.nu.ca/files/QGH%20-%20Final%20Report%20EN.pdf>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Queensland Government. 2007. Working with Interpreters. Guidelines. https://www.health.qld.gov.au/__data/assets/pdf_file/0033/155994/guidelines_int.pdf, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Queensland Health Interpreter Service. 2007. Working with Interpreters Guidelines, https://www.health.qld.gov.au/__data/assets/pdf_file/0033/155994/guidelines_int.pdf, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Queensland. Multicultural Health information for interpreters, https://www.health.qld.gov.au/multicultural/interpreters/qhis_interpreter, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Racial Discrimination Act 1975. No. 52, 1975, Compilation No. 17, Compilation date: 10 December 2015.
- SA.GOV.AU. Information and services for South Australians, <https://www.sa.gov.au/>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Stats NZ. 2019a. 2018 Census population and dwelling counts, <https://www.stats.govt.nz/information-releases/2018-census-population-and-dwelling-counts>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Stats NZ. 2019a. 2018 Census population and dwelling counts, <https://www.stats.govt.nz/information-releases/2018-census-population-and-dwelling-counts>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Stats NZ. 2019b. New Zealand net migration rate remains high, <https://www.stats.govt.nz/news/new-zealand-net-migration-rate-remains-high>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- Stats NZ. 2020. 2018 Census totals by topic – national highlights (updated), <https://www.stats.govt.nz/information-releases/2018-census-totals-by-topic-national-highlights-updated>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- TAS. THS Interpreter Services, https://www.health.tas.gov.au/tht/tht_-_interpreter_services, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- TE TAURA WHIRI. Toi Reo Māori, <https://www.tetaurawhiri.govt.nz/en/services/licensing-of-translators-and-interpreters/>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- WA.gov.au. Interpreting and Translating Services CUAITS2017, <https://www.wa.gov.au/government/cuas/interpreting-and-translating-services-cuait2017>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- WHO. 2019. Patient Safety, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/patient-safety>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.
- WHO. 2002. Quality of care: patient safety. A55/13, <https://www.google.com/url?sa=t&ct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewiawvqvPnuAhXF3oUKHTN5DMUQFjABegQIARAD&url=https%3A%2F%2Fwww.who.int%2Fpatientsafety%2Fworldalliance%2Ffea5513.pdf&usg=AOvVaw3m8qGbOZbYNntlZWXAb6LQ>, utolsó megtekintés: 2021. 09. 29.

Üzleti és vállalati tolmácsolás a dialógustolmácsolás kontextusában

Németh Anikó

E-mail: nemeth.aniko@gtk.bme.hu

Kivonat: Üzleti tárgyaláson vagy céges megbeszélésen történő tolmácsolás, közismert nevén az üzleti tolmácsolás szinte valamennyi nemzetközi és hazai fordítóiroda kínálatában szerepel. Nyilvánvalóan nem nehéz magunk elé képzelni egy ilyen jellegű tolmácsolási eseményt, ellenben az üzleti tolmácsolás kontextusának és sajátosságainak a feltárása a tolmácsolástudománnyal foglalkozó szakirodalomban korántsem ilyen egyszerű feladat. Jelen tanulmány elméleti áttekintést kíván adni az üzleti és a vállalati kommunikációban zajló dialógustolmácsolás sajátosságairól. Ennek keretében először a dialógustolmácsolás (*dialogue interpreting*) tágabb kontextusába helyezve tekinti át a tolmácsolás típusaival kapcsolatos, különféle – ám gyakran szinonimaként használt – megnevezéseket, külön kiemelve az üzleti tolmácsolást. Mindemellett interdiszciplináris megközelítéssel is körüljárja a témát, és a vállalati kommunikáció szakirodalma alapján rávilágít az üzleti és a vállalati kontextusban zajló tolmácsolási eseményeket befolyásoló tényezőkre, különös hangsúlyt szentelve a tárgyalófelek tárgyalási stratégiáinak és taktikáinak. A szakirodalom áttekintése végül néhány releváns empirikus kutatás említésével zárul.

Kulcsszavak: dialógustolmácsolás, üzleti és vállalati tolmácsolás, vállalati kommunikáció, üzleti tárgyalás, tárgyalási stratégia és taktika

1. Bevezetés

Az üzleti és a vállalati tolmácsolás iránti igény elsősorban a gazdasági globalizáció és a multinacionális cégek tevékenységének köszönhetően növekszik. Jóllehet hazai viszonylatban és – jelenlegi ismereteim szerint – nemzetközi szinten sem létezik ilyen jellegű speciális tolmácsolási képzés, a professzionális, képzett konferenciatolmácsok nagy része azonban – minden bizonnyal – vállalt már üzleti tolmácsolásra szóló megbízást.

Ezen elméleti kutatás relevanciáját egyrészt az adja, hogy az üzleti és a vállalati környezetben zajló tolmácsolási megbízások egy előzetes feltáró kutatás eredményei (Németh 2020) alapján gyakoriak a magyar piacon, ennek ellenére kevés információval rendelkezünk ezekről a tolmácsolási eseményekről. Mindez több kérdést is felvetett: 1) Melyek az üzleti tolmácsolás sajátosságai? 2) Létezik-e az üzleti tolmácsolásnak szakirodalma? 3) Végeztek-e empirikus kutatásokat ezen a területen?

Jelen tanulmányban tágabb kontextusba kívánom helyezni az üzleti tolmácsolást. Ennek keretében a tolmácsolás tipologizálásából kiindulva járom körül a dialógustolmácsolást, majd kitérek a dialógustolmácsokra háruló szerepekre és feladatokra. Ezt követően meghatározom az üzleti tolmácsolást, majd ismertetem az üzleti és a vállalati kommunikáció sajátosságait, valamint e két fogalom egymáshoz való viszonyát. Ezen belül pedig két műfaj, az üzleti tárgyalás és a vállalati értekezlet részletes bemutatására helyezem a hangsúlyt. A tanulmányban kitérek az üzleti és a vállalati tolmácsolás keretét adó tárgyalási szituáció, illetve a tárgyaló felek interakcióját befolyásoló legfontosabb tényezők bemutatására, különös figyelmet szentelve a tárgyalófelek tárgyalási stratégiáinak és taktikáinak.

A tanulmány végén ismertetek néhány olyan nemzetközi és hazai empirikus kutatást a dialógus- és az üzleti tolmácsolás területéről, amelyek érdekes szempontból világítanak rá a szemtől szemben lezajló interakcióban közreműködő tolmácsok szerepére, feladataira és nehézségeire. A szakirodalmi áttekintés és az empirikus kutatások ismertetését követően röviden felvázolom a lehetséges jövőbeli kutatási irányokat.

2. A tolmácsolás tipologizálása a szakirodalomban

A különféle tolmácsolási kategóriák között nem könnyű kiigazodni, ráadásul nehéz élesen elhatárolni egymástól az egyes tolmácsolási fajtákat és módokat. Noha a tolmácsolási események tipologizálását, taxonómiájának felállítását már több kutató is megkísérelte (Kade 1968, Gile 1989, Alexiava 1997, Pöchhacker 2004, Setton és Dawrant 2016), a gyakorlatban és a szakirodalomban azonban továbbra is gyakoriak az átfedések. Sőt bizonyos elnevezéseket, mint a közösségi (*community interpreting*) vagy a hatósági tolmácsolás (*public service interpreting*), a dialógus- vagy az összekötő tolmácsolás (*liaison interpreting*) szinonimaként használunk.

A Routledge gondozásában nemrégiben megjelent *Encyclopedia of Translation Studies* című kötet 3. kiadásában található szócikkek sem különítik el élesen egymástól a fent említett fogalmakat. A közösségi tolmácsolásról Tipton (2020) az alábbiak szerint ír:

Általában az állam biztosítja a szolgáltatást, az igénybevevőnek mindez nem jár költséggel. A közösségi tolmácsolás hatósági tolmácsolás néven is ismert, különösen az olyan (angol nyelvet használó) kontextusban, ahol különbséget

tesznek a képzetlen tolmácsolás [...] és a professzionális tolmácsolás között.¹ (Tipton 2020: 80 – saját fordítás)

Ugyanebben a kötetben a dialógustolmácsolásról szóló szócikkben – amely fogalmat a szakirodalom a mai napig legtöbbször a közösségi vagy a hatósági tolmácsolással felcserélhető szinonimaként használja – Merlini (2020) a következőket jegyzi meg: „A ma elterjedt megközelítés szerint a dialógustolmácsolás (DI) a nem konferenciatolmácsolás egyik tágabban értelmezhető változatának tekinthető, amint azt korábban az Ian Mason (1999b, 2001) által szerkesztett két kötetben is javasolták”² (Merlini 2020: 147 – saját fordítás).

Pár évvel korábban, a 2015-ben megjelenő *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies* című kötet 'Interpreting' szócikkében Pöchhacker különféle szempontok szerint rendezi a tolmácsolási kategóriákat: 1) A **tolmácsolási mód** alapján két típust különböztet meg, a konszekutív, azaz a forrásnyelvi beszéd elhangzását követő tolmácsolást és a sinkrontolmácsolást, amikor a tolmácsolás a forrásnyelvi beszéddel egyidőben hangzik el. 2) Egy másik felosztás szerint az **interakció társadalmi kontextusa** felől szemléli a tolmácsolási kategóriákat. E szerint kétféle típus létezik:

[...] a társadalmak között (vagy nemzetek között) lezajló események, ahol diplomaták, politikusok, tudósok, üzletemberek vagy más hasonló rangú képviselők vesznek részt, különböznek azoktól a társadalmon belül (közösségi alapon) szervezett eseményektől, ahol az interakcióban résztvevő egyik fél magánemberként a saját nevében nyilatkozik. Ez utóbbi, amely a KÖZÖSSÉGI TOLMÁCSOLÁS tágan értelmezett kategóriájába tartozik, többféle felosztást tesz lehetővé a különböző intézményi kontextusnak megfelelően, beleértve a JOGI, EGÉSZSÉGÜGYI és OKTATÁSI TOLMÁCSOLÁST, számos egyéb intézményhez köthető alkategóriával³ (Pöchhacker 2015: 199; kiemelés az eredetiben – saját fordítás).

¹ „It is usually made available by the state at no cost to the service user. Community interpreting is also known as public service interpreting, particularly in (English-speaking) contexts where a distinction is made between untrained interpreting [...] and professional interpreting”

² „The prevalent approach today is to consider DI as the overarching term for a variety of non-conference interpreting activities, as initially suggested in the two seminal volumes edited by Ian Mason (1999b, 2001)

³ „inter-social (or inter-national) scenarios, involving diplomats, politicians, scientists, business leaders or other types of representatives of comparable standing, can be viewed as different from intra-social (community-based) ones, in which one of the interacting parties is an individual speaking on his or her own behalf. The latter, subsumed under the broad heading of COMMUNITY INTERPRETING, allow multiple subdivisions in terms of different institutional contexts, including LEGAL INTERPRETING, HEALTHCARE INTERPRETING and EDUCATIONAL INTERPRETING, with numerous institution-related subtypes”

Pöchhacker a **társadalmak** vagy nemzetek **közötti** (*inter-social*) kategóriába sorolja többek között az üzleti (*business*), a diplomáciai (*diplomatic*) vagy a katonai (*military*) tolmácsolást, amikor is társadalmak vagy nemzetek érintkeznek egymással. Míg a **társadalmon belüli** (*intra-social*), azaz a közösségi alapon (*community-based*) zajló tolmácsolás alatt a jogi (*legal*), a bírósági (*courtroom*) és az egészségügyi (*healthcare*) tolmácsolást érti. 3) Egy harmadik felosztás alapján az **interakció formája** a meghatározó: „a személyek között, szemtől szemben zajló dialógus, amely a kommunikatív cselekvés legtermészetesebb formája, a ritualizált formában zajló konferenciával állítható szembe, így a DIALÓGUSTOLMÁCSOLÁS és a KONFERENCIATOLMÁCSOLÁS tekinthető a tolmácsolás két fő altípusának”⁴ (Pöchhacker 2015: 200; kiemelés az eredetiben – saját fordítás). Pöchhacker tehát két nagy kategóriát állít egymással szembe, a multilaterális, ritualizált keretek között zajló konferenciatolmácsolást és a bilaterális, szemtől szemben zajló, interperszonális dialógustolmácsolást (Pöchhacker 2015).

Setton et al. (2016) a tolmácsolási módokat az alábbi kategóriákba sorolja: 1) rövid vagy hosszú szakaszos konzekutív, az előbbit a dialógustolmácsolás szinonimájaként említi; 2) szinkron és szöveggel támogatott szinkrontolmácsolás; 3) blattolás és 4) fülbe súgó (*whispered*) tolmácsolás. G. Láng (2002) alapvetően kétféle tolmácsolási módot különböztet meg, a konzekutív, azaz követő és a szinkrontolmácsolást, míg a tolmácsolásfajták meghatározását elsősorban a képzési igények felől közelíti meg. Eszerint három kategóriát állít fel: 1) az összekötő (*liaison, contact, bilateral, dialogue*) tolmácsolást, 2) a szaktolmácsolást és 3) a konferenciatolmácsolást. Az összekötő tolmácsoláson belül további két alkategóriát különít el, a kíséretolmácsolást és a „közösségi (közszolgálati) (*community interpreting, public service interpreting*) tolmácsolást” (G. Láng 2002: 48).

Seresi (2016) a távtolmácsolásról szóló könyvében a tolmácsolási fajtákat két szempont szerint csoportosítja, a tolmácsolási helyzet és a tolmácsolási mód alapján. A tolmácsolási helyzettől függően konferenciatolmácsolásról és nem konferenciatolmácsolásról ír. A különbséget abban látja, hogy az első esetben jellemzően magas társadalmi státuszú és hasonló ismeretanyaggal rendelkező kommunikációs felekről van szó, míg az utóbbi esetében eltér a felek társadalmi státusza, ezen kívül sokszor nem rendelkeznek azonos ismeretekkel, továbbá a szándékaik sem mindig egyeznek. A tolmácsolási mód alapján pedig 1) összekötő, 2) konzekutív, 3) szinkron, valamint 4) fülbesúgásos tolmácsolást különböztet meg (Seresi 2016).

A hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése alapján megállapíthatjuk, hogy számos tolmácsolási kategória egyszerűen tükörfordítással került át a magyar nyelvbe, az elnevezések mögötti fogalmak pedig gyakran ugyanazokat a helyzete-

⁴ „interpersonal face-to-face dialogue, as the most natural form of communicative encounter, can be contrasted with the more ritualized format of a conference, yielding DIALOGUE INTERPRETING and CONFERENCE INTERPRETING respectively as major subtypes of interpreting”

ket fedik le, mint például az összekötő tolmácsolás és a dialógustolmácsolás esetén. Ezek az elnevezések véleményem szerint a valóság ugyanazon szeletét ragadják meg, csak éppen más-más aspektusra irányítják a figyelmet. Míg az előbbi a francia nyelvterületen gyakrabban használt *'liaison'* kifejezésre utal, ahol a tolmácsnak egyfajta központi szerep jut a felek közötti kommunikáció megteremtésében, addig az utóbbit az angolszász nyelvterületen használt *'dialogue'* kifejezésből vettük át, ahol a figyelem az interakcióban részt vevő felekre irányul.

Véleményem szerint a dialógustolmácsolás tágan értelmezett kategória, amely adott esetben jogi, hatósági, egészségügyi, üzleti vagy diplomáciai tolmácsolást is jelenthet. Ennélfogva Pöchhacker taxonómiájával értek egyet, amelyben kétféle tolmácsolási mód létezik, 1) követő (konszekutív) vagy 2) szinkron; az interakció formáját tekintve pedig 1) dialógustolmácsolást és 2) konferenciatolmácsolást különböztet meg. Ez utóbbi felosztás Seresi (2016) taxonómiájával is egybevág, anynyi eltéréssel, hogy a dialógustolmácsolás helyett Seresi a 'nem konferenciatolmácsolás' megnevezést használja.

Ugyanakkor azt is érdemes kiemelni, hogy a különböző tolmácsolási helyzetekre használt eltérő megnevezések egyfelől a tolmácsszakma professzionalizálódását és specializálódását is tükrözik, másfelől pedig rávilágítanak a megrendelői igények sokszínűségére. A technológiai fejlődésnek és a tolmácsképző intézmények működésének köszönhetően ma már egyre komplexebb tudással és készségekkel rendelkező, a technikai fejlődéshez alkalmazkodó, képzett tolmácsok dolgozhatnak a legkülönbözőbb helyszíneken és társadalmi kontextusban. Ebből adódóan kérnek az ügyfelek üzleti, diplomáciai, műszaki, média- vagy esetleg bírósági tolmácsot egy adott eseményre. Mindamellett nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a kevésbé tapasztalt tolmácsolásfelhasználók még ma is nehezen tudják eldönteni, hogy konszekutív, szinkron vagy éppenséggel dialógustolmácsra van-e szükségük. Ahhoz azonban, hogy „a tolmáccsal bővített kommunikációs helyzet optimális hatékonyságú és célirányos legyen, fontos a helyes tolmácsolási fajta [...] kiválasztása” (Szabari 1999: 79).

A következő két részben a dialógustolmácsolás és az üzleti tolmácsolás meghatározását, sajátosságait, továbbá a dialógustolmácsok és az üzleti tolmácsok szerepét, és a velük szemben támasztott elvárásokat fogom körüljárni.

3. A dialógustolmácsolás definíciója és sajátosságai

A fordítás- és tolmácsolástudományban a 90-es évek végétől kezdődően egyre több tolmácsoláskutató foglalkozik nemzetközi szinten a konferenciatolmácsolástól eltérő, szemtől szemben zajló interakcióra épülő dialógustolmácsolás sajátosságainak feltárásával. Ezek a kutatások jellemzően a nonprofit szektorban jelentkező hatósági vagy intézményi tolmácsolásba, más néven közösségi tolmácsolásba nyújtanak betekintést. Wadensjö (1993a, 1993b, 1998) úttörő munkái nyomán Mason (1999b, 2001) vezeti be a 'dialogue interpreting' (dialógustolmácsolás) elnevezést,

amelynél a hangsúly a kommunikációs felek közötti interakción és az interakció kontextusán van. A dialógustolmácsolás Mason meghatározása szerint nem más, mint „tolmáccsal közvetített kommunikáció szemtől szemben lezajló spontán interakcióban”⁵ (Mason 1999a: 147 – saját fordítás). Ellenben az a tolmácsolási fajta, ahol a kommunikáció a virtuális térben zajlik, mint a telefonos vagy távtolmácsolás esetén, Mason definíciója szerint nem tartozik a dialógustolmácsoláshoz (Mason 1999a). Tipton és Furmanek (2016) a dialógustolmácsolást a közösségi (*community*) és a hatósági (*public service*) tolmácsolással felcserélhető elnevezésnek tekinti. Falbo (2013) szerint a dialógustolmácsolás nem tekinthető tolmácsolási módnak, inkább egyfajta tolmácsolási típusnak (*kind*), amelynek során az üzenet megformálása dialógus útján történik, és annak megkonstruálásában valamennyi kommunikációs fél társszerzőként van jelen.

Más kutatók az interakcióban résztvevő felek között közvetítő tolmácsra helyezik a hangsúlyt, ők a francia nyelvből származó 'liaison' (összekötő) tolmácsolás elnevezést használják erre a tolmácsolási fajtára (Gentile et al. 1996; Alexieva 1997, Erasmus et al 1999). Véleményem szerint a dialógus- vagy összekötő tolmácsolás ugyanazt a tolmácsolási helyzetet jelöli, következésképpen szinonimaként használhatók, az eltérő terminus csupán abból ered, hogy az elnevezésben éppen mire helyezük a hangsúlyt, a kommunikációs felek közötti dialógusra vagy a felek között közvetítő, őket összekötő tolmácsra.

Ez a fajta elmozdulás a monologikus szövegtől a dialogikus szöveg tanulmányozása felé egyfajta szemléletváltást hoz magával a tolmácsolástudományban, amely Pöchhacker nyomán „dialógus alapú interakciós paradigma”-ként (*dialogic discourse-based interaction paradigm*) lesz ismert (Pöchhacker 2004: 78–79). Ezt a változást tekinti később Straniero Sergio és Falbo (2012) a tolmácsolástudományban bekövetkezett szociológiai fordulatnak. Mindezzel egy máig kiaknázatlan új kutatási irányvonal jelenik meg, amelynek feltárásába más tudományterületek, mint a pragmatika (Mason 2006), a szociolingvisztika (Davidson 2000), illetve a diskurzuselemzés (Gavioli 2014) is bekapcsolódnak. Ugyanakkor nemcsak a tolmácsoláskutatásban, hanem az elnevezések szintjén is megjelenik egyfajta perspektívaeltolódás (Merlini 2007). Az összekötő, más néven 'liaison' tolmácsolásban a felek között – fizikai és átvitt értelemben is – középen elhelyezkedő tolmács központi szerepéről a figyelem egyre inkább az interakcióra irányul a dialógustolmácsolásban (Merlini 2020).

Mason (2009b) véleménye szerint a dialógustolmácsolás tágabb értelmezést kap, és nem szűkíthető le a jól körülhatárolt társadalmi kontextusban zajló konferenciatolmácsolásra, közösségi tolmácsolásra, hatósági vagy bírósági tolmácsolásra. Következésképpen magába foglalja a tolmáccsal közvetített valamennyi interakciót, amelyek a legkülönfélébb társadalmi és szakmai közegben zajlanak. Mason (2009b) az alábbi közös jellemvonásokat sorakoztatja fel a dialógustolmácsolásnál: 1) a **dialógus** 2) a **spontán beszéd** 3) a **szemtől szemben** (*face-to-face*)

⁵ „interpreter-mediated communication in spontaneous face-to-face interaction”

zajló információcsere és legtöbbször 4) a **konszekutív mód**. A dialógus esetén a társalgás alapját két vagy három szereplő kijelentései, megnyilvánulásai képezik. A konferenciatorlmácsolásnál és a jeltolmácsolásnál leggyakrabban alkalmazott monológtól eltérően a tolmács itt mindkét irányba tolmácsol, ehhez aktív kommunikációs készségre és folyamatos kódváltási képességre van szüksége. További jellemző, hogy a tolmácsolandó szövegek az esetek nagy részében spontán beszédek, csak alkalmanként fordul elő írott szöveg. A tolmácsolás általában szemtől szemben zajlik, ezért a tolmácsra nagyobb szerep hárul azáltal, hogy irányítja az információcsereét (*exchange*), és koordinálja a résztvevők közötti beszélőváltást (Roy 1996; Wadensjö 1998; Jacobson 2009). Mivel a tolmácsolás legtöbbször konszekutív módon, a forrásnyelvi beszéd elhangzását követően történik, így a tolmács és a produkciója is nagyobb figyelmet kap, és a tolmácsolásfelhasználók alaposabb kontrolljának lesz kitéve, mint a szinkrontolmácsolás során (Mason 2009a). A tolmács fizikailag is jelen van és látható, a kommunikációban résztvevőknek azonnali visszajelzésre van lehetőségük, véleményt nyilváníthatnak, megszólíthatják a tolmácsot mind verbális, mind nonverbális eszközök segítségével (Horváth 2015).

A dialógustolmácsoláskor a szemtől szemben lezajló interakcióban a nonverbális kommunikáció teljes dimenziója részt vesz, amely kevésbé jellemző a szinkrontolmácsolás esetén. Ez egyben azt is jelenti, hogy a dialógustolmácsoknak különös figyelmet kell fordítaniuk testbeszédükre, nehogy az bármilyen módon elmentmondjon verbális viselkedésüknek (Horváth 2015: 39). Tanulmányok kimutatták a testbeszéd óriási jelentőségét a kommunikációban. A szavak csak kis mértékben (kb. 10%-ban), a hang által közvetített jelek nagyobb mértékben (kb. 30%-ban), a testbeszéd azonban a legnagyobb mértékben (kb. 60%-ban) járul hozzá az attitűdök észleléséhez (Hofmeister-Tóth és Mitev 2010: 62).

Ezen a ponton érdemes különbséget tenni az akaratlagos és akaratlan kommunikációs jelzések között. Buda (2006) szerint a metakommunikációhoz csak indirekt (akaratlan) kommunikációs jelzések tartoznak (Buda 2006: 90), ezzel szemben a nem verbális kommunikációban a direkt (akaratlagos) forma is megfigyelhető. Az akaratlan működésű biológiai kódokhoz tartoznak „a mimika, távolságtartás, gesztusok stb. azon részei, amelyeket a közlő nem manipulatív módon kontrollál” (Hofmeister-Tóth és Mitev 2010: 68).

Lang (1976, 1978) úttörő munkája nyomán a tekintet (*gaze*) a befogadás vagy a kizárás jeleként értelmezhető. A tekintet egy hatalmi és kontrollfunkcióval bíró eszköz, különösen ott, ahol a tekintet iránya nem kölcsönös. A bevándorlási hivatal munkatársa keresi a szemkontaktust, miközben az interjúalany a gyengeség jeleként csak a tolmács felé irányítja a tekintetét; az orvos keresi a páciensével a szemkontaktust, de negatív eredmény esetén a tekintetét ő is a tolmács felé irányítja (ld. Tebble 1999). Az egyéb paralingvisztikai sajátosságok: a gesztusok, a testtartás, az arckifejezések ugyanolyan fontosak. Ebből következik, hogy olyan fizikai részletek, mint pl. a székek elrendezése a tárgyalótermi asztal körül sokkal nagyobb jelentőséggel bír, mint azt a tolmácsolási szolgáltatást igénybe vevők

gondolnák. Wadensjö (2001) szerint a terápiás találkozón a tolmácsok fizikai elhelyezkedése a többi résztvevő látótávolságán, azaz a kommunikatív rádiuszon (*communicative radius*) belül vagy kívül hatással van a kapcsolatok és a bevonódás mértékére. Ennélfogva azt is befolyásolhatja, hogy a páciens hajlandó-e felidézni vagy elmesélni valamilyen fájdalmas emléket.

Tipton és Furmanek rámutat arra, hogy a 'dia-' (kölcsonös) '-logos' (beszéd) koncepciója nemcsak az interperszonális dimenzióra fókuszál, hanem „felszólít a Mások iránti nyitottságra, azért, hogy szót értsünk egymással”⁶ (Tipton és Furmanek 2016: 6. – saját fordítás). A tanulmányomban a dialógustolmácsolás elnevezést fogom használni, mivel a kutatásban a tolmácsolási helyzetre helyezem a hangsúlyt, amikor is a tolmácsnak a felek közötti interakcióban kell közvetítenie, és nem monológjellegű felszólalásokat tolmácsolnia.

3.1. A dialógustolmácsok szerepe és feladatai

Miközben a tolmácsok fontos szerepet játszanak a kommunikációban, az általános elvárás velük szemben mégis az, hogy a lehető legkevésbé befolyásolják a találkozó menetét. Mindez talán igaz lehet a szinkronkabinban dolgozó tolmácsokra, de a szemtől szemben lezajló kommunikációban ez az elvárás komoly kihívás elé állíthatja őket.

A tolmácsolástudományban megjelenő kognitív modellek szorosan kapcsolódnak a konferenciatolmácsok erőforrás-gazdálkodásához (Gile 1995), miközben figyelmen kívül hagyják a tolmácsolási esemény társadalmi kontextusát. A konferenciatolmácsolásra érvényes kognitív modelleket később a dialógus- vagy jeltolmácsolásra is kiterjesztik, holott azok más társadalmi kontextusban zajlanak (Gavioli 2020). A tolmácsok szerepét gyakran metaforákkal írják le, mint segítő, kommunikációs facilitátor vagy kétnyelvű specialista, de a leginkább elterjedtebb felfogás szerint csatornaként tekintenek rájuk (Roy 1993, 2000; Seresi 2016). Az a felfogás, hogy a tolmácsok szerepét az üzenet közvetítésére kell korlátozni, továbbra is erősen megjelenik a szakmai standardokban (Angelelli 2006; Hale 2007; Tebble 2012; Ozolins 2016). Először a jeltolmácsolással, később a nem egyenrangú felek között – például a menekültügyi vagy egészségügyi kontextusban – zajló kommunikációt vizsgáló kutatásokban foglalkoztak kifejezetten a tolmács szerepével (Pöchhacker és Schlesinger 2002; Roy 1993, 2002; Angelelli 2006).

Mason és Ren (2012) rámutat arra a szakadékra, ami a tolmácsokkal szembeni elvárás és a jelenlegi gyakorlat között feszül. Mason és Laver (2018) úgy véli, hogy „a dialógustolmács a tolmácsolási feladaton túlmenően, kapuórként és a beszélőváltások koordinátoraként viselkedik”⁷ (Mason és Laver 2018: 33. – saját fordítás). Az általános elképzelés szerint a dialógustolmácsok két egyenrangú fél

⁶ „calls for an openness to the Other in order to understand oneself”

⁷ „in addition to the task of translating the dialogue interpreter acts as a gatekeeper and coordinator of the talk exchange”

között töltenek be semleges, közvetítői szerepet, feladataik közé tartozik a **beszélőváltások koordinálása**, amely folyamatot alkalmanként pontosítás vagy ismétlés miatt megszakíthatnak. Ez a felállás azonban ritkán fordul elő a gyakorlatban, mivel az információcserében részt vevő felek sokszor nem egyenrangúak, ami egyrészt a tudásbeli különbségnek, másrészt a hatalmi távolságnak tudható be (Mason 2009b). Gondoljunk csak egy rendőrségi kihallgatásra vagy az orvos és beteg közötti kapcsolatra. Az is gyakori, hogy háromnál több szereplő vesz részt a tolmácsolt eseményen, erre példa egy bírósági tárgyalás, amikor is a hallgatóság a nyilvános tárgyaláson – habár közvetlenül nem vesz részt az interakcióban – a magatartásával, például nevetéssel hatással lehet vagy nyomást gyakorolhat a tolmács viselkedésére (ld. Goffman 1981).

A tolmácsnak ugyanakkor abban is döntést kell hoznia, hogy E/1. vagy E/3. személyben tolmácsol-e. Ezt a választást általában befolyásolhatja a kérdező fél hozzáállása, aki gyakran közvetlenül fordul a tolmácshoz, és azt kéri tőle, hogy fordítsa le a kérdést a harmadik személynek. Az orvos és tolmács közötti közvetlen kommunikáció gyakran egy kibővített kétszereplős párbeszéd (*extended dyadic exchange*) lesz, amelyben a tolmács szakértői státuszt kap a beteg tüneteiről szóló beszélgetésben, miközben magát a beteget kizárják a beszélgetésből (ld. Bolden 2000), vagy a tolmács törekszik a folyamatos **háromszereplős interakcióra** (*triadic exchange*) (Mason és Stewart 2001), amelybe teljes mértékben bevonják az összes résztvevőt, és minden elhangzott beszéd hozzáférhető lesz valamennyi résztvevő számára. Ily módon a tolmács **kapuőr** (*gate-keeper*) szerepe még inkább előtérbe kerül (Davidson 2002).

A dialógustolmácsolás során szinte mindig spontán beszédet kell tolmácsolni. Hale (1997) szerint a spontán beszédben előforduló szünetek, közbevetések, visszautalások és annak egyéb sajátosságai azonnali döntések meghozatalát követelik meg a tolmácstól, ami az interakció irányát is meghatározhatja. Ilyenek a visszautaló jelzések (*back-channeling marker*), vagy a megnyilatkozást indító szavak (*utterance-initial item*), mint az 'okay', 'alright', amelyekkel jelzi a címzett, hogy megértette az elhangzottakat (Hale 1997). Ugyanakkor jelezheti azt is, hogy a beszélő szeretne szót kérni. Ezek lefordítása a tolmács döntése, amellyel a beszéd menetét, irányát képes megváltoztatni, illetve lezárhatja a résztvevők közötti kommunikációt.

A dialógustolmácsok leginkább konszekutív módon dolgoznak, ezáltal az adott nyelvet kicsit is beszélő résztvevők ellenőrizni képesek a tolmácsok produkcióját, akit adott esetben félbe is szakíthatnak vagy felülbírálnak. Ez a tény a tolmács mint az interakcióban résztvevő egyedüli kétnyelvű hatalmának korlátozását is jelentheti. A tolmács hatalma abban nyilvánul meg, hogy kapuőri és moderátori szerepéből fakadóan mások információcseréjét koordinálja. Ez a hatalom nem egy intézmény által ráruházott hatalmat jelent, mint egy orvos, vezérigazgató vagy bevándorlási hivatalnok esetében, akiknél ez intézményi pozíciójukból fakad. Ellenben kialakulhatnak hatalmi konfliktusok is a döntéshozók, irányítók és a tolmács között, akin tulajdonképpen a sikeres kommunikáció múlik (Wadensjö

1998; Baraldi 2006). A dialógustolmács koordinátori szerepe nemcsak a beszélő-váltásokra vonatkozik, hanem egyfajta „metakommunikatív tevékenység” is, amelynek a célja, hogy a kérdések, magyarázatok, pontosítások révén megoldást találjon a kommunikációs problémákra (Merlini 2015).

Mindezek után fontos lenne látni azt, hogy a dialógustolmácsolás milyen feltételekkel és körülmények között valósul meg a gazdasági életben. A következők részben rátérek az üzleti tolmácsolás meghatározására, az üzleti és a vállalati kommunikáció sajátosságaira és műfajaira, továbbá az üzletemberek és a vállalat munkatársai között közvetítő tolmácsokra váró feladatokra és kihívásokra.

4. Az üzleti tolmácsolás definíciója és sajátosságai

Üzleti és vállalati tolmácsolásra a magánszektor legkülönbözőbb helyzeteiben, üzleti tárgyalásnál, üzleti ebédnél vagy gyárlátogatásnál van szükség, amikor is a különböző nyelvek és kultúrák közötti interakció tolmács közreműködésével valósul meg. Ilyenkor nemcsak a tolmácsolás során előkerülő témák, hanem annak fizikai környezete is rendkívül nagy változatosságot mutat, az üzemek folyosóitól a tárgyalótermekig, a vacsoraasztaltól egészen a hivatalos bankettekig. Takimoto úgy véli, hogy „az üzleti tolmácsolás (*business interpreting*) magában foglalja a magánszektorban zajló, tolmácsok által közvetített, nyelvek közötti interakciókat, beleértve az üzleti tárgyalásokat, megbeszéléseket, gyárlátogatásokat és előadásokat stb.”⁸ (Takimoto 2015: 38 – saját fordítás). A tolmácsolási módok pedig a témától és az alkalomtól függően változhatnak: míg a bilaterális találkozók inkább dialógustolmácsolásra, addig a formális, nagyszabású rendezvényeken szinkrontolmácsolásra tartanak igényt (Takimoto 2015). Sato értekezésében az üzleti és vállalati dialógustolmácsolást személyek közötti, szándékos, kétirányú, verbális interakcióban közvetített, interperszonális és interkulturális kommunikációnak tekinti, amelynek színhelyei a szervezeti egységek, megbeszélések és az üzleti tárgyalások (Sato 2014).

Az üzleti és a vállalati tolmácsolás elnevezés a mai napig nem tisztázott a magyar nyelvben, gyakran a szakma és az ügyfelek is szinonimaként használják (Németh 2020). Idegen nyelven is különféle elnevezések léteznek: *'business interpreting'*, *'Geschäftsdolmetschen'*, *'Verhandlungsdolmetschen'*, *'interpretation d'affaires'* és *'interpretazione di trattativa'*. Az üzleti tolmácsolás Takimoto (2015) és Sato (2014) definíciója szerint is elsősorban a vállalatokhoz kapcsolódik, és nemcsak üzleti jellegű tárgyalásokat, hanem egyéb vállalati megbeszéléseket is ide sorolnak. Véleményem szerint ez utóbbi inkább a vállalati tolmácsolás kategóriájába tartozik, hiszen üzleti tolmácsolásra két magánszemély interakciójakor is sor

⁸ „Business interpreting involves interpreter-assisted cross-linguistic interactions in the private sector, including business negotiations, discussions, site visits, presentations, and so on”

kerülhet. A tanulmányomban éppen ezért különválasztom a kétféle elnevezést. Nem minden vállalati tolmácsolás üzleti jellegű, és fordítva is igaz, hogy nem minden üzleti tolmácsolás minősül vállalati tolmácsolásnak. Ez utóbbira példaként említhetjük az olyan üzleti tárgyalást, amely két magánszemély között zajlik.

Mindazonáltal az üzleti és a vállalati tolmácsolás iránti kereslet szoros összefüggésben áll egy adott ország gazdasági kapcsolataival és azok fejlődésével. Magyarországon az üzleti tolmácsok iránti igény a kilencvenes évek elejétől kezdődően rohamosan növekedett, elsősorban a „pénzügyi, banki, vállalatgazdálkodási, befektetési, privatizációs” témakörökben (G. Láng, 2002: 45). Majd az Európai Unió 2004-es bővítésével a gazdaságban is fordulat következett be, ezáltal még egyszerűbbé vált nálunk is a külföldi érdekeltségű cégek létrehozása és letelepedése. Noha a cégalapítás feltételei egyszerűbbé váltak, a nyelvi korlátok nem tűntek el teljes mértékben. Ezen akadályok áthidalásának egyik módja továbbra is a kulturális és nyelvi közvetítők szolgáltatásainak igénybevétele.

Válóczi (2010) egyik tanulmányában rámutat arra, hogy az üzleti életben egyre inkább elvárt az angol nyelvtudás, ennek ellenére sok magyar cégvezető és a külföldi partnerek is gyakran fordulnak tolmácshoz. Ennek oka az lehet, hogy „a tárgyalás érdemi részét, az alku, a részletek pontosítását jobban szeretik az anyanyelvükön lebonyolítani, másrészt stratégia eszköz is lehet a tolmácsolási helyzet, hiszen közben az üzleti partner időt nyer, gondolkodhat” (Válóczi 2010: 133). Borgulya et al. *Kommunikáció az üzleti világban* című könyvükben leírják, hogy a tárgyalás kimenetele attól is függ, hogy a felek hogyan képesek a tárgyalás eszközeivel, a nyelvvvel bánni, és függ attól, hogy hogyan kezelik a pszichikai eszközöket (Borgulya et al. 2011). A rutinos tárgyalók a taktikák széles skáláját vetik be, a tárgyalási stratégiát pedig az határozza meg, hogy a tárgyaló mit tart a tárgyalás elsődleges céljának. Borgulya (2010) szerint „a vállalatvezetés magasan iskolázott kommunikációt igényel”; a kommunikáció sikerességét a vállalatok napjainkban hatékonyságméréssel is vizsgálják. A kommunikáció önmaga nem képes nyereséget termelni, de jelentős hatást fejt ki a hozam létrejöttére azáltal, hogy képes a vállalat iránti bizalmat erősíteni, hogy tudást közvetít, hogy befolyásolja a magatartást, például a fogyasztást, hogy motivál, hogy hatással van a hírnévre és a minősége (Borgulya és Konczosné 2019). Továbbá üzleti előnyre tehet szert azt, aki tudatosan képes kiaknázni a kommunikációban rejlő lehetőségeket, így válnak a nyelvi készségek közvetlenül értékteremtővé és profitábilissá (Hofmeister-Tóth és Mitev 2010).

Mára az üzleti és a vállalati kommunikációban közreműködő tolmácsoknak is egyre professzionálisabb szinten és egyre nagyobb elvárásoknak kell eleget tenniük a legkülönbözőbb szakterületen, amint arra korábban már Szabari (1999) is utalt. Az ügyfelek ma már jól informált gazdasági szakemberek, akik közül sokan beszélnek valamilyen idegen nyelvet, és tolmácshoz általában akkor fordulnak, ha komoly felkészültséget és szakmai tudást igénylő tárgyalásról van szó, illetve olyan közvetítő nyelvről, amelyet nem vagy jól beszélnek (Németh 2020). Ellenben az is előfordulhat, hogy a lezajló interakcióban a tolmácsok által betöltött szerep néha

csupán a „tárgyalási taktika” része (Hofmeister-Tóth és Mitev 2010). Ennélfogva az üzleti és a vállalati tolmácsoknak nemcsak nyelvi és kulturális, hanem egyéb, a kommunikációs helyzetből, a kommunikáció céljából, továbbá a felek elvárásaiból fakadó kihívásokkal és nehézségekkel is meg kell küzdeniük. A következő részben az üzleti és a vállalati kommunikáció sajátosságait, különböző megnyilvánulási formáit tekintem át, és kitérek e két elnevezés közötti kapcsolatra is.

4.1. Az üzleti és a vállalati kommunikáció jellemzői és műfajai

Ahogy azt az előző részben említettem, üzleti vagy vállalati tolmácsolásra a leggyakrabban a vállalatok kommunikációjában van szükség. Ezen a ponton azonban célszerű néhány alapfogalmat meghatározni, többek között azt, hogy mit értünk vállalati, és mit üzleti kommunikáció alatt.

Borgulya et al. (2011) szerint a vállalati kommunikáció olyan szervezetekhez kötődik, amelyek javakat vagy szolgáltatásokat állítanak elő. A definíciója alapján „a vállalati kommunikáció a vállalat intern, valamint extern csoportjai, továbbá a vállalat tagjai között folyó, a vállalati célokat szolgáló kommunikációs folyamatok összessége”-t jelenti (Borgulya et al. 2011: 86). Ezen „információcserének tehát két fő iránya van: a vállalat tagjai között zajló belső (intern) és a vállalat tagjainak a környezettel folytatott külső (extern) kommunikációja” (ibid: 86). A vállalaton belüli kommunikáció formális és informális csatornákon zajlik, a formális kommunikációt a vállalat vezetése tervezi meg, „meghatározza, hogy ki kinek köteles beszámolni, melyik szervezeti egységhez vagy kihez kell eljuttatni az egyes információkat” (ibid: 87). A vállalat mérete nagymértékben befolyásolja a belső kommunikáció formális rendszerét. „A nagy vállalatok formális kommunikációs hálózatának működését általában *vertikálisan* („fentről le” és „lentől felfelé”), illetve *horizontálisan* (ugyanazon a hierarchiaszinten, azonos szinten működő egységek, pl. főosztályok, osztályok, azonos beosztású vezetők között „vízszintesen”) áramoltatott információ jellemzi” (ibid: 87, kiemelés az eredeti szövegben). A „*lefelé irányuló (top-down) kommunikáció*” egyik célja, hogy közvetítse a vállalat elérendő célkitűzéseit, valamint továbbítsa a feladatok végrehajtásával kapcsolatos információkat. Ez a fajta kommunikáció sok esetben utasításokat, belső megbízásokat, instrukciókat tartalmaz (ibid: 88, kiemelés az eredeti szövegben). A „*felfelé irányuló (bottom-up) kommunikáció*” az elvégzett feladatokról, azok teljesítéséről szolgáltat információt, segít annak nyomon követésében, hogy a vállalat a mutatószámok alapján hol tart a céljai elérésében, és egyben visszacsatolást biztosít a javaslatok, változtatások vonatkozásában (ibid: 89, kiemelés az eredeti szövegben).

Ellenben az üzleti kommunikáció nem csak vállalatokhoz kötődik, egyéni vállalkozók, sőt magánszemélyek is folytathatnak üzleti célú beszélgetést. Borgulya az alábbiak szerint határozza meg az üzleti kommunikációt: „Az üzleti kommunikáció tehát egyének vagy vállalatok tagjainak üzleti célok elérése érdekében folytatott kommunikatív cselekvése” (ibid: 97). Míg az üzleti kommunikáció a gazdálkodási és üzleti célt helyezi előtérbe, addig a vállalati kommunikáció a szer-

vezetre mint gazdálkodást folytató egységre is utal. A gyakorlatban azonban a vállalati kommunikáció jelentős része üzleti kommunikációnak minősül (Borgulya et al. 2011).

Értelmezésem szerint az üzleti és a vállalati kommunikáció együtt tágabb keretrendszerrel jelöl. A vállalati kommunikáció magában foglalja az üzleti és nem üzleti célú kommunikációt, az üzleti kommunikációnak pedig van olyan része, amelyben nem vállalatok, hanem magánszemélyek folytatnak egymással üzleti tárgyalást. A kutatásomban a dialógustolmácsolást e tágabb keretrendszerben, az üzleti és a vállalati szóbeli kommunikáció kontextusában fogom vizsgálni.

Az üzleti és a vállalati kommunikációnak különféle megnyilvánulási formái és műfajai léteznek. Ablonczyné (2010) a *Gazdaság és nyelvhasználat* című tanulmányában a gazdaságban megvalósuló kommunikáció szövegtípusait, műfajait összegzi táblázatba rendezve (ld. 1. táblázat). Mintegy harminc szövegfajtát nevez meg, megkülönböztetve egymástól egyrészt az *intern* (a gazdasági egységen belül történő) és az *extern* (a gazdasági egységen kívüli) színterek felé történő kommunikációt, másrészt viszont az írásban, illetve a szóban zajló kommunikációt. Az extern szóbeli kommunikáció közé sorolja az üzleti tárgyalást és a vállalatról szóló előadást, míg az intern kategóriába az értekezletet vagy éppen az állásinterjút. A telefonbeszélgetések és a megbeszélések ugyanakkor mind az extern, mind pedig az intern kommunikációra jellemzők lehetnek (Ablonczyné 2010: 243–256).

1. táblázat

Jellegzetes műfajok a gazdasági kommunikációban

Forrás: Ablonczyné 2010: 243–256 alapján

	szóbeli	írott
extern	telefonbeszélgetés telefonüzenet megbeszélés beszámoló üzleti tárgyalás konzultáció tudományos-ismeretterjesztő előadás	e-mail jelentés úrlap pályázat hirdetés levél szerződés tudományos-ismeretterjesztő cikk
intern	telefonbeszélgetés megbeszélés bemutatkozó interjú munkahely bemutatása beszámoló értekezlet utasítás ‘small talk’	rövid üzenetek emlékeztetők szabályzatok (alapszabály, fegyelmi szabályzat stb.) belső jelentés jegyzőkönyv körlevél kérelem

Borgulya et al. (2011) a szóbeli üzleti kommunikáció leggyakoribb műfajai között az alábbiakat említi: üzleti tárgyalás, nyilvános beszéd (előadás), ügyféltanácsadás, állásinterjú és értekezlet.

Az üzleti és a vállalati kontextusban zajló dialógustolmácsolás vizsgálata szempontjából véleményem szerint a legrelevánsabb műfajok a tárgyalással, egyeztetéssel járó események, többek között az üzleti tárgyalás, a munkahelyi megbeszélés és értekezlet. Ezen műfajok jellemzőinek áttekintésével számba vehetjük azokat a tényezőket, amelyek fontos szerepet töltenek be az üzleti és a vállalati szóbeli kommunikációban, másrészt pedig kihatnak a kommunikációban részt vevő tolmácsok szerepére, feladatára és tolmácsolási stratégiáikra. A következő részben a tágabb értelemben vett tárgyalást és annak két fajtáját, az üzleti tárgyalás és a vállalati értekezlet ismérveit fogom vázolni.

4.2. A tárgyalás különböző fajtái: üzleti tárgyalás és vállalati értekezlet

A tárgyalás komplex fogalom, ezért nehéz egyféle definíciót felállítani. Több tudományterület is foglalkozott a tárgyalással, többek között a szociálpszichológusok, a szociológusok és a közgazdászok is megkísérelték meghatározni a tárgyalás fogalmát.

Hofmeister-Tóth és Mitev (2010) az alábbiak szerint határozta meg: „A tárgyalás tehát olyan kölcsönös tevékenység, amelynek célja a vitatott ügy szabad beleegyezésen alapuló elintézése” (Hofmeister-Tóth és Mitev 2010: 156). Szerintük nagy hangsúly van azon, hogy a szóban forgó ügyet a partner szabad akaratával rendezzék. Hiszen előfordulnak olyan esetek is, amikor erőszakkal, kényszerrel vesznek rá valakit a feltételek elfogadására, de ezt nem lehet tárgyalásnak nevezni.

Ha jól belegondolunk, a tárgyalás mindennapi életünk állandó kísérője, de a leggyakoribbak a gazdasági és üzleti jellegű tárgyalások (Hofmeister-Tóth és Mitev 2010). Ezeknek két fajtáját tudjuk megkülönböztetni, egyrészt az üzleti tárgyalást, amely az anyagi javak, szolgáltatások eladására, megvételére irányul, azaz az üzletkötést szolgálja, másrészt pedig azokat a tárgyalásokat, amelyek „egy-egy vállalat, intézmény kapcsolataira, magatartására, más partnerekkel fennálló viszonyára” vonatkoznak (Hofmeister-Tóth és Mitev 2010: 153). Ez utóbbi kategóriába tartoznak a vállalati megbeszélések és értekezletek, például amikor egy cégen vagy cégcsoporton belül az azonos vagy éppen eltérő hierarchiaszinten lévők tárgyalnak, vagy egy projektmegbeszélésen különböző szakterületek képviselői egyeztetnek egymással.

Ahogy azt az előzőekben láttuk, a tárgyalás tágabban értelmezhető, és ebbe beletartozik mind az üzleti célú tárgyalás, mind a vállalati értekezlet. Borgulya az **üzleti tárgyalást** olyan kommunikációs folyamatnak tekinti, melynek tétje valós (dologi vagy eszmei) „termékek tulajdonoscseréje, célja pedig a csere feltételeinek meghatározása és kölcsönös elfogadása” (Borgulya et al. 2011: 169). Kiemeli továbbá, hogy sikeres tárgyalásnak csak az a megegyezés tekinthető, amely a lehető

legszélesebb körben szolgálja a tárgyaló felek érdekeit. A tárgyalás jellemzője, hogy önkéntességen alapszik és a tárgyalófelek a megegyezést kölcsönösen akarják (Borgulya et al. 2011). Dévényi szerint az üzleti tárgyalás során meghatározó a verbális kommunikáció, de a nem verbális kommunikációs elemek befolyásolják, segíthetik vagy éppen gátolják a tárgyalás kimenetelét (Dévényi 2011). Az **értekezlet** jellemzően a több alkalmazottat foglalkoztató üzleti vállalkozások egyik informáló, problémamegoldó és döntéshozó fóruma (Borgulya et al. 2011). Az értekezleteknek, amelyet gyakran megbeszélésnek is nevezünk, többféle típusa létezik, attól függően, hogy milyen céllal szervezik. Az értekezlet fő része a vita, amelyen a résztvevő felek egy jól körülhatárolt témában sorakoztatják fel és ütköztetik álláspontjaikat. Az értekezletről többnyire jegyzőkönyv vagy emlékeztető is készül, amely rögzíti az álláspontokat, a határozatokat, a határidőket és a felelősöket.

Ahogy azt fentebb láthattuk, az üzleti és a vállalati szóbeli kommunikációnak számos megnyilvánulási formája és műfaja létezik. A kutatásomban vizsgált tárgyalások közös jellemzője az, hogy a tárgyalófelek kölcsönös megegyezés útján szeretnék célkitűzéseiket elérni. E célok elérése azonban több tényezőtől is függ, amelyek hatása és kölcsönhatása nagyban befolyásolja a tárgyalás sikerességét. Ugyanakkor azt is érdemes szem előtt tartani, hogy a tárgyalási körülmények, a tárgyalást befolyásoló tényezők a tolmácsok közvetítői tevékenységére és teljesítményére is hatással vannak. A következőkben a tárgyalás folyamatában és kimenetében szerepet játszó tényezőket vázolom.

4.2.1 A tárgyalást befolyásoló tényezők

Az üzleti és vállalati tolmácsok munkáját és teljesítményét a nyelvi felkészültségen túl nagy mértékben befolyásolják a tolmácsolási situációt meghatározó tényezők. Mindenekelőtt azzal kell tisztában lennünk, hogy milyen tényezők vannak hatással a tárgyalásra, a tárgyaló felekre és a tárgyalás kimenetelére. A tárgyalás eredményessége nagyban függ attól, hogy a tárgyalófelek milyen háttérismeretekkel, információkkal és adatokkal rendelkeznek, de attól is, hogy hogyan képesek a tárgyalás eszközével, a nyelvvel bánni. A nyelv mellett nagy szerepe van a nem verbális eszközöknek és a pszichológiai tényezőknek is. A tárgyalási folyamatot és annak kimenetelét több tényező együttesen határozza meg.

Borgulya szerint a 1) tárgyalás mikro- és makrokörnyezete 2) a kulturális determinánsok 3) a tárgyalásban részt vevők száma 4) a tárgyaló felek célja és tárgyalási pozíciója, valamint a 5) a tárgyaló felek egyéni jellemzői mind hatással vannak a tárgyalásra (Borgulya et al. 2011). McCall és Warrington (1984) két fél közötti interaktív folyamatnak tekinti a tárgyalást, melyben 4 tényező fejt ki együttesen hatását: 1) a környezet 2) a tárgyalási helyzet 3) a tárgyaló felek magatartása, valamint 4) a tárgyalóképesség és a tárgyalási stratégiák.

A tárgyalást befolyásoló tényezők közül a környezet bemutatására, valamint a tárgyalási stratégiák jellemzésére térek ki a továbbiakban. A **mikro- és makrokörnyezet** hatása nagy jelentőségű a tárgyalási eredmények alakulásában. A mak-

rokörnyezeti tényezők alatt a kultúrát, a gazdaságot, a politikát, a jogot, a technológiát, valamint az adott vállalat céljait és stratégiáit értik (Hofmeister-Tóth és Mitev 2010). Általában eltérés van a különböző országok piacai között gazdasági, politikai és jogi tekintetben, továbbá az üzleti gyakorlatban is lehet különbség az egyes kultúrák között. Közismert, hogy „hazai pályán”, a megszokott otthoni környezetben nagyobb biztonságban érezzük magunkat, és ez a tárgyalásokra is igaz. A mikrokörnyezet alatt a tárgyalás közvetlen helyszínét, a tárgyalásra kijelölt helyiséget értjük, amelyben a terem méretei, fényviszonyai, a tárgyalóasztal elrendezése mind hatással van a tárgyalók pszichikai állapotára (Borgulya et al. 2011).

A **tárgyalási stratégiákat és taktikákat** alapvetően a tárgyalások típusa határozza meg. A szakirodalmi áttekintés alapján megkülönböztethetünk kötött végösszegű, más néven 'disztributív' tárgyalásokat, illetve változó végösszegű vagy 'integratív' tárgyalásokat (Dévényi 2009; Hofmeister-Tóth és Mitev 2010; Borgulya et al. 2011). Míg a disztributív tárgyalások célja a források felosztása, addig az integratív tárgyalás a források létrehozására is irányul (Thompson 2005, idézi: Dévényi 2009). A disztributív tárgyalás felosztja a rendelkezésre álló forrásokat, s így a győzelmet és a vereséget is a két tárgyaló fél között; amennyit nyer az egyik fél, annyit veszít a másik. Az integratív tárgyalást együttműködőnek, nyer-nyer típusúnak, kölcsönösen előnyösnek vagy problémamegoldónak is nevezik. Míg az előző típus esetén a szétosztandó erőforrás korlátozottan áll rendelkezésre, „ez a változatlan nagyságú torta (fixed-pie) esete”, ezzel szemben az integratív tárgyalás során a felek céljai nem zárják ki kölcsönösen egymást, „az egyik nyeresége nem feltétlenül a másik rovására történik” (Hofmeister-Tóth és Mitev 2010: 283).

A stratégia és a taktika eredetileg a hadászat katonai szakkifejezései voltak, de később általánosan használttá váltak a kitűzött célok és az elérésükre tervezett folyamat leírásában (Dévényi 2009). A stratégia lépéseket jelöl ki, s megadja a lépések sorrendjét, végrehajtási módját és lehetőségét, a taktikák pedig az egyes lépések kivitelezésének eszközei (Buda 2006).

A **tárgyalási stratégia** kialakítása a tárgyalás előkészítésekor történik, de az a tárgyalás során a partner stratégiájától függően módosulhat. Míg Hofmeister-Tóth és Mitev (2010) tárgyalási stílusokról, addig Borgulya et. al (2011) tárgyalási stratégiákról beszél. Lényegében öt különböző kategóriát állítanak fel: 1) elkerülő, 2) alkalmazkodó, 3) versengő, 4) együttműködő és 5) kompromisszumkereső. Az elkerülő stratégia kitérést jelent a tárgyalási konfliktus elől, ez a stílus a diplomatikusan eltérítési formát alkalmazza. Az alkalmazkodó vagy engedékeny stratégiát az jellemzi, hogy az interperszonális kapcsolatok fontosabbak, és egyben a veszteség felvállalását jelenti. A versengő stratégiát 'win-lose' néven is ismerjük, mert e stratégiát alkalmazva az egyik fél nyer, a másik veszít. Ez egy hatalomorientált megközelítés, amelyben „a tárgyaló nem riad vissza a negatív taktikáktól, sőt az ún. „piszkos trükköktől” sem” (Borgulya et al. 2011: 174). Az együttműködő stratégiát 'win-win' néven ismerhetjük, amelyben a tárgyaló számára mind a tárgyalás eredménye, mind az interperszonális kapcsolatok fenntartása fontos. Ennél a stratégiánál a tárgyaló felek keresik annak a lehetőségét, hogy a tárgyalás mindkét fél

számára a legelőnyösebb megoldással záruljon. Ez az „ideáltípus” a gyakorlatban tisztán ritkán valósul meg (ibid: 175). A gazdasági életben valójában egyfajta keverék helyzet áll elő, az egyik és a másik félnek is fel kell adnia valamit az általa elérni kívánt célból. Ezt a stratégiát nevezik kompromisszumkeresőnek.

A tárgyalás során alkalmazott **taktikák** kiválasztása a tárgyalási stratégia függvénye. Dévényi (2009) elemzése alapján a disztributív tárgyalásokon a versengő, a határozott követelést kifejező taktikák felhasználása jellemző, míg az integratív tárgyalásokat a kölcsönösséget magukban foglaló taktikák segítik. Ugyanakkor a tárgyalók, a tárgyaláselemzők és a kutatók közös dilemmája, hogy a tárgyalásokon milyen taktikák alkalmazása fogadható el etikusnak, hol szükséges meghúzni azt a határvonalat, amin túl már etikátlan az eljárás, a kommunikáció (Dévényi 2009). Friedman és Shapiro (1999) felhívják a figyelmet, hogy mind a gyakorlati szakemberek, mind az elemzők közül többen az integratív stratégiát mint etikus érvekre épülő tervezetet tartják követendőnek. Bizonyítéku hozzájuk fel, hogy az Amerikai Egyesült Államokban egy egyetemi konferencián a résztvevők többsége megszavazta azt a javaslatot, hogy a tárgyalástechnika kurzusokon az etikus magatartás kialakítása érdekében kizárólag az integratív alkutechnikákat gyakorolják, s ne tanítsák a disztributív tárgyalások hagyományos alkutaktikáit (Friedman és Shapiro 1999 In: Dévényi 2009).

A gyakorlatban azonban ez nem jelenti azt, hogy kizárólag etikus taktikákat alkalmaznának a tárgyaló felek, és a disztributív tárgyalások taktikáit csakis a könyvekből ismernék. Ezt támasztja alá többek között a Tompos és Ablonczyné által 2015-ben elvégzett kutatás, amelyben az üzleti tárgyalók által alkalmazott tárgyalási taktikákat és használatukat vizsgálták az üzleti életben. A felmérésben 250 adatközlő véleményét elemezték, akik a hagyományos versengő tárgyalásokhoz, a blöfföléshez és a nem megfelelő adatgyűjtéshez tartozó taktikákat tartották a legelfogadhatóbbnak, és ugyanezekről nyilatkozták azt, hogy a leggyakrabban használják őket. A taktikák alkalmazását befolyásoló tényezők közül a tárgyalópartnerrel való kapcsolatot tartották a leginkább, míg a tárgyalópartner nemét a legkevésbé fontosnak.

Az üzleti és a vállalati kommunikáció sajátosságai, valamint a tárgyalást befolyásoló tényezők a nemzetközi üzleti tárgyalásokra ugyanúgy érvényesek. A nemzetközi tárgyalási helyzet értelmezése azonban még összetettebb feladatot jelent, mivelhogy figyelembe kell venni az eltérő nemzeti kultúrák kontextusát, az eltérő társadalmi, politikai és gazdasági kontextust. A tolmáccsal közvetített üzleti és vállalati megbeszélések, értekezletek és tárgyalások pedig a nemzetközi tárgyalások kategóriájába tartoznak, ennél fogva a hatékony kommunikáció és a sikeres tárgyalás lebonyolítása nagy felelősséget és aktív közvetítői szerepet ró a tolmácsokra, mindezzel komoly kihívások elé állítva őket.

Az előzőekben áttekintettük és jellemeztük az üzleti és vállalati tolmácsolási események tágran értelmezett kontextusát. A továbbiakban nézzük meg, hogy milyen empirikus kutatások foglalkoztak az üzleti és vállalati tolmácsolással a diálógustolmácsolás kontextusában.

5. A dialógustolmácsolás empirikus kutatása

Az autentikus adatokhoz való hozzáférés meglehetősen korlátozott a dialógustolmácsolásban. Ennek okai egyrészt technikai, másrészt módszertani problémákra vezethetők vissza. Egyrészt nem könnyű az adatok begyűjtéséhez és azok tudományos célú vizsgálatához engedélyt szerezni (Straniero Sergio és Falbo 2012), másrészt nehézkes a dialógusokra jellemző társalgási jelenségek annotálása és automatikus kinyerése (Angermeyer et al. 2012), végezetül meglehetősen időigényesnek tekinthető az adatok begyűjtése és azok átírása (Niemants 2012 In: Dal Fovo és Niemants 2015).

A tolmácsolástudományban a 90-es évek vége felé kezdtek el vizsgálni a tolmácsok koordináló tevékenységét, ráirányítva a figyelmet az olyan megnyilatkozásokra, amelyek az eredetiben nem hangzottak el – Wadensjö (1998) terminusa nyomán ez a 'non-rendition' –, ugyanakkor mégis eleget tettek az elérni kívánt szociális, illetve kommunikatív szándéknak (Davidson 2000: 380). A tolmácsolás mint interakció vizsgálata ráirányította a figyelmet a „szociokulturális, intézményi és szituatív kontextusra, éppúgy mint a résztvevők mindenkori szerepére és hatalmi pozíciójára” (Schäffner et al. 2013: 3). Más szóval a dialógustolmácsolás nem szociális vákuumban játszódik (Wadensjö 1998: 8), és tagadhatatlanul kapcsolódik a speciális környezet normáihoz, igényeihez és szükségleteihez. Ahogy azt korábbi kutatások is kimutatták, a dialógustolmácsok gyakran kommunikációs „facilitátorként” viselkednek, más szóval az interkulturális interakciók szakértőiként, akik a hatékony kommunikáció előmozdítása érdekében teljes felelősségük tudatában végeznek nyelvi és kulturális közvetítést; verbális szinten aktívan vesznek részt az interakcióban, és a tolmácsok által kezdeményezett pontosítások révén mindvégig láthatóak az információcsere közben (Dal Fovo és Niemants 2015).

Napjainkban egyre könnyebbé válik az intézményi találkozók videorögzítéséhez szükséges engedélyek beszerzése, előtérbe kerül a dialógustolmácsolási események multimodális elemzése, így az értelmet adó verbális kifejezésen túl, olyan jelentéshordó tényezőket is vizsgálhatnak, mint a térben való elhelyezkedés (*positioning*), a testtartás, a gesztus, az arckifejezés, valamint a tekintet iránya (Merlini 2020). A multimodalitás vizsgálata a dialógustolmácsolásban néhány elszigetelt esettől eltekintve a kevésbé feltárt területek közé tartozik (Dal Fovo és Niemants 2015).

Következésképpen az eddig feldolgozott szakirodalom és a jelenleg rendelkezésemre álló információk alapján megállapítható, hogy mind a hazai, mind a nemzetközi viszonylatban kutatási űr jelenik meg. Az előzőekben – a teljesség igénye nélkül – megemlített empirikus kutatások ráirányítják a figyelmet olyan aspektusokra, mint a tolmácsok szerepe, láthatatlansága, pártatlansága, semlegessége, hatalmi pozíciója, bevonódása, közbenjárása, aktív szerepvállalása az interakcióban, amelyek vizsgálata az üzleti és vállalati kommunikáció kontextusában még feltáráásra vár. Továbbá az is, hogy mindez hogyan befolyásolja a tolmácsok viselkedését, és hogyan birkóznak meg a rájuk hárított felelősséggel és nehézségekkel.

5.1. Hazai és nemzetközi empirikus kutatások az üzleti tolmácsolásban

A tolmácsolástudományon belül eddig kevés kutatási eredmény mutatható fel az üzleti tolmácsolás témájában. E mögött minden bizonnyal az áll, hogy az üzleti titkok, a szenzitív adatok és egyéb korlátok miatt nehéz autentikus környezetben zajló tolmácsolási eseményről adatokat gyűjteni és ebből korpuszt építeni (Ozolins 2015; Takimoto 2015; Bendazzoli et al. 2018). Ezt támasztja alá az is, hogy a vállalati kommunikáció kutatásában „a vezetők és beosztottak megbeszélései, a teljesítményértékelő megbeszélések, a kritika, a vállalati konfliktuskommunikáció empirikus nyelvészeti nemzetközi összevetésben is ritkaságszámba mennek” (Borgulya 2010: 22).

Magyar nyelven eddig egy disszertáció született az üzleti és vállalati tolmácsolással kapcsolatban. Sato Noriko (2014) értekezésében a vállalati és üzleti tolmácsok kettős lojalitását vizsgálta japán–magyar interperszonális kommunikációban. Az üzleti tolmácsolás etikáját, a tolmácsok szerepét, a tolmácsolási nehézségeket, a lojalitás kérdését, illetve a semlegesség kérdését tárta fel strukturált kérdésekből álló kérdőíves felmérés segítségével. A kérdőívet 29 vállalati tolmács és 4 munkáltató töltötte ki. Továbbá kvalitatív kutatásként félig strukturált interjúkat készített 7 magyar anyanyelvű japán tolmáccsal. A kutatása módszertanában többek között Chesterman (1993) fordításnorma-modelljére támaszkodik. E modell szerint a fordítási norma professzionális normából (professional norms) és elvárásnormából (expectancy norms) áll. A professzionális normákat a fordítók vagy a szakmai intézmények határozzák meg, az elvárásnormákat pedig a célközönség követeli meg. Egy másik tanulmányban Válóczy Marianna (2011) az olasz üzleti szaknyelvi környezetben zajló tolmácsolás feladatrendszerét vizsgálja, különös tekintettel az interkulturális elemek szerepére.

Nemzetközi szinten már többen foglalkoztak az üzleti vagy a vállalati tolmácsolás témájával, de a tudományos publikációk száma még így is elmarad a közösségi tolmácsolással foglalkozó kutatásokhoz képest. Makarová (1995) az angol–szlovák üzleti tolmácsok szerepét vizsgálja, és arra a következtetésre jut, hogy elengedhetetlen a tolmácsok kulturális háttérismerete, hiszen kulturális közvetítői szerepet kell betölteniük. Nocella azt állítja, hogy az üzleti tolmácsoktól senki sem várja el, hogy semlegesek legyenek, ugyanakkor az ügyfelük iránti lojalitás elengedhetetlen, mivel mindkét tárgyaló fél úgy tekint rájuk, mint akik az ügyfelük iránt elkötelezettek (Nocella 1995: 30). Ko (1996) rávilágít arra, hogy az ügyfelek az üzleti tolmácsoktól nemcsak tolmácsolást várnak, hanem a pártatlansághoz kapcsolódó egyéb elvárásaik is lehetnek. Kiemeli továbbá azt is, hogy az üzleti kontextusban a tolmácsot néha bűnbakként használják, ha a dolgok éppen rosszra fordulnak. Habár ezek a kijelentések preskriptívek, és nem empirikus adatokra épülnek, ugyanakkor olyan elvárásokat tükröznek, amely szerint az üzleti környezetben dolgozó tolmácsoknak sokkal aktívabb szerepet kellene betölteniük. Másfelől tökéletesen érthető az ilyenfajta szemlélet, amikor „belső” tolmácsról van szó, vagyis amikor a tolmács és az a személy, akinek tolmácsol, ugyanannál a vállalatnál dolgozik (Takimoto 2015).

Takimoto (2006) több ausztráliai, akkreditált szabadúszó tolmáccsal készített interjú alapján megállapította, hogy egyes tolmácsok képesek voltak proaktívabb szerepet felvállalni a vállalati tolmácsolások alkalmával. A megkérdezett tolmácsok hajlandók voltak az ügyfél elvárásai szerint alakítani a tolmácsszerepüket, mindamelllett, hogy pontos tolmácsolást biztosítanak, és semlegesen magatartást tanúsítanak. Egy későbbi kutatásában Takimoto (2008) autentikus üzleti tolmácsolásról készült hangfelvételekkel és a tolmácsokkal készült retrospektív interjúk alapján megállapította, hogy a tolmácsok a feladataik végrehajtásakor és betöltött szerepükkel alkalmazkodtak az ügyfelek elvárásaihoz. Merlino (2009) kimutatta, hogy míg az egynyelvű üzleti tárgyalásoknál a felek a nézeteltérések enyhítésére törekcsenek, addig a tolmáccsal közvetített helyzetekben a kritika, a konfliktus és a nyílt támadás is megjelenik. A tolmácsok gyakran úgy érezték, hogy az ő feladatuk a felek közötti társalgás elterelése a problémássá vált részekről, annak érdekében, hogy helyreállítsák a közöttük lévő normális viszonyt, lehetővé téve ezáltal a találkozó sikerét (Merlino 2009 In: Merlini 2015). Karanasiou (2017) az üzleti tárgyalásokon zajló tolmácsolási megbízások teljesítését vizsgálta a tolmácsok és az ügyfelek perspektívájából. Kutatásában Angelelli (2004a) módszertanára támaszkodik, akinek a tolmácsok interperszonális szerepkészletét (*IPRI, Interpreter's Interpersonal Role Inventory*) vizsgáló mérőeszközt adaptálja üzleti környezetre. Ezt a mérőeszközt egyébként különböző közösségi tolmácsolási kontextusokban már több kutató is használta.

Véleményem szerint a dialógustolmácsolás kutatásában már vizsgált témák, szemléletbeli megközelítések és felhasznált módszerek alkalmasak lehetnek az üzleti és vállalati tolmácsolás területén is. Többek között Mason (2009) is rávilágított arra, hogy a tolmáccsal közvetített üzleti találkozók ugyan nem tartoznak az intézményekhez kapcsolódó közösségi tolmácsolás területéhez, de hasonló keretrendszerben működnek és ugyanazon módszerekkel kutathatók. Így a közösségi tolmácsolásban már vizsgált kutatási témák, mint például a tolmács közvetítői és koordinációs szerepe, semlegessége és pártatlansága, a kommunikációs felek közötti feszültség, valamint a hatalmi és erőviszonyok hatása a tolmácsokra egyaránt releváns kutatási téma lehet az üzleti tolmácsolásban is. Ezen a ponton azt is fontosnak tartom megemlíteni, hogy az üzleti tolmácsok viselkedésével, nyelvi produkciójával kapcsolatban lefektetett, etikai kódexhez hasonló intézményi elvárások általában nem léteznek, vagy legalábbis írásban nincsenek lefektetve (Takimoto 2015).

6. Összegzés és kitekintés

A dialógustolmácsolással, valamint az üzleti és a vállalati tolmácsolással foglalkozó szakirodalom áttekintésekor rávilágítottam arra, hogy a dialógustolmácsolás fogalma még mindig nem letisztult sem a magyar, sem a nemzetközi szakirodalomban. Továbbá az is kiderült, hogy milyen kevés ismerettel és empirikus kutatásból származó adattal rendelkezünk az üzleti és a vállalati tolmácsolásokról,

noha az üzleti és a vállalati környezetben zajló tolmácsolási megbízások – a fordítási iparág kimutatása, valamint egy előzetes feltáró kutatás és a saját tolmácsolási tapasztalatom alapján – gyakoriak a magyar piacon. Ennek elsősorban az lehet az oka, hogy nem könnyű autentikus tolmácsolási eseményeket rögzíteni, és azokból adatokat gyűjteni az üzleti és vállalati környezetben, hiszen többnyire zárt ajtók mögötti tárgyalásokról, bizalmas adatokról és üzleti titkokról van szó.

Ugyanakkor fontos lenne a magyar piac viszonylatában is mélyebb és átfogóbb képet kapni az üzleti szektorban zajló tolmácsolási eseményekről, a tolmácsok szerepéből és az ügyfelek elvárásaiból fakadó nehézségekről, illetve a tolmácsok megküzdési stratégiáiról. Még akkor is, ha csupán az ügyfelek és a tolmácsok véleménye alapján tudhatunk meg többet a „zárt ajtók mögött” zajló megbeszélésekről, az üzleti tolmácsolás területének feltárása egyrészt hozzájárulhat a dialógustolmácsolás standardjainak a meghatározásához, valamint a tolmácsok és a tolmácsolás-felhasználók tudatosabbá válásához, másrészt a piaci igényekhez alkalmazkodó tolmácsképzések kialakításához.

Irodalom

- Ablonczyné Mihályka L. 2010. Gazdaság és nyelvhasználat. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. Budapest, Miskolc: Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó. 243–256.
- Alexieva, B. 1997. A typology of interpreter-mediated events. *The Translator* Vol. 3. No. 2. 153–174.
- Angelelli, C. V. 2004a. *Revisiting the interpreter's role: a study of conference, court, and medical interpreters in Canada, Mexico, and the United States*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Angelelli, C. V. 2004b. *Medical interpreting and cross-cultural communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Angelelli, C. V. 2006. Validating professional standards and codes: challenges and opportunities. *Interpreting* Vol. 8. No. 2. 175–193.
- Angermeyer, P. S., Meyer, B., Schmidt, T. 2012. Sharing community interpreting corpora: A pilot study. In: Schmidt, T., Worner, K. (eds) *Multilingual Corpora and Multilingual Corpus Analysis*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 275–294.
- Baker, M., Saldanha, G. (eds) 2019. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 3rd edition. London: Routledge.
- Baraldi, C. 2006. Diversity and adaptation in intercultural mediation. In: Busch, D. (ed.) *Interkulturelle Mediation in der Grenzregion. Sprach- und kulturwissenschaftliche Analysen triadischer Interaktionsformen im interkulturellen Kontakt*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 225–250.
- Bendazzoli, C., Russo, M., Defrancq, B. (eds) 2018. Special Issue: New findings in corpus-based interpreting studies. In *TRAlinea*. Elérhető: <http://www.intralinea.org/specials/article/2304> (utolsó letöltés dátuma: 2021. 03. 26.)
- Bolden, G. 2000. Toward understanding practices of medical interpreting: Interpreters' involvement in history taking. *Discourse Studies* Vol. 2. No. 4. 387–419.

- Borgulya Á. 2010. *Kommunikációmenedzsment a vállalati értékteremtésben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Borgulya Á., Dévényi M., Dobrai K., Somogyvári M. 2011. *Kommunikáció az üzleti világban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Borgulya Á., Konczosné Szombathelyi M. 2019. A vállalati kommunikációmenedzsment kutatása – Nemzetközi és hazai perspektívából. *Vezetéstudomány* L. évf. 12. szám. DOI: 10.14267/VEZTUD.2019.12.14.
- Buda B. 2006. *Empátia*. Budapest: Urbis Könyvkiadó.
- Chesterman, A. 1993. From 'is' to 'ought': Laws, norms and strategies in translation studies. *Target* Vol. 5. No. 1. 1–20.
- Dal Fovo, E., Niemants, N. (eds) 2015. Dialogue interpreting. Special issue of *The Interpreters' Newsletter* No. 20.
- Davidson, B. 2000. The interpreter as institutional gatekeeper: The social-linguistic role of interpreters in Spanish-English medical discourse. *Journal of Sociolinguistics* Vol. 4. No. 3. 379–405.
- Davidson, B. 2002. A model for the construction of conversational common ground in interpreted discourse. *Journal of Pragmatics* Vol. 34. No. 9. 1273–1300.
- Dévényi M. 2009. *Az üzleti tárgyalások disztributív verbális taktikái*. PhD értekezés. Elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15355/devenyi-marta-phd-2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (utolsó letöltés dátuma: 2021. 03. 26.)
- Dévényi M. 2011. Az értékesítési tárgyalások verbális taktikái hallgatói szimulációk tükrében. *Porta Lingua*. Debrecen: Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete. 11–16.
- Erasmus, M., Mathibela, L., Hertog, E., Antonissen, H. (eds) 1999. *Liaison Interpreting in the Community*. Hatfield: Van Schaik.
- Falbo, C. 2013. Interprete et mediatore linguistico-culturale: deux figures professionnelles opposées? In: Agresti, G., Schiavone, C. (eds) *Plurilinguisme et monde du travail: Professions, operateurs et acteurs de la diversité linguistique*. Roma: Aracne. 257–274.
- Friedman, R. A., Shapiro, D. L. 1999. Deception and mutual gains bargaining: are they mutually exclusive? In: Lewicki, R. J., Saunders, D. M., Minton, J. W. (eds): *Negotiation, readings, exercises and cases*. Boston: Irwin/McGraw-Hill. 259–268.
- G. Láng Zs. 2002. *Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.
- Gavioli, L. 2014. Negotiating renditions in and through talk: some notes on the contribution of conversation analysis to the study of interpreter mediated interaction. *Lingue Culture Mediazioni Languages Cultures Mediation* Vol. 1. No. 1–2. 37–55.
- Gavioli, L. 2019. Role. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 3rd edition. London: Routledge. 499–504.
- Gentile, A., Ozolins, U., Vasilakakos, M. 1996. *Liaison Interpreting: A handbook*. Melbourne: Melbourne University Press.
- Gile, D. 1989. Les flux d'information dans les réunions interlinguistiques et l'interprétation de conférence: premières observations. *Meta* Vol. 34. No. 4. 649–660.
- Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Goffman, E. 1981. *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Hale, S. 1997. Interpreting politeness in court: A study of Spanish – English interpreted proceedings. In: Campbell, S., Hale, S. (eds) *Proceedings of the 2nd Annual Macarthur Interpreting and Translation Conference*. 'Research, Training and Practice'. Milperra: UWS Macarthur/LARC. 37–45.
- Hale, S. 2007. *Community Interpreting: Research and practice in applied linguistics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hofmeister-Tóth Á., Mitev Á. Z. 2010. *Üzleti kommunikáció és tárgyalástechnika*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Horváth I. 2015. *Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Elérhető: http://www.eltereader.hu/media/2015/12/Horvath_BevATolmacsolasba_READER.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2021. 01. 19.)
- Jacobson, H. 2009. Moving beyond words in assessing mediated interaction: Measuring interactional competence in healthcare settings. In: Angelelli, C. V., Jacobson, H. E. (eds) *Testing and Assessment in Translation and Interpreting Studies. A call for dialogue between research and practice.*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 49–70.
- Kade, O. 1968. Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung. *Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen I*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Karanasiou, P. P. 2017. *Fulfilling the interpreting mandate in Business Negotiation Meetings. The perspectives of interpreters and clients*. PhD dissertation. Heriot Watt University. Elérhető: <https://core.ac.uk/download/pdf/161941171.pdf> (utolsó letöltés dátuma: 2021. 03. 04.)
- Ko, L. 1996. Business setting. In: Gentile, A., Ozolins, U., Vasilakakos, M. *Liaison Interpreting: A Handbook*. Melbourne: Melbourne University Press. 116–124.
- Lang, R. 1976. Interpreters in local courts in Papua New Guinea. In: Barr, W. M. O., Barr, J. F. O. (eds) *Language and Politics*. The Hague: Mouton. 327–365.
- Lang, R. 1978. Behavioural aspects of liaison interpreters in Papua New Guinea: Some preliminary observations. In: Gerver, D., Sinaiko, H. W. (eds) *Language Interpretation and Communication*. New York, London: Plenum Press. 231–244.
- Makarová, V. 1995. The interpreter as an intercultural mediator. In: Tommola, J. (ed.) *Topics in Interpreting Research*. Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting. 51–59.
- Mason, I. 1999a. Introduction. In: Mason, I. (ed.) *Dialogue Interpreting*, Special issue of *The Translator* Vol. 5. No. 2. 147–160.
- Mason, I. (ed.) 1999b. *Dialogue Interpreting*. Special issue of *The Translator* Vol. 5. No. 2. 381–385.
- Mason, I. (ed.) 2001. *Triadic Exchanges – Studies in Dialogue Interpreting*. Manchester: St. Jerome.
- Mason, I. 2006. On mutual accessibility of contextual assumptions in dialogue interpreting. *Journal of Pragmatics* Vol. 38. 359–373.
- Mason, I. 2009a. Role, positioning and discourse in face-to-face interpreting. In: de Pedro Ricoy, R., Perez, I., Wilson, C. (eds) *Interpreting and Translating in Public Service Settings: Policy, practice and pedagogy*. Manchester: St Jerome. 52–73.
- Mason, I. 2009b. Dialogue interpreting. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd edn. London, New York: Routledge. 81–84.

- Mason, I., Stewart, M., 2001. Interactional pragmatics, face and the dialogue interpreter. In: Mason, I. (ed.) 2001. *Triadic Exchanges – Studies in Dialogue Interpreting*. Manchester: St. Jerome. 51–70.
- Mason, I., Ren, W. 2012. Power in face-to-face interpreting events. *Translation and Interpreting Studies Vol. 7. No. 2.* 233–252.
- Mason, I., Laver, J. 2018. *A Dictionary of Translation and Interpreting*. Elérhető: <http://fit-europe-rc.org/wp-content/uploads/2019/05/Dictionary-of-translation-and-interpreting-Mason-Laver.pdf?x77803> (utolsó letöltés dátuma: 2021. 03. 18.)
- McCall, J. B., Warrington, M. B. 1984. *Marketing by Agreement. A Cross Cultural Approach to Business Negotiations*. Chichester: John Wiley & Sons
- Merlini, R. 2007. Teaching dialogue interpreting in higher education: A research-driven, professionally oriented curriculum design. In: Musacchio, M. T., Henrot Sostero, G. (eds) *Tradurre: formazione e professione*. Bologna: CLEUP. 278–306.
- Merlini, R. 2015. Dialogue Interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London, New York: Routledge. 102–107.
- Merlini, R. 2020. Dialogue Interpreting. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 3rd edition. London: Routledge. 147–152.
- Merlino, S. 2009. La mitigazione nell’attività dell’interprete. Il caso di una trattativa d’affari. In: L. Gavioli (ed.) *La Mediazione Linguistico-culturale: una Prospettiva Interazionista*. Perugia: Guerra Edizioni. 231–257.
- Németh A. 2020. Tolmácsok az üzleti világban. In: Szabó Cs., Bakti M. (szerk.) *Iránytű a tolmácsolás oktatásához*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 211–228.
- Niemants, N. 2012. The transcription of interpreting data. *Interpreting Vol. 14. No. 2.* 165–191.
- Nocella, P. 1995. Business interpreting. In: Ozolins, U., Egan, D. (eds) *Interpreters and Translators: A Practitioner’s Perspective: Proceedings of the Victorian Interpreter Awareness Day Conference*. December 1994, Melbourne. Malvern/Hawker: NLLIA-Centre for Research and Development in Interpreting and Translating, Deakin University/NAATI, 28–33.
- Ozolins, U. 2015. Ethics and the role of the interpreter. In: Mikkelsen, H., Jourdenais, R. (eds) *The Routledge Handbook of Interpreting*. London, New York: Routledge. 319–336.
- Ozolins, U. 2016. The Long Road to Effective Court Interpreting: International perspectives. *Language and Law/Linguagem e Direito Vol. 3. No. 2.* 98–115.
- Pöchhacker, F. 2004. Dolmetschen – Translation – Interaktion: Wege zu einem neuen Paradigma in der Dolmetschwissenschaft. In: Müller, I. (ed.) *Und sie bewegt sich doch... Translationswissenschaft in Ost und West. Festschrift für Heidemarie Salevsky zum 60. Geburtstag*. New York, Oxford, Wien: Peter Lang. 247–262.
- Pöchhacker, F. (ed.) 2015. *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London: Routledge.
- Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London: Routledge.
- Roy, C. 1993. The problem with definitions, descriptions and the role of metaphors of interpreters. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) *The Interpreting Studies Reader*. London: Routledge. 344–353.
- Roy, C. 1996. An interactional sociolinguistic analysis of turn-taking in an interpreted event. *Interpreting Vol. 1. No. 1.* 39–67.

- Roy, C. 2000. *Interpreting as a Discourse Process*. Oxford: Oxford University Press.
- Sato N. 2014. *A vállalati és üzleti tolmács kettős lojalitása a magyar-japán és a japán–magyar interperszonális kommunikációban*. PhD disszertáció. ELTE. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/satonoriko/diss.pdf> (utolsó letöltés dátuma: 2021. 03. 04.)
- Schäffner C., Kredens, K., Fowler, Y. (eds) 2013. *Interpreting in a Changing Landscape: Selected papers from Critical Link 6*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Seresi M. 2016. *Távtolemcsolás és távoktatás a tolemcsolásképzésben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Elérhető: http://www.eltereader.hu/media/2016/07/Seresi_TAVTOL-MACSOLAS_READER.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2021. 03. 10.)
- Seresi M. 2018. Tolmácsolás az Európai Unió Bíróságán – A gyakorló tolemcsolók szemével. *Magyar Jogi Nyelv* 1. évf. 2. szám. 1–7. Elérhető: <https://joginyelv.hu/tolmacsolas-az-europai-unio-birosagan-a-gyakorlo-tolmacsok-szemevel/> (utolsó letöltés dátuma: 2021. 10. 10.)
- Setton, R., Dawrant, A. 2016. *Conference Interpreting: A complete course*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Straniero Sergio, F., Falbo, C. 2012. Studying Interpreting through Corpora. An introduction. In: Straniero Sergio, F., Falbo, C. (eds) *Breaking Ground in Corpus-based Interpreting Studies*. Bern: Peter Lang. 9–52.
- Szabari K. 1999. *Bevezetés a tolemcsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scolastica.
- Takimoto, M. 2006. Interpreters' role perceptions in business dialogue interpreting situations. *Monash University Linguistics Papers* Vol. 5. No. 1. 47–57.
- Takimoto, M. 2008. *Keeping an eye on all balls: Interpreter's Functions in Multi-party Business Interpreting Situations*. PhD dissertation. Monash University.
- Takimoto, M. 2015. Business Interpreting. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London, New York: Taylor & Francis Group. 38–40.
- Tebble, H. 1999. The tenor of consultant physicians: Implications for medical interpreting. *The Translator* Vol. 5. No. 2. 179–199.
- Tebble, H. 2012. Interpreting or interfering? In: Baraldi, C., Gavioli, L. (eds) *Coordinating Participation in Dialogue Interpreting*. Amsterdam: John Benjamins. 23–44.
- Thompson, G. 2005. Eastside Story – Westside Story: What is happening in the market of translated children's books? In: Aijmer, K., Alvstad, C. (eds) *New Tendencies in Translation Studies*. Göteborg: Göteborg University. 83–92.
- Tipton, R. 2019. Community Interpreting. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 3rd edition. London: Routledge. 79–84.
- Tipton, R., Furmanek, O. 2016. *Dialogue interpreting: A guide to interpreting in public services and the community*. London, New York: Routledge.
- Tompos A., Ablonczyné Mihályka L. 2015. What makes a good business negotiator? – Hungarian practitioners' preferences. *Социокультурные проблемы языка и коммуникации*. 114–120.
- Válóczi M. 2010. A tolemcsoláshoz szükséges képességek és a tolemcsolószemélyiség alakulása napjainkban. Képességfejlesztés a tolemcsolás-gyakorlat órán. *BGF Tudományos Évkönyv 2010*. Elérhető: http://publikaciotar.repozitorium.uni-bge.hu/560/1/tek_2010_03.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2021. 02. 19.)
- Válóczi M. 2011. Tolmácsolás olasz üzleti szaknyelvi környezetben. *Portalingua* 9. évf. 277–284.

-
- Wadensjö, C. 1993a. Interpreting in crisis—The interpreter’s position in therapeutic encounters. In: Mason, I. (ed.) 2001. *Triadic Exchanges – Studies in Dialogue Interpreting*. Manchester: St. Jerome. 71–86.
- Wadensjö, C. 1993b. The double role of a dialogue interpreter. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds) 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London, New York: Routledge. 354–371.
- Wadensjö, C. 1998. *Interpreting as Interaction*. London, New York: Longman.

A magyar, a magyar jelnyelv és ami között van: kódváltás és kódkeverés a jelnyelvi tolmácsolásban

Ungár Nóra

E-mail: ungarnora@gmail.com

Kivonat: A beszélt nyelvi tolmácsolás és a jelnyelvi tolmácsolás között az egyik legjelentősebb különbség, hogy a jelnyelvi tolmácsolás során nemcsak nyelvet, de modalitást is kell váltaniuk a tolmácsoknak: az auditív és vizuális csatornákat változtatva kell észlelniük, a vokális és manuális csatornákat változtatva pedig újraalkotniuk az üzeneteket. A jelnyelvi tolmács munkanyelvei közötti váltást nem csak a modalitás különbsége vagy a jelnyelvek változatai nehezítik. A munkanyelveket befolyásolja, hogy a jelnyelvet használó közösség mind a két munkanyelvet ismeri, és a nyelvi érintkezés nyomán köztes kontaktnyelveket is használ. A jelen szakirodalmi áttekintés célja, hogy számba vegye a jelnyelvi tolmácsok kétnyelvű célközönségének nyelvhasználatát és a tolmácsolás során használt nyelvek és kódok egymásra hatását a tolmácsolási stratégiák szempontjából.

Kulcsszavak: jelnyelvi tolmácsolás, munkanyelvek, bimodális bilingválizmus, diglosszia, transzkódolás

1. Bevezető

A magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról hozott 2009. évi CXXV. törvény, amely elismeri a magyar jelnyelv státuszát, és biztosítja a jelnyelvet használó siket, nagyothalló és siketvak személyek jogát, hogy az állam által finanszírozott jelnyelvi tolmácsszolgáltatást igénybe vegyék, meghatározza azt is, hogy kik nyújthatják ezt a szolgáltatást. A szakmai végzettség előírásán túl a jogszabály meghatározza a jelnyelvi tolmácsok által végzendő tolmácsolási feladatokat is.

A törvény meghatározása szerint a „jelnyelvi tolmács: olyan személy, aki biztosítja az információ akadálymentes átadását siket, nagyothalló, siketvak és halló személyek között, a magyar jelnyelvről magyar nyelvre és magyar nyelvről magyar jelnyelvre tolmácsol, fordít, jelnyelvi szöveget írásba foglal, írótolmácsolási munkát

végez, orális tolmácsolást végez, illetve a Mellékletben meghatározott speciális kommunikációs rendszerek felhasználásával egyéb vizuális és taktilis kommunikációs formák között tolmácsol, fordít”. A melléklet pedig a következő speciális kommunikációs formákat határozza meg: taktilis jelnyelv, jelesített magyar nyelv, ujjábécé, daktil tenyérbe jelelése, magyar nyelvű beszéd vizualizálása, magyar nyelvű, hangzó beszéd írásba foglalása, Lorm-ábécé, tenyérbe írás, Braille-írás, Braille-írás taktilis formája, Tadoma vibrációs módszer (2009. évi CXXV. törvény).

Ahogy a jogszabály által támasztott elvárásokból kiderül, a jelnyelvi tolmácsolószolgálatoknak és a jelnyelvi tolmácsoknak nem csak nyelvek közötti (interlingvális), de nyelven belüli (intra lingvális), a nyelvek modalitásai közötti tolmácsolási feladatokat is el kell látniuk.

Nyelvek közötti tolmácsolásnak tekinthetjük a magyar nyelv és a magyar jelnyelv közötti átváltást, valamint a magyar nyelv és a jelesített magyar nyelv közötti tolmácsolást is attól függően, hogy a használt jelesített magyar nyelvváltozat a beszélt vagy a jelelt nyelvhez van-e közelebb. Szintén ide tartozik a magyar nyelv taktilis jelnyelvre fordítása.

Nyelven belüli tolmácsolásnak felelnek meg a magyar nyelv vizualizálását szolgáló, modalitások közötti átváltások (transzliteráció vagy transzkódolás): a hangzó magyar beszéd valós idejű írásba foglalása (feliratozás vagy írótolmácsolás) és a magyar nyelvű beszéd vizualizálása artikulációs tolmácsolással (melyet neveznek orális tolmácsolásnak is). Ugyanebbe a kategóriába tartoznak a hangzó beszéd tapintható érzékelését lehetővé tevő, modalitásbeli váltást eredményező technikák, például a tenyérbe írás, vagy a Tadoma vibrációs módszer, mely a szájról olvasás egy speciális, tapintható formája.

A hangzó beszéd vizualizálását vagy tapinthatóvá tételét nemcsak a modalitásbeli átváltás miatt tekinthetjük tolmácsolásnak, hanem azért is, mert a tolmács az átalakítás során a beszélt nyelvek közötti tolmácsoláshoz hasonlóan átalakítja a szöveget, kiszűri a redundanciákat, kiemeli a szövegkohéziós elemeket, és írott nyelvvé alakíthatja a szöveget.

A törvény mellékletében szereplő „kommunikációs formák” egy része valóban nem önálló tolmácsolási kód, hanem egy célnyelvi rendszer vagy nyelvváltozat eleme, egy-egy betűzési vagy írási technika, mint a Braille-írás, az ujjábécé, a daktil és a Lorm-ábécé.

Ahogy a jogszabály meghatározásában is tetten érhető a fogalmak közötti keveredés, úgy a szolgáltatás megvalósulásában, az egyéni tolmácsolási gyakorlatban is egymásba folynak a nyelvváltozatok, kódrendszerek, modalitások és technikák. Ez részben az ügyfelek egyéni nyelv- vagy kódhasználatából fakad, melyhez igazodik a tolmács, másrészt a szakmán belüli egységes meghatározások és gyakorlat hiányából, és jórészt abból, hogy nagyon keveset tudunk a felsorolt nyelvekről és nyelvváltozatokról.

Jelen tanulmány a jelnyelvi tolmácsok leggyakrabban használt munkanyelveit mutatja be, elsősorban az interlingvális tolmácsolásban használt nyelvváltozatokat és kódokat.

A bevezetőt követő 2. rész a jelnyelvet használó közösség kétnyelvűségével és a siket és nagyothalló személyek által használt nyelvváltozatokkal foglalkozik. A 3. rész bemutatja a kétnyelvű közösség nyelvi közötti érintkezés hatásait a tolmácsolási nyelvek használatára és a tolmácsolási stratégiákra. A 4. rész a tolmácsolást igénybevevők elvárásait, az 5., befejező rész pedig a tolmácsok kompetenciájának korlátait vizsgálja meg.

2. A jelnyelvhasználó, siket és nagyothalló közösség kétnyelvűsége

A jelnyelveket és a jelnyelvi tolmácsolást kutató tudományos közösségen belül általános konszenzus, hogy a jelnyelvet használó siket és nagyothalló személyek kétnyelvűek. A vizsgált közösségek tagjai a világ minden pontján ismerik és használják a többségi társadalom (hangzó) nyelvét és saját jelnyelvüket is. A siket jelnyelvhasználó közösség kétnyelvűségét bimodális kétnyelvűségként határozzák meg, mivel a két nyelv eltérő csatornákat (auditív-verbális és vizuális-manuális) használ az értéshez és a produkcióhoz. A többségi beszélt nyelv használatára többnyire az írásbeliség jellemző, bár a siket és nagyothalló személyek többsége képes a hangos beszédre, és szájról olvasás útján értheti a hangosbeszédet is. A nyelvhasználók egyéni szintjén szinte soha nem beszélhetünk kiegyenlített bilingvizmusról, az egyéni hallási képességek, a nyelvek elsajátításának ideje, helye és a nyelvhasználat kontextusai befolyásolják, hogy egy siket vagy nagyothalló egyén milyen nyelvi és kulturális kompetenciákra tesz szert.

A jelnyelvhasználó közösségre és az egyénekre is jellemző a diglosszia, mivel a többségi nyelvet és a jelnyelvet elkülönülő kontextusokban használják, és a két nyelv közösségen belüli vagy az egyén által érzékelt presztízse is eltérő lehet. Ugyanakkor az egyének nyelvhasználatában megjelenik a két nyelv érintkezéséből fakadó kódváltás, kódkeverés és a kontaktkódok is (Emmorey et al. 2005, Bartha et al. 2016, Romanek 2017).

A tolmácsolás szempontjából a magyar siket és nagyothalló közösség által használt nyelvek és nyelvváltozatok közül a magyar jelnyelv és a magyar nyelvvel való érintkezéséből eredeztethető jelesített magyar nyelv a leginkább meghatározó.

A jelnyelvek, köztük a magyar jelnyelv is, önálló szókinccsel és nyelvtannal rendelkező, természetes nyelvek, ahol a jelentést a kézjelek és a nem-manuális elemek (mimika, testtartás, gesztusok) együttesen fejezik ki (Sandler és Lillo-Martin 2006).

A jelnyelv és a beszélt nyelv között elhelyezkedő pidzsin jelesített nyelveket nagyon nehéz pontosan behatárolni, és jellemzően a két érintkező nyelv között egy kontinuumként szokták meghatározni a jelelt nyelvek számtalan változatát, melyek eltérő távolságra lehetnek a beszélt, illetve a jelelt nyelvektől, azonban ezt a meghatározást is gyakran vitatják (Lucas és Valli 1992).

A jelesített nyelvekre jellemző, hogy a közlések a beszélt nyelv nyelvtani szerkezetét követik, a szavakat a jelnyelvi jelekkel kifejezve. Szintén jellemző az arti-

kuláció és a betűzés erőteljesebb használata. Ugyanakkor nem egyértelműen csak a magyar nyelv vizualizált változatáról van szó, a kontaktváltozatokban megjelenhetnek a jelnyelvekre jellemző párhuzamos közlések, téri nyelvtani szerkezetek és más elemek, például a térpontok és a hozzájuk kapcsolódó utalások, a változó tövű igék vagy a helyettesítő kézformák is (Valli és Lucas 1992). A kódkeverés mértéke és a kontaktkódok használata az egyéni beszélők stílusa, nyelvi kompetenciája szerint széles spektrumon változhat (Emmorey et al. 2005, Bartha et al. 2016, Romanek 2017).

A következő rész azt mutatja be, hogy a jelnyelvhasználó közösség által használt nyelvek és azok egymásra hatása milyen módon befolyásolja a jelnyelvi tolmácsolást és a tolmács munkanyelveit.

3. A bilingvalizmus és a diglossia megjelenése a tolmácsolásban

3.1. Bimodális tolmácsolás

A jelnyelvi tolmácsolás kutatása során, legyen szó a stratégiákról, a tolmácsolási irányokról vagy a munkanyelvek viszonyáról, mindig kiemelt szempont az érintett nyelvek, a beszélt nyelv és a jelnyelv modalitásbeli különbsége. A beszélt nyelvi tolmácsok munkanyelveinek észlelése, érzékelése és produkciója is azonos modalításban történik, vagyis hallás útján észlelik és a hangképző szervekkel produkálják. A jelnyelvi tolmácsok munkanyelveinek azonban eltérő a modalitása: a jelnyelv észlelése látás útján, produkciója pedig a kéz, az arc és a test mozgásával valósul meg. A jelnyelvi tolmácsolás tehát különbözik a beszélt nyelvi tolmácsolástól a modalitásokban, a tolmácsolási módokban és a tolmácsolási irányokban is. (Valli és Lucas 1992, Nicodemus és Emmorey 2013).

A munkanyelvek közötti modalitásbeli különbség nemcsak eltérő észlelést és kivitelezést jelent, hanem a két nyelv közléseinek eltérő felépítését és időbeli megjelenését. A jelnyelvi közlések a beszélt nyelvi közlésekkel ellentétben nemcsak lineárisan követik egymást, hanem párhuzamosan, egyidejűleg is megjelenhetnek a jelnyelvi artikulációban részt vevő testrészekben, a lexikai elemeket közvetítő kézformákon túl a testtartás, a fej, a karok, vállak mozgásában és az arckifejezésekben (szemöldök, tekintet, száj stb. mozgása). A jelnyelv vizuális, téri eszközeiből adódóan is a nyelv sokkal több vizuális információt kódol, melyek a beszélt nyelvekben egyáltalán nem jelennek meg, azonban a tolmácsnak a beszélt és a jelnyelv közléseinek megfeleltetésekor ezeket az információkat hozzá kell adnia a célnyelvi jelnyelvi közléshez, vagy ki kell vennie a célnyelvi beszélt nyelvi közlésből.

A modalitásbeli váltás és a jelnyelvek – a beszélt nyelvekhez képest – korlátozott szókincse megerősíti azt a feltételezést, hogy a jelnyelvi tolmácsolás esetében a használt nyelvpár közötti teljes átalakítás nagyobb kognitív terhelést jelent, mint ha egymáshoz közelebb álló, például rokon beszélt nyelvek között kell közvetítenie a tolmácsnak. Egy azonos forrásnyelvi angol szöveg két „rokon” beszélt nyelvre:

franciára és németre, egy távolabbi beszélt nyelvre: japánra és amerikai jelnyelvre tolmácsoló változatait összehasonlító kutatás (Swabey et al. 2016) a tolmácsok által vétett hibákat és kihagyásokat alapul véve igazolta, hogy a munkanyelvek közötti távolság valóban nagyobb kognitív terhelést jelent a tolmácsolás során, amikor a célnyelvi szöveget kell megfogalmaznia a tolmácsnak. Ugyanakkor a célnyelvi ekvivalensek hiánya nem eredményezett különbséget a célnyelvi szövegek lexikai változatossága vagy az üzenet pontos közvetítése szempontjából.

A beszélt nyelvek között tolmácsoló tolmácsoknak is nehéz alkalmanként megfelelő ekvivalenst találni, de a jelnyelvi tolmácsoknak azt is el kell dönteniük, hogy milyen vizuális információt adjanak hozzá vagy hagyjanak ki az üzenetből a tolmácsolás során, és ez mindenképpen befolyásolja a közvetített üzenet tartalmát is (Napier 2015).

Az üzenetek kiegészítése azonban fontos ahhoz, hogy a beszélt nyelvi szöveget a tolmács a jelnyelvi normáinak megfelelően, kulturálisan megfelelően közvetítse. Ez is lehet az oka annak, hogy a jelnyelvi tolmácsolás kapcsán gyakran felmerül kérdésként, hogy mit tekinthetünk „hű” fordításnak. Mikor beszélhetünk szó szerinti vagy értelem szerinti fordításról, és mit tekinthetünk nyelvileg megfelelő vagy pontos tolmácsolásnak? A jelnyelvi tolmácsolás esetében ezt a jelnyelvet használó közösség által is használt nyelvi kódok közötti választás is meghatározza.

A befogadók a jelnyelvi tolmácsolást nem csak aszerint értékelik, hogy mennyire pontosan sikerült átadni a forrásnyelvi közlés tartalmát, de aszerint is, hogy a jelnyelvi tolmács fordítása mennyire követte a jelnyelv nyelvtani szerkezetét, és mennyire tudta a normáknak megfelelően alkalmazni a nyelvek közötti transzferencia, a kódváltás, kódkeverés és a lexikai kölcsönzés eszközeit. Mindezeket elsősorban a tolmácsolás témája, a tolmácsolási helyzet és a résztvevők határozzák meg (Davis 1989, 1990). A következő rész a jelnyelv és a kontaktnyelv használatát mutatja be a jelnyelvi tolmácsolásban.

3.2. Nyelvek közötti transzferencia és interferencia a jelnyelvi tolmácsolásban

Davis (1989, 1990) az átvitel (*transference*) és az interferencia (*interference*) különbségeit vizsgálta az angolról amerikai jelnyelvre (ASL) tolmácsolásban, a kódváltásra, kódkeverésre és a lexikai kölcsönzésekre keresve példákat.

Meghatározása szerint ha a kódváltás és kódkeverés alkalmanként és jelöletlenül fordul elő a tolmácsolásban, tehát az angol nyelvi formák megjelenése az ASL célnyelvi szövegben befolyásolja az üzenet tartalmát, akkor interferenciának tekinthetjük, és az oka valószínűleg a tolmács gyengébb célnyelvi kompetenciája. Ha a tolmács az angol nyelvi formákat vizuálisan kódolja és jelöli a célnyelvi ASL szövegben, akkor átvitelnek (transzferenciának) tekinthetjük, tudatos stratégiának, mellyel a tolmács a két nyelv közötti különbségeket hidalja át, és tisztázza a kétértelműségeket.

Davis megállapítása szerint a beszélt nyelv három jellemző módon jelenik meg a tolmácsolt célnyelvi szövegben: 1) angol nyelvű szavak artikulációjaként az ASL jeleinek kivitelezésével egy időben, 2) ujjábécével betűzött szavak beszúrásával egy ASL jel előtt, 3) és egy adott angol szó betűzött vagy jelelt formájának ASL jellel való jelölésével. Az első esetben nyelvi kölcsönzésről vagy egy már a jelnyelvben lexikalizálódott jel és artikuláció kombinációjának használatáról van szó, amely elsősorban jelentéskonkretizáló funkciót tölt be a nyelvben. A második esetben a betűzött angol szavak, kifejezések beszúrása többféle formában is előfordulhat. Lehet szó egy már jövevényszóként meghonosodott korábbi lexikai kölcsönzés használatáról, ezekben az esetekben a kifejezés betűzése már elnagyolt, és „jelként” fonológiailag illeszkedik a jelnyelvi szerkezetbe. Lehet egyszeri kölcsönzés, a tolmácsolás során felbukkanó új kifejezés transliterációja, mely később lexikalizálódhat a jelnyelvben, és végül előfordulhatnak olyan betűzések, ahol ténylegesen egy beszélt nyelvi elem, például név megjelenítése a cél. Végül a harmadik esetben angol nyelvi fordulatok jelennek meg jelnyelvi formában, például a „hogyan mondjam” értelmű, idézőjelet utánzó jel használatával. Az átvitelek célja ezekben az esetekben a célnyelvi közlésben a két nyelv közötti különbségek áthidalása és a célnyelvi szöveg gazdagítása. Az átvitelek használatát befolyásolják a résztvevők, a téma és a tolmácsolási helyzet is.

A beszélt nyelv és a jelnyelv közötti interferencia a tolmácsolásban Davis (1989, 1990) meghatározása szerint a stratégiai átvitelekkel szemben éppen a nyelvek közötti jelöletlen, sporadikus váltást jelenti. Ez a leggyakrabban a kontaktnyelv mint célnyelv használatában, illetve a jelnyelv és a jelesített nyelv közötti kódváltásokban érhető tetten.

A transzkódolás vagy *calque* a beszélt nyelvi tolmácsolásban is megjelenik a tolmácsolási stratégiák között mint mentőstratégia, melyet akkor alkalmaz a tolmács, ha nem sikerül megragadnia az eredeti közlés átfogó értelmét, ezért az eredeti szöveg felszíni struktúrájához tapadva, szóról szóra tolmácsol (Gile 1995; Láng 2002).

Ha nem tudatos célnyelvi kódválasztásról van szó (erről még szó lesz ebben a részben), akkor a jelnyelvi tolmácsolás esetében is mentőstratégiaként működik transzkódolás, a jelesített nyelvre váltás. A stratégia alkalmazását indokolhatja, hogy a forrásnyelvi szöveg nehezen értelmezhető: szakszöveg, túl sok speciális kifejezést, nevet, számot tartalmaz, túl gyors a beszédtempó, a tolmács nem érti jól a beszélőt, vagy a tolmácsolást nehezítő más körülmény miatt ezzel a stratégiával tudja a kapacitásait kiegészíteni.

A beszélt nyelvi tolmácsokkal végzett felmérésekkel ellentétben a jelnyelvi tolmácsok többsége szívesebben tolmácsol az első nyelvről (a beszélt nyelvről) a második nyelvére (a jelnyelvre). A jelnyelvi tolmácsok nyelvi kompetenciája és a tolmácsolás irányával kapcsolatos preferenciája közötti összefüggések vizsgálatakor Nicodemus és Emmorey (2015) azt találta, hogy ez nem feltétlenül magyarázható a tolmácsok nyelvi kompetenciájával vagy az objektív teljesítményével. Kutatásukból az derült ki, hogy a preferencia ellenére a kezdő tolmácsok sokkal jobb

teljesítményt nyújtottak, amikor jelnyelvről fordítottak beszélt nyelvre (az első nyelvükre), míg a gyakorlott tolmácsok esetében nem volt jelentős különbség a két irány között teljesítmény alapján. A kutatók három, a jelnyelv modalitásából adódó lehetséges magyarázatot találtak arra, hogy miért szeretnek mégis a jelnyelvi tolmácsok inkább jelnyelvre tolmácsolni: az ujjábécé alkalmazása és a transzkódolás két olyan stratégia, amely kíségeti a tolmácsot, azzal együtt is, hogy nyelvtenilag helytelen vagy a befogadó által nem értelmezhető szöveget eredményez, mégis úgy érezheti a tolmács, hogy sikeresen „megoldotta” a tolmácsolási feladatot. Ezeket a stratégiákat, technikákat a másik irányban – jelnyelvről beszélt nyelvre tolmácsoláskor – nem tudják alkalmazni, és ez indokolhatja, hogy a gyakorlott tolmácsok között is jellemző, hogy jobban szeretnek jelnyelvre tolmácsolni. A harmadik lehetséges ok, hogy a beszélőkkel szemben a jelnyelvhasználók nem kapnak közvetlen érzékelhető visszacsatolást a produkciójukról, látni nem látják a saját jelelésüket, csak torzított formában, viszont a szomatoszenzoros visszajelzés, a testéret értékelése lassabban alakulhat ki a jelnyelvet második nyelvként elsajátítóknál. Ezért a kezdő tolmácsoknak hamis képük lehet a saját produkciós teljesítményükről.

A betűzés és a transzkódolás szó- vagy kifejezésszinten alkalmazható nyelvi stratégiaként a jelnyelvi tolmácsolásban, ha a tolmács nem tudja egy beszélt nyelvi kifejezés jelnyelvi jelét, vagy ha a kifejezésnek nincs jelnyelvi megfelelője. Azonban ezek a stratégiák gyakran nem sikeresek, mert az ügyfél nem ismeri a beszélt nyelvi kifejezést, vagy a betűzött, artikulált szó nyelvtenilag nem illeszkedik megfelelően a jelnyelvi szerkezetbe. A nagyobb szövegegységek transzkódolása, azaz a jelelt nyelv használata a tolmácsolási helyzet nehézségeit kompenzáló stratégiaként szintén olyan szó szerinti fordítást eredményezhet, amely nem követi a jelnyelv morfológiáját, hiányoznak belőle a szintaktikai jelölők, és nyelvileg helytelen, a befogadó számára értelmezhetetlen jelnyelvi közlés (Nicodemus és Emmorey 2015; Moody 2011).

A jelesített nyelv mint célnyelv használata ráirányíthatja a figyelmet a tolmács gyenge nyelvi kompetenciájára, és a kód választása miatt sok kritika érheti a tolmácsokat a befogadók részéről, különösen akkor, ha a tolmácsolás nyelvileg nem igazodik sem a tolmácsolási kontextushoz, sem a közönség igényeihez vagy nyelvi normáihoz.

3.3. Transzkódolás, jelesített nyelvre tolmácsolás

A jelesített nyelvre tolmácsolás tudatos célnyelvválasztás esetén több, mint az elhangzó szöveg vizualizálása. Winston (1989) kutatása során arra jutott, a transzliiteráció az ASL és a beszélt angol jellemzőinek összetett kombinációja. A transzliiteráció célja, hogy a jelnyelv lexikális elemeinek segítségével a beszélt nyelvhez közelebb álló szöveget hozzon létre, azonban az eredménye a beszélt és a jelnyelv szempontjából is befejezetlen üzenet. Ahhoz, hogy ez a vizuálisan kevésbé befogadható formátum világosabb és érthetőbb legyen, célszerű a jelnyelv eszköztárából

többet kölcsönözni. Ezek az eszközök a tudatos jelválasztás, a kiegészítés, a kihagyás, az átstrukturálás és az artikuláció. A tudatos jelválasztásnál a tolmács a többjelentésű beszélt nyelvi szavak megjelenítésekor az adott kontextusnak megfelelő jelentésű jelnyelvi kifejezést választja ki. A kiegészítés jelentheti azt, hogy egy szó szerint fordított összetett kifejezést kiegészít a jelnyelvi megfelelővel, hogy egyértelműsítse a jelentést, vagy a jelnyelv térpontjainak segítségével tisztázza a közlés alanyát, tárgyát, arckifejezés hozzáadásával közvetíti a hanggal közvetített nonverbális közléseket, például a hangsúlyt. A kihagyás elsősorban a beszéd redundáns, a jelentés szempontjából nem releváns elemeinek vagy a jelnyelvből kölcsönzött elemekkel már megjelenített jelentésű kopulák, toldalékok, ragok elhagyását jelenti. Az átalakítás a nyelvi szerkezetek áthelyezését vagy behelyettesítését jelenti. Végül az artikuláció a transzkódolás során a jelválasztás szempontjából kap fontos szerepet, mert egyértelműsíti, hogy az adott jel melyik jelentésében szerepel, megjelölve a forrásnyelvben szereplő kifejezést. Winston később azt is vizsgálta (Winston 2003), hogy a jelnyelvből kölcsönzött, a tolmácsolt szöveg témahatárait jelölő mely prozódiai elemek segíthetik a jelesített nyelvre transzkódolt szöveg megértését.

A transzkódolás vagy jelesített nyelvre tolmácsolás elfogadott a siket jelnyelvhasználók között, sőt előfordul, hogy ügyfelek kimondottan ezt kéri a tolmácstól a saját nyelvtudásukra vagy képzettségükre alapozva, vagy azért, mert a téma megértését esetükben ez a nyelvi kód segíti. A beszélt nyelvet követő jelelés elfogadottságát az is magyarázza, hogy a siket közösségekben sokáig ezt a nyelvváltozatot a jelnyelvnél kifinomultabbnak, magasabb rendűnek tekintették (Padden és Humphries 1988). Bár a transzkódolás gyakran nem olyan könnyen értelmezhető az ügyfelek számára, mint a jelnyelvre tolmácsolás, a tolmácsok mégis gyakran használják. Ennek az is az oka, hogy a siket ügyfelek ritkán adnak visszajelzést a nekik nyújtott tolmácsolás minőségéről vagy az elégedettségükről (Nicodemus és Emmorey 2015).

Sok tolmácsolási helyzetre jellemző, hogy a siket és nagyothalló közönség megfelelő szinten bírja az írott vagy beszélt forrásnyelvet, és tolmácsolásra tulajdonképpen nem azért van szükség, mert a siket közönség nem érti a beszélt nyelvet, hanem mert nem hallja azt. Feltételezve, hogy a közönség kétnyelvű, a tolmácsnak lehetősége van arra is, hogy a beszélt (forrás-) nyelv szavait, kifejezéseit, szintaxisát vizuálisan megjelenítse, kódolja ujjábécé vagy a jelnyelv jelei segítségével (Davis 1990).

A jelesített nyelv vagy kevert kód használatát sokszor a tolmácsolási helyzetben használt beszélt nyelvi regiszter is motiválhatja. A jelnyelvekre általában igaz a beszélt nyelveknek megfeleltethető regiszterek hiánya, amit részben alátámaszt az, amit jelnyelvi közösségek diglossziájáról tudunk. A jelnyelvhasználók jellemzően egymás között használják a tiszta jelnyelvi változatokat informális helyzetekben vagy a siket közösségben, és a regisztereket nem az eltérő szókincs, hanem a prozódia (ritmus, tempó stb.) különbözteti meg egymástól. Ismeretlen közönséghez beszélve vagy szokatlan, formális helyzetekben a kevert nyelv használata válik formális regiszterré (Crasborn 2009; Stone 2010).

4. Az ügyfelek elvárásai

A jelnyelv kiemelt értéket képvisel a siket közösség számára: a siket kultúra legfontosabb eleme, és nagyon fontos identitás meghatározó szerepet tölt be (Romanek 2017).

Várható lenne, hogy a jelnyelvet elsődleges nyelvükként használó ügyfelek ezt részesítsék előnyben a tolmácsolás során is. A kulturális, nyelvi identitás mellett azonban fontos szerepet játszik a tolmácsolást igénybe vevő nyelvi kompetenciája is.

A siket jelnyelvhasználóknak jellemzően alacsonyabb a beszélt nyelvi kompetenciája, és a vizuális kódolás a jelnyelv használatának kedvez. A jelesített magyar megértéséhez, vagy akár a szájról olvasáshoz kellően magas magyar nyelvi kompetenciával kell rendelkeznie a befogadónak, így ennek a kódnak a használata inkább a nagyothallókra jellemző (Henger és Kovács 2005).

A transzliterációt vagy a jelesített nyelv használatát azonban sok körülmény indokolhatja az ügyfelek szempontjából, és gyakrabban várják el a tolmácstól, hogy ezt a kódot használja (Moody 2011).

4.1. Szó szerinti tolmácsolást igénylő tolmácsolási helyzetek

A bírósági tolmácsolási helyzetekben többnyire a csatornamodell alapján működő közvetítőknek tekintik a tolmácsokat, és elvárás a bírók részéről, hogy mindent, ami elhangzik, szó szerint tolmácsoljanak, különös tekintettel a „jogra”, melyet csak a jogászok értelmezhetnek a tárgyalóteremben. Minden szónak jelentősége van, és a résztvevők kijelentéseit nem lehet leegyszerűsíteni. Azonban több kutatás is alátámasztotta, hogy a tárgyalóteremben is elvárt a kulturális mediáció, és a tolmácsok szerepe gyakran meghaladja a csatornamodellt (Moody 2011).

Szakmai témájú konferenciák esetében elvárás lehet a jelnyelvhasználó ügyfelek részéről, hogy a tolmács szó szerint tolmácsoljon, mivel a tolmácstól nem elvárható, hogy az ügyfelekkel azonos szinten ismerje a szakzsargont, ugyanakkor számukra fontos az elhangzottak tartalma. A bíróságon, konferenciákon vagy a médiában tolmácsoló tolmácsok elsősorban az információ továbbítását érzik feladatuknak, ezekben a helyzetekben az üzenet kiegészítése vagy magyarázata leereszkedő vagy kockázatos is lehet (Moody 2011).

Ezekre a helyzetekre jellemző az is, hogy jelentősen lerövidül a követési idő, mivel a tolmács nehezen tárolja a munkamemóriájában az általa nem értelmezhető információkat. A követési idő rövidülése szintén motiválja a transzkódolást. Akár nem szakmai tartalmú szöveg tolmácsolásakor is előfordul, hogy ha a forrásnyelvi szöveg túl sok nevet vagy számot tartalmaz, akkor a tolmácsok a jelesített nyelv használatára váltanak (Moody 2011).

Közösségi tolmácsolási helyzetekben is jellemző, hogy szakmai tárgyú, például munkahelyi tolmácsolási helyzetekben az ügyfelek „felszíni tolmácsolást” (*surface rendering*), nem a forrásszöveg értelmének fordítását kérik, mert a tol-

mács nem ismeri sem a kontextust, sem a munkatársak számára egyértelmű szakmai tartalmat olyan mélységben, hogy értelmezni tudja az elhangzottakat. A siket ügyfél azonban a mindennapokban a beszélt nyelven, írásban (e-mailben, csetben) kommunikál a munkatársakkal, így számára a transliteráció lehetővé teszi, hogy mélységében értelmezze a kontextus alapján az elhangzottakat (Stone 2010).

A transliterációt gyakran azért is választják a beszélt és a jelnyelvet egyformán magas szinten bíró ügyfelek, mert a tartalom mellett számukra fontos a forma közvetítése is. Ez az igény megjelenhet olyan jelnyelvhasználó ügyfelek részéről, akik a halló félnél magasabb vagy egyenlő státuszban vannak, mondjuk egy szervezeten belül vagy akár kormányzati pozícióban. Ezek az ügyfelek jól ismerik a beszélt nyelvi és kulturális normákat, és kíváncsiak lehetnek arra, hogy pontosan hogyan fejezik ki magukat a velük érintkező halló beszélők. Előfordulhat az is, hogy a siket és nagyothalló ügyfelek nem bíznak a tolmács jelnyelvi tudásában, ezért inkább maguk végzik el a jelesített nyelvű szöveg értelmezését, tolmácsolását (Moody 2011).

Gyakran visszatérő kérdés, hogy milyen nyelven közvetítsen a tolmács oktatási helyzetekben, ahol a felhasználóknak még gyakran nincsenek világos elvárásai a tolmácsolással kapcsolatban. Sok szakértő egyértelműen az értelem szerinti tolmácsolást támogatja, hiszen fontos, hogy az integráltan, halló osztályban tanuló siket vagy nagyothalló diák értse a tananyagot. Ugyanakkor az osztályteremben nem a tolmács feladata, hogy kiegészítse vagy magyarázza a tanár által elmondottakat, és a tanulóktól elvárt, hogy ismerjék, értsék és használják a beszélt nyelv tantárgyhoz kapcsolódó fogalmait és szókincsét (Moody 2011).

Közösségi tolmácsolási helyzetekben a tolmácsok szerepe sokkal inkább eltolódik a kulturális közvetítő-modell felé, és az ügyfelek elvárják a tolmács együttműködését és mediációs szerepvállalását a tolmácsolási helyzetben, amely megkönnyíti a tolmácsolt szituációban részt vevők számára, hogy minél jobban megértsék egymást. Ehhez az elváráshoz illeszkedik az értelem szerinti, a jelnyelvi és kulturális normáknak megfelelő tolmácsolás, ami kellemes a befogadó számára (Moody 2011).

5. A tolmácsok nyelvi kompetenciája

A jelnyelvi tolmácsok számára a siket és nagyothalló közösség nyelvi sokféleségének sajátosságai közül a kevert kódok számtalan formája okozza a legnagyobb nehézséget. A kódok keverésének mértéke és módja lehet teljesen egyéni, mivel általában nincsenek tisztán meghatározott vagy elkülöníthető nyelvváltozatok, és az egyén preferenciáján és nyelvi kompetenciáján múlik, hogy a spektrum két végén elhelyezkedő jelnyelv és jelesített beszélt nyelv között milyen köztes, kevert kódot használ (Crasborn 2009).

A tolmácsok számára a kódok közötti váltást vagy a megfelelő kevert kód kiválasztását nehezíti, ha nem ismeri az ügyfelét, akinek tolmácsol, a lehetőségeit

korlátozza a saját nyelvtudása, és a tolmácsolási helyzetben résztvevőhöz való alkalmazkodás. Előfordul, hogy a jelnyelvet felnőttként elsajátító jelnyelvi tolmácsok a tolmácsolási helyzetben ösztönösen igazodnak a beszélt nyelvi (forrásnyelvi) közlőhöz, így a célnyelvi produkciójuk is inkább a beszélt nyelv felé hajló kontakt-kód lesz. Ugyanez az alkalmazkodás sokszor a jelnyelvhasználó résztvevők nyelvhasználatában is megfigyelhető, vagyis egy tolmácsolási helyzetben az általuk használt jelnyelvi kódot is befolyásolja a beszélt nyelv (Crasborn 2009).

A tolmács célnyelvválasztását befolyásolja a saját kompetenciája és a tolmácsolási helyzetről és a befogadóról rendelkezésre álló információ. A döntést nehezíti, hogy nincs objektív viszonyítási pont a nyelvváltozatok értékeléséhez. Sem a jelnyelvhasználó közösség, sem a jelnyelvet kutatók nem tudják megítélni, hogy mi számít tisztán jelnyelvi közlésnek, és mi az, ami már kevert kód. A magyar szakmai közösségben pedig nincs konszenzus arról, hogy például olyan helyzetekben, amikor nincs konkrét ügyfél, akihez igazodni lehet (például a médiatolmácsolások esetében), akkor melyik kód az, ami megfelel a nyelvhasználói normának, és minél több ember számára teszi elérhetővé, érthetővé a közvetített üzenetet.

Irodalom

2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról. Internetes megjelenés: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900125.tv#ljb0idffde>
- Bartha Cs., Holecz M., Romanek P. Z. 2016. Bimodális kétnyelvűség, nyelvi szociokulturális változatosság és hozzáférés: A JelEsély modell eredményei és távlatai. In: Bartha Cs. (szerk.) *A többnyelvűség dimenziói: Terek, kontextusok, kutatási távlatok*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 337–370.
- Crasborn, O., Bloem, T. 2009. Linguistic Variation as a Challenge for Sign Language Interpreters and Sign Language Interpreter Education in the Netherlands. In: Napier, J. (ed.) *International Perspectives on Sign Language Interpreting*. Washington D.C.: Gallaudet University Press. 77–95.
- Davis, J. 1989. Distinguishing Language Contact Phenomena in ASL Interpretation. In: Lucas, C. (ed.) *The Sociolinguistics of the Deaf Community*. Academic Press. 85–102. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-458045-9.50010-0>
- Davis, J. 1990. Linguistic Transference and Interference: Interpreting Between English and ASL. In: Lucas, C. (ed.) *Sign Language Research: Theoretical Issues*. Washington D.C.: Gallaudet University Press. 308–321.
- Emmorey, K., Borinstein, H., Thompson, R. 2005. Bimodal Bilingualism: Code-blending between Spoken English and American Sign Language. *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*.
- Gile, D. 1995/2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Hattyár H. 2008. *A magyarországi siketek nyelvelsajátításának és nyelvhasználatának szociolingvisztikai vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE. Internetes megjelenés: http://doktori.btk.elte.hu/lingv/hattyar/diss_nem.pdf

- Henger K., Kovács Zs. 2005. *A jelnyelvi tolmácsolás alapismeretei*. Jelnyelvi Tolmácsolás képzés sorozat. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.
- Láng Zs. 2002. *Tolmácsolás felsőfokon*. Budapest: Scholastica.
- Lucas, C., Valli, C. 1992. *Language Contact in the American Deaf Community*. San Diego: Academic Press.
- Moody, B. 2011. What is a Faithful Interpretation? *Journal of Interpretation* Vol. 21. No. 1. Internetes megjelenés: <http://digitalcommons.unf.edu/joi/vol21/iss1/4>
- Napier, J. 2015. Comparing signed and spoken language interpreting. In: Mikkelsen, H., Jourdain, R. (eds) *The Routledge Handbook of Interpreting*. Routledge. 129–143.
- Nicodemus, B., Emmorey, K. 2013. Direction asymmetries in spoken and signed language interpreting. *Bilingualism: Language and Cognition*. Vol. 16. No. 3. 624–636. <https://doi.org/10.1017/S1366728912000521>
- Nicodemus, B., Emmorey, K. 2015. Directionality in ASL-English interpreting: Accuracy and articulation quality in L1 and L2. *Interpreting*. Vol. 17. No. 2. 145–166. <https://doi.org/10.1075/intp.17.2.01nic>
- Padden, C., Humphries, T. 1988. *Deaf in America: Voices from a Culture*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Romanek P. Z. 2017. A prelingvális siketek nyelvelsajátítása – kitekintés. *Anyanyelv-pedagógia*. 10. évf. 2. szám. <https://doi.org/10.21030/anyp.2017.2.1>
- Sandler, W., Lillo-Martin, D. 2006. *Sign Language and Linguistic Universals*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139163910>
- Stone, C. 2010. Access all areas - sign language interpreting, is it that special? *Journal of Specialised Translation* No. 14. 41–54.
- Swabey, L., Nicodemus, B., Taylor, M. M., Gile, D. 2016. Lexical decisions and related cognitive issues in spoken and signed language interpreting. A case study of Obama's inaugural address. *Interpreting* Vol. 18. No. 1. 34–56. <https://doi.org/10.1075/intp.18.1.02swa>
- Valli, C., Lucas, C. 1992. *Linguistics of American Sign Language: An Introduction*. Washington D.C: Gallaudet University Press
- Winston, E. A. 1989. Transliteration: What's the Message? In: Lucas, C. (ed.) *The Sociolinguistics of the Deaf Community*. Academic Press. 147–164. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-458045-9.50013-6>
- Winston, E., Monikowski, C. 2003. Marking Topic Boundaries in Signed Interpretation In: Metzger, M. Collins, S., Dively, V., Shaw, R. (eds) *From Topic Boundaries to Omissions, New Research on Interpretation*. Washington D.C.: Gallaudet University Press. 187–208.

Audiovisual Translation and Accessibility: Addressing Challenging Questions

(TradAC, online konferencia, 2021. február 26.)

Malaczkov Szilvia

E-mail: malaczkov.szilvia@uni-bge.hu

A 2021. február 26-án az online Zoom platformon megtartott, audiovizuális fordítással foglalkozó konferencia az olasz TradAC (Traduzione Audiovisiva e Accessibilità – Audiovizuális Fordítás és Akadálymentesítés) kutatóközpont megalakulását ünnepelte. Ez az első olasz, egyetemközi, audiovizuális fordítással és a média akadálymentesítésével foglalkozó kutatóközpont. Számos olasz egyetem neves oktatói fogtak össze, hogy ez a központ létrejöhhessen: Silvia Bruti (Pisai Egyetem), Elena di Giovanni (Macerata Egyetem), Maria Pavesi (Paviai Egyetem), Irene Ranzato (Római Sapienza Egyetem) és Serenella Zanotti (Roma Tre Egyetem). A kutatóközpont létrehozóinak és egyben a konferencia szervezőinek a célja egyrészt a minőségi kutatás elősegítése, másrészt egy olyan intézményesített szervezet létrehozása, amely hazai és nemzetközi fórumokon képviselni tudja az audiovizuális fordítás érdekeit. A TradAC kutatóközpont megalakítása nemcsak az olasz audiovizuális kutatás számára jelent mérföldkövet, hanem példát mutat remélhetően a jövőben létrejövő számos nemzeti és nemzetközi kezdeményezésnek is.

Az ünnepi konferencia szervezői öt neves előadót kértek fel, akik már jelentős eredményeket értek el az audiovizuális fordítás és akadálymentesítés területén, hogy egy-egy olyan kihívásról beszéljenek, amely jelenleg is foglalkoztatja őket, és jövőbeni kutatási irányokat jelöl ki. Az előadásokat kb. 300 fő követte online, akik olyan, már régóta a kutatások alapját képező fordítástudományi fogalmak újszerű vizsgálatáról hallhattak, mint a fordítók láthatósága, a befogadásközpontú kutatások, a professzionalizálódás formái, a média akadálymentesítése halláskárosultak vagy látássérültek számára vagy éppen a kreativitás megjelenése.

Carol O’Sullivan (Bristoli Egyetem) a filmfeliratozás múltjáról, jelenéről és jövőjéről beszélt, miközben azt mutatta be, hogy a feliratokat készítő fordítók mennyire „láthatóak” a filmgyártás során, mennyi elismerést kapnak, és ez hogyan jelenik meg a stáblistában. Az 1960-as években a filmfeliratok készítői ugyanúgy

hozzátartoztak a filmgyártás folyamatához, mint pl. a rendező, és nevük kiemelt helyen szerepelt a stáblistában (pl. Herman G. Weinberg, Mai Harris, Rose Sokol). A filmkritikák külön foglalkoztak a feliratozók munkájával: hogyan sikerült a szlenges kifejezéseket visszaadniuk, vagy éppen hogyan tették a szöveget befogadhatóvá (honosítás) az amerikai közönség számára.

A modern DVD kiadások nagy része azonban már nem említi meg a fordítók nevét. Manapság ráadásul sokan úgy jönnek ki a mozikból, hogy nem várják meg a stáblistán a feliratkészítő nevét, habár ez lenne a feliratozók álma (Jaivin 2005). A feliratkészítők neve a televíziós műsorokban sem jelenik meg. Aki a feliratozók munkáját akarja kutatni manapság, annak nagyon nehéz dolga van. A fordítók legtöbbször titoktartási megállapodásokat írnak alá, amelyben vállalják, hogy nem beszélnek a filmről, így ők nem tudják megosztani a tapasztalataikat az egyetemi kutatókkal.

O'Sullivan felteszi a kérdést Foucault (1969) elmélete alapján, hogy vajon a feliratozók betöltenek-e szerzői funkciót. Sokan kutatják a feliratokat, de vajon a feliratozók identitását hogyan lehetne kutatni, többet megtudni róluk? Ahogy Venuti (2019: 140–141) legújabb művében írja:

Azt gondolhatnánk, hogy a feliratozók [...] alapvetően értelmezési folyamatnak tekintik a munkájukat, amely így értelemszerűen módosítja a forrásnyelvi szöveget. [...] Azonban az a kevés létező beszámoló a feliratozók saját munkájáról – függetlenül attól, hogy munka közben tanulták-e a feliratozást, vagy fordítóképző intézményben –, nem csak hogy nem reflektál erre, de még kritikát se fogalmaz meg, ami azt mutatja, hogy a feliratozók nem merik megkérdőjelezni a jelenlegi feliratozási konvenciókat.¹ (saját fordítás)

O'Sullivan biztatja a feliratozókat, hogy osszák meg tapasztalataikat a kutatókkal. Felhívja a figyelmet arra, hogy fontos lenne interjúkat készíteni a fordítók és szakmai együttműködések létrehozni kutatók és fordítók között. Fontosnak tartja még a feliratozókkal és munkájukkal foglalkozó Wikipédia-bejegyzések számának növelését. Fő célja, hogy ösztönözze a szakma (a feliratozók) nézőpontjának bemutatását is a kutatói nézőpontok mellett.

A konferencia-hozzászólások során felmerült az az igény is, hogy a lektorok neve is jelenjen meg az adott film alkotói között a stáblistában, hiszen számos esetben a lektorok jelentős változtatást végeznek a feliratokon.

Marie-Noëlle Guillot (East Anglia Egyetem) a feliratozást az interkulturális közvetítés és a kultúráközi pragmatika irányából vizsgálta. Ebben a témában 2019-

¹ „One might think that subtitlers ... come to regard their work as fundamentally an interpretive act that fundamentally transforms the source material. ... Regardless of whether they learned subtitling on the job or studied it in a translator training programme, their rare accounts of their work remain not only unreflective but uncritical, showing an unwillingness to question current subtitling conventions.” (Venuti 2019: 140–141)

ben jelent meg a Maria Pavesivel és Louisa Desillával közösen szerkesztett legújabb kiadványuk, a *Multilingua* folyóirat különszáma. Recepcióelméleti, de nem szorosan pszicholingvisztikai szempontú megközelítésének két fő terminusa „a forrásanyag jelentése” (meaning-making) és „a közönség értelmezése” (sense-making).

Előadásában rámutatott, hogy ha a külföldi filmek díjat nyernek, akkor keveszer esik szó azokról a fordítókról, akik a filmet elérhetővé tették az adott idegen nyelvet nem beszélők számára. A kérdés többek között az, hogy a feliratnak és a szinkronnak mennyiben van önmagában expresszív, azaz kifejező ereje, és mennyire képesek kreatívan hozzájárulni a filmhez, azaz hozzájárulni a film eredeti jelentéséhez, vagy befolyásolni az értelmezési lehetőségeket. Guillot szerint az audiovizuális fordítás a kultúraközi írástudás és az interkulturális közvetítés fontos eszköze.

Példaként hozta fel a Kuttyák szigete (Isle of Dogs, rendező: Wes Anderson) című, 2018-ban bemutatott animációs filmet, melyben az interlingvális feliratok és a szinkronizált részek is a történet szerves részét képezik. A filmben egyes karakterek angolul, mások japánul szólalnak meg, és a nézők nyelvi és kulturális háttérétől függően más-más értelmezést nyer a film. Egyes japán nézőknek a filmről egy japán népmesei hős jutott eszükbe, aki a démonok szigetén egy kutya-falka segítségével harcol a gonosszal. Néhány angol nézőnek viszont a londoni Isle of Dogs városrész jutott az eszébe vagy éppen az, hogy a cím rímel az 'I love dogs' mondatra. A film alapjában angol nyelvű közönségnek készült és a japán közönség számára készített, szinkronizált változatban az eredetileg japánul beszélő karakterek, valamint az eredetileg angolul beszélő karakterek is japánul szólalnak meg, ami a film jelentésrétegeit lényegesen megváltoztatja.

Guillot szerint a feliratozás és a szinkron az eredeti dialógusokkal, valamint az egész filmes kontextussal együtt különleges feldolgozási feltételeket teremt a közönség számára, melyben a kultúraközi és az interkulturális elemek összjátéka figyelhető meg. Az interlingvális fordítás a kultúraközi kommunikáción alapszik, de az interkulturális elemek ugyanolyan fontosak, mivel a befogadó saját nyelvi, kulturális és szociolingvisztikai háttérrel rendelkezik.

Jorge Díaz Cintas (University College London) előadása a jelenlegi audiovizuális fordítói piac jellemzőit mutatta be, felhívva a figyelmet a hitelességválságra és a képzettséghiányra (talent crunch), amelyekre megpróbálnak megoldást találni. Aline Remaellel közös legújabb könyvük idén, 2021-ben jelent meg a Routledge kiadó gondozásában *Subtitling: Concepts and Practices* [Feliratozás: Elmélet és gyakorlat] címmel. A feliratozás oktatása már az 1980-as években elindult, de az 1990-es években került be a felsőoktatásba mint szisztematikus képzés. Jelenleg viszont ott tartunk, hogy nincs elég feliratozó, vagy éppen nem megfelelő a szak tudásuk. Ennek megoldására hozták létre idén a The Pool – AVT Professionals [A Csapat – Hivatásos audiovizuális fordítók] kezdeményezést, mely a hivatásos fordítók számára létrehozott új szaknévsor (<https://the-pool.com/>). Ez a névsor lehetőséget nyújt arra, hogy a nyelvi közvetítéssel foglalkozó cégek és egyéni megbízók hivatásos, megfelelően képzett és az adott nyelvpárban jártas audiovizuális

fordítókat találjanak a fordítás különböző területeire. Ez lehetővé teszi a hatékony kommunikációt a hivatásos fordítók és az iparági érintettek között.

Ehhez a kezdeményezéshez kapcsolódik az EGA projekt (Entertainment Globalisation Association), mely 2020 végén indult el, és amelynek vezetője a Netflix egyik korábbi igazgatója, Chris Fetner lett. A Netflix indította el 2017-ben a Hermes programot, melynek célja azt volt, hogy felmérje a hivatásos feliratozók szak tudását egy teszt segítségével. Az eredmény kiábrándító volt, mert a jelentkezőknek csak 10%-a vette sikeresen az akadályt. Ez a program is bizonyította, mekkora kihívást jelent megtalálni a megfelelő embert a megfelelő munkára, aki a megfelelő minőséget tudja nyújtani. Az EGA célja, hogy folyamatos kutatásokkal adatokat szolgáltatson a szórakoztatóipar mint globális iparág és így a streaming-szolgáltatók számára a lokalizáció hatásáról. Számos egyetemmel, kutatóintézetrel, iparági csoporttal és az érintettek széles körével dolgoznak együtt, hogy megtalálják azokat a lehetőségeket, amelyek segítségével még jobb szolgáltatást tudnak nyújtani a globális közönség számára. Céljuk, hogy a világ vezető adatszolgáltató intézményévé váljanak a szektor számára.

Díaz Cintas szerint szükség van arra is, hogy a feliratozók szakmai tudásukról megfelelő minősítést is kapjanak. Ilyen minősítési rendszerek már számos országban léteznek a fordítók számára: az amerikai ATA (American Translators Association) vizsga, az Egyesült Királyságban a CIoL (Chartered Institute of Linguists) fordítói diploma vagy az ITI (Institute of Translation and Interpreting) tagság, az Európai Unióban az ECQA (European Certification & Qualification Association) hitelesítés, amely a képző intézmények számára nyújt tanúsítványt. Az audiovizuális fordítók számára most tervezik bevezetni az AVT Pro minősítést (AVT Pro Certification), mely elismeri, hogy a lokalizáció területén az adott audiovizuális fordító rendelkezik a megfelelő kompetenciákkal, és munkája megfelel a minőségi elvárásoknak. A jelentkezők három minősítővizsga közül választhatnak: feliratozás (subtitling), feliratozás siketek és nagyothallók számára (captioning) és felirat-időzítés (spotting).

Az előadáshoz hozzászólók egyrészt támogatták a kezdeményezést, mivel ez garantálná a feliratok minőségét, másrészt viszont felvetődtek olyan gondolatok, hogy a minősítőbizonyítványokat adott időtartamra lenne érdemes kiadni, hiszen az audiovizuális anyagok és így az audiovizuális fordítás is folyamatosan változik.

Aline Remael (Antwerpeni Egyetem) a színházak nyelvi akadálymentesítéséről (theatre accessibility) tartott előadást. Szerinte az élő események jelentik az új kihívást a fordítók számára. Remael szerint minden audiovizuális fordítás a gyakorlaton alapult kezdetben, amelyből általánosan elfogadott fordítási irányelvek alakultak ki. Az audionarráció esetében viszont ez egy körkörös folyamat inkább, hiszen az élő események folyamatos változáson mennek keresztül, amelyek új kihívások elé állítják a narrátorokat. Példaként a Milo Rau által rendezett *Lam Gods* című előadást hozta fel (2018 Gent), mely teljes egészében van Eyck 15. századi genti oltárképén alapul, amely önmagában is hihetetlenül összetett. Az előadás során háromnyelvű audionarrációt használtak, és az audionarrációra általában jel-

lemző irányelvek itt nem működtek. Habár az univerzális irányelvekre szükség van, az irányelveknek sokkal rugalmasabbnak kellene lenniük, hogy mindenki a saját történeteként tudja interpretálni a látottakat. A kérdés az, hogy az audionarráció három fő területe – az univerzális irányelvek, az egyéni befogadói igények és a narrátor szabadsága – hogyan hozható összhangba. A jelenlegi kreatív technológiai megoldások és a kreatív emberi alkotás a média akadálymentesítésének új formáit hozhatja létre, vagy a már meglévő formákat új megvilágításba helyezheti. Most van itt az ideje, hogy a színházakban elkezdődjenek a kísérletezések.

A megoldás Remael szerint a kreatív (fél-) integrált vagy előadásközi akadálymentesítés (creative [semi-] integrated accessibility) lehet, amely fülúton van a művészi integrált akadálymentesítés (artistic integrated accessibility) és az előadáshű, utószerkesztett akadálymentesítés (faithful post-production accessibility) között.

A kreatív előadásközi akadálymentesítés főbb kritériumai a következők: bárki látogathatja a neki tetsző és az általa választott előadást; a művészi csapatnak magabiztosan kell a kreativitással élni, hogy a közönség minden tagjához szólni tudjanak; az audionarrátoroknak akadálymentesített előadást kell létrehozniuk, amely az adott előadás információkon alapuló értelmezését jelenti; a vezérszál nem az ekvivalencia vagy az univerzalitás kell hogy legyen, hanem a befogadás (inclusion), azaz az, hogy mindenki számára értelmezhető és megosztható élményt hozzanak létre.

Így az audionarrátor feladata, hogy a forrásanyagot (pl. az eredeti előadást) elemezze és interpretálja, kiemelve a releváns elemeket. Azonban egy multimodális forrásanyagban, pl. egy előadásban a vizuális, a verbális és az auditív elemek mind-mind jelentést hordozhatnak, így a rendezői szándék igen sokrétű lehet. Az audionarrátor fő célja, hogy megpróbálja értelmezni a multimodális üzenet küldőjének szándékát, és megtalálja ennek kapcsolatát a kontextussal. Az audionarrációknak azonban nem egy narratíván kell alapulnia, hanem élményt kell létrehoznia.

A konferencia-hozzászólások érintették azt a kérdést, hogy ez a kutatási terület hol helyezkedik el a fordítástudományi területen belül. A fordítás szűk értelmezésébe már nem tartozik bele, hiszen a kutatás távol állónak tűnik az alkalmazott nyelvészeti kutatástól.

Frederic Chaume (Jaume I Egyetem, Spanyolország) egy új terminust vezetne be az audiovizuális fordításba, mégpedig a kreatív audiovizuális fordítás (kreatív AVF) fogalmát (Creative Audiovisual Translation, CAT). A kreativitás mint elvárt követelmény egyre több audiovizuális fordítással kapcsolatos leírásban jelenik meg. Megtalálható például a Netflix szinkronizálási útmutatójában, amely alapján a kreatív döntéseket, a kreatív elemeket a feliratozóknak külön jelezniük kell. A spanyol HBO csatorna vezetője is elmondta, hogy feladatai közé tartozik a HBO összes szinkronizált tartalmának nyelvi, kreatív és technikai felügyelete. A „kreativitás” az audiovizuális fordítás egyik húzószava mostanában, és jelenti egyrészt azt a legjobb megoldást, melynek segítségével a forrásnyelvi jelentés megőrződik, másrészt pedig beletartoznak azok a lokalizációs problémákra adott, nem kanonizált megoldások is, amelyek a standard fordítási megoldásoktól eltérnek.

A kreatív AVF egyrészt megjelenhet a film gyártáselőkészítő és gyártási folyamatában: ezt hívjuk a média kreatív akadálymentesítésének (Creative Media Accessibility) (Romero-Fresco 2020). Másrészt, ha a film már elkészült, akkor megjelenhet az utószerkesztési fázisban is, így például a szinkron, a felirat és a hangalámondás során: ezt hívjuk kreatív médialokalizációnak (Creative Media Localisation). Mindkét megközelítéshez különböző megoldások és kreatív stratégiák tartoznak.

Vannak olyan kreatív fordítói megoldások, amelyeket a filmgyártás közben vagy után alkalmazva az audiovizuális termék új esztétikai és ötletgazdag tartalommal bővül. Ezt pedig nemcsak azáltal éri el, hogy az audiovizuális tartalom így már a közönség teljessége számára elérhető, hanem azáltal is, hogy szakít a kötelező fordítói láthatatlanság illúziójával. A filmkészítők és a fordítók közötti együttműködés, amely az akadálymentesített filmkészítés (Accessible Filmmaking, AFM) alapkövetelménye, professzionális kreatív megoldásokat eredményezhet.

Chaume számos példát hoz arra, hogy a kreativitás hogyan jelenhet meg az audiovizuális fordításban. Nyelvi kreativitásra és honosító megoldásokra volt például szükség a *Shrek* vagy a *Zootropolis* filmek fordításánál. Készülhetnek kreatív feliratok is, melyek eltérnek a hangzó szövegtől, mint például a Monthy Python társulat *Gyalog galopp* filmjének 2004-es DVD változatában. Kreatív feliratok jelenhetnek meg a Díaz Cintas által kiberfeliratozásnak nevezett megoldások között is, ahol a valódi feliratok mellett megtalálhatók a rajongói feliratok és a vicces feliratok is. A kreatív megoldások közé tartozik a multimodális kreativitás is, például a képek manipulálása: a Pixar cég az *Agymanók* című film japán közönség számára vetített változatában a brokkolit zöld kaliforniai paprikával helyettesítette, mivel a japán kultúrában az testesíti meg a gyerekek által nem kedvelt zöldséget. Léteznek ezenkívül mozgó feliratok, melyek a cselekményre utalnak (pl. maszszázfotelben ülő személy beszédét illusztrálva a feliratok is rezegnek); észrevehetetlen feliratok, melyek ugyanolyan betűtípussal íródnak, mint az eredeti képen lévő felirat; és egzotikus karakterekből álló feliratok is, amelyek a nem földi, érthetetlen nyelvet jelenítik meg.

Chaume szerint a kreatív AVF azokra a médialokalizációs és adaptációs gyakorlatokra utal, amelyek egyrészt mindenki számára nyelvi és kulturálisan is elérhető médiatartalmat nyújtanak. Másrészt azokra a megoldásokra is utal, amelyek önmagukban művészi és fantáziadúsak, valamint kreatívan hozzájárulnak az audiovizuális tartalomhoz, és ezáltal új élményt adnak a közönségnek. Végül pedig a kreatív AVF igazolja a fordító láthatóságát².

² „Creative Audiovisual Translation refers to those media localization and adaptation practices that, on the one hand, provide linguistic and cultural access to the media for all, on the other hand, claim to become an artistic, imaginative and creative contribution to the audiovisual text in its own right, so that they enhance or elicit a new experience in the audience and, finally, vindicate/claim/justify the translator’s or filmmaker’s visibility.” (Chaume 2021 TradAC conference)

A kreativitás természetesen nem új fogalom a fordítástudományban. Talán a fordítás önmagában is kreatív folyamatot feltételez, valamint a kreatív fordítás akár tekinthető a szó szerinti fordítás ellentétének is. Chaume szerint az újdonság a kreativitás fogalmának újszerű megközelítésében keresendő. Az ekvivalencia fogalmát szerinte félre kellene tenni, és a kreativitásra kellene törekednie minden résztvevőnek.

Összességében az ünnepi konferencia az audiovizuális kutatási lehetőségek széles tárházát mutatta be. Az előadásokat tartó, elismert audiovizuális kutatók célja az volt, hogy rávilágítsanak a jövő kutatási kihívásaira az audiovizuális fordítás területén. Az általuk megfogalmazott kutatási irányok – az audiovizuális fordítók láthatóságának kérdése, az ekvivalencia és a kreativitás dichotómiája, a recepcióelméleti kutatások, a professzionalizálódás formái vagy éppen az audiovizuális anyagok mindenki számára elérhetővé tétele nyelvi és (szocio)kulturális háttértől függetlenül – nem újkeletű fogalmak a fordítástudomány berkein belül. Az audiovizuális fordítás mint új fordítási mód azonban a régi fogalmakat új megvilágításba helyezi.

Irodalom

- Díaz Cintas, J., Remael, A. 2021. *Subtitling: Concepts and Practices*. London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315674278>
- Foucault, M. 1969. What is an author? In: Faubion, J. D. (eds) 1998. *Aesthetics, method and epistemology*. New York: The New Press. 205–222.
- Jaivin, L. 2005. Tanks! Tanks! (You're most welcome). *The Age*, 31 December. <http://www.theage.com.au/news/film/tanks-tanks-youre-most-welcome/2005/12/29/1135732689892.html>. Letöltve: 2021. március 5.
- Romero-Fresco P. 2020. Accessible Filmmaking. In: Bogucki Ł., Deckert M. (eds) *The Palgrave Handbook of Audiovisual Translation and Media Accessibility*. Palgrave Studies in Translating and Interpreting. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42105-2_27
- Venuti, L. 2019. The Trouble with Subtitles. In: Venuti, L. (ed.) *Contra Instrumentalism. A Translation Polemic*. Lincoln: University of Nebraska Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc62bf>

Nyelvek, nyelvváltozatok, következmények.

XXVIII. Magyar Alkalmazott

Nyelvészeti Kongresszus

(Pannon Egyetem, online konferencia, 2021. április 19–20.)

Malaczkov Szilvia

E-mail: malaczkov.szilvia@uni-bge.hu

2021-ben harmadik alkalommal került sor arra, hogy a Magyar Alkalmazott Nyelvszerek és Nyelvtanárok Egyesülete (MANYE) kongresszusát Veszprémben rendezték. Korábban, 1995-ben az V. MANYE kongresszust és 1999-ben a IX. MANYE kongresszust tartották az akkor még Veszprémi Egyetem nevet viselő mai Pannon Egyetemen. A kétnapos konferencia egyediségét idén az adta, hogy online formában szervezhetők csak meg a Covid-19 pandémia miatt. Az előadásokat főként a Zoom platformon tartották, de egyes szekciókat Skype-on vagy a Google Meet program segítségével bonyolítottak le.

A hétfői nyitónapon a konferencia a szokásoknak megfelelően a megnyitó beszédek után a Balassi-díj átadásával indult. Idén a díjat Dróth Júlia nyelvész, a Károli Gáspár Református egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának egyetemi docense kapta. A friss Brassai-díjas előadó, Dróth Júlia előadásában a korpusznyelvészeti segítségével vizsgálta 'az ironically, ...' diskurzusjelölő funkcióját, jelentését és magyar fordítási változatait. Ezzel párhuzamosan a kifejezés magyar tükörfordítását, az 'ironikus'/'ironikus módon' előfordulási környezetét is bemutatta. Tágabb értelemben az előadás a fordítási normákról, a fordítói kompetenciákról és a fordítóképzés fontosságáról szólt.

A konferencia plenáris előadásai a fordítástudomány jelenleg is kutatott főbb területeit érintették, úgymint korpusznyelvészeti (Dróth Júlia előadása), nyelvtechnológia (Váradi Tamás előadása) és pszicholingvisztika (Navracsecs Judit előadása).

A hétfő napon a Brassai-előadás után került sor Navracsecs Judit plenáris előadására. A Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karának dékánja a pszicholingvisztika területére kalauzolta a hallgatóságot. Előadásában egy aktuális témáról, a gyermekkori két- vagy többnyelvűségről beszélt. A téma

aktualitását egyrészt az adja, hogy jelenleg kevés olyan magyar köznevelési intézmény van, ahol ne lennének kétnyelvű gyerekek, másrészt a szülők külföldi munkavállalása során a gyermek legtöbbször kétnyelvűvé válik, mivel egy más nyelvi környezetbe kerül. Az előadó szerint a pedagógusképzés még nincs teljesen felkészülve erre a változásra, így a jövő pedagógusaival, gyógypedagógusaival és logopédusaival fontos megismertetni, mi jellemző a két- vagy többnyelvű gyermekek (nyelvi) fejlődésére.

Kedden Váradi Tamás, az MTA Nyelvtudományi Kutatóközpont Nyelvtudományi és Alkalmazott Nyelvészeti Osztályának vezetője „Paradigmaváltás a nyelvtechnológiában?” címmel tartott előadást. Bemutatta azokat a nyelvtechnológiai változásokat, amelyek a harmadik évezred kezdetén a nyelvészeti és így a fordítástudományi kutatások számára is új lehetőséget teremtettek. A kezdetben statisztikai alapokon nyugvó gépi tanulást mára már a vektoralapú és önálló gépi tanulás váltotta fel. A neurális technológia segítségével a mélytanuló gépi rendszerek kellően sok adatból már önmaguk képesek felismerni a szövegekben előforduló nyelvi összefüggéseket. A nyelvtechnológiai paradigmaváltás azt jelentheti, hogy az adatvezérelt korpusznyelvészeti kutatások új irányt vehetnek.

A kongresszus szekcióelőadásai már hétfő délután elkezdődtek és kedden is folytatódtak. A tizennégy különböző tematikájú szekcióban összesen 132 előadás hangzott el. A szekciók témái a következők voltak: I. Nyelvpedagógia (3 szekció), II. Nyelvhasználat, szociolingvisztika (4 szekció), III. Fordítástudomány (2 szekció), IV. Terminológia (2 szekció), V. Fonetika, fonológia (2 szekció), VI. Retorika, VII. Finnugrisztika, VIII. Magyar mint idegen nyelv, IX. Leíró nyelvészet, X. Kétnyelvűség, kontrasztív nyelvészet, XI. Pragmatika, kognitív nyelvészet, kontrasztív nyelvészet, XII. Névtan, interkulturális kommunikáció, kontrasztív nyelvészet, XIII. Felsőoktatás pedagógiája, XIV. „Nyelvtanulással a boldogulásért” EFOP-projekt. Egy témán belül a különböző szekciók időben egymást követték, így az adott téma iránt érdeklődők meghallgathatták a témán belül az összes elhangzó előadást.

A következőkben a Fordítástudomány szekciókban elhangzott előadásokra szeretnék koncentrálni. Egy-egy szekcióban általában hat előadás hangzott el, amely a Fordítástudomány szekciókra is igaz volt. A szekció-előadások nézőinek száma kb. 40-50 fő volt, mely jelentős számnak tekinthető. A magas nézettséghez hozzájárulhatott, hogy a konferenciát online rendezték, így az előadások könnyen látogathatók voltak országon belüli és kívüli érdeklődők számára is.

Az első fordítástudományi szekcióban két-két előadás szólt a kultúraspecifikus elemek fordításáról, a tolmácsolás folyamatáról és az audiovizuális fordításról is.

Klaudy Kinga és Sonja Đelatovič közös előadásukban az intertextuális referenciák (ITR) fordítási stratégiáit nézték meg David Lodge *Changing Places* (magyarul: *Helycserés támadás*, ford. Barabás András) című „kampuszregényének” magyar és horvát fordításában. A fő kérdés az volt, hogy mennyire részei a köztudatnak a célnyelvi kultúrában az eredeti regényben említett angol művek, vajon megjelentek-e a célnyelven fordításaik, és mikor. A megismételt kutatás egy ko-

rábbi elemzést vett alapul, amelyben angol–cseh nyelvpárban vizsgálta a szerző a fordítási stratégiákat (kihagyás, magyarázat, behelyettesítés, általánosítás). A kutatás rávilágított arra, hogy a fordítóknak figyelembe kell venniük a célnyelvi olvasók feltételezett kulturális háttértudását. Hat különböző ITR fordítási megoldásainak összehasonlítása során az előadók megállapították, hogy a magyar fordítás esetében a kihagyás, a magyarázat, és a behelyettesítés mellett több ITR-t megtartott a fordító, míg a horvát fordításban több esetben lábjegyzetes magyarázattal látta el a vizsgált elemet. A kultúraspecifikus elemek kutatási területén belül az intertextuális elemek vizsgálata számos előnnyel jár (könnyű beazonosíthatóság, tudatos fordítási stratégia), és számos lehetőséget rejt magában. A fordító által választott fordítási stratégiák ezeknél az elemeknél ténylegesen csak kulturális és nem nyelvi okokkal magyarázhatók.

Ugyancsak a kulturális elemek fordításáról szolt Heltai Pál előadása is, amelynek témája a transzkulturális szövegek fordítása volt, azaz olyan szövegeké, amelyekben a kulturálisan kötött kifejezések nem a forrásnyelvi kultúrához kötődnek. *A Szuhanov álomélete* című Olga Grushin regény 1985-ben játszódik a Szovjetunióban, viszont a mű angolul íródott. A kérdés ebben az esetben az, hogy a mű orosz fordítása vajon tekinthető-e visszafordításnak? Ha igen, akkor az eredeti szöveg maga kulturális fordítás, és az oroszra fordított szöveg kulturális visszafordítás. Egy eredeti mű vajon miért keltheti azt a benyomást, hogy fordítás? Ebben az esetben feltehetően azért, mert hiányoznak a forrásnyelvi (angol) kultúrára utaló kifejezések, viszont vannak benne orosz reáliák, frazeológiák és irodalmi utalások. Ezek a kultúraspecifikus elemek megteremtik egy másik kultúra atmoszféráját. Az előadás összességében eredeti mű és fordítás, fordítás és visszafordítás kapcsolatát elemzi. Az eredeti szöveg ennél a műnél az előadó szerint részleges kulturális fordítás, mivel csak a kultúraspecifikus elemeket érinti. Az eredeti szövegben megjelenő transzkulturális elemek pedig mentális fordításnak tekinthetők, mivel „ha a szerző a kultúra nyelvén kiválasztott egy szót, és tudatosan dönt, hogyan fejezi ki a szövegben, akkor a fordításhoz hasonló mentális műveletet végez”. A kultúra nyelvére történő fordítás pedig részleges kulturális visszafordítás.

A tolmácsolásról szóló előadásában Götz Andrea eredeti és tolmácsolt magyar diskurzusból vizsgálta a kötőelemek és a mutató névmási szerkezetek gyakoriságát. Korábbi kutatások azt mutatták ki, hogy a kötőszók esnek először áldozatul a tolmács kognitív túlterhelésének, és ezáltal a tolmácsok újraformálják a forrásnyelvi szöveget. A korpuszalapú elemzés kutatási kérdése az volt, hogy gyakoribbak-e a kötőszók a tolmácsolt szövegekben. A korpuszt a Magyar Európai Parlamenti Intermodális Korpusz (MEPIK) adta. Eredményei alapján az angolról magyarra tolmácsolt szövegekben a kötőszók és a mutató névmási szerkezetek gyakoribbak, mint az eredeti magyar szövegekben és azt is kimutatta, hogy a kötőszók a férfi tolmácsok szövegeiben gyakoribbak, míg a mutató névmások a női tolmácsok diskurzusaiban.

Skriba Orsolya a tolmácsolás kognitív folyamatairól tartott előadást, azaz a tolmácsok agyműködéséről. Előadásában bemutatta azokat a korábbi kutatásokat, melyek hasonló témában születtek. Felvázolta saját kutatása megvalósíthatóságá-

nak lehetőségeit, hiszen azt EEG-eszköz segítségével végzi majd. Ezt az eszközt már az alkalmazott nyelvészetben belül számos korábbi kognitív és pszicholingvisztikai kutatásnál használták, viszont az eszköz elérhetőségéhez és használatához más egyetemi karokkal szükséges majd együttműködni. Jövőbeni kutatásának célja a szólokalizáció, azaz az agyi szótérkép vizsgálata. Tudatos, professzionális nyelvhasználók, azaz tolmácsok esetében azt próbálja majd megállapítani, hogy az anyanyelvi és az első idegennyelvi szótérkép egybeesik-e.

Az audiovizuális fordításról Polcz Károly tartotta az egyik előadást. Azt vizsgálta, hogy az audiovizuális fordítók milyen megfeleltetési módokat alkalmaztak a gazdasági terminusok átültetésében; milyen terminológiai ekvivalencia létezik a forrás- és célnyelvi terminusok között; valamint hogy a fordító törekszik-e a terminológiai transzparenciára, azaz arra, hogy a tartalom érthető legyen a laikus közönség számára is. Adatbázisát 211 angol–magyar terminuspár alkotta a *Tőzsdecápák* című játékfilmből. Az eredmények alapján az audiovizuális fordító 12 különféle megfeleltetési módot használt, de a legjellemzőbb az általánosítás volt. A fordító emellett törekedett a terminológiai transzparenciára, azaz segítette a nézőket a fogalmak értelmezésében, de ez ahhoz vezetett, hogy a gazdasági terminusok fordításakor pontatlanságok történtek, pl. egy adott fogalomhoz több megnevezést is választott, ami terminológiai zavarhoz vezetett. Az előadó megkülönböztetett hangulatkelő és cselekményspecifikus terminusokat, az előbbinél a fordító számára a kontextus megteremtése volt a fontos, és az érthetőség kevésbé, az utóbbinál viszont a fordító a transzparenciára és a pontosságra törekedett.

Juhász-Koch Márta és Sereg Judit közös előadásukban a szinkronizált és a feliratozott játékfilmek nyelvi eltéréseire hívták fel a figyelmet. A Netflix három különböző műfajú, saját gyártású sorozatából hoztak ezekre a nyelvi eltérésekre példákat. Fő kérdésük az volt, hogy melyek ezek a nyelvi eltérések; vajon az eltérések a fordítási módok eltérő kötöttségeiből adódnak-e; vagy egyéni fordítói döntéseken alapulnak. A Netflixnél a szinkronizálás és a feliratozás egymástól függetlenül készül, így az eltérések kutatása megalapozott. Az előadók vizsgálták a direktségi skálát tegezés-magázás és udvariasság szempontjából, a stilisztikai döntéseket, a vulgáris nyelvezetet, a fordított szövegek hosszát és a megszólításokat is. Eredményeik alapján a felirat előnyben részesíti a rövidebb szöveget eredményező antonim fordításokat, a tegezést és az informálisabb fogalmazást, előszere-ttel alkalmaz kondenzációs stratégiákat, valamint erősebb standardizáló tendenciák figyelhetők meg benne például a megakadások, dialektusok és a szóképek fordítása esetében, mint a szinkronban. Mivel ez egy feltáró kutatás volt, céljuk, hogy a vizsgálatot nagyobb korpuszon is elvégezzék a vizsgált kategóriák definícióinak pontosításával.

A második fordítástudományi szekcióban többek között a műfordításról, a gépi fordításról és a fordításoktatásról volt szó.

Lesznyák Márta, Sermann Eszter és Bakti Mária a Szegedi Tudományegyetem Fordítói Kompetencia Kutatócsoportjának munkájáról számolt be. A kutatócsoport a fordítói kompetencia mérésére kidolgozott PACTE kérdőívet (2014) dol-

gozta át a magyar viszonyokra igazítva, és az adaptálás folyamatát, valamint a felmérés első eredményeit mutatták be. Céljuk azt volt, hogy a fordításra vonatkozó deklaratív tudást mérjék ezáltal. Az elsődleges eredmények alapján a kérdőívet folyamatosan fejlesztik, mivel olyan megbízható és eredményes kérdőívet szeretnének létrehozni, mely más kompetenciavizsgálatokban is jól használható lesz mind a kvalitatív, mind a kvantitatív elemzések során. A kutatás egy tágabb projekt része, melyben a kutatócsoport arra keresi a választ, hogy milyen szerepet játszanak a fordítói kompetencia egyes elemei a humán fordításban, illetve a gépi fordítások utószerkesztésében.

Az előadótírió a fent említett projekthez kapcsolódó második előadásában azt mutatta be, hogy a fordítóhallgatók hogyan viszonyulnak a humán fordításhoz és az utószerkesztéshez. Arra voltak kíváncsiak, hogy a hallgatók szerint mennyire hatékony az időbeli, a technikai és a kognitív erőfeszítés szempontjából a két fordítási mód. Felvázolták azokat a korábbi nemzetközi kutatási eredményeket, amelyek egymásnak ellentmondó eredményekre jutottak a két fordítási mód hatékonyságának vizsgálata során. Eredményeik alapján a még kevesebb fordítási tapasztalattal rendelkező hallgatók könnyebbnek tartják az utószerkesztést a humán fordításnál, míg a már tapasztaltabb hallgatók átlátják az utószerkesztésben rejlő nehézségeket.

A számítógépes nyelvészet volt Tóth Ágoston előadásának központi témája. A terület fejlődésének bemutatása után az előadó a jövő kutatási lehetőségeit vázolta fel. A neurális hálózatok alkalmazásával a számítógépek már annotáció nélkül tudnak óriáskorpuszokból önállóan egy adott nyelvet feltérképezni. A folyamatos fejlesztések, pl. az ELMo és a BERT kontextualizált szóreprezentációk a természetes nyelvfeldolgozás számára egyre hatékonyabb eszközöket nyújtanak. Az előadó arra kereste a választ, hogy a neurális szóbeágyazások hogyan modellezik a nyelvet; mit is jelent a „nyelvmodell” kifejezés; valamint a fent említett eljárásokban keletkező szóreprezentációk hogyan viszonyulnak a lexikontervezés szempontjaihoz.

Zajacz Zita a finn *Kalevala* gyermekeknek szánt képeskönyv-adaptációjának magyar fordításáról tartott előadást. Mauri Kunnas műve 2011-ben jelent meg magyar nyelven Jankó Szép Yvette fordításában *Kutya egy Kalevala* címmel. A mű fordítása nagy kihívás elé állította a fordítót, hiszen ehhez mind interlingvális, intralingvális és szemiotikai fordításra is szükség volt. A forrásszöveget az intertextualitás jellemzi, valamint a forráskultúrára történő számos vizuális utalás is található a műben. Az előadó azt vizsgálta, hogy milyen stratégiákat alkalmaz a fordító, hogy a forrásnyelvi kulturális háttérinformációkkal feltehetően nem rendelkező célközönség – a gyermekek – számára megpróbálja megőrizni az eredeti mű jelentését, és a kulturálisan kötött elemeket átültetni a magyar olvasók számára.

Laszlóczki László a frazémák lehetséges fordítási stratégiáiról tartott előadást. Az adatgyűjtéshez Michelle Wucker *The Gray Rhino* (magyarul *A szürke rinocérosz*, ford. Robin Edina és Berki Éva) című gazdasági témájú könyvét használta, mivel ez a nagyközönségnek szánt mű számos frazémát tartalmaz, hogy megköny-

nyítse az olvasók számára a befogadást. A kontrasztív elemzés során a forrásszöveget, a célnyelvi fordítást és a lektorált fordítást is felhasználta. Az adatelemzések során négy fő frazémafordítási stratégiát tudott beazonosítani: ekvivalenshasználat, körülírás, kihagyás és kreatív fordítás. Ezekben belül hét altípust hozott létre, melyek közül a leggyakoribbak a frazématúlélés és a frazémaeltűnés voltak. Kutatásának végső célja, hogy feltérképezze, milyen frazémafordítási eljárásokat alkalmaznak a fordítók angol forrásnyelvi gazdasági szöveg magyar célnyelvre történő fordításakor.

Az idei MANYE konferencia egyik előnye talán éppen a hátrányából fakadt. Habár a Covid-19 pandémia miatt a konferenciát csak online lehetett megtartani, ezáltal még többen be tudtak kapcsolódni a konferenciába, hiszen utazás nélkül, külföldről is könnyen elérhető volt az esemény. A MANYE konferenciákon korábban is részt vevők talán hiányolhatták a közösségi programok erejét, a helyi nevezetességek közös felfedezését, az előadáson elhangzottak közös átbeszélését a nap végén. Reméljük, hogy a MANYE következő, 2023-ban megrendezésre kerülő konferenciáján már személyesen is találkozhatnak egymással a résztvevők.

MANYE Fordítástudományi Kutatások 1.

(MANYE Fordítástudományi Szakosztálya, online konferencia,
2021. május 28.)

Németh Anikó

E-mail: nemeth.aniko@gtk.bme.hu

Egy régi-új hagyomány, a fordítástudományi PhD-kutatások bemutatásának is helyt adó konferenciasorozat újjászületésénél lehettünk jelen 2021. május 28-án, amelyet a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének (MANYE) Fordítástudományi Szakosztálya élesztett fel és indított útjára *Fordítástudományi Kutatások 1.* címmel, a ma már egyáltalán nem rendhagyónak nevezett virtuális térben. A konferencia szervezői egy teljes napot kitöltő, gazdag programot kínáltak számunkra, ahol a párhuzamos szekciókról lemondó program-összeállításnak köszönhetően a résztvevőknek azonban egyetlen előadásról sem kellett lemondaniuk. A nyelvi közvetítéshez kapcsolódó tudományterületeken átívelő, fordítás-, tolmácsolás- és terminológiakutatási témákról és empirikus kutatási eredményekről számoltak be az előadók.

Az egész napos konferencia két nagy részből állt, összesen 17 előadót hallhattunk, a délelőtti első szekcióban 5 előadás, a délutáni két, egymást követő szekcióban pedig további 8 előadás hangzott el. Az online megrendezett konferenciának köszönhetően nemcsak Magyarországról, hanem külföldön élő vagy dolgozó, fordítástudományi kutatások iránt érdeklődők is szép számmal tudtak bekapcsolódni a tudományos diskurzusba. Ellenben a virtuális konferenciák egyik legnagyobb hátránya, hogy – a személyes találkozást és az informális kapcsolattartást nélkülözve – a szekciók közötti kávé- és ebédszüneteket ki-ki magányosan az otthonában vagy a kollégáival az irodájában töltötte.

Elsőként Prószéky Gábor, a MANYE elnöke üdvözölte a különböző helyszíneken helyett foglaló, de a Zoom közös képernyőjén egybegyűlt résztvevőket. Nyitóbeszédében kiemelte, hogy nyilván mindannyian áhítjuk már a személyes találkozást lehetővé tévő konferenciákat, de bízunk abban, hogy a COVID-19 világjárvány miatt ma még kényszerűségből használt online platformokból a jövőbeli konferenciák előnyt kovácsolnak majd. Véleménye szerint az információs technika

vívmányairól a jövőbeli konferenciák szervezésénél sem szabad lemondani, és a személyes jelenlét mellett továbbra is lehetőséget kell majd biztosítani a konferenciákon történő online részvételre is.

Az első szekcióülés elnökeként Klaudy Kinga, a MANYE alelnöke köszöntötte a résztvevőket, és abbéli reményének adott hangot, hogy a régi hagyomány felélesztésével olyan új konferenciasorozatot indíthatnak útjára, ahol betekintést kaphatunk a legaktuálisabb fordítás-, tolmácsolás- és terminológiatudományi kutatásokba, PhD hallgatók mutathatják be kutatási témájukat, továbbá lehetőség nyílik a doktoranduszhallgatók és témavezetőjük közös fellépésére is. Ez utóbbira is jó például szolgál az első előadópáros, Robin Edina (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvi Közvetítés Intézetének oktatója) és Olgyay-Fekete Judit, leendő doktoranduszhallgatójának az első közös fellépése, akik a nyelvi közvetítők szakmai és tudományos háttérét vizsgálták meg. A kutatásukat az Európai Fordítástudományi Társaság (EST) 2014-ben, 305 fordításkutató megkérdezésével végzett, online felmérése inspirálta. E kutatás eredménye rámutatott arra, hogy a megkérdezettek jelentős gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek a nyelvi közvetítés terén. A magyarországi felmérésben a nyelvi közvetítéssel foglalkozó szakemberek szakmai háttérével, végzettségével, valamint a fordítástudományi kutatások hasznosságával kapcsolatban gyűjtöttek adatokat. A 178 beérkezett válaszból az derült ki, hogy a gyakorló szakemberek fontosnak tartják fordítástudomány és a nyelvi közvetítői szakma kapcsolatát, mivel a fordításkutatói eredmények hozzájárulhatnak a tudatosabb és hatékonyabb munkavégzéshez.

A délelőtti második előadást egy jól összeszokott kutatópáros, Balogh Dorka (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog és Államtudományi Kar oktatója) és Lesznyák Márta (Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar oktatója) tartotta. Jelenlegi kutatásukban a jogi szakfordításon, 4-5 fős csoportokban, projektmunkában dolgozó, bölcsész végzettséggel rendelkező fordítóhallgatók és a jogász képzettségű hallgatók közötti szakmai segítségkérést és segítségnyújtást elemezték. A vizsgálatban arra kerestek választ, hogy a bölcsészhallgatók mennyire tudják kihasználni a jogászok által felkínált szakmai konzultációban rejlő lehetőségeket fordításaik elkészítése során. A 2018 és 2020 között zajló kutatásban 23 bölcsész kiscsoport vett részt, akik e-mailben konzultálhattak jogász végzettségű hallgatókkal. A kutatók a konzultációk anyagát elemezve azt állapították meg, hogy a fordítóképzésben részt vevő, nem bölcsész MA hallgatók nagy százalékban nem tudják kihasználni a szakértői konzultáció kínálta lehetőségeket, kérdésfeltevési stratégiáik nem hatékonyak. A jogászok válaszainak elemzéséből kiderült, hogy a szakemberek sem mindig adnak pontos válaszokat szakmai kérdésekre. A jogi végzettség nagy előnyt jelent a jogászoknak az anyanyelvre fordításkor, de önmagában nem elég a sikeres jogi fordításhoz.

A hozzászólásokat és az első kávészünetet követően tolmácsolástudományi előadások következtek. Ebben a részben az első előadást ismét egy szerzőpáros, Seresi Márta, témavezető (ELTE, Nyelvi Közvetítés Intézete) és Láncos Petra, doktoranduszhallgatója (PPKE, Jog- és Államtudományi Kar) tartotta *A kognitív*

terhelés változása az online szinkrontolmácsolási platform használatakor címmel. Az előadásuk nagyon is aktuális témát boncolgatott, hiszen a világjárvány kitörése alapjaiban változtatta meg a távtolmácsolás és tolmácsok munkakörülményeit. Kutatásukban azt vizsgálták, hogy miként hat ez az új helyzet a tolmácsok kognitív terhelésére az online tolmácsplatformok használatakor. A vizsgálatban 10 képzett konferenciatolmáccsal készítettek félig strukturált interjúkat. A válaszokból egyértelműen kiderült, hogy új elvárások fogalmazódtak meg a tolmácsokkal szemben, mint például az események előtti technikai próba, a technikai feladatok ellátása, valamint a chatben történő kommunikáció és ezen üzenetek fordítása a szinkrontolmácsolás közben. A megfelelő színvonalú teljesítmény biztosítása érdekében a tolmácsok két vagy három eszközt használnak párhuzamosan, ami tovább növeli a kognitív terhelésüket.

A következő előadást jelen írás szerzője (BME, Idegen Nyelvi Központ; ELTE, Fordítástudományi Doktori Program) tartotta, amelyben egy kvalitatív módszerrel végzett, interjúkon alapuló feltáró kutatás eredményeit mutatta be. A kutatás 5 férfi és 5 női képzett tolmáccsal készült interjú válaszait vizsgálta, amelyben a sokszor zárt ajtók mögött zajló tárgyalásokon közvetítő tolmácsok szerepét, nyelvi és nem nyelvi nehézségeit és megküzdési stratégiáit tárta fel. Az elemzésből az derült ki, hogy a nyelvi nehézségeket illetően nem mutatható ki jelentős eltérés más kontextusban zajló tolmácsoláshoz képest. Ellenben a nem nyelvi szempontokat figyelembe véve arra világított rá a feltáró kutatás, hogy az üzleti tolmácsolás kontextusa, a vállalatok külső vagy belső kommunikációja, a tárgyalófelek tárgyalási stratégiái és taktikái nagy mértékben befolyásolják a tolmácsok közvetítői szerepét, és ezek megoldására különböző megküzdési stratégiákat alkalmaztak.

Az első szekció utolsó előadója, Ungár Nóra (ELTE, Fordítástudományi Doktori Program), PhD hallgató a jelnyelvi tolmácsolás témájában végzett kutatását mutatta be *Nyelvi stratégiák és nyelvi műveletek a jelnyelvi tolmácsolásban* címmel. Az előadásában egyrészt azt vizsgálta meg, hogy a jelnyelvi tolmácsolásról készült korábbi kutatások adatai és megállapításai alapján a bemutatott nyelvi tolmácsolási stratégiák (pl. hozzáadás, helyettesítés, kihagyás, szerepváltás) példái elkülöníthetőek-e a nyelvi közvetítés során alkalmazott átváltási műveletektől, vagy bizonyos esetekben azonos jelenségnek tekinthetőek. Az előadás legizgalmasabb része egy nyilvánosan elérhető, magyar nyelvről magyar jelnyelvre történt tolmácsolás elemzését mutatta be. A próbakutatás célja egyrészt a jelnyelvi tolmácsolásokról készült felvételek elemzéséhez szükséges feldolgozási módszerek tesztelése volt, másrészt a COVID időszak alatti jelnyelvi tolmácsolásokból összeállított, jelentős méretű korpuszon végzett vizsgálatok eredményeiről számolt be.

Az ebédszünetet követő délutáni rész első szekciójában Robin Edina köszöntötte ismét a virtuálisan csatlakozó konferencia-résztevőket, és mutatta be az előadókat és témáikat. Ebben a szekcióban a gépi és a humán fordítással, a hiteles fordítások helyzetével, valamint a fordítói szabadsággal kapcsolatban hangzottak el előadások. Elsőként Szlávik Szilárd (ELTE, Fordítástudományi Doktori Program), PhD hallgató adott elő a gépi fordítások utószerkesztésével kapcsolatban

végzett feltáró kutatásáról. Előadásában kitért az elemzés alapjául szolgáló Hoey-féle ismétlésmodellre (1991), részletesen bemutatta a lexikai relációk, a centrális mondatlalt létrejövő kötelékek és a szöveg makropropozíciója közötti összefüggéseket. Kutatásának célja a lexikai utószerveztési műveletek feltérképezése volt, továbbá annak vizsgálata, hogy ezek a műveletek hogyan hatnak a gépi fordítás során bekövetkező koherenciaeltolódásra. A kutatás eredménye alapján azt a következtetést vontta le, hogy a gépi fordítással a kötelékek száma alig változott, míg az utószerveztéssel jelentősen felerősödött, a centrális mondatok száma a gépi fordításban változott, az utószerveztést követően azonban nem volt jelentős változás.

A következő előadás a humán fordításokban és a gépi fordítás utószerveztésében előforduló hibatípusokról szölet. A Szegedi Tudományegyetem Fordítói Kompetencia Kutatócsoportja, Lesznyák Márta, Bakti Mária és Sermann Eszter átfogó vizsgálatokat folytat azzal kapcsolatban, hogy a PACTE-modell elemei milyen szerepet játszanak a humán fordításban és a gépi fordítások utószerveztésében. A hibatípusok körülhatárolásának céljából egy kismintás kutatást végeztek 10 fordító és tolmács mesterszakos hallgatóval. A hallgatók azonos angol forrásnyelvi jogi szöveggel dolgoztak, 5 hallgató lefordította a szöveget, 5 hallgató pedig utószerveztette a forrásnyelvi szöveg gépi fordítását. A szövegeket 3 független értékelő javította az MQM (Multidimensional Quality Metrics 2015) hibakategória-rendszer alapján megállapított szempontok szerint (pontosság, gördülékenység, stílus, lexika/terminológia). A pilot kutatás eredményei alapján kimutatták, hogy a leggyakoribb hiba a humán fordítók és az utószerveztők körében a megfelelő információközvetítésben, elsősorban a pontosságban és a terminológiában mutatkozott. Továbbá azt is megállapították, hogy nem található olyan tipikus jegyek, amelyek alapján megállapítható, hogy az adott célnyelvi szöveg humán fordítással vagy utószerveztéssel készült-e.

Ezután egy kitekintés következett, a romániai fordítóképzés kihívásairól hallhattunk. Kovács Gabriellától (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék) megtudtuk, hogy Romániában egyre nagyobb igény mutatkozik a műszaki fordítók iránt, ugyanakkor a fordító- és tolmáshallgatók kevésbé lelkesednek a műszaki szövegek fordításáért. Aki azonban kész belevetni magát ebbe a területbe, nagyobb eséllyel kaphat majd munkát. Romániában az egyetemi alapképzésben nincs lehetőség szakfordítókat képezni, de a szakfordítással kapcsolatos tárgyak a fordítói program részét képezik. Ugyanakkor arra a kulturális különbségre is fény derült, hogy a romániai jogszabályok szerint az egyetemi diploma megszerzését követően a hallgatók nem válnak automatikusan engedéllyel rendelkező fordítókká, ehhez külön állami vizsgát kell még tenniük.

A kávészünet előtt egy nagyon érdekes előadást hallhattunk a fordítói szabadság és az ekvivalencia közötti kapcsolatról. Szentirmay Piroska (ELTE, Fordítás-tudományi Doktori Program), PhD hallgató egy politikai beszédként értelmezhető vers angol nyelvű forrásnyelvi változatát, illetve két magyar és két olasz fordítását

veti össze kvalitatív szövegtani módszerek alkalmazásával. Kutatása annyiban újszerű, hogy az eddig csak sajtószövegek elemzésére alkalmazott Károly (2014) féle fordítási szövegelemző modellt a saját kutatásában szépirodalmi és funkcióközpontú szövegen alkalmazza. Az elemzésében rávilágít arra, hogy a vers műfaja ugyan nagyobb formai és tartalmi szabadságot biztosít a fordító számára, a forrásnyelvi és célnyelvi kultúra eltérése miatt azonban jelentős különbségeket kell leküzdenie. Az ekvivalencia és a fordítói szabadság különös interakcióban befolyásolja a fordítói stratégiákat.

A délutáni második részben újabb négy előadás következett, a szekcióelnöki szerepet Seidl-Pécs Olivía (BME, Idegen Nyelvi Központ) töltötte be. Elsőként Suba Réka (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék) egy sajtószöveg-elemzéssel kapcsolatos kutatásról számolt be, amelyben a romániai magyar internetes sajtó, illetve a Román Országos Hírügynökség híreinek forrásnyelvi és magyar célnyelvi fordítását vetette össze funkcionális stilisztikai és szövegpragmatikai szempontból. A forrásnyelvi és célnyelvi szövegrészletek jellemző stílusjegyeinek számbavételét követően arra a kérdésre kereste a választ, hogy az eredeti szövegrészlet domináns stílusjegyei milyen módosulásokat szenvednek a célnyelvi szövegváltozatban. A kutatás eredménye rávilágított arra, hogy a stílus ekvivalenciára való törekvés jelen van, de funkcionális módosulások következnek be, hogy az üzenet átültethető legyen a célnyelvbe.

A következő előadó szintén az Erdélyi Magyar Tudományegyetemről érkezett, Sárosi-Márdirosz Krisztinától (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhelyi Kar, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék) *A hiteles fordítás (tolmácsolás) helyzetének alakulása a világjárvány idején* című előadásában kaphattunk közelebbi képet a romániai hiteles fordítások ügymenetéről, és a 2020 tavaszán, a világjárvány miatt először elrendelt vesztegzár miatt kialakult korlátozásokról. A kutatásában azt vizsgálta, hogy a hivatalos fordítók hogyan tudták ellátni feladataikat, milyen online és offline megoldások születtek annak érdekében, hogy a megrendelők részéről érkezett megbízások továbbra is teljesíthetők legyenek a korlátozások megsértése nélkül. A kutatás feltárta, hogy a nem megfelelő jogi szabályozás miatt a fordítók és a tolmácsok munkavégzése a vesztegzár idején nehézkesebbé vált, esetenként ellehetetlenült, szemben a bírósági és egyéb hivatalos eljárásokban közreműködő ügyvédekkel és közjegyzőkkel. Mindez főként anyagi veszteséget jelentett a hivatalos fordítóknak és tolmácsoknak. Ugyanakkor pozitív következményként elmondható, hogy a külső kényszer miatt a romániai hivatalok is tettek egy lépést az e-kormányzás és a digitális ügyintézés felé.

Skriba Orsolya, fordítástudományi PhD hallgató (ELTE, Fordítástudományi Doktori Program) egy nagyon izgalmas, mind ez ideig még kevésbé feltárt területre merészkedett. Kutatása hazai viszonylatban minden bizonnyal úttörő szerepet fog betölteni: a professzionális nyelvhasználók agyi szótérképének EEG (elektroenkefalográf) eszközzel történő feltárásán dolgozik. A járványhelyzet miatt gyakorlati kutatását még nem tudta elkezdeni, ennél fogva előadása inkább elméleti jellegű volt. Ugyanakkor világosan és érthetően tárta elénk a kutatás előzményeit,

a korábbi eredményeket és a használni kívánt eszköz működését. A kutatása anynyira érdekes és újszerű, hogy a résztvevőktől gratulációt is kapott a kiválasztott témához. Remélhetőleg, hamarosan az eredményeket is megismerhetjük majd, és arra is választ kapunk, hogy egybeesik-e az anyanyelvi és az első idegen nyelvi szótérkép a tudatos, professzionális nyelvhasználók esetében.

A nap utolsó előadójának általában nincsen könnyű dolga, de Szilágyi-Kósa Anikó (Károli Gáspár Református Egyetem, Német és Holland Nyelvű Kultúrák Intézete) könnyedén megbirkózott ezzel a feladattal. Előadása a tulajdonnevek magyar–német nyelvpárban történő fordításáról szólt, amelyben egy attitűdvizsgálattal kapcsolatban végzett kérdőíves felmérés eredményeit mutatta be. A kutatásában összesen 57 beérkezett választ elemzett a tulajdonnevek fordítási szokásai kapcsán. A válaszadók 80 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a magyar személynevek sorrendjét a fordítás során felcseréli az indoeurópai nyelvek esetén. A magyar földrajzi nevek fordítása kapcsán már nem volt ilyen magas az egybehangzó vélemények aránya. Az azonban egyértelműen kimutatható volt, hogy ebben az esetben a fordítók a fordítás célját és a megrendelő elvárását tartják szem előtt.

Ezzel elérkeztünk az előadás-sorozat végéhez, de a résztvevők továbbra is aktívak voltak, kérdéseket tettek fel, és hozzászóltak az elhangzottakhoz. Azt gondolhatnánk, hogy a késő délutáni órákban az ebédet és a kávészünetet követően már lankad a figyelem és az érdeklődés, mindenki telitődik az új információkkal és impulzusokkal, de a konferencia résztvevői mindvégig kitartottak, és nagy érdeklődéssel követték az előadásokat. Átlagosan 55 és 75 fő között mozgott egész nap a virtuálisan csatlakozott hallgatóság létszáma. Ami a konferenciaszervezést és a lebonyolítást illeti, minden az előzetesen meghirdetett programkiírás szerint alakult, két előadó cserélt talán helyet a délutáni szekciókban. A technikai háttér megfelelően működött, az előadók hangját jól hallottuk, és a megosztott diákat talán még jobban is láttuk, mint egy élő konferencián. A virtuális konferencia résztvevői pedig már rutinosan, megfelelően tudták kezelni a saját mikrofonjukat és kamerájukat. Az előadók többnyire jól gazdálkodtak a rendelkezésre álló beszédidejükkel, így egy-egy kérdésre közvetlenül az előadás után is maradt idő. A programszervezők azonban helyesen tették, hogy az egyes szekciókon belül külön idősavot biztosítottak a kérdéseknek és a hozzászólásoknak.

Összességében nagyon gazdag és tartalmas programot kaptak a résztvevők, az előadók pedig újszerű és színvonalas prezentációkkal készültek. A régi-új konferenciasorozat ezzel sikeresen elstartolt. Bízom benne, hogy a lendület másokat is magával ragadott, és jövőre – akár virtuálisan, akár személyesen – újabb témákat és új előadókat is megismerhetünk!

Irodalom

- Károly K. 2014. *Szövegkoherencia a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
Hoey, M. 1991. *Patterns of lexis in text*. Oxford: Oxford University Press.

CLIC 2021. The Third Cultural Linguistics International Conference

*(Széchenyi István Egyetem, online konferencia,
2021. június 16–18.)*

Cseh Lilla Zsófia, Galac Ádám

E-mail: l.zsofia.cseh@gmail.com; E-mail: adam.galac@gmail.com

A Nemzetközi Kulturális Nyelvészeti Konferenciát (Cultural Linguistics International Conference, CLIC) 2021-ben harmadik alkalommal rendezték meg, ezúttal Budapesten, június 16–18. között. Csak a színhely volt a tervek szerint Budapest, a szervezést a győri Széchenyi István Egyetem végezte. Első alkalommal az ausztráliai Monash Egyetem olaszországi, pratói oktató- és kutatóközpontja szervezte a konferenciát 2016-ban, másodsorra pedig a németországi Koblenz-Landau Egyetem 2018-ban.

Az első, pratói alkalmat az ausztráliai Monash Egyetem kulturális nyelvészeti tanszékvezetője és számos lényeges kötet, tanulmány szerzője, Farzad Sharifian indította útjára. A további két konferencia megtervezésében is aktív részt vállalt, de sajnos 2020 májusában váratlanul elhunyt. A 2021-es konferenciát ezért a szervezők az ő emlékének szentelték, 17-én az egyik panelbeszélgetésen Benczes Réka, Kövecses Zoltán, Zouheir Maalej, Marzieh Sadegh Pour és Ning Yu emlékeztek Sharifianra és munkásságára. Szintén az ő emlékére a három legjobbnak ítélt fiatal előadó Sharifian egyik kötetét kapta jutalmul.

Az elsősorban Baranyiné Kóczy Judit által szervezett 2021-es konferencia a koronavírus-járvány miatt 2020-ról egy évet csúszott. Sajnos már június elején világossá vált, hogy a koronavírus-járvány harmadik hulláma okozta korlátozások miatt a legtöbb nem Budapesten tartózkodó előadó nem tud személyesen eljönni, így végül online, Zoomon sikerült a konferenciát lebonyolítani. Egyedül a vacsorát sikerült megszervezni, de a Kárpátia étterem helyett a szabadtéri Ezüstponty Vendéglőben került rá sor június 16-án este. Ezen körülbelül 20–25 fő tudott részt venni.

A CLIC 2021 konferencia központi témája, ahogy a címe is elárulja, a főleg az elmúlt évtizedben az érdeklődés középpontjába kerülő (inter-)kulturális nyelvészet

volt, szervesen kapcsolódva a modern kognitív nyelvészet azon alaptételéhez, hogy a nyelv kizárólag az őt létrehozó kontextusban vizsgálható és érthető meg. Ez a kontextus számos szinten és szempontból értelmezhető, ahogy azt a szekciók szűkebb tematikáján is láthatjuk. Szó esett például – a gondolkodás és a nyelv testben gyökerező volta, az ún. *embodiment* összefüggésében – az egészség-betegség, a testrészek, az észlelés, valamint az érzelmek kulturális konceptualizációiról, illetve az ezek közötti különbségekről. Hasonlóképpen univerzális tapasztalatokból ered, azonban kultúránként jelentősen eltérhet az egyes állatok megítélése és a hozzájuk kapcsolódó metaforikus kifejezések – ezzel a kérdéskörrel is egy külön szekció foglalkozott. További szekciók tárgyalták a különböző kulturális sémákat és konceptuális metaforákat, valamint ezek időbeli változását, oktathatóságát és lefordíthatóságát.

87 előadással csaknem 100 előadó és 50 érdeklődő jelentkezett be a konferenciára 28 országból és öt kontinensről. A megnyitót követő első plenáris előadást Kövecses Zoltán metaforakutató tartotta, aki innovatív módon a lehető legkorábbra próbált visszatekinteni az időben, egészen az őskori emberek metaforikus gondolkodásának kezdetéig (pl. a tűz felfogása használati eszközként). A nagyszabású eseményen további négy plenáris előadó szerepelt: Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (Konini Egyetem), Helen Meng (Hongkongi Egyetem), Hans-Georg Wolf (Potsdami Egyetem), végül pedig Pléh Csaba, a kognitív pszichológia professzora. Emellett két magas színvonalú tudományos kiadvány bemutatóját is hallhattuk: a Springer Singapore Publishing által jegyzett *Cultural Linguistics* könyvsorozatét, valamint a John Benjamins Publishing Company *Cognitive Linguistic Studies* című folyóiratát.

Idén az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjából Cseh Lilla Zsófia tartott előadást a CLIC-en: a doktori dolgozatához végzett eddigi kutatásait foglalta össze *Cultural issues and translation questions in translating manga* címmel, ahol a japán képregények európai nyelvekre történő fordításait vizsgálta. Bemutatójában olasz, angol, francia, magyar és finn nyelvre történt fordításra is mutatott be példákat.

Kiemelendő még az ELTE Interkulturális Nyelvészet Doktori Iskolájának doktorandusza, Galac Ádám, aki a 2020/21-es ÚNKP-ösztöndíjas kutatásának eredményeiről számolt be. *Basic-level multimodal perception verbs in French, Spanish, and Hungarian: a contrastive study of sentir and érez* című előadásával bekerült azon három PhD-hallgató közé, akik elnyerték a kulturális nyelvészet úttörőjéről és a konferencia alapítójáról, Farzad Sharifianról elnevezett díjat, és ezzel együtt a Marzieh Sadeghpour és Farzad Sharifian által szerkesztett *Cultural Linguistics and World Englishes* című, 2021-ben megjelent tanulmánykötet egy példányát. A kötet tanulmányai az angol nyelv különböző változatai mögött rejlő kulturális konceptualizációkat tárgyalják, elsősorban a klasszikus értelemben vett angol nyelvű kultúrákon túlmutatóan: az ausztrál őslakosság körében, Kelet-Ázsiában, Indiában, Szaúd-Arábiában, Afrikában, továbbá a szerb, német és brazil anyanyelvű közösségekben.

Heltai Pál

Hungarian–English Contrastive Linguistic Studies

*(Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem –
L'Harmattan Kiadó, 2020. 236 pp. ISSN: 2063-3297)*

Dóczi Brigitta

E-mail: doczi.brigitta@btk.elte.hu

Heltai Pál a magyarországi alkalmazott nyelvészet kiemelkedő személyisége, aki mindig megújul, és megcsillantja sokoldalú tudását, legfőképpen a szókincs-elsajátítás, nyelvészet, valamint a fordítástudomány témáival kapcsolatban. Így tett most is: legújabb könyve „A magyar–angol kontrasztív nyelvi tanulmányok” címet viseli, és azzal a céllal született, hogy az angolt elsajátítani kívánó magyar tanulóknak segítséget nyújtson a két nyelv különbségeinek részletes bemutatásán keresztül. A tizenkét fejezetből álló mű hiánypótló a tekintetben, hogy az elmúlt években nem annyira népszerű kontrasztív nyelvészet alapvetéseire alapozva mutatja be a két nyelv közötti különbségeket: a szerző bevezetőjében hangsúlyozza a nyelvek közötti (interlingvális) viszonyok fontosságát, és kiemeli, hogy a két nyelv nyelvtani, fonetikai, szókincsbeli és pragmatikai eltérésein keresztül tudatosabb nyelvtanulókká és nyelvhasználókká válhatnak azok, akik e könyvet a kezükben forgatják.

Kontrasztív nyelvészeti alapok

A kontrasztív (egybevető) módszerrel kutató nyelvész arra keresi a választ, „hogy a vizsgált két nyelv grammatikai rendszere hogyan felel meg egymásnak. A két nyelv struktúrájában egyidejűleg vizsgáljuk az azonosságokat és a különbségeket is. Az egybevetés két pólusai a forrásnyelv, valamint a célnyelv” (Lőrincz 2015: 152). Bár a kontrasztív nyelvészet némileg feledésbe merült a kommunikatív nyelvoktatás előretörésével, most, hogy az anyanyelv fontossága az elmúlt években újra előtérbe került az alkalmazott nyelvészeti kutatásokban és a nyelvoktatásban, szerepe újra megerősödhet. Számomra a könyv egyik erőssége, hogy gyakorlati példákon keresztül mutatja be az elméletet, és hozza közelebb ezt az amúgy igen elméleti területet, ezáltal fejlesztve nagyon fontos nyelvi készségeket.

Heltai azt írja a bevezetőben, hogy a könyv három alapelvet követ: (1) az ellentétek különböző nyelvi szinteken történő leírásakor mindig visszautal az első két fejezetben bemutatott elméleti alapfogalmakra, (2) a fejezetek elején gyakorlati példákkal szemlélteti az ellentéteket, amelyeket meg lehet vitatni a diákokkal, és (3) feladatokat biztosít az angol–magyar ellentétek gyakorlati tanulmányozásához. Ily módon segíthet a diákoknak abban, hogy fejlesszék saját angol nyelvi tudásukat azáltal, hogy az angol nyelvű kommunikáció néhány problémájára összpontosítanak (Heltai 2020: 7–8).

Mivel ez a könyv elsősorban nem elméleti értekezés, a szövegben található hivatkozások száma korlátozott, viszont a könyv rengeteg gyakorlati feladatot tartalmaz, amelyek nagy része a szerző saját tanítási és fordítási tapasztalatain alapul. További érdekesség, hogy a könyvben számos példamondat és rövid szöveg található. Ahol lehetséges, a forrás megjelölésre került, viszont szerepelnek olyan mondatok és szövegek is, amelyek olyan régen megszűnt újságokból származnak, mint például az Esti Hírlap. Ezek a példák sokat segítenek a megértésben, és vannak köztük meglepőek és viccesek is: nagyon színes a repertoár.

A könyv tematikája

A könyv tematikája keretes elrendezésű: Heltai általános elmélettel nyitja és zárja a szakkönyvet. A mű első két elméleti fejezete összefoglalja a klasszikus kontrasztív nyelvészet által lefektetett legfontosabb elveket és fogalmakat, kiemelve azokat, amelyek az elmúlt évek során visszanyerték relevanciájukat az idegennyelv-oktatás szempontjából. Ezután a szerző górcső alá veszi az angol–magyar ellentéteket a fonológia, a szintaxis, a szókincs és a frazeológia, a beszéd, valamint a pragmatika szintjén. Az utolsó két fejezetben a szerző először kiemeli a nyelvi ellentétek szerepét a fordításban, végül pedig kitér az angol és a magyar nyelv általános különbségeire. Nézzük is a fejezeteket részleteiben!

Az első fejezet a nyelvek közti különbségek bemutatásával indul (itt is példákön keresztül), majd bemutatja a klasszikus kontrasztív nyelvészet történetét, alapvető téziseit (az azonosságok és különbségek mértékeit), későbbi hanyatlását, valamint újra felfedezett használhatóságát a nyelvtanításban. A második fejezet bővebben tárgyalja azokat az általános tényezőket, amelyek befolyással lehetnek a nyelvtanulásra, majd kitér a transzferabilitás (pozitív és negatív transzfer) fogalmára és azokra a stratégiákra, amelyeket egy nyelvtanuló sikeresen alkalmazhat a nyelvtanulás során.

A harmadik fejezetben a szerző részletesen bemutatja az angol és a magyar nyelv közti fonetikai és fonológiai különbségeket (magán- és mássalhangzók kiejtése, hangsúlybeli különbségek, intonáció és hallás utáni értés nehézségei). A következő három fejezet témája a nyelvtani különbségek részletezése: a negyedikben az igék, az ötödikben a főnevek, míg a hatodikban a névmások és határozószók kerülnek sorra nagyon sok hasznos feladat kíséretében.

Lexikográfusként számomra igazi csemege volt a hetedik és nyolcadik fejezet: a szerző bepillantást enged a két nyelv lexikai (szókincsbeli) és frazeológiai (szókapcsolati) eltéréseibe: nagyon sok tanulnivalót rejt ez a két fejezet a szinonimák, antonimák, Hunglish kifejezések, idiómák és kollokációk terén. A legtöbb feladat ezekhez a fejezetekhez tartozik.

A kilencedik és tizedik fejezet témája az egyes mondatokon túlmutató szöveg-szintű és pragmatikai különbségek bemutatása, majd a szerző egy egész fejezetet szentel a fordításbeli különbségeknek. Ez a fejezet megvitat olyan fontos szempontokat, mint pl. fordíthatóság, gépi fordítás és különböző fordítási stratégiák alkalmazása. Az utolsó, lezáró fejezet megemlíti egyéb tipológiai, morfológiai és kommunikatív eltéréseket az angol és a magyar nyelv között.

Célközönség

Kinek szól ez a kötet? Mivel a könyv nyelvészeti és fordítási feladatokat és magyarázatokat is tartalmaz, és több nyelvi szint ellentéteit is lefedi, kiváló lehetőséget nyújt az angol nyelv vagy tanár szakos, illetve fordító és tolmács szakos hallgatóknak, hogy újra összegezzék, felfrissítsék vagy kiegészítsék az egyetemen folytatott angol nyelvészeti kurzusokon tárgyalt anyagokat: a fonetikát, a szintaxist, a lexikológiát, a pragmatikát, illetve fejlesszék fordítási készségeiket. Saját tapasztalatból mondom, hogy az egész könyvet lehetetlen egyszerre el- vagy kiolvasni, hiszen annyira sok az anyag, hogy az olvasónak vissza-vissza kell térnie az egyes témákhoz, kicsit úgy, mint egy nyelvtani magyarázatokat tartalmazó szakkönyv vagy szakszótár esetében. A fejezetek logikus felépítése révén a témák nagyon jól vizsgálhatók, és külön előny, hogy az angol nyelv- és nyelvészeti tudásunk elmélyítése mellett a magyar nyelvtani tudásunk is gyarapodik, hiszen az összevetések mindig elgondolkoztatják és felismerésre készítetik az olvasót.

Mit ajánlanék a következő kiadásra?

Mint már említettem, a könyvben sok, különböző típusú kreatív feladat szerepel, amelyeket akár egyénileg, akár csoportosan, egyetemi órán is meg lehet oldani, viszont a kötetben nem találtam megoldókulcsot. Az is egy lehetséges megoldás, ha ez külön letölthető, szerintem nagyon hasznos volna valamilyen formában elérhetővé tenni (akár a diákok számára is), hogy biztosak lehessünk abban, hogy jól oldottuk meg az igazi kihívást jelentő feladatokat.

A másik kritikai észrevételem a 21. század nagy kihívásaival kapcsolatos: egy következő kiadásban érdemes lenne jobban kitérni a gépi fordítás és utólagos szerkesztés témáinak fontosságára, bár a szerző említést tesz ezekről, itt bőven akad még új információ. Ami pedig a példamondatokat illeti, a 21. században nem hagyhatjuk figyelmen kívül az „angol mint lingua franca” (ELF – az angol, mint egy

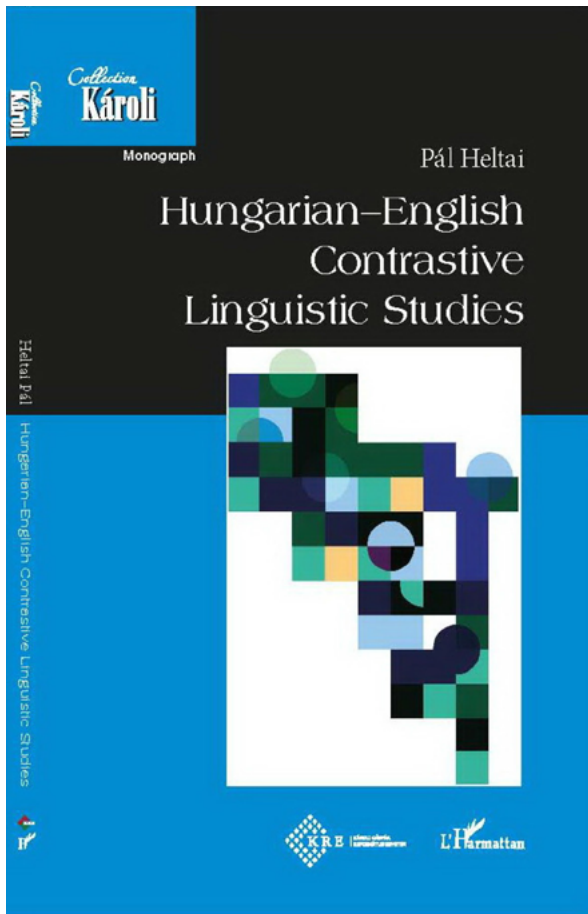
közvetítő nyelv különböző nyelvű emberek között) jelenségét, és a klasszikus brit angol mellett több ilyen példa is szerepelhetne majd.

Összességében Heltai Pál nyelvi különbségeket felsorakoztató könyve egy olyan jól rendszerezett egyetemi jegyzet, amely mindenkinek hasznára válik, aki a kezébe veszi, legyen az diák vagy kolléga.

Irodalom

Heltai P. 2020. *Hungarian–English Contrastive Linguistic Studies*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.

Lőrincz J. 2015. Terminológiai kérdések a kontrasztív nyelvészet oktatásában. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények Miskolc* Vol. 10. No. 2. 150–161.

Fóris Ágota

Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat

(Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem –
L'Harmattan Kiadó, 2020. 211 pp. ISBN 978-963-414-743-5)

Veresné Valentinyi Klára

E-mail: veresne.valentinyi.klara@uni-mate.hu

Napjainkra megváltozott a fordítási környezet, de az nem változott, hogy a fordítás minőségének egyik legfontosabb mércéje a terminológia, amelyről a könyv valóban meggyőzi az olvasót. A monográfia öt nagy fejezetből áll: 1. A terminológiáról, 2. Fordítás és terminológia, 3. A terminológia mint a fordítóknak nyújtott információ- és tudásmenedzsment, 4. A terminológia szerepe a tudományos kommunikációban, 5. A skálafüggetlen hálómódel a fordításban. A jelen írás szerzőjének nehéz dolga van, hiszen a monográfia műfaját tekintve egy konkrét témában készült összefoglaló mű, amely már maga is értelemszerűen összefoglalás, tehát minden mondata egy fontos megállapítás vagy eredmény közlése az adott szakterületről. Ez a monográfia is ilyen, minden mondata és fejezete kikristályosodott, fontos megállapítás, amelyet szívünk szerint egy az egyben, változtatás nélkül idéznénk, de ami nyilvánvalóan nem lehet egy recenzió célja, bár néhol nem tudjuk ezt elkerülni.

Az első fejezetben (*A terminológiáról*) a terminológia környezetéről, szemléletéről, annak diakrón változásáról, a terminológia alapfogalmairól, valamint a terminológiai iskolákról és irányzatokról kapunk áttekintést tömören, olvasmányos stílusban. A szerző kihangsúlyozza, hogy a terminológia interdiszciplináris terület, itt találkoznak az eltérő szemléletű, szakmai háttérű és látásmódú szakemberek, ezért nagyon színes a szakterület, amelyet fontosnak tart, mivel sokáig részproblémákkal küszködő, egymástól elszigetelt csoportokban folytak a kutatások, a fejlesztést és az alkalmazást szolgáló munkák. Az interdiszciplinaritás egyébként már a kezdeti „wüsteri” idők is jellemezte, amelyet a terminológia három évtizeddel ezelőtti paradigmaváltása csak felerősített, köszönhetően a megváltozott technikai, gazdasági, tudományos és társadalmi környezet robbanásszerű fejlődésének. Ugyanakkor az óriási fejlődés, az új fogalmak megjelenése nehézségekkel is jár, például „a gazdasági, hivatali életben és számos tudományágban problémát okoz a magyar nyelvű terminológia hiánya, megalapozatlansága, a számos szinonima

együttélése, a pontos jelentések tisztázatlansága, a használt fogalmak alá-, fölé-, mellérendeltségi kapcsolatainak meghatározatlansága” (p. 13.). Ahhoz, hogy egy szaknyelv az adott szakmai kommunikációs területen jól használható legyen, az egyik legfontosabb feltétel az említett terminológiai jelenségeknek a kezelése, melynek eszközei a terminológiai tevékenység tervezése, a terminusok összegyűjtése, harmonizációja és nyilvánossá tétele, állapítja meg a szerző.

A terminológiai munkafolyamatok elvi megalapozására, a gyakorlati problémák megfogalmazására és megoldására Magyarországon pozitív hatást fejtett ki az a tény, hogy az 1970-es években a magyar szakegyetemeken (Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem, majd ELTE TTK, DATE, Gödöllői Agrártudományi Egyetem, KLTE TTK stb.) szakfordító csoportok alakultak, 1974-től megkezdődött az ún. ágazati szakfordítóképzés, ahol hangsúlyos volt a szaknyelvoktatás is. Európa több országában megjelent a terminológia mint diszciplína a felsőoktatásban (BA-, MA- vagy PhD-szinten), van, ahol a lexikográfiával, másutt a fordítással, nyelvpolitikával vagy a számítógépes nyelvészettel összekötve, valamint új, terminológiai munkával és kutatással foglalkozó kutatóintézetek alakultak. 1992-ben jelent meg Teresa Cabré deskriptív szemléletű monográfiája *La Terminologia* címmel, amely fontos mérföldkőnek tekinthető. A terminológia súlyának növekedését elősegítette az EU-nak a soknyelvűség megőrzésére törekvő politikája is. A nyelvpolitikai célok megvalósításának támogatására szervezett nagyméretű kutatás keretében végzett nyugat-európai felmérés eredményeként ajánlásokat fogalmaztak meg a tagállamok számára, melyek többek között kiemelték a szótár-ellátás javításának és a szótárhasználati kompetenciák fejlesztésének fontosságát. A terminológiai munka és kutatás eszköztárában paradigmaváltást hoztak a modern technikai eszközök (számítógép, internet, multimédia stb.), melyek nemcsak könnyebb, gyorsabb munkát tettek lehetővé, hanem új elvek kialakítását és ezek alapján új munkamódszerek kidolgozását, amely folyamat azonban Magyarországon indokolatlanul nagy késéssel kezdődött. „Csak” 2005-ben alakult meg a Magyar Nyelv Terminológiai Tanácsa a terminológiafejlesztés munkálatainak koordinálására. A tudományok művelőinek figyelme is e kérdések felé fordult, amit jól mutat az is, hogy több terminológiai témájú konferenciát, kerekasztal-beszélgetést is rendeztek. Fontos állomás, hogy 2011 és 2018 között terminológia mesterszak működött a Károli Gáspár Református Egyetemen. A témában monográfiák, tanulmánykötetek, kézikönyvek jelentek meg, 2008 és 2013 között jelent meg a *Magyar Terminológia*, 2017-től pedig a *Magyar Jogi Nyelv* című folyóirat; az általánosabb témájú és/vagy régebb óta megjelenő nyelvészeti folyóiratok (pl. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, *Fordítástudomány*, *Magyar Nyelv*, *Magyar Nyelvőr*, 2001-től jelenik meg a *Magyar Orvosi Nyelv*) pedig szintén megjelenési lehetőséget biztosítanak a terminológiai tárgyú tudományos közlemények számára; valamint megkezdődött az elsősorban fordítási célú terminológiai adatbázisok építése, mutatja be a terminológia fejlődését dióhéjban a szerző.

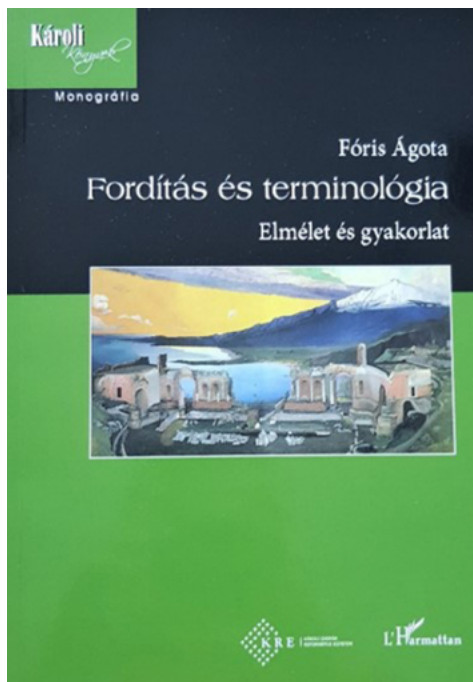
Ezután *A terminológiai szemlélet és a terminológiai rendszer* című részben a szerző alapfogalmakat tárgyal, ilyenek a terminológiai munka lépései, a szabvá-

nyosítás és a harmonizáció, az onomaziológiai és a szemasiológiai megközelítés közötti különbségek, a terminológia rendszerekben az alá-fölérendeltségi viszonyok (*hiperonima, hiponima, kohiponima, szinonima*), illetve a fordítás számára fontos terminológiai hiány.

A szerző ezt követően *A terminus és a terminológia* részben definiálja a terminust, amelynek az egyes diszciplínákban számos, eltérő megnevezése lehet: speciális szakszó, specifikus szakszó stb. A szerző terminusdefiníciója pedig a következő: „a terminus egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel, vagy ezek kombinációja, vagyis olyan morfológiailag heterogén összetételű elemeket nevezünk terminusnak, amelyek pragmatikailag hasonló funkciót töltenek be a szakmai kommunikációban” (p. 26), tehát „a

terminus nem az »alakjától« válik terminussá, hanem a tartalmától és a használati módjától” (p. 27). A szerző fontos megállapítása, hogy a fogalom definíciójának a célja *nyelvfüggetlenné (is) tenni* fogalmakat és fogalmi rendszereket, és ha a definíció minden egyes nyelvben érvényes, akkor a hozzárendelt szóalak csak „puszta cédula”, amely a fogalom egyértelmű jelölésére szolgál. Sajnos azonban a helyzet nem ennyire ideális, sokszor a definíció, a szabványosítás sem küszöböli ki például a szinonimák használatát, írja a szerző. Ezután a szerző definiálja a nomenklatura és a taxonómia fogalmát, majd néhány kapcsolódó fordítási nehézségre is felhívja a figyelmet, mint például a földrajzi nevek fordítása. A következő részben a *terminológia, a terminológiatudomány és a terminológiamenedzsment* hármását járja körül a szerző, és definiálja a doménorientált, a szövegorientált és az eseti (ad hoc) terminológiai munka fogalmát. Igen hasznos a következő rész, amelyben a terminológiai irányzatokkal (nyelvi-kommunikációs, szociokognitív) és iskolákkal, valamint a keretalapú és ontoterminológiai fogalmakkal ismerteti meg az olvasót.

A tudományos és a szakmai dokumentáció című fejezetben megtudjuk, hogy a szakmai dokumentációk, kutatások többnyire angol nyelven vagy eleve két nyelven (pl. PhD-disszertációk, cégek, fordítóirodák saját adatbázisa) készülnek, ez utóbbiak segítik a terminusok egységes kodifikációját és elterjesztését. Összefoglalásul a szerző felhívja a figyelmet, hogy a terminológiai kutatás és munka, amely egyaránt lehet deskriptív és preskriptív, elsősorban és hagyományosan szinkrón szemléletű, a mai nyelv szókészletével és fogalmaival foglalkozik, de támaszkodik

a diakrón kutatások eredményeire is; többnyire onomasziológiai megközelítésű (vagyis fogalomalapú); interdiszciplináris jellegű, azaz szoros kapcsolatban van például a nyelvészet különböző területeivel, a logikával és az információtudománnyal. A jól kidolgozott terminológiai rendszerek a tudásalapú társadalom hatalmas méretű és sebességű információáramlásában az iránytű szerepét töltik be, zárja le az első fejezetet a szerző.

A második fejezetben a *fordítás és terminológia* viszonya kerül tárgyalásra. A szerző hangsúlyozza, hogy az egységes terminológiahasználat a szövegkoherencia fontos eszköze, amelyben a fordítástámogató eszközök nagy segítséget jelentenek. Ugyanakkor a fordító és a terminológus másképpen viszonyul a terminusokhoz, más a terminus helye a fordítási és a terminológiai munkafolyamatban, más jellegű ismeretekre van szükségük. A legfőbb különbség, hogy a fordító szöveg szinten, a fordítás gyakorlata mint kommunikációs folyamat által közelíti meg a terminust, ahol a terminus a szakmai üzenetátadásnak csak az egyik eszköze, míg a terminológus a (szakmai, fogalmi) doménben elfoglalt helye szerint teszi ezt. A fordítástudomány és a terminológiatudomány viszonya ezért aszimmetrikus, írja a szerző, mellyel kapcsolatban a kutatások három fő területen folynak: a terminushasználat, az adatbázisok használata és a terminológiai ismeretek oktatása, amelyekre vonatkozóan konkrét kutatásokat is olvashatunk a monográfiában. A könyvnek kimondottan értékes része ez, mivel itt a szerző a magyarországi terminológiai gyakorlatot és a legújabb magyarországi kutatásokat is felsorolja, amelyeket véleményünk szerint kötelező olvasmányként kellene oktatni a fordítóképző intézményekben.

A fordító számára különösen érdekes a *Fordítói kérdések: Miről ismeri fel a fordító a terminusokat?* rész. A szakirodalomban található nézőpontok, megközelítések, definíciók nem minden esetben segítenek a fordítónak akkor, amikor egy konkrét lexikai egységről kell eldöntenie, hogy az adott lexéma az adott doménen (tárgykörben) terminus-e. Ezt a kérdést a szerző szerint úgy is fel lehet tenni, hogy *Honnan lehet tudni, hogy melyik nyelvi egységet lehet szabadon fordítani, és melyik kötött?* Klaudy klasszikus „puha/kemény részek” meghatározását tartja a szerző az egyik leghasználhatóbb kiindulási pontnak, melyet azzal egészít ki, hogy tulajdonképpen azok a „tartalmas szavak” a terminusok, amelyek egy szakterülethez kapcsolódóan nemzetközi, európai, nemzeti vagy intézményi szinten rögzített jelentéssel és szintén rögzített nyelvi jellel rendelkeznek. De ide tartoznak azok a terminusok is, amelyeket valamilyen szakma, szakértői közeg már elfogadott és használ, még akkor is, ha nem szerepelnek sem a hivatalos szabványokban, sem szótárakban vagy egyéb referenciaművekben. Ez egyfajta normatív megközelítés. Hangsúlyozni szükséges azonban, hogy a terminusok kontextusfüggők (más tárgykörben más az ekvivalens), valamint a köznyelvi szavak dinamikus változások miatt terminologizálódhatnak, ami nehezíti a terminusok felismerését. Gyakorlati használhatósága miatt kiemeljük a szerző következő megállapítását: „A fordító pedig valójában azt keresi (és gyakran azt nevezi terminusnak), ami az adott szakterületen, tárgykörben az általa ismerthez (pl. a köznyelvi jelentéshez) képest va-

lami mást jelenthet, vagy amit a célnyelven – a köznyelvihez, illetve az általa ismerthez képest – másképp neveznek meg, illetve azokat a kifejezéseket, amelyeket kulcsszavaknak érzékel a fordítandó szövegben. (...) A terminust a jelentéséről és az adott kommunikációban betöltött szerepéről lehet felismerni; de a jelentés absztrakt fogalom, amely (legtöbbször) nem a fordítandó szövegben található meg, hanem az egyéni elmében és a közös szakmai tudásban” (p. 71). Éppen ezért a terminológusok szerint a terminusokat nem fordítani kell, hanem eredeti szakmai szövegekben kell őket megkeresni, és megfeleltetni egymásnak, írja a szerző a következő részben, amelyben néhány tipikus terminusfordítási problémáról is olvashatunk. Ilyen például az az eset, amikor még nincsen kialakult terminológia, mert új szakterületről van szó. Ebben az esetben a fordított, a szakemberek vagy *in-country reviewerek* által lektorált szövegeket használják fel a terminológusok a terminusok összegyűjtésére, vagy új (akár ügyfélspecifikus) terminusokat alkotnak, de elfogadott gyakorlat például a glosszárriumok fordítása. Ezután a következő részben arra a kérdésre kapunk választ, hogy *Hol keressük a forrásnyelvi terminusok ekvivalensét?*, illetve a szerző összefoglalja az ekvivalenciameghatározásokat a fordítástudományban, majd hangsúlyozza, hogy a fordítónak minden esetben követnie kell a terminológiai normát, nem használhat szinonimát, összevonást, kihagyást, jelentésbővítést vagy -szűkítést, persze hangsúlyozni kell azt is, hogy más stratégiát használunk *teljes ekvivalencia*, *részleges ekvivalencia* vagy az *ekvivalencia hiánya esetén*. Ez utóbbi esetében három stratégia használható: a *funkcionális ekvivalens* (analóg fordítás/fogalom, behelyettesítés, modifikáció); a *formális ekvivalens* (nyelvi ekvivalens, tükörfordítás), honosító stratégia; és a *deskriptív ekvivalens* (tömör elnevezés helyett magyarázó leírás, ez is honosító stratégia). Ezután ismerteti a szerző a terminusalkotás módszereit és elveit, valamint bemutatja a terminológia helyét a fordítási projektben, a moduláris szerkezetű mikro-szövegek készítését. A *Fordításorientált terminográfia* részben a szerző a központi adatbázisokat, a CAT-eszközöket, korpuszok fajtáit, a mesteradatbázist (*master termbase*), a speciális dokumentumkezelő rendszereket a fordítási projekt folyamat kezelésére, az integrált fordítási környezetet mutatja be.

A következő fejezet a fordítóknak és terminológusoknak nyújtott információ- és tudásmenedzsment-szolgáltatásokról szól, történeti megközelítést alkalmazva (a terminológia mint diszciplína megjelenése a szabványosításban, a nemzetközi szervezetek és magyar tagszervezetek megjelenése). Ezután a szerző bemutatja a terminológia evolúcióját a terminológiai irányzatok (a wüsteri, a nyelvi-kommunikációs, a szociokulturális, az ontológiai alapú irányzatok) ismertetésével. A negyedik és ötödik fejezetek egy-egy esettanulmányt tartalmaznak a szerző fordítással kapcsolatos terminológiai vizsgálataiból: az egyikben – a tudományos kommunikáció területén maradván – a lézerek magyar nyelvű terminológiáját, illetve a kétnyelvű (angol–magyar) lézerterminológiai dokumentáció készítésének fordítási és terminológiai vonatkozásait ismerteti a szerző; a másikkban Teresa Cabré „ajtók elméletéből” kiindulva a fordítás modellezésének lehetőségét, ezen belül a fordítás skálafüggetlen hálómodelljéről olvashatunk. A skálafüggetlen hálószerke-

zet lehetővé teszi a fordítási folyamat dinamikájának és a terminus mint terminológiai egység (*terminological unit*) vizsgálatát és a kapcsolódó fogalmi (kognitív), nyelvészeti és kommunikációs hálózatokon lejátszódó folyamatok összekapcsolt, egyidejű, vagy ha szükséges, térben és időben elválasztott tanulmányozását, a forrásnyelvi és célnyelvi ekvivalenciát biztosító faktorok feltárását.

Az olvasó egy terminológiai alpművet tart a kezében, amely tömör, ám mégis részletes és alapos áttekintést nyújt a terminológia történeti megjelenéséről és evolúciójáról, valamint a szerepéről mind az egynyelvű, mind pedig a kétnyelvű kommunikációban, ezért akár egy féléves, bevezető terminológiakurzuson tankönyvként kiválóan használható, de a gyakorló fordító számára is hasznos olvasmány.

Dróth Júlia (szerk.)

Fordítási és szaknyelvi gyakorlatok távoktatásban

(A Károli Gáspár Református Egyetem kiadványa
273 pp. ISBN 978-963-414-742-8)

Kovalik-Deák Szilvia

E-mail: kovalik.deak.szilvia@btk.elte.hu

Lehet-e katalizátor egy világjárvány? Ez a gondolat foglalkoztat azóta, hogy tavaly tavasszal részt vettem azon az online fordítástudományi konferencián, amely a COVID-19 járvány szakmai következményeit járta körül, különös tekintettel a fordító- és tolmácsolás helyzetére. Figyeltem az előadókat, akik a különféle egyetemi szakmai műhelyek új munkaformáiról, invenciózus távoktatási vagy épp *blended learning* oktatási projektjeiről számoltak be, és csodálattal állapítottam meg, hogy az új helyzethez való alkalmazkodás igénye mennyi alkotó energiát, kísérletezési kedvet, együttműködési szándékot, problémacentrikus gondolkodásra való készséget szabadított fel.

A Károli Gáspár Református Egyetem BA-szintű fordítói specializációjának, valamint szakfordító szakirányú továbbképzésének oktatói is a konferencia előadói között szerepeltek. Egymásba fonódó prezentációikból azonnal kitűnt, hogy a *blended learning* keretek közé szorult oktatáshoz hirtelen elkészített tananyagok egy pragmatikusan kidolgozott rendszer részei, de a konferencia rövidre szabott idejében épp csak betekintést engedhettek a munkájukba.

Ezért is volt különösen izgalmas számomra, hogy a kezembe kaphattam a *Fordítási és szaknyelvi gyakorlatok távoktatásban* címmel megjelent kötetet, amelyben a KRE oktatói az általuk kidolgozott tananyagokból adnak közre néhányat a közös gondolkodás, a megosztott tapasztalatokból, a sikeres és sikertelen próbálkozásokból való tanulás elősegítésének nem titkolt szándékával. A kötetben Dróth Júlia szerkesztői előszaván kívül összesen nyolc, különböző tantárgyakhoz és különböző oktatási célokhoz kidolgozott tananyag olvasható. Heltai Pál kontrasztív nyelvészeti, Dróth Júlia és Vándor Judit fordítástechnikai, Kovács Tímea szakfordítási, Kiss Zsuzsanna műfordítási, Adorján Mária szaknyelvi, M. Pintér Tibor magyar mint célnyelvi távoktatási anyagot mutat be. A szerkesztői előszóból kiderül, hogy a bemutatott feladatok a hallgatói visszajelzések alapján kiállták a próbát, a szerzők mégis hangsúlyozzák, hogy munkájukat csupán első lépésnek

szánják abban a folyamatban, amely a teljes képzésre kiterjedő egységes távoktatási módszerek kialakításához vezet. Felelős nyelvi közvetítő csak önálló munkára képes hallgatóból válhat – állapítja meg Dróth Júlia szerkesztői előszavának végén, és ezzel izgalmas, új perspektívát rajzol a távoktatási tapasztalatokat hasznosító jelenléti vagy kevert oktatás elé is.

A kötetet Dróth Fordítástechnikai útmutatója indítja, mely a szerző korábbi, a *Szaknyelv és szakfordítás* című folyóiratban megjelent tanulmányainak felhasználásával készült átfogó munka. A szerző célja, hogy a szakfordításban előforduló, a fordítók mindennapi gyakorlatában nehézséget jelentő nyelvi helyzetek bemutatásával olyan segédletet nyújtson a képzésben résztvevők számára, amelyet a munkájuk során bármikor használhatnak.

Az útmutató elsőként a fordítóval szemben támasztott első és legfontosabb követelmény, a tartalmi pontosság kérdését tárgyalja. Mikor és miért nem teljesülhet mindig ez az elvárás? – teszi fel a kérdést Dróth, és egymás után elemzi azokat a helyzeteket, amikor a fordító, a célnyelvi funkció és az érthetőség miatt szándékosan változtat a kifejezésmód szerkezetén. Lektorált fordításokból vett szaknyelvi példákkal mutatja be a leggyakoribb átváltási műveleteket, elmondja, mi a teendő akkor, ha a forrásnyelvi szöveg hibás, részletesen foglalkozik az információ átvitelének sajátos eseteivel, benne a reáliák fordításával, az alkalmazott leggyakoribb műveletekkel és az idiómákkal. Tárgyát minden esetben definiálja, angol és magyar nyelvű példákkal támasztja alá, és arra is felhívja a figyelmet, hogy a tanácsok automatikus alkalmazása helyett az adott nyelvi helyzetet kell tekintetbe venni. Egyes témákat izgalmas szakirodalmi megállapításokkal egészít ki. A hamis barátok kapcsán például megtudhatjuk, hogyan férkőzhetnek a forrásnyelvi jelentésükben a célnyelvbe.

A második nagy tematikus egység a célnyelvi olvasó igényeihez való alkalmazkodással, a szaknyelv grammatikai és lexikai regiszterének elemeivel foglalkozik. Dróth élő, változó anyagként fogja fel a nyelvet, és erre igyekszik minél többször felhívni a hallgatók figyelmét. Az általános alany megválasztásával kapcsolatban például jelzi, hogy fordítás előtt érdemes friss célnyelvi kiadványokban tájékozódni a megoldásokról. A szaknyelv lexikai regiszterén belül a kollokációk fordítási nehézségei, az ismeretlen szakmai jelenségek megfeleltetésének problémái, a nemzetközi kifejezések fordítási lehetőségei kerülnek elő. Az útmutatót a szaknyelvi helyesírással kapcsolatos tudnivalók zárják. Munkája fontos gyakorlati segítség a konkrét fordítási problémák megoldásához, de ennél jóval több, gondolatébresztő, szemléletformáló útmutató a jövő nyelvi közvetítői számára.

A Fordítástechnika és fordítási gyakorlatok fejezete három tanulmányt foglal magába.

Heltai Pál pragmatikus és problémacentrikus szemlélettel mutatja be távoktatásban és jelenléti oktatásban is használható fordítási feladatait magyarról angolra. A BA fordítási specializáció első évében részt vevő hallgatók számára kidolgozott feladatok célja a párhuzamos szövegek és a gépi fordítás felhasználási lehetőségeinek tanulmányozása. Milyen feladatokkal lehet elérni a pedagógiai célokat egy

olyan korban, amelyben a Google Fordító egyre jobb fordításokat produkál? – teszi fel a kérdést Heltai, és feladatsoraival bizonyítja, hogy a pedagógiai mozgáster mégsem olyan szűk, mint azt elsőre gondolnánk.

A párhuzamos szövegek például nemcsak arra alkalmasak, hogy a hallgatók terminológiát és regiszterspecifikus kollokációkat gyűjtsenek ki belőlük, hanem akár egy rossz minőségű Google fordítás – egy publicisztikai elemekkel tarkított szakszöveg – javításában is használhatóak.

A Google fordítások utószerkesztése is többféle feladat lehetőségét kínálja. Az egyik legizgalmasabb közülük a különböző időpontokban keletkezett Google fordítások összehasonlítása adott szempontok (pl.: Lehet-e, hogy a korábbi fordítás a jobb? Miben jobb a későbbi fordítás? Melyik fordítás felel meg jobban a szöveg regiszterének? stb.) alapján.

Dróth Júlia két angol–magyar fordítási gyakorlatsort mutat be általános és szakmai jellegű szövegekkel. A projektek ismertetése a szint, az előzmények, a feladat célja és az alkalmazott módszer bemutatásával indul. A fordítástechnika tantárgy második órájára összeállított feladatsor több rövid, gondolatébresztő, órai feldolgozásra szánt szöveget, valamint néhány, a fordítástípusok megfigyelésére szánt hosszabb szöveget tartalmaz. Az online csoportos megbeszélés során a provokáció, a fordítási problémákkal való ütköztetés módszerével segíti a hallgatókat, hogy a fordítás céljával és mibenlétével, valamint a fordíthatóság és fordíthatatlanság problematikájával kapcsolatos gondolataikat megfogalmazhassák. A négy feladatsor a fordítás látszólag egyszerűbb kérdéseitől (Mit kell megfontolnia egy fordítónak, mielőtt lefordít egy szöveget? Mi a fordítás? Mi a fordítás célja?) az egyre komplexebbek felé (Lefordítható-e minden szöveg? Mi a lefordíthatatlanság oka? Hol a határ fordíthatóság és fordíthatatlanság között? Hogyan fordítható mégis?) halad.

A másodéves hallgatóknak szánt, gazdasági szaknyelvi fordítás órára összeállított második feladatsor a szaknyelvi kollokációk és reáliák ismeretét, a szöveg egészének fordítás előtti átlátását fejleszti. A módszer egy kiadói projekt leképezése, melyben a tanár mint lektor működik közre. A fordítási folyamat egymásra következő lépéseit modelláló projekt során a hallgatók minden újabb munkafázist dokumentálnak, és folyamatosan reflektálnak saját fordítói döntéseikre. A lektorálást követően a hibatípusokból levonható következtetések, valamint az alkalmazható szabályok átgondolásával ér véget a feladat. A függelékben egy hallgató írásbeli fordítása és szövszedete olvasható.

Vándor Judit beszámolója egy olyan fordítástechnika-oktató szubjektív képe a távoktatásban töltött időszakról, aki a jelenléti oktatásban és a levelező képzésben kialakított korábbi munkamódszerét igyekezett a megváltozott körülményekhez igazítani. Az új oktatási környezetben minden feladatát a Neptunon keresztül tette elérhetővé, és 12 hallgatójával teljes egészében írásban (e-mailben) kommunikált. A feladatok ütemezése a megszokott ritmust követte, a hallgatók a korábban kialakított rendnek megfelelően küldték a fordításaikat. A részletes, saját fordítási javaslatokat tartalmazó javítást, melyhez időnként önreflexióra serkentő kérdések

is társultak, néhány napon belül mindenki megkapta. A visszajelzések alapján a hallgatók elégedettek voltak ezzel a kapcsolattartási móddal és a részletes, személyre szóló javításokkal. Egy hallgató vetette fel, hogy jobb lett volna a Zoom platformot használni.

Vándor három fordítási feladatba és egy zárthelyi dolgozatként adott fordítási-javítási feladatba enged betekintést. Az első két esetben a forrásnyelvi szöveget és a jellemző fordítási hibákat mutatja be, a harmadik esetben abban a táblázatba tördelt formátumban láthatjuk a fordítást, ahogy a hallgató elküldte és ahogy az oktató javította. A javítási megjegyzések elgondolkodtató konklúziója az, hogy az elkövetett hibák hátterében a hiányos anyanyelvi lexikai és grammatikai ismeretek állhatnak. A harmadik szemelvény egy beadott és kijavított fordítás. A javításból arra következtethetünk, hogy a megfogalmazás hibái ezúttal a hallgató háttérismereteinek hiátusaival magyarázhatók. A negyedikként bemutatott zárthelyi dolgozat egy hibás fordítás javítása volt, melynek mondatai többségükben a jelenléti oktatásban előkészített és elemzett fordításokból kerültek a dolgozatba, ez pedig alkalmat adott arra, hogy a szerző retrospektív értékelést adjon a félév során tapasztalt fejlődésről.

A zárthelyi dolgozat bevezetése és összegzése izgalmas, önreflektív észrevételeket tartalmaz tanári oldalról. A távoktatás keretei között Vándor hiányolta a folyamatból az előszót, az előadást, a beszélgetést. Tapasztalatai szerint a közös fordításelőkészítés elmaradása miatt a hiányosságok csak a fordítások értékelésekor derültek ki, az egyébként is korlátozott terjedelmű e-mailek nem pótolták a hiányzó információkat. Mindez arra ösztönzi a szerzőt, hogy a jövőben az eddiginél nyomatékosabban hívja fel a hallgatók figyelmét a szövegek bizonyos kulturális vonatkozásaira, egyes nyelvi elemekre, konkrét lokalizációs kérdésekre.

A kötet következő blokkja a szakmai szövegek fordításával kapcsolatos oktatói tapasztalatokról számol be. Kovács Tímea két levelező kurzus, a Jogi szaknyelv és a Jogi szakfordítás tananyagaiból válogatott részleteket mutat be beszámolójában. Írásából kiderül, hogy a digitális tanrendre való átállás miatt a tananyag összeállításánál az eddigiéktől eltérő szempontokat kellett nagyobb súllyal figyelembe vennie. A kontakt órák megszűnésével olyan tananyagot kellett összeállítania, amely otthoni feldolgozás mellett is lehetővé tette a hallgatók jogi szaknyelvi és fordítói tudásának fejlesztését.

A különböző szakmai háttérrel és némi jogi háttértudással rendelkező hallgatók a jogi szakfordítás kurzuson a nyelvi és kulturális közvetítés szempontjából releváns jelenségeket vizsgálják, míg a szaknyelv kurzuson a jogi nyelv legtipikusabb jelenségeit tekintik át. A jogi fordítás folyamatát modelláló változatos feladattípusok közül a szerző ötöt mutat be jól áttekinthető, világos szerkezetben. Az első egy szövegértési feladat, amely rövid fordítással egészül ki. A második egy angol forrásnyelvi szöveg javasolt magyar célnyelvi fordításának elemzése a fordítói megoldások, műveletek szempontjából. A harmadik egy magyar forrásnyelvi szöveg angol célnyelvi fordításának elemzése szintén a fordítói műveletek szempontjából. A negyedik és ötödik feladat pedig a gépi fordítással kapcsolatos: a Google

Translate által készített fordítások összevetése emberi fordításokkal, utószerkesztés. A műfajok sokfélék: jegyzőkönyv, áruforgalmi szerződés, ingatlan-adásvételi szerződés, alaptörvény, alkotmány. A nyelvi irányok projektről projektre változnak. A projektek ismertetése azonos szerkesztési elvek mentén történik. A szerző pontosan meghatározza a képzési szintet, az előzményeket, a feladat célját, a szöveg témáját és a módszert. A forrásnyelvi szöveget az előzetes elemzés adatainak rögzítésére szolgáló táblázat és a feladatok követik. A projektek függelékeiben a hallgatói megoldások láthatók.

A Szaknyelvoktatás fordítóknak című fejezetben Adorján Mária hét szaknyelvi projekttel ismerteti meg az olvasót. Az üzleti angol, a marketing és az idegenforgalom szaknyelve tárgyához készült projektek oktatásmódszertani szempontból a lehető legnagyobb szabadságot kínálják. Használhatók a jelenléti oktatásban, de online keretek között is, szinkrón vagy akár aszinkrón módon. Feladataik megoldhatóak önállóan, de pármunkában és csoportmunkában is. A feladatok sorrendje az oktatási helyzetnek megfelelően szabadon változtatható. Az online környezetben rendelkezésre álló lehetőségek tárházából a szerző említést tesz a pár- és csoportmunkát lehetővé tevő „*breakout room*”-okról vagy a közös dokumentumok létrehozását segítő (Google Docs, Google Sheets, Padlet, Moodle wiki pages) alkalmazásokról. A projektek izgalmas, elgondolkodtató, állásfoglalásra készítő, kutatómunkát és kreatív gondolkodást igénylő feladatai szinte észrevétlenül ismertetik meg a hallgatókkal például a reklámszövegek formai és strukturális jellegzetességeit vagy a célközönségnek megfelelő regiszter kiválasztásának módját. A feladatok megoldásával a hallgatók aktív – és biztosra veszem, motivált – részeseivé válnak a saját ismeretelsajátítási folyamataiknak. A projektek utolsó feladataiban felsorolt ajánlott olvasmányok segítségével a hallgatók óra után is folytathatják a tudásuk elmélyítését. A projektek részeként kifejezetten újszerű feladatok is megjelennek. Ilyen például az internetes keresés egy kevésbé ismert módjának megismertetése a Google Images segítségével vagy a COCA korpusz használatának gyakoroltatása lépésről lépésre.

Az Irodalmi fordítás címet viselő blokkban Kis Zsuzsanna részletes beszámolóját olvashatjuk a Műfordítás mint alkotó írás (1–2.) szemináriumok munkamódszeréről. Kevés olyan visszatekintést olvastam, amely a távoktatás pozitívumait igyekezett kiemelni, és még kevesebb olyat, amely a „karanténból való szellemi kilépés lehetőségét, a koncentrált figyelmen és együttműködésen alapuló oktatói és hallgatói munkát, az órákon való személyes részvétel felértékelődését” említette.

A műfordítói munka világába bevezetni a hallgatókat, bármily magas színvonalú előképzettséggel rendelkeznek is, roppant nehéz feladat lehet – gondoltam az első néhány mondat olvastán, és a kurzusok bevezető szakaszának munkafolyamatairól olvasva kezdeti meglátásom a majdnem lehetetlen irányába mozdult el. A műfordítás nemcsak nagyfokú jártasságot feltételez a forrásnyelvi és célnyelvi kultúrában, nyelvben és irodalomban, hanem kifinomult érzéket is az adott irodalmi mű értelmezéséhez, alkotói-írói vénát az anyanyelvre történő átültetéshez. A kurzus bevezető szemináriumainak tanári előadásai, közös olvasásai, fordításkritikai elem-

zései, a főműfajokra fókuszáló fordítás-idézet vizsgálatok, az egyéni és közös fordítási munkák, az időről-időre kialakuló viták első lépésben a műfordítás mibenlétéhez igyekeztek közelebb vinni a hallgatókat. A bevezető órák után, a hétről hétre történő fordítások időszakában, nyelvi-tematikai nehézségük alapján követték egymást a fordítási feladatok. A Google Drive-ba feltett fordítások közös olvasáson és elemzésen estek át, a tanári megjegyzésekkel tűzdelt javítások is oda kerültek vissza. A műfordítási feladatok összesített anyaga sokszínű, izgalmas irodalmi repertoárról tanúskodott, ám az igazi csemegét a beszámoló végén olvasható hallgatói fordítások jelentették számomra. A műfordítási feladatokhoz csatlakozó rövid bevezetők a keletkezés számos körülményével, a fordítás nehézségeivel ismertettek meg, és vittek közelebb a fordításra szánt művekhez. Az elkészült munkákat olvasva pedig kiderült, hogy a műfordítás „szinte lehetetlen“ műfajához közel kerülni egyáltalán nem lehetetlen, sőt a jéghegy láthatatlan része is láttatható.

A kötet következő és egyben záró darabja M. Pintér Tibor Magyar nyelvveltség fordítóknak című írása. A nyelvhasználat társas tevékenységéhez deskriptív oldalról közelíteni még ma is a felfedező túrák izgalmát ígéri a nyelvi ítéletek földjéről érkező hallgatóknak, de ha jó fordítókká szeretnének válni, meg kell tanulniuk járni a nyelvi, nyelvhasználati variabilitás felismeréséhez vezető ösvényeken. A fordítóképzés egyik alapvetése, hogy a fordító akkor tud sikeres lenni nyelvi közvetítői szerepében, ha a célnyelvi nyelvhasználók elvárásainak, valamint az adott beszédhelyzetnek megfelelő szöveget hoz létre. Fordítói szuverenitása attól függ, mennyire próbál az elméletben létező elvárások helyett a létező, előforduló helyzetekhez igazodni. M. Pintér kurzusa, melynek során a nyelvhelyesség és a helyesírás komplex témakörei kerültek terítékre, az utóbbira készítette fel a hallgatókat. Két bemutatott pojektje közül az egyik a fordítástechnika szemináriumok és fordítói záróvizsgák kedvencével, a *funkcióigés szerkezetekkel* foglalkozik. A nyelvtani bevezetés a jelenség alapos, példákkal illusztrált szakirodalmi ismeretetésén túl arra igyekszik felhívni a figyelmet, hogy néha érdemes megvizsgálni a nyelvhasználati tanácsokat adó kézikönyvek állításainak valóságtartalmát. A frontális gyakorlatok célja, hogy a hallgatók felismerjék, a funkcióigés szerkezetek gyakran nem cserélhetők fel teljes értékű igékkel, mert azoknál sokkal formálisabbak, választékosabbak, ünnepélyesebbek. Az önálló gyakorlásra szolgáló példák tovább mélyítik az ismereteket, és árnyalják a funkcióigés szerkezetek és a teljes értékű igék közötti különbséget.

A Károli Gáspár Református Egyetem oktatói által jegyzett kötet hasznos módszertani segítség lehet mindazoknak, akik a távoktatásban és a jelenléti oktatásban is használható projektek iránt érdeklődnek, és azoknak is, akik saját kurzusaik tematikáját szeretnék felfrissíteni újszerű és változatos feladatokkal. Ajánlom továbbá mindazoknak, akiket a digitális átállás nehézségei elbátortalanítottak. A helyzetre adott válaszok sokfélesége, az írások pozitív hangvétele, a nehézségek leküzdésének megannyi bizonyítéka számukra is biztató lehet.

Lehet-e katalizátor egy világvjárvány? A fordítóképzés régóta érlelődő belső folyamatai, legalábbis e kötet tanúsága szerint, vitathatatlanul felgyorsultak.

Robin Edina, Seidl-Péché Olívia (szerk.)

Fókuszban a fordított és a tolmácsolt szöveg. Korpuszalapú fordításkutatás Magyarországon

***(Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Programjának,
MANYE Fordítástudományi Szakosztály,
2020. ISBN: 978-615-00-7338-5)***

Szlávik Szilárd

E-mail: szlavik.szilard@gmail.com

A Fókuszban a fordított és tolmácsolt szöveg: Korpuszalapú fordításkutatás Magyarországon című tanulmánykötet 2020-ban jelent meg az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Program, valamint a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete Fordítástudományi Szakosztályának kiadásában.

A kötet szerkesztője Robin Edina, aki PhD-fokozatát 2015-ben szerezte meg az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Programjában (kutatási témája a lektorálás és a fordítási univerzálék kapcsolata volt), és azóta az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének oktatója, valamint Seidl-Péché Olívia, aki PhD-fokozatát 2012-ben ugyanott szerezte (kutatási témája a fordított szövegek számítógépes összevetése, illetve autentikus és fordított szövegek lexikai kohéziós mintázatának összehasonlítása volt), és jelenleg a BME GTK Idegen Nyelvi Központjának oktatója.

A tanulmánykötet összeállításának célja, hogy bepillantást nyújtson a magyar fordítástudomány korábbi és aktuális korpuszalapú kutatásaiba és azok eredményeibe. A kötetben megjelent tanulmányok az ország számos felsőoktatási intézményét képviselő kutatók tollából származnak, az Eötvös Loránd Tudományegyetemtől kezdve a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, a Budapesti Gazdasági Egyetemen, a Károli Gáspár Református Egyetemen és a Szent István Egyetemen át a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskoláig. Neves szakemberek munkái mellett a mű számos doktorandusz számára is lehetőséget nyújtott, hogy kutatási témájukat megismertethessék az érdeklődőkkel.

A tanulmánykötet négy részből áll: *Bevezetés*, *A korpuszalapú fordítástudomány elméleti kérdései*, *Empirikus kutatások* és *Recenziók*. A *Bevezetés*ben a szerkesztők *Korpuszalapú fordításkutatás Magyarországon* című tanulmányát olvashatjuk. Ez a tanulmány tulajdonképpen a kötet előszavának és egyben alapos ismertetőjének is tekinthető. A hazai kutatási körkép felvázolása után a szerzők bemutatják a Pannónia Korpuszt, amely a kötetben szereplő tanulmányok nagy részéhez biztosította a vizsgálandó szövegeket. Ezután röviden összefoglalják a tanulmánykötet felépítését és a benne található tanulmányok tartalmát, amivel nagy segítséget nyújtanak azoknak, akik esetleg csupán valamely részterületre vonatkozó tanulmányokat keresnek, hiszen a kiadvány nemcsak fordított szövegekkel, hanem tolmácsolással kapcsolatos kutatásokat is tartalmaz.

A második fejezetben (*A korpuszalapú fordítástudomány elméleti kérdései*) három tanulmánnyal találkozunk. A legelső tanulmány szerzője Klaudy Kinga professzor asszony, az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának vezetője, akit emellett a magyar fordítástudomány megteremtőjeként tartunk számon. *Visszatekintés egy korai korpuszelemzésre* című tanulmányában az 1980-ban kandidátusi értekezésként benyújtott kutatására emlékszik vissza. A kutatás különlegessége, hogy Klaudy az oroszról magyarra fordított és az autentikus magyar tudományos szövegeket az akkori lehetőségeknek megfelelően, kézi elemzéssel vizsgálta. Elemzéseinek eredménye arra utal, hogy bizonyos grammatikai mutatószámok, mint a mondatok és mondategységek hosszúsága, szerkesztettsége, mélysége és bővítettsége, illetve az aktuális tagolás tekintetében eltérések fedezhetők fel a fordított és az autentikus szövegek között.

A fejezet második tanulmányának szerzője Balaskó Mária (egyetemi docens, ELTE Savaria Egyetemi Központ), akinek kutatási területeihez tartozik a fordítástudomány, a korpusznyelvészet, a lexikális grammatika és az interkulturális kommunikáció. *Korpuszalapú fordítástudomány, és ami mögötte van* című munkájában bemutatja, hogy a korpusznyelvészeti eszközök hogyan alkalmazhatók a fordítás útján létrejött szövegek vizsgálatában.

A harmadik tanulmányt, melynek címe *Korpuszalapú fordításkutatás: lehetőségek és nehézségek. Fókuszban a korpuszépítés és a korpuszalapú elemzés*, a kötet egyik szerkesztője, Seidl-Pécs Olívia készítette. A szerző a jelen tanulmányban arra hívja fel a figyelmet, milyen szempontokat szükséges figyelembe venni korpuszalapú kutatások megtervezése, illetve korpuszépítés során.

A tanulmánykötet harmadik fejezete (*Empirikus kutatások*) nyolc tanulmányból áll. Az első cikk eredeti, angol nyelvű változatának szerzője Pápai Vilma, az egykori Szent István Egyetem (ma Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem) korábbi oktatója. A kiadványban megjelent tanulmány a szerző 2004-ben, angol nyelven megjelent művének fordítása (fordítók: Heltai Edit Fruzsina, Juhász Dóra, Kis Elizabet, Nagy Laura, Szász Barna – az ELTE FTT korábbi mesterszakos hallgatói). A tanulmány, melynek címe *Explicitáció – a fordítás univerzális jellemzője?*, egy angol–magyar nyelvű, párhuzamos korpuszon és egy magyar nyelvű autentikus szövegekből álló, összehasonlítható korpuszon végzett elemzések segít-

ségével mutatja be a fordítási folyamatban végbemenő explicitációra és a fordítás eredményének explicitására vonatkozó szabályszerűségeket.

A második empirikus tanulmány Mány Dániel munkája, aki 2021-ben szerzett PhD fokozatot az ELTE BTK NYDI Fordítástudományi Doktori Programjában. *Idegen szavak félautomatikus elemzése autentikus és fordított orvosi szövegekben: fordítási stratégiák angolról franciára és magyarra fordított betegtájékoztatók tükrében* című cikkében a szerző orvosi terminusok fordításait vizsgálja az idegen szavak jelenségének tükrében. A kutatás eredménye arra utal, hogy a vizsgált, autentikus angol nyelvű szövegekre kevésbé jellemző az idegen eredetű terminusok használata, mint a magyarra vagy franciára fordított szövegek esetében, emellett Mány hat fordítási stratégiai eljárást is azonosít: a terminus megtartása, a terminus megtartása zárójeles magyarázattal, kihagyás és helyettesítés, köznyelvi szó használata, a terminus átváltása, valamint a terminus megfeleltetése másik terminussal.

A harmadik cikk szerzője Dankó Szilvia, az ELTE Fordítástudományi Programjának hallgatója, aki egyben a Pannónia Korpuszprojekt tagja is. A szerző tanulmányában, melynek címe *Szógyakoriság korpuszalapú vizsgálata: autentikus és célnyelvi magyar szórakoztató irodalmi szövegek összetevése*, irodalmi szövegek segítségével próbálja meg feltárni a magyar nyelv lehetséges „egyedi” elemeit (Tirkkonen-Condit 2002), amelyek a vizsgálat alapján gyakoriságukat tekintve a legnagyobb eltérést mutatják a fordított és nem fordított szövegekben. A vizsgálat során a szerző Chesterman (2007) módszerével, gyakorisági minta alapján (a posteriori) dolgozik.

A következő, negyedik tanulmány Nagy Annamária Lilla *A szógyakoriság gépi vizsgálata szövegekben: terminusok és műszaki formulaszerű elemek* című műve. A szerző, aki ugyancsak az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának hallgatója, egy korábbi kutatásának eredményei alapján igyekszik vizsgálni a műszaki szövegek terminológiakezelését és szóalkotási jellemzőit. A közölt tanulmány korpuszalapú gépi szógyakorisági vizsgálat (Pannónia Korpusz) eredményeinek segítségével próbálja feltárni a műszaki szövegek szógyakoriságának sajátosságait. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a fordított műszaki szövegek a vizsgált szempontok tekintetében inkább a forrásnyelvi szöveghez hasonlítanak és nem az autentikus magyar szövegekre.

A kötetben szereplő, ötödik empirikus kutatás címe *Az indiai vallási irodalomban használatos beszélőjelölő igéjének magyar fordítása*. A szerző, Bakaja Zoltán, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola tanársegéde és az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola doktorjelöltje. A kutatás bemutatja, hogy a *Bhagavad-gītā* szövegében (szanszkrit) a beszélőjelölő *uvāca* szó milyen formában fordul elő magyar fordításokban, illetve hogy milyen hatása van annak, ha a magyar fordítás angol közvetítőnyelven keresztül készült. Emellett arra a kérdésre keresi a választ, hogy melyik magyar ige lehet a legmegfelelőbb a beszélőjelölő fordítására.

A következő cikk Malaczkov Szilvia (a Budapesti Gazdasági Egyetem oktatója és az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program hallgatója) tanulmánya,

melynek címe *A vonatkozó névmások használata feliratokban: TED-előadások magyar nyelvű összehasonlítható korpuszának vizsgálata*. A kutatás egy jelenleg is formálódó nyelvváltozat, a digilekt fordítástudományi vizsgálatával foglalkozik, és önkéntes TED-fordítók által készített feliratok nyelvhasználatát hasonlítja össze autentikus, magyar TED-előadások nyelvezetével, illetve a standard nyelvhasználattal. A fő vizsgálati kérdések a vonatkozó mellékmondatok, valamint vonatkozó névmásos kifejezések előfordulásával állnak kapcsolatban. A vizsgálatok során Malaczkov kimutatta, hogy a fordított szövegek több mellékmondatot tartalmaznak, mint az autentikus magyar nyelvű szövegek, és arra következtet, hogy a feliratok az írott beszétnyelviség sajátosságait tükrözik.

Szegh Henriett (az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program hallgatója) *Harmadik kód a tolmácsolásban: létezik tolmácsolási szöveg? Intermodális korpuszok és esettanulmány* című cikke a kötet hetedik empirikus tanulmánya. A mű Szegh 2017-ben elkezdett kutatási projektje második szakaszának eredményeit mutatja be. A szerző azt vizsgálja, hogy létezik-e a „tolmácsolási szöveg”, illetve milyen univerzális tulajdonságok jellemezhetik. A bemutatott szakaszban Szegh intermodális elemzést végez, statisztikailag vizsgálja és kvalitatív szempontból elemzi egyazon szöveg fordított és tolmácsolás változatát is. A vizsgálat alapján Szegh azt állapítja meg, hogy a tolmácsolás szövegek a forrásnyelvi szöveghez képest egyszerűbbek és implicitebbek.

A kötetben szereplő utolsó empirikus kutatás Götz Andrea (a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója, az ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program korábbi, PhD fokozatot szerzett hallgatója) *Diskurzusjelölők és kötőelemek a magyar szinkrontolmácsolás és eredeti diskurzusban* című cikke. Feltáró jellegű kutatásában magyar nyelvű szinkrontolmácsolás szövegek diskurzusjelölőit és pragmatikai jellemzőit vizsgálja. Elemzéseit egy angol–magyar párhuzamos korpusz és egy nem tolmácsolás magyar szövegekből álló összehasonlítható korpusz segítségével végzi, amelyek európai parlamenti felszólalásokból épülnek fel. A szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy mennyire befolyásolja a forrásszöveg a magyar tolmácsolás pragmatikai és diskurzusjelölőit, és végül arra az eredményre jut, hogy a vizsgált elemek a tolmácsolás szövegekben többnyire hozzáadás eredményei, illetve arra, hogy a tolmácsolás szövegek ritkábban tartalmaznak ilyen elemeket, mint a nem tolmácsolás.

A tanulmánykötet utolsó szakaszában két recenziót találunk. Az elsőt Benedek Enikő (ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program) készítette Mariachiara Russo, Claudio Bendazzoli és Bart Defrancq 2018-ban, Szingapúrban, a Springer jóvoltából megjelent *Making Way in Corpus-based Interpreting Studies* (ISBN: 978-981-10-6198-1) című tanulmánykötetéről, a második recenzió szerzője Klenk Márk (ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék), aki Claudio Fantinuoli és Federico Zanettin (szerk.) *New directions in corpus-based translation studies* című kötetét mutatja be, amely 2015-ben jelent meg Berlinben, a Language Science Press gondozásában (ISBN: 978-3-944675-83-1).

Mivel a korpuszalapú kutatások jelentősége az utóbbi évtizedekben megkérdőjelezhetetlenné vált a fordítási szöveg sajátosságainak vizsgálata során, a bemutatott tanulmánykötet mindenki számára hasznos bevezetőként és összefoglalóként szolgálhat, aki fordítástudományi kutatásokat végez, vagy akár csak érdeklődik a magyar korpuszalapú fordításkutatások iránt.

Irodalom

- Chesterman, A. 2007. What is Unique Item? In: Gambier, Y., Shlesinger, M., Solze, R. (eds). *Doubts and Directions in Translation Studies*. Amsterdam: Benjamins. 3–13.
- Tirkkonen-Condit, S. 2002. Translationese – a Myth or an Empirical Fact?: A Study into the Linguistic Identifiability of Translated Language. *Target* Vol. 14. No. 2. 207–220.

Marie Nedregotten Sørbø

Jane Austen Speaks Norwegian

(Leiden, Boston: Brill Rodopi, 2018.
219 pp. ISBN: 9789004337176)

Galambos Dalma

E-mail: galambos.dalma@gmail.com

Austen népszerűségéhez nem fér kétség, talán nem nagy túlzás azt állítani, hogy Európában szinte mindenki ismeri a nevét, világszerte gyakran adják ki a regényeit, rendszeresen mutatnak be filmes vagy egyéb adaptációt a műveiből, és a kutatók körében is kedvelt téma az életműve.

Kapnak-e azonban elég figyelmet az Austen-fordítások? Marie Nedregotten Sørbø *Jane Austen Speaks Norwegian* (Jane Austen norvégul szólal meg) című könyvével bevallottan ahhoz a közös nemzetközi munkához kíván hozzájárulni, ami éppen ezzel foglalkozna, foglalkozhatna.

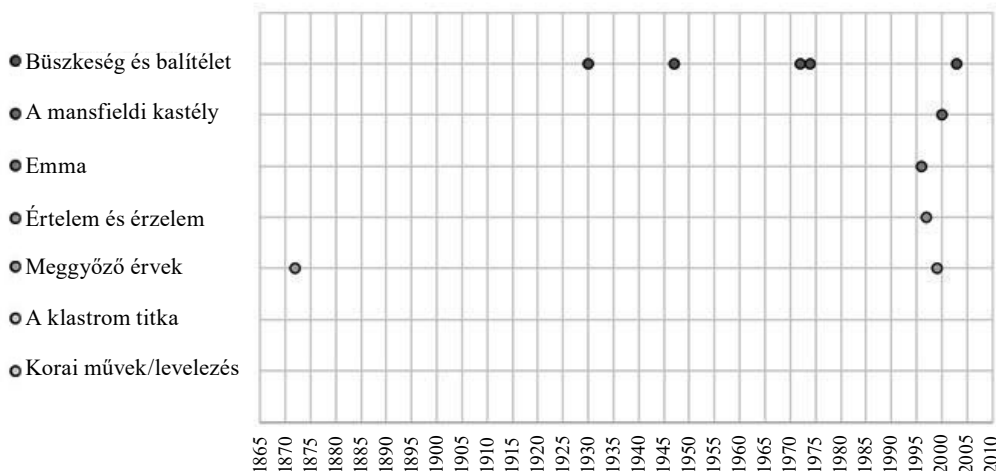
Arra hívja fel a figyelmet, mégpedig jogosan, hogy a fordítás és a fordítottság a recepció egyik legjobb mércéje: hogy egyáltalán mikor válik széles körben elérhetővé egy mű egy másik nyelvű közösség számára, mikor döntenek a kiadása vagy újrafordítása mellett, hogyan nyúl és melyik fordító a szöveghez, fontos indikátorok. Ahhoz, hogy ezt felmérje, Sørbø ismerteti Austen európai, illetve norvég kontextusát, számba veszi Austen műveinek norvég fordításait, majd néhány kiválasztott fordítást részletesen ismertet és elemez.

Az egyszerűség kedvéért a kanonikusnak tekinthető, minden magyar fordítást két kiadás kivételével egyformán fémjelző címetek használom. Ahogy az 1. ábrán is látható, a legkorábbi fordítás 1872-ben született. Folytatásos regényként jelent meg, így sokáig a kutatók sem tudtak róla. A szerző felhívja rá a figyelmet, hogy hasonló okokból bármilyen nyelvű, feledésbe merült fordítás könnyen előbukkanhat még. Látható az is, hogy a *Büszkeség és balítélet* időről időre megjelent új fordításban; időrendben: Alf Harbitz (1930), Lalli Knutsen (1947), Eivind és Elisabeth Hauge (1972) fordításában, majd 1974-ben ismét folytatásos regényként, ismeretlen fordító tollából. A '90-es években érkezik a fordulat: 1996 és 2000 között *A klastrom titka* kivételével Jane Austen minden nagyregényének elkészül a fordítása egyetlen kiadó és egyetlen fordító: Merete Alfsen jóvoltából. Hogy miért akkor, arra nem kell sokáig keresnünk a választ: 1995-ben mutatták be a *Büszkeség*

és *balítélet*ből készült, páratlan sikerű BBC sorozatot. A könyv tanúsága szerint azonban azóta sem jelent meg még norvégül *A klastrom titka*, sem Austen fiatalkori művei vagy levelei.

1. ábra

A Jane Austen műveiből készült norvég fordítások első megjelenésük éve szerint

A könyv a korábbi fordítások esetében is keresi és sok esetben meg is találja a választ arra, vajon miért éppen akkor jelentek meg, amikor, milyen tényezők befolyásolhatták a kiadókat. Nagyon hasznos lett volna arról is olvasni, hogy ezek a fordítások hány kiadást éltek meg, mit lehet tudni az eladásokról, egyéb visszajelzésekről, de erre vagy más hasonló kiadópolitikai kérdésekre a könyv nem tér ki. A függelékben a szerző ugyan felsorolja a különböző kiadásokat, de ilyen szempontból nem készült elemzés.

Jóllehet az anyag, amelyet feldolgoz, így is óriási: Sørbø hat teljes regényfordítást vet össze eredetijével és igyekszik részletesen ismertetni: a *Meggyőző érvek* korai fordítását, valamint a *Bűszkeség és balítélet* öt különböző változatát. Logikus az a döntés, hogy a több fordításban elérhető szövegeket vizsgálja, azonban a *Meggyőző érvek* második változata nem került be a korpuszba. Az indoklás: a szerző elmondása szerint a fordítókkal és az általuk választott stratégiákkal szeretne foglalkozni, nem az egyes fordításokkal. Tény, hogy a legfrissebb *Bűszkeség és balítélet*, illetve a második *Meggyőző érvek* egyaránt Merete Alfsen fordítása, de talán éppen ezért szerencsés lett volna mindkettővel foglalkozni: árnyaltabb képet kaphattunk volna a fordító stratégiáiról, és a korpusz is kevésbé lett volna aránytalan. Így végül az egyik regényt egy fordítás képviseli – ráadásul a többinél jóval korábbi –, míg a másikat öt. Ezekre a nehézségekre a könyv nem reflektál, pedig

valószínűleg megérte volna ilyen módon bővíteni vagy akár két projektre bontani ezt a hatalmas és hálás témát.

Mindezek mellett a monográfia élvezetes és gazdag. Sokat megtudunk a fordítás norvég történetéről és Austen útjáról Norvégiában. Sørbø a kötetek küllemével is foglalkozik, ami szintén sokat elárul a kiadói koncepcióról és a remélt célközönségről. Ami még fontosabb: ígéretéhez híven valóban a fordítók a főszerplők, ismerteti, ami tudható a munkásságukról, és ágensként kezeli őket, nem – megszokott módon – passzív szereplőként. Igyekszik megérteni, milyen ismeretek, koncepciók bújnak meg a döntéseik mögött.

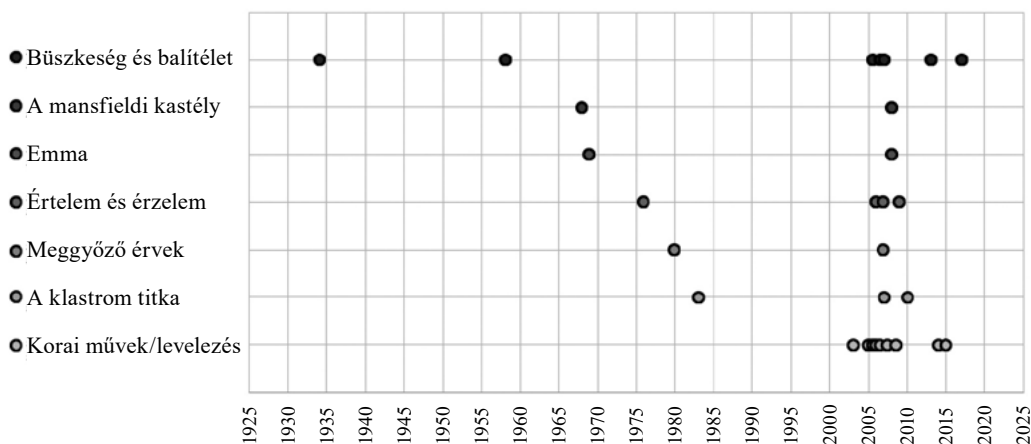
A könyv szinte egésze gyakorlati kérdésekről szól, Sørbø számtalan példával illusztrálva azt vizsgálja, az egyes fordítók hogyan viszonyulnak a szöveghez, és ennek köszönhetően milyen stratégiákhoz folyamodnak. Szó esik kihagyásról (2. fejezet), kiegészítésről (3. fejezet), hibákról (4. fejezet), árnyaltságról (5. fejezet), stílusról (6. fejezet), ismétlésről (7. fejezet), szókincsről (8. fejezet), honosításról és elidegenítésről (9. fejezet), Austen híres ironiájának fordításáról (10. fejezet), cenzúráról, igaz, ezúttal nem politikai, inkább koncepcionális okokból (11. fejezet), valamint a történet megváltoztatásáról (12. fejezet).

A szövegből süt Austen műveinek szeretete és rendkívül alapos ismerete, a példák is egészen aprólékos vizsgálatot sejtetnek. Kibontakozik néhány izgalmas tendencia, például az, hogy a még alig ismert Austen szövegeihez milyen könnyű kézzel nyúl a legtöbb fordító, hogyan igyekeznek az ismerthez igazítani, egyszerűsíteni az árnyalt, ironikus anyagot, rövidíteni, akár kijavítani, és hogy ezek az igyekezetek milyen problémákat eredményeznek. A szórakoztató és tanulságos szöveg akár példatárként is remekül használható akár oktatóként, akár hallgatóként.

Ugyanakkor maradt bennem egy kis hiányérzet. Sørbø gyakran hangsúlyozza, hogy a könyv többek között azért tarthat számot nemzetközi érdeklődésre, és azért íródott angolul, mert Austen recepcióját csak úgy lehet teljes egészében feltérképezni, ha mindenhol születnek hasonló vizsgálatok, és a közös tudásanyag egyben is használható lesz később. Ehhez a könyv nagyban hozzájárul, de a jelenlegi formája a célra nem ideális. Az adatok szervezése leginkább listaszerű, nem kapunk arról képet, milyen módszerrel állapította meg a szerző, hogy a kiemelt példák mikor mennyire jellemzők vagy a fordítás mekkora részét érintik, és inkább benyomásokot és véleményt közöl, mint állít és bizonyít. A függelékben sincs összesített, könnyen áttekinthető, kereshető adatbázis, és szinte egyáltalán nincsenek számszerű adatok a jelenségek, tendenciák leírására. Lehetséges, hogy ez későbbi cél, ebben az esetben remélem, hogy a munka hamarosan folytatódik, mert a vállalkozás izgalmas, az összeállított anyag különleges, és rengeteg erőfeszítést igényelt, így megérdemli, hogy minél többféle célra felhasználhassuk.

2. ábra

A Jane Austen műveiből készült magyar fordítások első megjelenésük éve szerint

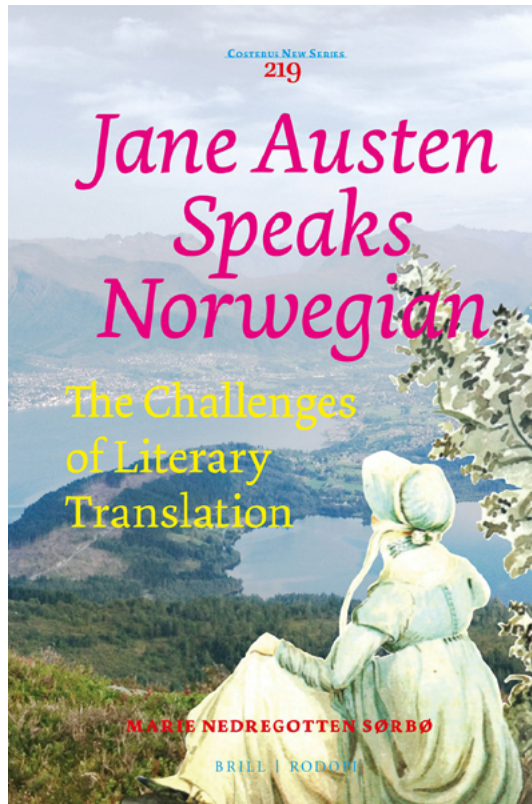

Végül fontosnak tartottam néhány szót ejteni Austen fordítottságának magyar kontextusáról. Mennyire hasonló vajon a magyar helyzet?

A kezdetek mindenképpen: Austennal jelenlegi ismereteink szerint 1934-ben találkozhatott először a magyar olvasó, folytatásos regény formájában, *A Bennet család* címen, Hevesi Sándor fordításában. A többi adat az OSZK katalógusából származik: az Európa kiadó 1958 és 1983 között kiadja a hat nagyregényt, sorrendben Szentkuthy Miklós, Réz Ádám, Csanak Dóra, Borbás Mária, Róna Ilona és ismét Borbás Mária fordításában. 2003-ban, már a rendszerváltás és a BBC sorozat után új kiadó jelenteti meg a fiatalkori zsengek közül a leghíresebbet, a *Charlotte*-ot, ismét Róna Ilona fordításában.

Az igazi, szinte robbanásszerű változás azonban 2005-ben, az egész estés *Bűszkeség és balítélet* film bemutatója után következik. Öt év alatt a nagyregények közül mindegyiknek születik legalább egy új fordítása – ezúttal az Ulpius kiadó dönt úgy, néhány év alatt kiadja a teljes sorozatot –, *A klastrom titkának* kettő is, az *Értelem és érzelem*nek (amelyből szintén több népszerű film készült), valamint a *Bűszkeség és balítélet*nek pedig három. Utóbbinak 2006-ban egyszerre két fordítása jelent meg, majd 2007-ben még egy. A legtöbb korai mű vagy rövidebb zsengekből álló kötet is ebben az öt évben jelenik meg, összesen hat. Az érdeklődés 2010 után alábbhagyott, azóta „csupán” négy Austen-könyv látott napvilágot új magyar fordításban, két további *Bűszkeség és balítélet* fordítás, egy kötet fiatalkori mű és egy válogatás Austen levelezéséből. Az új fordítók: Bánki Dezső, Barcza Gerda, Béresi Csilla, Greskovits Endre, Hegedűs Emőke, Kada Júlia, Latorre Ágnes, Loósz Vera, Mártha Gábor, Sárossy-Beck Anita, Sillár Emőke, Simonyi Ágnes, Tomori Gábor, Vallasek Júlia és Weisz Böbe. Alig volt, aki egynél több könyvet fordított.

Nem nehéz arra jutni, hogy a kiadók – akár egymástól függetlenül – üzleti lehetőséget láttak a filmek sikerében, amit minden erejükkel igyekeztek megragadni. Azt, hogy az igyekezetüket kellő mértékű anyagi siker koronázta-e, milyen minőségűek a fordítások, milyen stratégiákat követtek a fordítók, nem szerepel jelen írásnak eldönteni, de a jelenség ismeretében talán máshogy tekintünk a norvég adatokra is. Annyi bizonyos, hogy hiába nagyobb a magyar piac, mint a norvég, ennyi új fordítás – és ilyen sűrűn egymás után – nem indokolt. Remélhetőleg akad majd, aki kibontja a szálakat.

Levél Finnországból

Károly Adrienn

E-mail: adriennkaroly@gmail.com

2011. szeptember elején, pontosan tíz évvel ezelőtt érkeztem a finn tóvidék kellős közepén fekvő Jyväskylä városába. Amikor először besétáltam az új munkahelyemre, az egyetem Nyelvi Központjába, olyan érzés volt, mintha kellemes erdei túrát tennék: a „régiből” kampusz egy domb tetején helyezkedik el, az épületek árnyas fák között bújnak meg, és egy-két kavicsos kis út teljesen olyan érzést kelt, mintha erdei ösvényen sétálnék. Utólag megtudtam, hogy az egyetemi kampuszt Finnország egyik legszebbikeként tartják számon – talán nem véletlenül. Nemcsak festői szépségével varázsolja el az embert, hanem történetileg és építészetileg is jelentős. 1863-ban itt alapították meg az első finn nyelvű tanárképző intézményt, az épületek közül pedig többet a híres Alvar Aalto tervezett, aki egyébként a város szülötte volt. A kampusz idén még az Európai Örökség címet is megpályázta. Azóta rengeteg változás történt az életemben: férjhez mentem, gyermekem született, finn állampolgárságot szereztem, és a város azóta szó szerint az otthonommá vált. Érkezésemkor már megvolt az abszolutóriumom az ELTE Fordítástudományi Doktori Programján, így a disszertációmát már innen kintről írtam. A dolgozatomban többek között a többnyelvűség fogalmát is körüljártam, amely ekkorra a magánéletem és a munkám szerves részévé vált.

A férjem amerikai, magyar ősökkel (sőt egy későbbi családfakutatás során kiderült, egy faluból származunk), a kisfiunk pedig már itt született. Az oviban szivacsoként szívja magába a finn nyelvet, amelyet mára folyékonyan beszél. A többnyelvűséget már az óvodában is komolyan veszik, hiszen a nem finn anyanyelvű gyermekek heti rendszerességgel plusz segítséget is kapnak a nyelv elsajátításához. Itthon az angol és a magyar nyelvet egyaránt használjuk, és próbáljuk követni az „Egy szülő egy nyelv” módszert (*One Parent One Language*), bár nem túl mereven. Szeretném, ha a kisfiam nem „kivülálló” nyelvként tekintene a finn nyelvre, amelyet otthon nem használunk, ezért a magyar nyelvű meséken kívül sokszor olvasok neki finnül is, főleg a Tatu és Patu sorozatból. Az Aino Havukainen és Sami Toivonen által írt könyvek legtöbbje magyar fordításban is megjelent, ezeket

minden humorra fogékony kisgyermekes szülőnek figyelmébe ajánlom: a könyvek ismeretterjesztő jellegűek és fontos témákkal foglalkoznak, de egyben garantált a szórakozás még a szülők számára is, hiszen a szöveg és a képek tele vannak tréfával (valószínűleg nem volt egyszerű dolga a fordítónak mindezt visszaadni magyarul). Nekem duplán jó, ha finnül olvasok mesét, hiszen egyrészt biztos lehetek abban, hogy a finn nyelvtan és a szóhasználat is helyes, másrészt rám is rengeteg szó ragad közben. A kisfiam Apával angolul kommunikál (az angolt viccesen „anyanyelvnek” is szoktuk hívni), de azért Anya nyelve nagyon közel áll a szívéhez. Jelenleg éppen a Góliát képregények a nagy kedvenc – a rajongást nekem köszönheti, gyerekkoromban én is imádtam a Góliátot. Pár hónapja kíváncsiságból rákerestem a fordító nevére az interneten. Mint kiderült, Zipernovszky Hanna Svédországban él, ahonnan a képregény is származik. Váltottunk pár e-mailt a fordítással kapcsolatban, és megtudtam, hogy a legnagyobb nehézséget a svéd természettel kapcsolatos szavak és kifejezések fordítása jelentette számára. Angol nyelven a kisfiam legtöbbször a Mélytengeri mentőcsapat (*Octonauts*) mesét nézi. Ennek érdekessége, hogy a szereplők az angol nyelv különböző változatait beszélik: képviselve van az amerikai angol, illetve annak déli nyelvjárása, brit angol, ausztrál angol, észak-angol (skót nyelvjárás), de még a cockney dialektus is.

Többnyelvű beszélőként a kisfiam a kommunikációs stratégiák egész tárházát használja: szó szerint fordít (nem kis fejtörést okozva nekem, mivel ki kell találnom, hogy éppen melyik nyelvből fordított), új szavakat, sőt közmondásokat alkot (pl. „egy tálból áfonyázunk”), vagy éppen egyszerűen nyelvet vált. Idén már 6 éves lesz, és augusztusban kezd az iskolai előkészítőt (itt az iskola csak hét éves korban indul). Külön érdekesség, hogy a város heti két óra ingyenes anyanyelvű oktatást biztosít a nem finn anyanyelvű gyermekek részére az iskolai előkészítő évtől kezdve (egyetlen feltétel, hogy legyen legalább négy jelentkező, illetve tanár). Szerencsére Jyväskyläben nem mi vagyunk az egyedüli kisgyermekes család, ahol a magyar (is) anyanyelv, így szerencsére indul magyar nyelvű csoport. Ezen kívül természetesen a kisfiam járhat majd az angol nyelvű csoportba is, de mivel itt az angolt mint idegen nyelvet az első osztálytól kezdve oktatják, ezzel talán nem lesz gond – bár más előnyökkel is járhat az anyanyelvi különóra, hiszen találkozhat angol anyanyelvű gyerekekkel.

A munkám nagyon sokszínű és izgalmas, és itt is visszatérő elem a többnyelvű kommunikáció és a multikulturális dimenzió. Az alapképzésben pár éve a törvényben kötelezően előírt finn, angol és svéd nyelvet tanári csapatokban oktatjuk összevonva, egy kurzus keretén belül (szaktól függően három vagy négy ilyen új típusú kurzus kötelező a hallgatóknak). Ez nagy újdonság még a finn felsőoktatáson belül is, melynek számos haszna van, ugyanakkor rengeteg kihívást is jelent. Az elsőéves finn hallgatók többségének időbe telik, mire megértik a mögöttes pedagógiai elgondolást és a későbbi gyakorlati előnyöket. Szokatlan számukra az is, hogy olykor egyszerre több oktató is jelen van az órán. Azért nekünk, tanároknak sem egyszerű csapatban dolgozni és ilyen szorosan együttműködni, különösen, ha eltérnek az egyéni munkamódszerek vagy a tanítási stílus. Sok időt vesz

igénybe a tanterv és az órák megtervezése is, mivel mindent egyeztetni kell, minden kérdésben konszenzusra kell törekedni, lehetőleg úgy, hogy meghallgatjuk és közösen átgondoljuk egymás elképzeléseit, érveit és ellenérveit. Ugyanakkor a csapatmunka során rengeteget tanulunk és fejlődünk nem csak szakmailag és személyesen, de úgy is mint közösség. A közösségi szemlélet és az együttműködés alapvető értékek nem csupán az oktatásban, hanem az egész társadalomban.

A nemzetközi mesterképzésben jelenleg vállalati környezetgazdálkodás szakos hallgatóknak oktatok tudományos írást és kommunikációt angol nyelven. A szak tantervében két kötelező kurzus szerepel, mindkettő párhuzamosan fut egy szaktárgyi kurzussal, szorosan integrálva annak tantervébe. Vannak közös beadandók is, ilyenkor a szakmai oktatóval együtt értékeljük a hallgatókat, más-más szempontra helyezve a hangsúlyt. Ezek a kurzusok más típusú pedagógiai kihívásokat jelentenek, különösen most, a Covid idején. A hallgatók kulturális háttere nagyon változatos (többnyire szinte minden kontinens képviselve van, olykor még magyar hallgató is van a csoportban), ezért nagyon fontos a kulturális érzékenység az órák tervezése és az oktatás során.

A doktori képzésben jelenleg öt szabadon választható angol nyelvű kurzust oktatok. Ezek témája a tudományos írás (alkalmazott nyelvészeti, pedagógiai és pszichológiai szemszögből), a forráshasználat, a tudományos cikkek publikálásának folyamata, a cikkalapú disszertáció írása, illetve a tudomány népszerűsítése. Természetesen vannak a szóbeli tudományos kommunikációra irányuló kurzusok is (konferencia-előadás, poszterprezentáció, doktori védés) – ezek nagy részét én is oktattam. Fordítástudományi szempontból érdekes téma az idézőjel használatának kérdése, ha a hallgatók az angol nyelven írt tanulmányukban szó szerint szeretnének idézni nem angol nyelvű szövegből. Ilyenkor kicsit jobban belemélyedünk abba, hogy tulajdonképpen mi is az a fordítás. További érdekes téma a saját cikk fordított változatának publikálása, illetve ennek szerzői jogi kérdései. Egyébként a doktori hallgatók szintén a világ különböző országaiból érkeznek, és más-más programon tanulnak, így a kulturális és diszciplináris különbségek minden kurzuson előkerülnek témaként, bár a tudományos kommunikáció nyelve mindannyiuk esetében az angol (persze azoknak is kínálunk kurzusokat, akik finn nyelven írják a disszertációjukat). A doktori kurzusokon számomra izgalmas téma a többnyelvű publikálás jelensége, a hallgatók ezzel kapcsolatos nézetei és a tudományágak közti különbségek. A témához kapcsolódik, hogy pár hónappal ezelőtt egy online workshop keretében hallottam a Helsinki Kezdeményezésről, melynek célja a többnyelvű tudományos kommunikáció támogatása és elősegítése. A témát annyira közel állónak éreztem, hogy önként vállalkoztam a szöveg magyar fordítására (<https://www.helsinki-initiative.org/hu>).

Az oktatáson kívül több pedagógiai projektben is részt veszek. Az *Academic Readiness* elnevezésű projekt keretében a velünk együttműködő tanszékeknek segítünk a nemzetközi mesterszakra jelentkező hallgatók kiválasztásában. A nyelvi felkészültségen túl figyelembe vesszünk más fontos tényezőt is, például tanulási stratégiákat, kritikai és a reflektív gondolkodást, valamint tudományos szövegér-

tést és szövegalkotást. Itt is sokszor szembesülünk a különböző országok eltérő oktatási gyakorlatával. Egy másik érdekes projekt, amelyben oktatóként részt vesznek, egy 10 kredites, féléves továbbképzési program a szakmai tárgyakat angol nyelven oktató kollégák számára. A hangsúly a pedagógián, illetve a kulturális érzékenységen és tudatosságon van, de a programmal párhuzamosan az ideitől elindítottunk egy rövidebb kurzust is, mely kifejezetten az angol nyelvhasználatra összpontosít az oktatáshoz kapcsolódó különböző kommunikációs helyzetekben (pl. interaktív előadás, szeminárium, szakdolgozat-vezetés, felvételi interjú). A továbbképzési programra és a kurzusra nem csak finn anyanyelvű kollégák jelentkezhetnek, így az órákon autentikus példákon keresztül bepillantást nyerhetünk különböző országok pedagógiai kultúrájába is. Egy további projekt keretein belül pedig kifejezetten a mexikói egyetemi oktatásba is betekinthelek, és megfigyelhetem, hogyan oktatják a szakmai tárgyakat angol nyelven. Online óra esetén különösen érdekes látni a mexikói hivatalos kommunikáció jellemzőit (beleértve a nonverbális kommunikációt, mely nagyban eltér attól, amit itt Finnországban megszoktam). Végül egy fordítástudományi vonatkozású, a szívemhez közel álló projekt: jövő szeptembertől végre elindulhat egy általam kidolgozott, szabadon választható, angol nyelvű kurzus, melynek fő témája a fordítás mint kulturális közvetítői tevékenység és a kultúraspecifikus elemek. Finnországban a fordítás négy egyetem profiljában szerepel (Helsinki, Turku, Joensuu és Tampere), ezért a mi egyetemünkön ilyen jellegű kurzust eddig nem kínáltak. Mivel a kurzust nemzetközi hallgatók is felvehetik, bizonyára érdekes és sokszínű gyakorlati példák kerülnek majd elő.

A munkakörömben eddig az oktatáson volt a fő hangsúly, ezért önálló tudományos kutatásra sajnos kevés idő maradt. Idén azonban történt pozitív előrelépés: február végén az intézetünkben három új pozíciót hirdettek meg *senior lecturer* munkakörben (finnül *yliopistonlehtori*, magyarul kb. egyetemi adjunktus). Itt már elvárás volt a doktori fokozat, és a munkaköri leírásban az önálló tudományos kutatás az alapfeladatok részeként szerepel. Ez azért nagy szó, mert ez a munkakör eddig csak a szaktanszékeken oktatók számára volt elérhető. Az egyik meghirdetett pozíciót én is megpályáztam és sikeresen el is nyertem. Bár nagyon közel áll a szívemhez az oktatói munka, hiányzott az önálló kutatásban rejlő izgalom. A közeljövőben tervbe vett kutatási témák közt szerepel például a tudományos publikálás és a tudományos források használatának nyelvi vonatkozásai, a tudomány népszerűsítésének nyelvi aspektusai, a munkahelyi nyelvhasználat kérdései az egyre nemzetközibbé váló finn felsőoktatásban, a társszerzői együttműködés jelensége és a cikk alapú doktori értekezés mint műfaj.

Összességében úgy érzem, minden szempontból megtaláltam a számításaimat ebben az északi országban. Érdekes, hogy amikor az otthoni családtagokkal és barátokkal beszélek, az első kérdés mindig az időjáráshoz kötődik, többen kijelentik, hogy nem tudnának ilyen hideg országban élni. Való igaz, télen hideg van (az eddigi rekord -32 fok), de van szauna, és a természet minden évszakban más szépségét mutatja. Az őszi színek kavalkádja (*ruska*), a téli séta a befagyott tavon, az

északi fény (*revontulet*), és persze a mesés finn nyár, a Szent Iván-éji máglyával (*kokko*) és a fehér éjszakákkal (*yötön yö*) mindenért kárpótol. Azt hiszem, a *sisu* szó jól kifejezi a finn mentalitást: bármilyen az idő, nem szabad csüggedni, és bírni kell. A *sisu* tehát a kitartás, a szívósság, a bátorság és az akaraterő egyben. A munka és a magánélet összeegyeztetése nem egyszerű feladat, különösen, mivel a család többi tagja távol él (Magyarországon és Amerikában), de úgy érzem, pozitív hozzáállással minden lehetséges. Pár hete a kisfiam a következőt mondta az esti játék közben (amikor már a hosszú munkanap után azért elkalandozott a figyelmem): „Keskity leikkimiseen!”, azaz „A játékra koncentrálj!”. Azt hiszem, ez lehetne az életfilozófiám is.

Jyväskylä, 2021. szeptember

Krónika Tardy Lajos*

(1914–1990)

107 éve született Tardy Lajos (1914–1990), az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) igazgatója. Jogász, fordító, szótárszerkesztő, történész, polihisztor. Jogi diplomáját a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerezte (1937), majd egységes bírói és ügyvédi vizsgát is tett. 1949. november 1-től az OFFI igazgatója 1955. március 12-ig. Az Igazságügyi Minisztériumban hivatali feladatai közé tartozott orosz nyelvről a hatályos jogszabályok fordítása, majd nagy tapasztalatú és nagy műveltségű fordítóként vezette az egykori belügyi fordítói alosztályból megalkotott állami fordítóirodát. A *Szaggatott krónika* (1986) című, művészi igényességgel és szarkasztikus humorral megírt önéletrajzi regényéből sok-sok emlék feltárul az alakulás éveiről, melyeket a fordítói és lektori élet derűje és nehézségei egyaránt jellemeztek.

Az 1950-es években Tardynak személyes, nagy áldozatot kellett hoznia az állami fordítóirodáért, mégis az OFFI élén sikerült időtálló, nemzetközileg is példának elismert intézményt megszerveznie. Az egykori igazságügyi miniszter szerint „az OFFI által képviselt hitelességre, magas szakmai színvonalra és hivatástudatra nem kevesebb, hanem egyre nagyobb szükség lesz” (Trócsányi 2019: 12).

*A kép forrása: http://real.mtak.hu/13435/1/tardy_lajos_eletrajz_es_bibliografia_140908.pdf

1. Bevezetés

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) vezetőjeként fontosnak tartom, hogy egykori elődöm, Tardy Lajos munkásságát minél többen megismerjék. Nemcsak empatikus vezetői szemlélet és a fordításszakma iránti rendkívül magas szakmai elköteleződés, hanem emberség is jellemezte életútját.¹ Tardyt, aki 107 éve született, jogászként, fordítóként, szótárszerkesztőként², vezetőként – és ahogyan egykor Rab Zsuzsa műfordító jellemezte – szelíd, világító történészként, polihisztorként ismerhetjük meg (V. Molnár 2015), ha áttekinthetjük kalandos és kihívásokkal teli életútját. Egykori jó barátja, Passuth László író Tardy Gorkij fasori szép otthonát úgy írta le, mint értékes, antik könyvek, műkincsek birodalmát, és magukat, az OFFI fordítóit pedig az egykori Markó utcai Büntetőtörvényszék rideg épületéhez nem illő, különös pillangójelenségeknek nevezte. (Innen költözött az OFFI később a Damjanich utcába, majd ezt követően újabb negyedszázad múlva mai helyére, Budapest 6. kerületébe, a Bajza utcába. Valamennyi nagy belmagasságú, tágas, belvárosi épület volt, melyben jelenleg is az iroda társa a Fővárosi Törvényszék egyik ügykezelő részlege.)

Az OFFI személyi állománya a kezdetektől a Tardyhoz hasonló, művelt értelmiségiek köre volt, és az intézmény szerepe az ötvenes évek alatt ebből a szempontból is különlegessé vált, köszönhetően igazgatója igényességének, emberségének. A jó vezető hozzáállásának igazi aranyfedezetét ő maga az elfogulatlansággal párosuló emberismeretben azonosította (Tardy 1986). Passuth³ is úgy emlékezik erre az időszakra, hogy ekkoriban a közszolgálatban dolgozó OFFI-fordítók javarésze odairhatta neve elé a jogi doktori címet, s Tardy szervezőképessége, dinamizmusa hívta életre az egész intézményt, amely egy kis belügyi fordítórészlegről – hála a munkatársak alapos vezetői kiválasztásának, amely a nyelvtudás mellett a jogi ismeretekre és az átfogó műveltségre egyaránt fókuszált – egy „korlátozatlan perspektívájú fordítóirodává” fejlődhetett. Passuthtól azt sajnos nem tudjuk meg, hogy vajon egy végtelen lehetőségek tárházaként életképes irodát vagy a nem korlátozható jövőjű fordítói intézményt vizionálta-e inkább, miközben az OFFI hivatalnok-értelmiségi akváriumának belvilágáról írt.⁴

Fia, Tardy János által a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kunó Könyvtára weblapján közzétett soraiból tudom, hogy dr. Tardy Lajos 1914. július 28-án született Budapesten. Édesapja gépészmérnök volt, ő maga pedig (édesapja kedvének is eleget téve) 1937-ben szerzett jogi diplomát a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1942-ben egységes bírói és ügyvédi vizsgát tett, és saját ügyvédi irodát nyithatott Pestújhelyen.

2. Tardy Lajos élete az OFFI vezetőjeként

A II. világháborúban a keleti fronton szolgált, szovjet hadifogságba esett, melyből 1947-ben szabadult. Visszatérése után a Földművelésügyi Minisztériumban lett jogász. 1949 januárjától az Igazságügyi Minisztériumban alosztályvezetőként he-

lyezkedett el miniszteri osztálytanácsosi rangban⁵, ezzel párhuzamosan 1949. november 1-től az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda igazgatója is lett, és e tisztségét 1955. március 12-ig viselte.⁶ Az Igazságügyi Minisztériumban hivatali feladatai közé tartozott, hogy orosz nyelvről hatályos jogszabályokat fordítson (V. Molnár 2015).

Az OFFI megalapításáig az állami fordítási feladatokat (a hitelesítést is beleértve) a Belügyminisztérium szervezeti egysége látta el. Ez a belügyi fordítói osztály még az 1869-ben megalapított miniszterelnökségi Központi Fordító Osztály feladatait látta el jogutódként egészen az 1940-es évek végéig, így az OFFI megalapításakor már 80 évnyi szakmai tapasztalat állt rendelkezésre hiteles fordítási és tolmácsolási ügyekben. A régi BM fordítóosztályának külfordítói (korabeli hivatalos megnevezésük: levelező-fordító) közül is voltak, akik a fordítóiroda megalakulásakor annak állományába átkerültek, nem csak a fordítóosztály költségvetése, bútorai, vezetői vagy belfordítói váltak a jogszabály⁷ erejénél fogva az utód-szervezet működési erőforrásaivá. A belügyminisztérium fordítóosztályának alkalmazottait át kellett venni az új fordítóiroda létszámába, és a fordítóosztály irodahelyiségei, felszerelési tárgyai szintén az új iroda használatába mentek át (Kántor 2019: 64). Ebben az időszakban az Igazságügyi Minisztérium funkciói átalakultak, sok feladat levált róla, ugyanakkor a törvényelőkészítő, valamint a bíróságokat felügyelő feladatok a közjegyzőket, ügyvédek és a szakértői szervezet felügyelő szakmai hatáskörökkel egészültek ki (Révész 2018:16). Ekkor az OFFI felügyeletét is az igazságügy-miniszter látta el, az ő hatáskörébe tartozott igazgatójának kinevezése.

Az alakuláskor tehát Tardy az Igazságügyi Minisztérium nemzetközi főosztályának tanácsosa volt, és ahogyan azt a *Szaggatott krónika* című, 1986-ban megjelent, művészi igényességgel és kedves, mégis szarkasztikus humorral megírt önéletrajzi regényéből megtudhatjuk, olyan idők jártak akkoriban, hogy gyorsan tűntek el környezetéből kollégái. Őt az igazgatói pozícióba 1949. november elsején nevezték ki. Tardy még arra is emlékszik, hogy Ries István igazságügyi miniszter⁸ megpróbálta őt lebeszélni erről: „*Fiam, hidd el, nem neked való ez az egész fordítóiroda, te nem vagy arra való, hogy az egész életed végigstemplized...*” (Tardy 1986: 81–82). A „személyzet” kinevezett (belfordító) és szerződéses (kül-)fordítók-ból és ügykezelő adminisztrátorokból állt. Létszámukat ekkor a pénzügyminiszter az igazságügy-miniszterrel egyetértve állapította meg. A fordítóiroda ekkor még költségvetési szerv volt, személyi és dologi kiadásairól az igazságügyi tárca költségvetésének keretében külön alcím alatt kellett gondoskodni. (Ma már nem beszélhetünk kinevezett belfordítókról, mert az iroda gazdasági társaságként működik, amelyben az alkalmazott fordítói jogviszony a kinevezés helyett munkaszerződés megkötésével keletkezik.)

A struktúrát, miszerint viszonylag kevés státuszban lévő belfordító mellett egyre növekvő számú külfordítói kör is az intézményhez tartozott, Tardy erősítette meg. Passuth úgy emlékszik, hogy azon külfordítói kérvényeket, melyekben az állt, hogy „*az adott nyelv vagy nyelvek minden vonatkozásában perfekt*”, gyakran

azonmód papírkosárba is vetették, mert a tapasztalat és emberismeret egyaránt szerepet játszott a kiválasztásban (Passuth 1981:39). Szükséges volt az általános tudás is, de a speciális, mélyebb szaktudás hiányában nem válhatott megbízható fordítóra a pályázó. Az OFFI-ban folyó munka rendkívüli éberséget is igényelt, melynek érdekében a fajsúlyosabb, nagyobb kormányzati fordításokat Tardy maga is átnézte, és olykor akár csak egy-egy gépelési betűhibát vagy fordítási hibát is észlelve visszaküldött javítani (Tardy 1986: 111).

Az 1950-es években Tardynak személyes, nagy áldozatot kellett hoznia az állami fordítóirodáért. Az ún. második Rákosi-éra alatt a Tardy igazgató ellen indított koncepciók eljárás vádirata szerint az OFFI állományában „*majdnem teljes mértékben csak osztályidegen elemek dolgoztak, annak ellenére, hogy az OFFI jórészt titkos anyagokat fordított*” (Tardy 1986: 165). Ezzel szemben Tardy úgy látta, hogy úgynevezett „népi szakfordító káderek ekkor még nem álltak rendelkezésre” (Tardy i. m.). Nehéz időszak következett be az iroda működésében. Tardy az OFFI-ba jelentkező párttagokat rendszeresen elutasította, hiszen a fordítói – és az idegen nyelvű leírói – munkakörben csak a magas szintű nyelvtudás és megbízhatóság számított. Tardy 1986-ban így emlékszik vissza munkatársai kiválasztására: „*Mindenkit én válogattam ki az OFFI számára (kivéve a cseh és orosz fordítók egyikét-másikat, akiket parancsszerű kérések alapján vettem állományba), tehát a magam normái szerint én voltam felelős sorsuk további alakulásáért. (...)*”⁹ Titkos fordításuk pedig alig akadt, s ezek kezelése az adottságok mellett tökéletes volt. „A BM ügykezelési csoport valamennyi fordító személyét tudomásul vette” (Tardy 1984).¹⁰ Az OFFI igazgatója is pártonkívüli volt, ez is a bűne lehetett, pedig a pártonkívüliség sem büntetőjogilag, sem a fegyelmi szabályok szerint nem volt büntetendő állapot. Az őt érintő alaptalan feljelentés következtében további OFFI munkatársakat is bevontak perébe, amely részben ellehetetlenítette személyüket, ugyanakkor közülük többen mégis halálukig vagy nyugdíjaztatásukig mint feddhetetlen személyek az OFFI-ban dolgozhattak (Tardy i. m.).

Karcsay Sándorról, az OFFI egykori szakmai igazgatójáról – akinek nevét az OFFI könyvtára ma viseli – Tardy a visszaemlékezéseiben kiemeli a vádakkal szemben, hogy azok alaptalanok, mert inkább „*üldözöttek büjtésével stb. tüntette ki magát. BM-ben sohasem működött.*” Dobossy Imréért is kiállt, aki 1955-ben az OFFI megbízott vezetője, 1956-ban dr. Sándor Pál igazgató helyettese volt, és akiről kiemelte ártatlansága mellett, hogy hozzá az OFFI állományába szakmai alapon dr. Szabó Imre akadémikus ajánlotta be (Karcsay, Tardy és Szappanos 1999: 92–122). Az OFFI egykori könyvtárosát kitelepítettként minősítette a vádirat, de az igen empátikus igazgató úgy látta, hogy „*egy kis kenyér még a volt kitelepítetteknek is kijár*” (Tardy 1986: 167).

E néhány szemelvény alapján átérezhetjük, milyen hozzáállással végezte vezetői munkáját, hogyan törődött a rá bízott munkatársakkal a korlátozatlan perspektívájú fordítóiroda igazgatója, függetlenül attól is, ha éppen ő állott a vádlottak padján. Passuth úgy emlékezik róla a *Tíz esztendő tető alatt* című kötetében, hogy barátja s főnöke olyan ember volt, akitől „özönvíz” esetén is elsőként kérhetett

tanácsot. Ezek az idők a „félelmes káosz hónapjai voltak” – írta barátja és kollégája, aki értesült arról, is, hogy miként toborozták ígéretekkel és fenyegetésekkel a vád tanúit Tardy ellen (Tardy 1984: 29). Akit végül 1955. március 28-án a koholt vádak alapján letartóztattak, s a börtönből csak 1955. október 2-án szabadult, megbetegedett, és 1956. január 28-ig kórházban feküdt. Törvényességi óvás alapján 1956-ban, majd 1989-ben rehabilitálták, emlékezik vissza fia a bevezetőben idézett életrajzban.

Az OFFI létét ezekben az időkben többször fenyegette veszély. A fenntartó a külfordítói kar ellen lépett fel, de sikerült érvekkel meggyőzni az IM-et a külfordítók szükségességéről, hiszen a fordítói osztály létrejötte óta folyamatosan rá voltak szorulva a külső fordítói vagy lektori munkaerő alkalmazására. Hasonló veszélyt jelentett az OFFI önállóságára nézve egykor az Országos Tervhivatal terve is, miszerint egy olyan országos szakfordítói csúcsvállalatot hoztak volna létre, amelynek az OFFI lehetett volna a hitelesítő fordítói csoportja (Szoták 2019: 39). Tardy kitartásának szerepe lehetett abban, hogy végül az állami kötelekből gazdasági irodává önállósult fordítóiroda talpon maradt, számos fontos hatáskörét megtartva. Az elmúlt években végzett levéltári kutatások és az OFFI irattárának átvizsgálása során feltárult levelezés fontos szempontokat tárt a tulajdonosi joggyakorló elé, melyet az OFFI igazgatója írt a fenntartó igazságügyi miniszternek: „Az OFFI az ország vezető szerve, mely a legnehezebb, legkülönbözőbb és legfelelősségteljesebb fordításokat végzi [...]. Ehhez képest természetesen az OFFI fordítóinak a legjobb, legképzettebb, legbegyakoroltabb fordítókból kell állnia. Az OFFI nem szolgálhat tanulási terepként kezdők vagy gyakorlatlanok részére. Ez is indít arra, hogy az új felvételek kapcsán arra kérjem Miniszter Urat, hogy az újabb fordítók felvételével kapcsolatosan a legmagasabb szakmai és nyelvi követelményeket szíveskedjék támasztani” (Karcsey et al. 1969).

Évtizedekkel később magam is közreműködtem egy interjúban, melyet az OFFI másik nagy tapasztalatú igazgatójával, Szappanos Gézával készítettünk, aki néhány hónap híján 30 évig állt a szervezet élén. Tardy bizonyára örült, hiszen láthatta, hogy Szappanos (akivel többször is találkoztak, ismerték egymást) megtartotta szakmai örökségét, ő is minden egyes munkatársát személyesen ismerte, képességeivel tisztában volt. Az osztályvezetőknek is beszélniük kellett idegen nyelveket, legalább kettőt (Németh és Szoták 2019: 156). Az egykori közületi ügyintézői állományba, akik később a hatósági vagy más állami megrendeléseket intézték, Szappanos is olyan kollégákat igyekezett felvenni, akiknek felsőfokú végzettsége volt, és legalább egy nyugati nyelvet felsőfokon beszéltek. Mindemellett szakmai nyelvi műhelyeket tartottak, a legjobb fordítókat rendszeresen összehívták, s ezeken Tardy utódja is gyakran részt vett, hisz ő is fordító és tolmács is volt. Elődjére és vezetőtársára – számos más nagy tudású és ismert OFFI-s fordító, például a már említett Karcsey Sándor, Ottlik Géza, Göncz Árpád vagy Vida Tamás mellett – így emlékszik¹¹: „Tardy Lajos zseniális volt. Egy tünemény. Ha felhívtam, bármikor jött. Beszélgetünk régi szép időről, az ő kutatásairól, hogy azok hogy zajlottak. Amikor megírta a Szaggatott krónikát, elég sok mindent megmutatott nekem. Szívesen bejött, na-

gyon kedves ember volt. Egyszer még odaadta azt a kéziratot is, amit még a Continental gépén pötyögött” (Németh és Szoták 2019: 158).

Tardy után Szappanos is utalt arra, hogy az OFFI vezetőjeként gyakran nehéz feladatok terhelték, és olykor akár a kormányzattal szemben is ki kellett állnia független szakmaiságukért. Erre azonban mindig csak kellő és alapos felkészülés és fordításszakmai indokok alapján volt lehetősége, mivel a rendszerváltás előtti és utáni években olykor „magasról csörögtek a telefonok” (Németh és Szoták 2019: 159).

Az OFFI-nak a kezdetektől folyamatosan a humán erőforrás rendelkezésre állása és a forgalomnövekedés aránytalanságával kellett megbirkóznia, illetve a külfordítói állomány hatékony ellenőrzése, képzése is kihívást jelentett. 1954-ben az árbevétel jelentősen megnövekedett, megközelítette a 8 millió forintot (ehhez képest 1948-ban még csak 73 ezer Ft volt az árbevétel. Összevetésként utalok arra, hogy 2019-ben 1,9 mrd Ft bevételt ért el az OFFI.) A belső létszám már az ötvenes években 43-ra emelkedett (2019-ben 140 főnél magasabb státuszlétszám is jellemezte az OFFI-t). Ezzel a feladattal egy új igazgatót bízott meg a fenntartó, a már említett dr. Dobossy Imrét, akit Horváth Ferenc és dr. Karcsay Sándor segített, s a külfordítóknak tartott többszöri értekezletekkel, megbeszélésekkel, valamint pontosan megírt utasításokkal próbálták a helyzeten változtatni (Szoták 2019: 40). Dobossy Imrét Sándor Pál váltotta 1956. október 1-jén, de ő 1957-ben az egyetemi katedrát választotta a fordítóiroda helyett. (Dobossy ezután és a 60-as években még éveken át az OFFI helyettes igazgatója volt.) Haraszti Istvánné – az intézmény első női vezetője – 1958 márciusától három esztendeig vezette az Országos Fordítóirodát (Szoták i. m.).

3. Szakmai életút az OFFI után

Tardy Lajos 1955. március 12-ig viselte az OFFI igazgatói tisztét. Életének 1956 utáni időszakát a Tardy János-féle életrajzból érdemes tovább követnünk, hiszen a leghitelesebb forrás egy édesapa életének összegzésére a fia mint szemtanú lehet igazán. 1956 júliusától az Új Magyar Könyvkiadó lektora lett, majd önálló ügyvédként működött, 1959–60-ban pedig az Állami Könyvterjesztő Vállalatnál dolgozott. 1969 végéig az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa volt, 1970-től a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Könyvtárának vezetőjeként dolgozott öt évvel későbbi nyugállományba vonulásáig. Kandidátusi fokozatát a jogtudomány témakörében írt disszertációjával már 1954-ben megszerezte, majd mint kartvelológus és egyben a magyar–grúz kapcsolatok történetének kutatója nyerte el 1973-ban a történelemtudomány doktora címet.

Tagja volt az MTA Őstörténeti Munkaközösségének, valamint a Szegedi Őstörténeti Munkaközösségnek. Tagjává választotta az MTA Orientalisztikai Bizottsága, választmányi tagja volt a Körösi Csoma Társaságnak és a Magyar Írók Szövetségének, a Magyar Pen Clubnak, továbbá a Société des Asiatique de Paris ve-

zetőségének, a párizsi Revue de Kartvélogologie tudományos tanácsának. A szegedi József Attila Tudományegyetem címzetes egyetemi tanára is volt, orvostörténeti kutatásaiért pedig 1984-ben elnyerte a Weszprémi István Emlékérmét.

A Munka Érdemrenddel kétszer is elismerték Tardy Lajos tevékenységét, aki 1988-tól az akkor alakult Történelmi Igazságtétel Bizottság munkáját is segítette. Vezetői munkája mellett termékeny fordító, lektor, író és kutató is volt, 2006-ban Demény-Dittel Lajos retrospektív életmű-bibliográfiát készített róla, köteteiről számos recenzió jelent meg idehaza és külföldön egyaránt.¹²

Bármely szervezet számára stabilitást és erőt adhat a hagyományokból való táplálkozás, a bevált szakmai elvek követése, az OFFI esetében különösen a kiemelkedő fordítási minőségre és a nagyszerű szakemberek megszerzésére és megtartására törekvés. Az egykori igazgató, dr. Tardy Lajos – akire ezek az elvek maradéktalanul igazak voltak – 1990. január 10-én hunyt el Budapesten.

4. Záró gondolatok

Igaza volt Tardynak abban, hogy az OFFI élén sikerült valami időtálló, nemzetközileg is példának elismert intézményt megszerveznie (Tardy 1986: 88), hisz Szappanos is büszkén emlékszik arra, hogy az Európai Unió fordítói rendszerének elindításához az OFFI-tól kértek és kaptak szakmai tanácsot (Németh et al. 2019: 159). Tardy nemcsak a miniszterelnökség kebelén létrejött, majd belügyi fordítóosztállyá vált iroda hagyományait tartotta szem előtt, hanem művelt filozófként egyenesen a királyi helytartótanács „officina translatoria”-jáig nyúlt vissza a fordítóiroda lehetséges állami feladatait illetően (Tardy 1986 i. m.). Méltatlanul kevés szó illeti napjainkban is az állami fordítóiroda fordítási feladatainak azon szerepét, amely az igazságügyi miniszter szerint „az emberi sorsok és pályák rendezettségére irányuló állami törekvések” támogatásaként jelentős, és amely rendkívüli szellemi és szervezési kapacitást együttesen képvisel (Dávid 1999: 6).

Az OFFI-nak jelenleg is félezer-nél is több alvállalkozója (külfordítója) van, amely partneri kör valóban a megrendelések változó mennyiségét és igen vegyes tartalmát kellő rugalmassággal kiszolgálni tudó működési modellt biztosít az iroda számára. Ezt a modellt Tardy az egykori fordítóosztálytól és alosztálytól „know-how-ként” megtartotta és továbbvitte.

Egy-egy fordítás pontosságán ma is emberi sorsok múlnak, és a fordítás során az okirat sem veszíthet joghatást kiváltó erejéből (Trócsányi 2019: 9). Az állami fordítóiroda mint hiteleshely felelőssége folyamatosan óriási, ezért is célszerű a hagyományainkból, a jó gyakorlatok megtartásával töltekezni. Napjainkban, amikor a külfordítói kart invitáljuk az OFFI Akadémia konferenciáira, vagy amikor az egyes nyelvirányokon dolgozó lektorok és fordítók az OFFI lektorátusa vezetőjének irányításával évente akár több szakmai napot is tartanak – vagy amikor az OFFI szakmai kiadványaiba munkatársainkat publikálásra kérjük fel, hogy meg-

osszák tapasztalatukat a fordítókkal és a fordítástudománnyal – „csupán” e fontos hagyományokat őrizzük és visszük tovább.

Bízom abban, hogy mindebből építkezve az OFFI vezetőjeként átterelgethetem ezt a ma már százötven évnél is több szakmai hagyományt maga előtt görgető, patinás értelmiségi szervezetet a felgyorsult digitális világba. Nem könnyű feladat ez, hiszen a Központi Fordító Osztály 19. századi kihívásai, a 20. század ötvenes-hatvanas éveit jellemző politikai és társadalmi hatások vagy napjaink globális, technológiai és digitális kihívásai nem mérhetőek egymáshoz. Mégis úgy vélem, hogy a fordításhoz és a tolmácsoláshoz kapcsolódó, nemzedékeken és történeti korszakokon is átívelő közszolgálati feladatokat a 21. században az új kihívásokhoz igazítva érdemes értelmezni és ellátni. Tardyhoz hasonlóan – aki több, az intézmény egykori történetét feldolgozó kiadványban volt közreműködő szerző – az OFFI maga is alapos levéltári forráskutatást végzett az intézmény hagyományainak hiteles feltárása és továbbörzése érdekében. Ennek során elsőként a mintegy tíz kilogramm súlyú miniszterelnökségi iktatókönyvek fordítással kapcsolatos lapjait nézte végig lelkiismeretesen és türelmesen eljáró nyelvész munkatársam, dr. Szoták Szilvia 2018-ban. Mivel 1969-ben a 100 éves és 1999-ben a 130 esztendő jubileumról sem feledkeztek meg az OFFI akkori vezetői, így a 150-re emlékeztető eseménysorozat megszervezése és az ünnepi kiadványok elkészítése is elmaradhatatlan feladatnak tűnt. Ez nem csupán a levéltári kutatásokban merült ki: egy nagyszabású, rendezvényszervezési és kiadványszerkesztési projektként a Központi Fordító Osztály megalakulásának, 150 éves jubileumának egész éven átívelő megszervezését ölelte fel. (A jubileumi eseményekről szóló OFFI weblapon ma is elérhetőek a rendezvénysorozat programjai.¹³)

A levéltári kutatás során felkértük az olvasóterembe azokat a megsárgult, kézzel írott iratokat, amelyeket érdekesnek találtunk a magyar állami fordítóiroda történetének szempontjából. Ezek a 19. századi feljegyzések a kutatást végző munkatársam számára rávilágítottak arra, hogy Tardy Lajos is nagyon alapos hagyományápoló kutatói munkát végzett, amikor a 100 esztendő fordítóiroda történetét összegezte 1969-ben. Ugyanakkor hiányérzetünk is támadt az OFFI egykori vezetőinek hiányos vagy fel nem lelhető személyes visszaemlékezései miatt, ezért a projekt keretében kerítettünk sort az egykori igazgatóval és szakmai igazgató-helyettessel is egy-egy életinterjú készítésére. Később, 2020. november 13-án, a magyar nyelv napján Tardy Lajos hajdani igazgatóról rendezvénytermet nevezünk el, 2021-ben pedig intézményünk hivatalos honlapján emlékeztünk meg Tardy 107. születésnapjáról.¹⁴ A fordítóirodában évente sok-sok nyelvi közvetítő munkatárs, bel- és külfordító megfordul a szakmai képzéseken, akik a „Tardy Rendezvényterem” bejáratánál egy rövid laudációt is olvashatnak az alapító igazgatóról.

Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda történetének megismeréséhez és megőrzéséhez több tanulmányát és emlékezését forgattam jóleső érzéssel és kíváncsisággal: a *Szaggatott krónikát* (Tardy 1986), valamint *A százesztendő Fordítóiroda* (Karcsey és Tardy 1969) és *A magyar állami fordításügy 130 esztendeje* (Karcsey, Tardy és Szappanos 1999) című OFFI-kiadványokat. A 2019-es eszten-

dőt nemcsak az OFFI Zrt. 2019–2022. közötti időszakra vonatkozó, középtávú intézményfejlesztési, modernizációs stratégiájában foglalt digitalizációs és elektronizációs projektek megvalósítása jegyében, hanem az akkor 150 esztendőt átélt patinás állami fordítóiroda hivatalos jubileumára emlékezve is töltöttük. Nem oly régen, egy egykori arisztokrata család fiatal tagjával készült televíziós interjúban felfigyeltem arra, ahogyan szerényen arról a felelősségről beszél, hogyan kell átörökítenie az akár két generációval is később következő utódok számára mindazt, ami elődeitől rá maradt. Egy apró, de fontos és nélkülözhetetlen láncszemnek tekintette magát a történelmi családi események láncolatában. Az állami fordítóiroda mindenkori vezetőjének felelőssége, hogy az eddig felhalmozott fordítói, lektori és hitelesítői intézményi szaktudást és a közszolgálatl járó erkölcsi értékeket – az emberséget, empátiát, a szakszerűséget és politikamentességet – megörökítse, összegezze és átadhatóan tartsa, sőt, ha kell, modernizálja a jövő nemzedéke számára.

Ma már több mint 20 év ügyvédi és igazságügyi és több mint hat év OFFI vezérigazgatói tapasztalat áll mögöttem. Tardyval vagy Szappanossal ellentétben nem vagyok szakfordító, de számomra ugyanolyan fontos, hogy a fordítóiroda szakmai függetlensége mindig sértetlen maradhasson. Én szerencsésebb korban vezethetem az intézményt, hiszen nálam nem „csörögnek fentről a telefonok”. De az elődeim számára is jelentkező vezetői kihívások mellé (mint amilyen a fordítók kiválasztásának, a magas minőség szinten tartásának vagy a feladatok ellátásához szükséges kapacitás és utánpótlás megteremtésének klasszikus kihívásai) új társadalmi, technológiai és szakmai feladatok is társulnak: a magyar hivatali és jogi szaknyelv és a tipizálható okiratsablonok megőrzése a digitális platformok, az algoritmusok és az adatbázisok korában; a Brexit utáni Európa; a terminológiai adatbázis-fejlesztés és a terminológiapolitika mint lehetséges állami feladat; vagy a gépi automatizmusok veszélye az alkotó fordítói kreativitás felett stb. Ezek közül sokat Tardy igazgató úr még nem ismerhetett, hiszen 1990-ben bekövetkezett halála után indult csak hódító útjára az internet...

dr. Németh Gabriella
az OFFI Zrt. vezérigazgatója

Irodalom

- Dávid I. 1999. Előszó, In: *A magyar állami fordításügy 130 esztendeje (1869–1949–1999)* Budapest: OFFI Zrt.
- Kántor Á. 2019. Az OFFI története jogszabályokban, In: Szoták Sz. (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. 61–87.
- Karcsay S., Tardy L. 1969. *A százesztendőös Fordítóiroda: a hivatalos magyar fordítás 100 évének történeti áttekintése*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda.

- Karcsay S., Tardy L., Szappanos G. 1999. *A magyar állami fordításügy 130 esztendeje* (1869–1949–1999). Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda.
- Németh G., Szoták Sz. 2019. „...A világ legszerencésebb embere vagyok...” Interjú Szappanos Gézával, az OFFI egykori igazgatójával. In: Szoták, Sz. (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt., 155–163.
- Passuth L. 1981. *Tíz esztendő tető alatt*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Révész B. 2018. *Az Igazságügyi Minisztérium története* (1944–1990) 2. kötet. *A pártirányítás évtizedei*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Szoták Sz. 2019. 1869-től napjainkig – a 150 éves állami fordítószolgálat története. In: Szoták Sz. (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda. 15–47.
- Tardy L. 1984. Három tárgyalás és ami előtte volt. Egy konstruált per története. *Kritika* 22. évf. 8. szám. 28–39.
- Tardy L. 1986. *Szaggatott krónika*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.
- Trócsányi L. 2019. Széljegyzetek egy emlékkötet lapjaira. In: Szoták Sz. (szerk.) *Az állami fordítószolgálat 150 éve*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda. 9–12.
- V. Molnár L. 2015. Egy „szelíd, világító” történész (Tardy Lajos halálának 25. évfordulójára), *Valóság* 58. évf. 2. szám. 14–26.

Jegyzetek

- ¹ A szerző 2015 óta az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda vezérigazgatója, amely az 1990-es évek óta már részvénytársasági formában működik. (Korábban költségvetési irodaként, majd állami vállalatként működött, később pedig már ún. zártkörű részvénytársaság lett. Tulajdonosi joggyakorlója jelenleg is az Igazságügyi Minisztérium.)
- ² 1951-ben kiadott orosz–magyar jogi és államigazgatási szakszótára, melyet Névai Lászlóval szerkesztett, hosszú ideig jogászok számára oly hasonló alapműnek számított, mint az ikonikus Karcsay-féle német–magyar közigazgatási szótár.
- ³ Passuth László (1900–1979) író, műfordító. Amikor a Pénzügyi Központból Tardy Lajos baráti segítségével az OFFI-hoz kerül, írói-közírói pályája megtört ugyan, mégis boldog, hogy „tető alatt” érezheti magát – írja *Tíz esztendő tető alatt* címmel megjelent posztumusz könyvében.
- ⁴ Lásd az *Új Tükör* 1981. október-decemberi (18. évfolyam, 40–52. sz.) lapszámában Lázár István által írott könyvajánlót Passuth regényéről.
- ⁵ V. Molnár i. m. 5. old. azt írja, hogy Tardy az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Főosztályának tanácsosa lett.
- ⁶ <http://www.ek.szte.hu/tardy-lajos-eletrajza/> (letöltés: 2021. 07. 10.).
- ⁷ A 4234/1949 (IX. 15.) MT rendelet
- ⁸ Ries István (1885–1950) magyar szociáldemokrata politikus, igazságügy-miniszter, sportvezető. (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC12527/13023.htm> letöltés: 2021. 07. 10.)
- ⁹ http://real.mtak.hu/13435/1/tardy_lajos_eletrajz_es_bibliografia_140908.pdf. (Letöltve: 2021. 07. 10.)

- ¹⁰ Tardy Lajos: *Három tárgyalás és ami előtte volt, Egy konstruált per története* című írása néhány évvel megelőzte a később megjelentetett *Szaggatott krónikát*, amelyben ennél még részletesebben szolt az ellene folyt eljárásokról.
- ¹¹ A Népszabadság 1995. augusztus 12-i (53. évfolyam) 188. számának 25. oldalán írást közölt az akkor már több mint 125 esztendőes állami fordítóirodáról (Egy évszázadnyi fordítás címmel), melyben kiemeli, hogy az OFFI munkatársai voltak még Antalfy Tibor, Bibó István, Boikliev Dimo, Chrudinák Alajos, Darvas Iván, Demény Pál, Dessewffy Olivér, Dobossy Imre, Eszterházy Mátyás, Fekete Sándor, Göncz Árpád, Hamburger Dénes, Hegedűs András, Herbert Egon, Karcsay Sándor, Krassó György, Márkus György, Matheovich László, Mérei Ferenc, Passuth László, Raj Tamás, Rákosi Nelly, Széchenyi Pál, Tardy Lajos, Tarnóczy Lóránt, Yolland Artúr, Zajgóváry Á. Károly, Zimányi Tibor, Zólomy László, Viczián István, Vámbéry Ármin.
- ¹² http://www.ek.szte.hu/uploads/mitkeres/kulongyujetemenyek/keleti/Tardy_2008.pdf (letöltés: 2021. 07. 10.)
- ¹³ www.150.offi.hu (letöltés: 2021. 07. 10.)
- ¹⁴ <https://www.offi.hu/hirek/107-eve-szuletett-tardy-lajosra-az-offi-igazgatojara-emlekezunk> (letöltés: 2021. 07. 10.)

Summaries in English

Ágota FÓRIS

Terminology Teaching and Researching in Translator Training

Abstract: In Hungarian higher education, there are a wide range of master's level programs in translation and interpreting, as well as a diverse set of specialist translator training courses. A doctoral program in translation studies is only available at ELTE. Terminology as a subject matter is an integral part of these programs resulting in colleagues, who teach and research terminology, publishing a number of studies on the translation teaching aspects of terminology. The aim of this study is to provide a summary overview of terminology teaching and research in Hungarian doctoral program in translation studies and in translator training.

Keywords: teaching terminology, terminology research, translator training, doctoral program in translation studies, terminology management

Ágnes HORVÁTH, Anna Júlia SZÉKÁCS, dr. Ágnes CSORVÁSI

Medical Interpreting – Interpreting and Patient Safety in the Healthcare System of Australia and New Zealand

Abstract: Medical interpreting is a separate discipline within interpreting that requires special expertise and professional ethics. Patients usually share confidential information with healthcare professionals. An error in interpretation can have serious consequences. A patient might consent to examinations or interventions after vague information, or a misdiagnosis may be made. Mistakes such as these lead to poor health and increase the financial burden on the health system. Therefore, it is strongly recommended that a language assistance program be developed in every country, at least at the institutional level, and that qualified interpreters be employed. In this study, we review the most important aspects of medical interpreting based on guidelines developed in various Anglo-Saxon cultures. Then we present how Australia and New Zealand involve interpreters in health care to ensure patients not speaking the local language have equal access to health infor-

mation, to reduce the incidence of adverse events, due to language barriers, thereby and to create an overall safer healthcare environment for them.

Keywords: medical interpretation, patient safety, adverse events, language barriers, access to health information

Anikó NÉMETH

Business and Corporate Interpreting in the Context of Dialogue Interpreting

Abstract: Interpreting at business or company meetings, commonly known as business interpreting, is a service offered by almost all international and domestic translation agencies. Obviously, it is not difficult to conjure the picture of such interpreting events but exploring the context and specifics of business interpreting in the literature is by no means such a simple task. The present study aims to provide a theoretical overview of the specifics of dialogue interpreting in business and corporate settings. In this context, the paper first reviews the names of the various types of interpreting – often used synonymously – in a broader context of dialogue interpreting and with a special emphasis on business interpretation. The study also explores the topic from an interdisciplinary perspective and highlights the factors influencing interpreting events in business and corporate contexts based on the available literature on corporate communication, with a key emphasis on negotiation strategies and tactics. The review of the literature concludes with a brief overview of relevant empirical research.

Keywords: dialogue interpreting, business and company interpreting, corporate communication, business negotiation, negotiation strategies and tactics

Károly POLCZ

Economic Terminology in Feature Film Translation

Abstract: It is frequently observed in the translation of feature films that the equivalence between source and target language terms is modified or terms are omitted. This can be explained by the efforts of the translators to ensure that a lay audience understands the text which, at the same time, needs to comply with the constraints of dubbing. The objective of the present research is to reveal translation procedures and the resulting types of equivalence to find out whether the translator considers terminological transparency a priority. The paper investigates 211 economic terms translated from English into Hungarian, retrieved from the transcript of the film *Wall Street: Money Never Sleeps* (2010) in the framework of a taxonomy known from Contact Linguistics and Translation Studies. Results have shown that from a terminological perspective, the audience is faced with a text which is easier to understand but lacks precision. The use of more transparent terms is motivated by the efforts of the translator to create a more understandable text, whereas the constraints of dubbing have less of an impact. However, the use of more transparent terms at the level of the utterance does not necessarily guaran-

tee a better understanding of the plot. The violation of terminological consistency and the intransparency of key terms entail coherence problems.

Keywords: translation studies, audiovisual translation, terminology, terminological equivalence, dubbing

Nóra UNGÁR

Hungarian Language, Hungarian Sign Language and in Between: Code-switching and Code-mixing in Sign Language Interpreting

Abstract: One major difference between Sign Language interpreting and spoken language interpreting is the bimodality of the latter. Sign Language interpreters do not only interpret between languages but also switch between modalities. Sign Language interpreters are not only challenged by the bimodality of interpreting but also by the multiple sign language variations and the language contact between the two working languages resulting in more variations of codes. The review gives a summary of what is known about the bimodal bilingualism and diglossia of the Sign Language using Deaf community and how this affects the choice and use of working languages for interpreters, with a special focus on signed languages and transcoding. The paper also gives some insight into the acceptance of transcoding by the clients and the limitations Sign Language interpreters face in choosing the appropriate target language or code.

Keywords: sign language interpreting, working languages, bimodal bilingualism, diglossia, transcoding

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

ISSN 1419 7480 (nyomtatott változat)

ISSN 2732 1924 (online)

(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel)

A folyóirat webhelye: <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

Útmutató szerzőinknek

A folyóirat célja

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű lektorált folyóirat, amelyet az ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Tanszéke alapított 1999-ben. A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő, új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a nyelvi közvetítést a lehető legtágabban értelmezi. Helyet kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat különböző részterületeinek rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a **tolmácsolás** kutatásának, a **terminológiai** kutatásoknak és a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó konferenciákat és publikációkat, ezekről hosszabb elemző beszámolókat közöl.

Szerkesztőbizottság

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** élén független szakértőkből álló Szerkesztőbizottság és Tanácsadó testület áll. A szerkesztők szakterületük elismert képviselői, és a fordítástudomány különböző területeit, valamint a különböző fordítóképző intézményeket képviselik. A Szerkesztőbizottság és a Tanácsadó testület tagjainak névsora a folyóirat honlapján megtalálható.

Kapcsolat

A szerkesztőség címe:

Klaudy Kinga, DSc. professzor emeritus, főszerkesztő
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4. F épület I. emelet 9–11.
Telefon: (+36 1) 411 6500/5894
Honlap: <http://www.languages.elte.hu>

A megjelenés ideje

A folyóirat évente kétszer júniusban és decemberben jelenik meg. A kéziratok leadási határideje a tavaszi számhoz február 15., az őszi számhoz október 15.

A kéziratok benyújtása

Olyan kéziratok benyújtását várjuk, melyek eredeti kutatást tartalmaznak, a szerzőjük korábban nem publikálta őket, és elfogadás esetén nem is szándékozik máshol publikálni. A kéziratokat a főszerkesztő e-mail-címére kérjük küldeni:
klaudy.kinga@btk.elte.hu.

A kéziratok elbírálása

A beérkezett cikkeket először a Szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába. Ezután következik a kettős anonim szakmai bírálati folyamat, amelyben két szakmai bíráló kapja meg a szerző neve nélkül a kéziratot, akik elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják.

A kéziratok nyelve és tartalma

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű cikkeket közöl angol nyelvű összefoglalóval. A **Summaries in English** rovat a folyóirat végén található. **Tanulmányok:** A tanulmányok esetében követelmény, hogy önálló kutatómunkára épüljenek, a szerző saját eredményei világosan különüljenek el a hivatkozott szerzőkétől. **Recenziók:** A recenziók a recenzius saját gondolatai mellett tartalmazzanak kritikai mozzanatot is, és tartsák szem előtt a könyv várható olvasótáborának szempontjait. A recenziók címében a könyv pontos adatai szerepeljenek: kiadás helye, kiadó, a kiadás éve, összoldalszám és ISBN szám. **Konferenciabeszámoló:** A konferenciabeszámoló címében is pontosan kérjük megadni a konferencia adatait: rendezőjét, helyét és idejét. A folyóiratnak ezen kívül van még két alkalmi rovata, a **Krónika** és **Levezetés**.

A kéziratok terjedelme

A tanulmányok hossza ideálisan 5000-7000 szó, a recenzióké és konferenciabeszámolóké 1500-2000 szó.

Absztrakt és kulcsszavak

Minden tanulmányhoz 150-200 szó hosszúságú absztraktot kérünk magyar és angol nyelven, valamint 5 kulcsszót szintén angol és magyar nyelven. A tanulmány címét kérjük angolul is megadni.

A nyelvi példák kezelése

A nyelvi példákat a szövegen belül kurziváljuk. Ha megadjuk a jelentésüket, azt szimpla macskakörömben tesszük. Az elkülönített nyelvi példákat számozzuk. Az eredeti (1), a fordítások (1b), (1c), és a szövegben így, azaz számokkal hivatkozunk rájuk. Az elkülönített nyelvi példákat nem tesszük idézőjelbe. Az elkülönített nyelvi példákat nem kurziváljuk. Az elkülönített nyelvi példákban belüli kiemelt részeket kurziváljuk vagy kivastagítjuk, aláhúzást csak végső esetben alkalmazunk. Az elkülönített nyelvi példákat indentáljuk, alatta és fölötte egy sort kihagyunk. Az elkülönített nyelvi példák végén jelöljük meg a szerzőt és az oldalszámot, a fordítót és az oldalszámot, vagy a korpusz nevét és a szöveg sorszámát.

Idézés

A szövegen belüli 40 szónál rövidebb idézet idézőjelbe kerüljön, a végén szerepeljen a szerző neve, az évszám és az oldalszám. Ha az idézet 40 szónál hosszabb, különítsük el a folyó szövegtől: előtte és utána egy sort hagyjunk ki, és balról indentáljuk. Az elkülönített idézetnél nincs szükség idézőjelre, de a végén legyen ott a szerző, az évszám és az oldalszám. Ha az idézetet fordításban közöljük, szerepeljen a fordító neve is.

Ábrák, táblázatok

Az ábrákat és táblázatokat folyamatosan számozzuk (1. ábra, 1. táblázat), és lássuk el önálló címmel. A címet és a számot az ábra vagy táblázat FÖLÖTT KÖZÉPEN helyezzük el.

Lábjegyzet

Általában kerüljük a lábjegyzeteket. A hivatkozott művek adatai az irodalomjegyzékbe kerüljenek, a gondolatokat pedig illesszük bele a tanulmány szövegébe. Az alábbi két esetben használható lábjegyzet: (1) Ha a tanulmány címéhez kívánunk megjegyzést fűzni (pl. hol hangzott el előadás formájában) (2) Ha a tanulmány szerzője saját fordításában ad meg valamely idézetet, az eredetit közölheti lábjegyzetben.

Végjegyzet

A tanulmány tartalmi részéhez kapcsolódó megjegyzéseket ne lábjegyzetben, hanem **szövegvégi** jegyzetben közöljük. A szövegben felső indexszel folyamatosan számozzuk a megjegyzéseket kívánó helyeket, és a tanulmány végén **Jegyzetek** címszó alatt fejtjük ki megjegyzéseinket részletesen.

A nyelvi adatok forrásának megjelölése

A szépirodalmi művekből vett részletekre és fordításukra való hivatkozások az **Irodalom** alatt külön jegyzékben szerepeljenek **Források** címszó alatt.

Internetes hivatkozások

Az internetes hivatkozások a szövegen belül szintén névvel és évszámmal és lehetőség szerint oldalszámmal történjenek. Az irodalomjegyzékben lehet külön szerepeltetni az internetes hivatkozásokat, mivel megtörésük gondot okoz. Mivel a folyóirat nyomtatott formában nem jelenik meg, az internetes hivatkozásokban nem kell törölni a kék színt és az aláhúzást. A hivatkozások végére kérjük a tanulmány DOI azonosítóját is (ha van már).

Irodalomjegyzék

Alapszabály, hogy egyetlen név se szerepeljen a szövegben, amely nem szerepel az irodalomjegyzékben, és fordítva: egyetlen név se szerepeljen az irodalomjegyzékben, amely nem szerepel a szövegben. A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** a Name and Date hivatkozási rendszert követi, tehát nincs számozás, a hivatkozott szerzők ABC sorrendben követik egymást, ha azonos szerző több művére hivatkozunk, akkor a legkorábbival kezdjük. Ha azonos évben két vagy több műve jelent meg a hivatkozott szerzőnek: 2021a, 2021b, 2021c jelölést alkalmazunk a szövegben és az irodalomjegyzékben is. Ha a műnek már van DOI azonosítója, azt is fel kell tüntetni.

- **Hivatkozás monográfiára**

Nord, Ch. 1997. *Translating as a Purposeful Activity – Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome. <https://doi.org/10.4324/9781351189354>

- **Hivatkozás folyóiratcikkre**

(Ügyeljünk arra, hogy a folyóirat címét kell kurziválni)

Olohan, M., Salama-Carr, M. 2011. *Translating Science. The Translator* Vol. 17. No. 2. 179–188. <https://doi.org/10.1080/13556509.2011.10799485>

Götz A. 2015. Magyar és angol absztraktok retorikai szerkezetének elemzése. *Fordítástudomány* 17. évf. 2. szám. 88–116.

- **Hivatkozás tanulmánykötetre**

Dróth Júlia (szerk.) *Fordítási és szaknyelvi gyakorlatok távoktatásban*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem.

- **Hivatkozás tanulmánykötetben megjelent tanulmányra:**

(Ügyeljünk arra, hogy a tanulmánykötet címét kell kurziválni)

Fischbach, H. 1993. Translation, the Great Pollinator of Science. A Brief Flashback on Medical Translation. In: Wright, S. E., Wright L. D. (eds) *Scientific and Technical Translation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 89–100. <https://doi.org/10.1075/ata.vi.08fis>

- **Hivatkozás konferenciakötetben megjelent tanulmányra**
 Ustaszewski, M., Stauder, A. 2017. TransBank: Metadata as the Missing Link between NLP and Traditional Translation Studies. In: Temnikova, I., Orasan, C., Corpas Pastor, G., Vogel, S. (eds) *Proceedings of the Workshop Human-Informed Translation and Interpreting Technology*. Shoumen: Association for Computational Linguistics. 29–35.
- **Hivatkozás elhangzott (nem megjelent) konferencia-előadásra**
 Klaudy K. 2001. The asymmetry hypothesis. Testing the asymmetric relationship between explicitations and implicitations. Paper presented at the Third International Congress of the European Society for Translation Studies, Claims, Changes and Challenges in Translation Studies, Copenhagen, Denmark. (2001, August 30–September 1). https://www.researchgate.net/publication/277326602_The_Asymmetry_Hypothesis_Testing_the_Asymmetric_Relationship_between_Explicitations_and_Implicitations
- **Hivatkozás interneten elérhető tanulmányra**
 ELTE BTK. 2019. *Tudományometriai szempontok az oktatói-kutatói előmeneteli stratégiához*. https://www.btk.elte.hu/dstore/document/1338/BTK_el%C5%91meneteli_strat%C3%A9gia_20191028.pdf (letöltve: 2021. 09. 03.)

Elérhetőség

A folyóirat az első számtól kezdve (1999.1) elérhető online formában. Az 1999 és 2005 közötti számok a MEK-ben (epa.oszk.hu), a továbbiak a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtári és Kommunikációs Intézetének (MTA KIK) folyóirat-szerkesztő rendszerében <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>. A 2019. 2. számtól kezdve a folyóirat csak online formában jelenik meg. Korábbi nyomtatott számokból könyvtárak, intézmények és magánszemélyek számára az esetleg hiányzó példányokat díjmentesen pótolni tudjuk. Tanszéki előadó: Bertalan Zoltánné ELTE BTK FTT 1088 Bp., Múzeum krt. 4. F épület I. emelet 3–4. E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu.

Etikai záradék

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** mélyen elkötelezett az etikus tudományos publikálás mellett. A publikációs folyamat minden egyes szakaszában a legszigorúbb előírásokat alkalmazzuk, összhangban a Committee on Publication Ethics (COPE) kiadókra vonatkozó magatartási kódexével <https://publicationethics.org>

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

2021. 23. évf. 2. szám

E számunk munkatársai:

Cseh Lilla Zsófia	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Csorvási Ágnes	Bajcsy-Zsilinszky Kórház és Rendelőintézet
Dóczi Brigitta	ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet
Fóris Ágota	Károli Gáspár Református Egyetem
Galac Ádám	ELTE BTK Germanisztikai Doktori Program
Galambos Dalma	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Horváth Ágnes	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Károly Adrienn	University of Jyväskylä, Finland
Kovalik-Deák Szilvia	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Malaczkov Szilvia	Budapesti Gazdasági Egyetem
Németh Anikó	BME Idegen Nyelvi Központ
Németh Gabriella	Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda
Polcz Károly	Budapesti Gazdasági Egyetem
Szlávik Szilárd	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Székács Anna Júlia	fordító és tolmács
Ungár Nóra	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Veresné Valentinyi Klára	SZIE Idegennyelvi Intézet

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)

ISSN 2732 1924 (online)